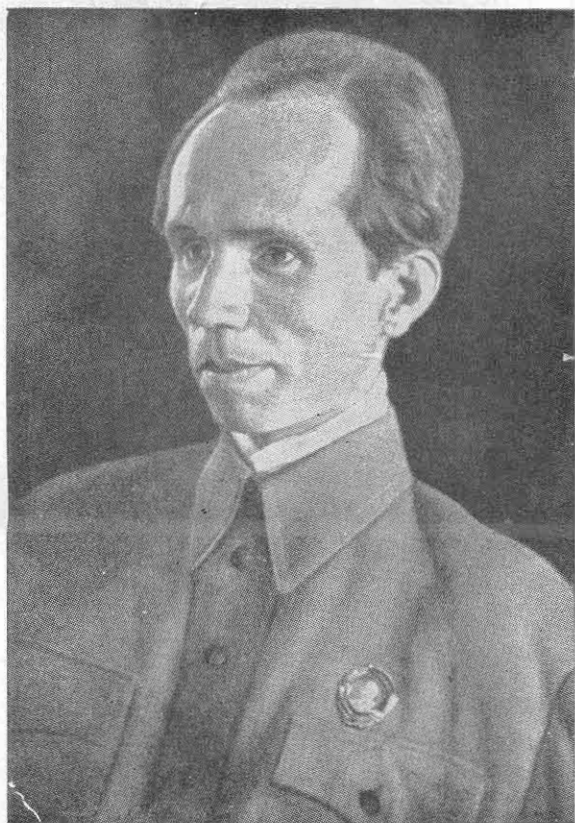

N. OSTROVSKI / KAKO SE KALIO ČELIK

NIKOLAJ OSTROVSKI

KAKO SE
KALIO
ČELIK

Nikolaj Ostrovski

NIKOLAJ OSTROVSKI

KAKO SE KALIO ČELIK

Roman u dva dijela

NOVO POKOLJENJE

ZAGREB ★ 1948 ★ BEOGRAD

PRVI DIO

Naziv originala:

КАК ЗАКАЛЯЛАСЬ СТАЛЬ

„ТИПОГРАФИЈА“, ZAGREB

PRVA GLAVA

— Tko je od vas prije praznika dolazio mojoj kući da odgovara zadaću, neka ustane.

Podbuo čovjek u mantiji, s teškim križem oko vrata, prijeteći pogleda učenike.

Sitne zle očice kao da su prodirale u sve šestoro što se podigoše iz klupa — četiri dječaka i dvije djevojčice. Djeca su bojažljivo promatrala čovjeka u mantiji.

— Vi sjednite! — mahnu pop djevojčicama.

One brzo sjedoše, uzdahnuvši s olakšanjem.

Očice oca Vasilija ustremiše se na četiri male figure.

— De, dođite ovamo, golubići!

Otac Vasilije ustade, odgurnu stolicu i priđe sasvim blizu djeci, zbijenoj u gomilu.

— Tko od vas nevaljalaca puši ?

Sva četvorica tiho odgovoriše:

— Mi ne pušimo, oče.

Popovo lice pocrvenje.

— Ne pušite, nitkovi, a tko je nasuo makorku¹ u tijesto? Ne pušite? Evo odmah ćemo vidjeti! Izvrnite džepove! Ali brzo! Izvrćite, kad vam govorim!

Trojica počеше da izvrću sadržinu svojih džepova na sto.

---

¹ Naročita vrsta slabog duhana.

Pop je pažljivo pregledao šavove tražeći tragove duhana, ali nije našao ništa i dohvati četvrtog, crno-
okog, u sivoj košulji i plavim hlačama sa zakrpama na
koljenima.

— A što ti stojiš kao kip?

Crnooki, gledajući s pritajenom mržnjom, prigušeno
odgovori:

— Ja nemam džepova — i prijede rukama preko
zašivenih šavova.

— A-a-a, nemaš džepova! Ti misliš, da ja ne znam
tko je mogao da učini takovu podlost — da pokvari
tijesto. Misliš, da ćeš i poslije toga ostati u školi? Ne,
dragi moj, ovo ti se ne će oprostiti. Prošloga me je
puta samo tvoja mati namolila da te ostavim, ali sada
je već kraj. Marš iz razreda! — On nemilosrdno zgrabi
dječaka za uho i izbaci ga u hodnik, zatvorivši za njim
vrata.

Razred umuknu i skupi se. Nitko nije mogao da
shvati zašto su Pavku Korčagina istjerali iz škole. Samo
je Serjoška Bruzžak, drug i prijatelj Pavkin, vidio da
je Pavka nasuo popu u uskršnje tijesto pregršt mahor-
ke, tamo u kuhinji, gdje je čekalo popa šest učenika
neznalica. Oni su u popovu stanu morali odgovarati
zadaće.

Istjerani Pavka sjede na posljednju stubu doksata.
Mislio je o tome, kako da se javi kući i šta da kaže
majci, koja se brine, koja od ranog jutra do mraka
radi kao kuharica kod inspektora monopola.

Suze su gušile Pavku.

»A šta da sada radim? I sve zbog toga prokletog
popa. I što sam mu, dođavola, nasuo mahorku? Serjo-
ška me nagovorio. »Ajde — kaže — da naspemo od-

vratnoj zmiji. Dobro smo mu nasuli. Serjoški ništa, a mene će sigurno istjerati.«

Davno je već počelo ovo neprijateljstvo s ocem Vasilijem.

Jednom se Pavka potukao s Levčukovim Miškom, i njega ostaviše »bez ručka«. Da ne bi bio nemiran u praznoj učionici, učitelj je odveo obješenjaka k starijima, u drugi razred. Pavka je sjeo u posljednju klupu.

Učitelj, suhonjav, u crnom kaputu, govorio je o zemlji, o nebeskim tijelima. Pavka je slušao, otvorenih usta od čuđenja, da zemlja postoji već mnogo milijuna godina i da su zvijezde također nešto slično zemlji. Toliko je bio zapanjen onim što je čuo, da je štaviše, zaželio da ustane i da kaže učitelju: »U vjeronauku ne piše tako.« — Ali se poboja kazne.

Iz vjeronauka pop je Pavki uvijek davao peticu. Sve tropare, Novi i Stari zavjet sipao je kao iz rukava; točno je znao što je bog koga dana stvorio. Pavka je odlučio da se raspita kod oca Vasilija. I već na prvom satu vjeronauka, tek što je pop sjeo u naslonjač, Pavka diže ruku pa, pošto je dobio dozvolu, ustade.

— Oče, zašto učitelj u starijem razredu kaže da zemlja postoji milijune godina, a ne kako stoji u vjeronauku pet tis... i odmah zamre od piskavog krika oca Vasilija.

— Što si rekao, nitkove? Eto kako ti učiš riječ božju!

Pavka nije uspio ni da pisne, a pop ga zgrabi za oba uha i poče mu lupati glavom o zid. Odmah zatim, izudarano i preplašenog, izbaciše ga u hodnik.

Izvukao je Pavka dobro i od majke.

Drugoga dana dođe ona u školu i zamoli oca Vasilija da joj sina primi natrag.

Otada je Pavka zamrzio popa svim svojim bićem. Mrzio ga i bojao se. Nikome nije praštao sitne uvrede, nije zaboravljao ni popu nezaslužene batine, ozlojedio se, pritajio.

Još mnogo sitnih uvreda podnio je dječak od oca Vasilija: izbacivao ga je pop napolje iz razreda, čitave ga je sedmice tjerao u kut zbog sitnica i nijednom ga nije prozvao, a pred Uskrs je zbog toga morao ići sa slabim đacima popu kući da polaže ispit. Tamo, u kuhinji, nasuo je Pavka mahorku u uskršnje tijesto.

Nitko ga nije vidio, ali je pop, ipak, odmah pogodio čije je »djelo«.

... Sat se svršio, djeca nagrnuše u dvorište i opkoliliše Pavku. On je turobno šutio. Serjoška Bruzžak nije izlazio iz razreda, osjećao je da je i on kriv, ali ničim nije mogao da pomogne drugu.

Kroz otvoren prozor učiteljske kancelarije pomolila se glava upravitelja škole Jefrema Vasiljevića, i njegov duboki bas trže Pavku.

— Pošaljite mi odmah Korčagina — viknu on.

Pavki je srce lupalo kada je pošao u zbornicu.

Gazda staničnog buffeta, čovjek u godinama, blijed bezbojnih izbljedjelih očiju, površno je bacio pogled na Pavku, koji je stajao po strani.

— Koliko mu je godina?

— Dvanaest — odgovorila je mati.

— Pa, neka ostane. Uvjeti su ovi: osam rubalja mjesečno i hrana kad je na radu — 24 sata se radi, a 24 sata je slobodan — i da ne krade.

— Bog s vama, da krade — ne će, ja jamčim — uplašeno odgovori majka.

— Pa dobro, neka već danas otpočne s radom — naredi gazda i okrenuvši se prodavačici, koja je stajala pored njega iza tezge, zamoli je: — Zina, odvedi dečka u praonicu suđa, kaži Frosenjki, da ga uposli umjesto Griške.

Prodavačica ostavi nož, kojim je sjekla sunku i klimnuvši glavom Pavki, pođe preko dvorane, probijajući se prema bočnim vratima, koja vode u praonicu. Pavka je išao za njom. Majka je žurno išli s njima i brzo mu šapnula:

— Pa, ti se, Pavluška, potrudi, nemoj se obrukati.

I, prateći sina tužnim pogledom, pođe k izlazu.

U praonici suđa radilo se punom parom: gomile fanjura, viljušaka, noževa, uzdizale su se na stolu, a nekoliko je žena brisalo ubrusima prebačenim preko ramena.

Rid dječak s nakostriješenom, neočešljanom kosom, nešto stariji od Pavke, petljao se oko dva ogromna samovara.

Praonica je bila puna pare iz velikog kotla s vrelom vodom, u kome se pralo posuđe, i Pavka, u prvi mah, nije mogao da raspozna lica žena, koje su radile. On je stajao ne znajući što da radi i čega da se prihvati.

Prodavačica Zina priđe jednoj ženi, koja je prala posuđe i, uhvativši je za rame, reče:

— Evo vam Frosenjka, novog dječaka mjesto Griške. Objasni mu što treba raditi.

Zatim se obrati Pavki i pokazujući na ženu, koju je nazvala Frosenjkom, Zina reče:

— Ona je ovdje starješina. Što ti ona bude naredila to i radi. — Okrenu se i ode u buffet.

— Dobro — tiho odgovori Pavka i upitno pogleda Frosenjku, koja je stajala pred njim. Frosenjka je otirala znoj s čela i gledala ga od glave do pete kao da prosuđuje njegovu sposobnost, pa, zasukujući rukav, koji joj je spuznuo s lakta, reče vanredno prijatnim, dubokim glasom:

— Tvoj je posao, dragi moj mališane: svako jutro trebaš, dakle zagrijati ovaj kotao da u njemu bude vrele vode, nacijepati drva, razumije se; pa onda ovi samovari, također tvoj su posao. Zatim, kad je potrebno, čistit ćeš noževe i viljuške i iznositi pomije. Posla je dovoljno, mili, bit će znojenja — ona je govorila kostromskim narječjem, s naglaskom na a, i od toga njezina naglasaka i rumena lica s prćastim nosom Pavka postade veseliji.

»Ova tetka, izgleda nije loša«, odluči on u sebi i, oslobodivši se, upita Frosju:

— A što sad treba da radim, tetko?

Reče i smete se. Gromki smijeh žena, koje su radile u praonici uguši njegove posljednje riječi.

— Ha-ha-ha! ... Frosja je već stekla nećaka.

— Ha-ha-ha! — smijala se više od svih sama Frosja.

Pavka joj zbog pare nije vidio lice, a Frosja je imala svega osamnaest godina.

Već sasvim zbunjen, on se okrenu dječaku i upita:

— Što treba da sad radim?

Ali dječak na to pitanje samo zahihota:

— Pa pitaj tetku, ona će ti sve reći, a ja sam ovdje privremeno. Pa se okrenu i iščeznu na vrata, koja vode u kuhinju.

— De, hodi ovamo, pomozì brisati viljuške — ču Pavka glas jedne od radnica, postarije sudoperke.

— Što se kesite? Pa što je to tako kazao taj mali? Na uzmi — ona pruži Pavki ubrus — uzmi jedan kraj u zube, a drugi zategni rukom. Evo ti viljuška i čisti svuda oko šiljaka, tako da ni trunke ne ostane. Kod nas na to mnogo paze. Gospoda viljuške razgledaju, i, ako primijete prljavštinu — zlo, gazdarica smjesta otjera.

— Kako gazdarica? — nije razumio Pavle. — Pa vaš je gazda svakako onaj što me primio.

Sudoperka se nasmije.

— Naš je gazda, sinko, neka vrsta namještaja, šmo-kljan je on. Sve i sva je ovdje gazdarica. Danas nije tu. Kad budeš malo duže radio, vidjet ćeš.

Vrata se na praonici otvoriše i udoše tri konobara noseći gomile prljavog posuda.

Jedan od njih, plećat, razrok, krupna četvrtasta lica, reče:

— Mićite se življe. Skoro će stići podnevni vlak, a vi gnjavite.

Pogledavši na Pavku, on upita:

— A tko je ovo?

— To je novajlija — odgovori Frosja.

— A, novajlija — reče on. — E pa, dakle — teška ruka njegova spusti se na leđa Pavki i on pokaza na samovare — oni moraju uvijek da su spremni, a vidiš, jedan se ugasio, a drugi jedva tinja. Danas će ti se to

cprostiti, a sutra ako se ponovi, dobit ćeš po njušci. Razumiješ?

Pavka, ne rekavši ni riječi, prihvati se samovara.

Tako je počeo njegov radnički život. Nikada se Pavka nije trudio tako kao prvoga dana. Razumio je on, da ovdje nije kod kuće, gdje je mogao da ne posluša majku. Razroki je jasno rekao: ako ne posluša, dobit će po njušci.

Varnice su se razlijetale iz trubašastih, velikih samovara, kad ih je Pavka raspirivao natukavši skinutu čizmu na čunak. Dohvativši vedro s pomijama letio je prema pomijari, redao drva ispod kazana s vodom, na kipećim samovarima sušio mokre ubruse, radio sve što su mu rekli. Kasno se uveče premoreni Pavka uputi dolje u kuhinju. Starija sudoperka Anisja, pogledavši na vrata, koja se zatvoriše za Pavkom reče:

— Ovo ti je nekako nenormalan dječak: vrze se kao lud. Muka ga je, vidi se, natjerala da radi.

— Dečko je dobar — reče Frosja — ne treba ga goniti.

— Zamorit će se brzo — dodade Luša — svi se u početku trude...

U sedam sati ujutro, izmučen nespavanjem i beskrajnim trčkanjem, Pavka predade kipeće samovare svojoj smjeni, bucmastom dječaku drskih očiju.

Uvjerivši se, da je sve u redu i da u samovarima voda vrije, dječak zabi ruke u džepove, štrcnu kroz stisnute zube pljuvačku i nekako prezrivo, nadmoćno, pogleda Pavku bjeličastim očima, zatim reče tonom, koji ne dopušta pogovora:

— Ej, ti nesprenjakoviću! Sutra dođi u šest sati na smjenu.

— Zašto u šest? — upita Pavka. — Ovdje se smjenjuju u sedam.

— Tko se smjenjuje, neka se smjenjuje, a ti dođi u šest. Ako budeš mnogo lajao, odmah ćeš dobiti ponjušci. I jesi mi neka ličnost; tek što je nastupio, a već se pravi važan.

Sudoperke su već bile predale svoje dežurstvo pridošlicama i sa zanimanjem su pratile razgovor dvaju dječaka. Drzak ton i izazivačko držanje dječaka naljutiše Pavku. On pristupi jedan korak svojoj smjeni, spreman da prilijepi dječaku vruću čušku, no bojazan da ne bude prvoga dana istjeran, odvрати ga. Sav potamnio, on reče:

— Ti lakše, ne nasrći, jer ćeš se opeći. Sutra ću doći u sedam, a umijem da se tučem bolje od tebe; ako hoćeš da pokušaš — izvoli.

Protivnik se odmakne korak prema kazanu i začuđeno pogleda nakostrušenog Pavku. Takav odlučan otpor nije očekivao i to ga malo zbuni.

— Pa, dobro, vidjet ćemo — promrmlja on.

Prvi dan je prošao sretno, i Pavka je koračao kući osjećajući se kao čovjek, koji je pošteno zaradio svoj odmor. Sada on također radi, i nitko mu ne može reći da je gotovan.

Jutarnje sunce se lijeno uzdizalo iza grdosije strugarske tvornice. Uskoro će se i Pavkin kućerak pojaviti. Eto tu, odmah iza imanja i vile Leščinskog.

»Mati svakako ne spava, ja se vraćam s posla — mislio je Pavka i pošao je brže, zviždajući. — Nije baš tako loše ispalo, što su me istjerali iz škole. I tako mi prokleti pop ne bi dao da živim, a sad baš pljujem ja na njega — razmišljao je Pavka približujući se kući

i, dok je otvarao vratašca, dosjeti se: — A onome žuto-kljuncu moram razbiti njušku, svakako«.

Mati je u dvorištu spremala samovar. Kad ugleda sina, upita ga uznemireno:

— Pa, kako je?

— Dobro — odgovori Pavka.

Majka je htjela da ga o nečemu obavijesti. On shvati — kroz otvoren su se prozor vidjela široka leđa brata Artjoma.

— Što, je li Artjom došao? — upita i zbuni se.

— Jučer je doputovao i ostaje ovdje. Služit će u depou.

Pavka malo bojažljivo otvori vrata sobe.

Krupna prilika, koja je sjedila za stolom okrenuta leđima prema njemu okrene se i ispod gustih crnih obrva pogledaše na Pavku dva surova oka njegova brata.

— A, stigao je mahoročnik? E, e, zdravo!

Ništa prijatno nije obećavao Pavki razgovor s pri-spjelim bratom.

»Artjom već sve zna — pomisli Pavka. — Artjom može i da izgrdi, i da izmlati.«

Pavka se pobojavao Artjoma.

Ali Artjom, čini se nije se spremao da ga bije, sjedio je na stolici bez naslona, naslonjen laktovima na stol, i promatrao Pavku netremice — pomalo podsmješljivo, pomalo prezrivo.

— Tako ti veliš, univerzu si već svršio, sve si nauke izučio, sad si se prihvatio pomija — reče Artjom.

Pavka upre pogled na raspuklu dasku od poda pro-matrajući pažljivo isturenu glavu čavla, ali se Artjom diže od stola i uputi u kuhinju.

»Proći će, izgleda, bez šamara«, s olakšanjem uzdahnu Pavka.

Za vrijeme čaja Artjom je mirno ispitivao Pavku o onome, što se desilo u razredu.

Pavka ispriča sve.

— A što će biti s tobom kasnije, kad ovakav nevaljalac rasteš? — s tugom prozbori mati. — Eto, što da radimo s njim? I na koga se umetnuo? Gospode bože moj, koliko sam muka s ovim dječakom podnijela — jadala se ona.

Artjom, pošto odgurnu praznu čašu, reče obraćajući se Pavki:

— E pa, tako, braco. Kad se već to desilo, onda pazi, na poslu ne izvodi majstorije, već radi sve što treba; ako te i otuda istjeraju, ja ću te već izdevetati ne može biti bolje. Upamti ovo: majci je dosta tvoga vrludanja. Kuda god se, đavole, djeneš, svuda nesporazum, svuda nešto napakostiš. Ali sada je već dosta. Kad odradiš godinu, molit ću da te prime za šegrta u depou, jer među tim pomijama ne će od tebe postati čovjek. Treba da učiš zanat. Sada si još malen, ali kroz godinu zamolit ću — možda će te primiti. Ja prelazim ovamo i radit ću ovdje. Mama više ne može da radi. Dosta je savijala grbaču pred svakim đubretom, pa sada ti gledaj, Pavka, budi čovjek.

On se diže koliko je dug, obuče kratak kaput, koji je visio na naslonu stolice i dobaci majci:

— Ja časkom odoh poslom. — I sagnuvši se kod do vratnika, izađe. Tek u dvorištu, prolazeći pored prozora, reče:

— Tamo sam ti donio čizme i nožić, mama će ti dati.

Buffet željezničke stanice radio je neprekidno i danju i noću.

Željeznički čvor spajao je šest pruga. Željeznička stanica bila je dupkom ispunjena ljudima, i samo bi se dva-tri sata preko noći, u vremenu između dva vlaka utišala. Ovdje su, na željezničku stanicu, dolazile i odlazile s fronte na frontu stotine vojnih transporta. Otuda s osakaćenim, iskasapljenim ljudima, a odavde čitavom bujicom novih ljudi u sivim, jednakim kabanicama.

Dvije se godine Pavka vrtio na ovome poslu. Kuhinja i praonica, to je sve što je vidio za te dvije godine. U ogromnoj podrumskoj kuhinji — grozničav rad. Radilo je dvadeset i više ljudi. Deset konobara trčalo je gore-dolje iz buffeta u kuhinju.

Pavka je već primao ne osam, nego deset rubalja. Porastao je za dvije godine, ojačao. Mnogo je muka doživio za to vrijeme. Načadavio se u kuhinji pola godine kao pomoćnik kuhara, izletio je opet u praonicu, izbacio ga je svemoćni šef. Nije mu se sviđao jogunasti dječak od koga je mogao očekivati, da ga bode nožem, ako bi mu dao po zubima. Davno bi ga zbog toga otpustili, ali ga je spasila neiscrpna radna sposobnost. Pavka je mogao raditi više od sviju, ne osjećajući umor. U vrijeme najžešćega rada u buffetu, kao ošamućen, jurio je s poslužavnicima skaćući preko četiri-pet stuba dolje, u kuhinju i obratno.

Noću, kada je prestajala jurnjava u dvjema dvoranama buffeta, dolje u sobama za ostavu skupljali su se konobari. Započimala je bezbrižna hazardna igra: u »dvadeset i jedan«, u »devetku«. Više puta je vidio papirnati novac kako leži na stolovima. Nije se čudio tolikoj količini novca, znao je da svaki od njih za dan i

noć svoga dežurstva dobije za napojnicu po trideset-četrdeset rubalja. Prikupljali su po pola rublja, po cijeli rubalj, zatim su se napijali i kockali. Pavka je na njih bio kivan.

— Dobre prokleta! — mislio je. — Eto, Artjom, prvoklasni bravar, pa dobiva četrdeset osam rubalja, a ja deset; a oni nagrabe za dan i noć toliko. I zašto? Što posluže i pospreme. Popiju i prokockaju.

Pavka ih je smatrao, isto kao i poslodavce, tudincima i neprijateljima. »Oni su ovdje podlaci, lakaji, a žene im i djeca po gradovima žive kao bogataši.«

Dovodili su oni svoje sinčice u gimnazijskim odorama, dovodili svoje žene ugojene od blagostanja. »A novaca su, možda, imali više nego ona gospoda, koju poslužuju«, mislio je Pavka. Nije se čudio ni onome, što se noću odigravalo po kuhinjskim zakucima i ostavama buffeta; znao je Pavka dobro, da svaka služavka i prodavačica ne zaradi mnogo, ako se ne proda za nekoliko rubalja svakome, koji je ovdje imao vlast i moć.

Zavirio je Pavka u samu dubinu života, u njegovo dno, u bunar, i zagušljiva plijesan, močvarna vlaga zapahnula je njega žedna svega nova i nepoznata.

Artjom nije uspio smjestiti brata za učenika u depou. Mlade od petnaest godina nisu primali. Pavka je očekivao dan kad će izaći odavde, privlačila ga je ogromna, kamena, čađava zgrada.

Često je bivao tamo kod Artjoma, išao s njim da razgleda vagone i trudio se da mu bilo čime pomogne.

Naročito mu je postalo dosadno, kad je Frosja napustila posao.

Nasmijana, vesela djevojka nije više bila tu, i Pavka je još dublje osjetio, kako se čvrsto sprijateljio s njom. Ujutro, kada je dolazio u praonicu i slušao svadljive povike izbjeglica, osjećao je neku prazninu i osamljenost.

U noćnim pauzama, stavivši drva u otvor peći, Pavka bi čučnuo kraj otvorenih vratašca, prižmirivši gledao je on u vatru — dobro mu je pored tople peći. — U praonici nema nikoga.

Polako mu se misli vraćaju na ono, što je nedavno bilo s Frosjom, i jasno se pojavljuje slika:

U subotu, za vrijeme noćne pauze, silazio je Pavka niz stube u kuhinju. Na zavijutku popeo se iz radoznalosti na drva da bi zavirio u sobicu za ostavu, gdje se obično skupljaju kockari.

Igra je bila u punom jeku. Sav modar od uzbuđenja, Zalivanov je držao banku. Na stubama se začuše koraci. Okrenu se: odozgo je silazio Prohoška; Pavka šmugnu pod stube, očekujući, dok ovaj uđe u kuhinju. Pod stubama je bilo mračno i Prohoška ga nije mogao vidjeti.

Prohoška skrenu dolje i Pavka vidje njegova široka leđa i veliku glavu. Odozgo, niz stube, silazio je još netko, žurnim, lakim koracima i Pavka ču poznati glas:

— Prohoška, pričekaj.

Prohoška zastade, okrene se i pogleda gore.

— Što hoćeš? — progunđa.

Na stubama se začuše koraci i Pavka prepozna Frosju.

Ona dohvati konobara za rukav i isprekidanim, prigušenim glasom reče:

— Prohoška, gdje je onaj novac, koji ti je dao poručnik? — Prohor grubo istrže ruku . . .

— Što? Novac? Pa zar ti ga nisam dao? — govorio je ljutito, grubo.

— Pa on ti je dao trista rubalja. — U Frosjinu glasu čuo se prigušen plač.

— Trista rubalja kažeš? — zajedljivo izgovori Prohoška. — Htjela bi da ih dobiješ? Nije li preskupo za sudoperu, gospođice? Ja mislim, da je dosta i onih pedeset što sam ti ih dao. Što misliš, kakva sreća! I bolje gospođe, one obrazovane, ne traže toliko. Kaži, hvala bogu i za ovo — prespavala noć i dobila pedeset srebrnih rubalja. Nema budala. Dat ću ti još desetice-dvije, pa kraj; ako ne budeš glupa — još ćeš zaraditi, ja ću te preporučiti. — Pošto je dobacio posljednje riječi, Prohoška se okrenu i ode u kuhinju.

— Nitkove, gade! — viknu Frosja za njim, zatim se prisloni uz drva i muklo zaplaka.

Ne mogu se izreći i opisati osjećanja, koja obuzeše Pavku kad je čuo ovaj razgovor i, stojeći u mraku pod stubištem gledao je Frosju kako podrhtava i udara glavom o cjepanice. Nije se javio Pavka, šutio je, grčevito se uhvatio za gvozdenu ogradu stubišta, a kroz glavu mu sinu uvjerljivo i jasno:

»I nju su prodali, prokletnici! Ah, Frosja, Frosja!«

Još se dublje i jače pritajila mržnja prema Prohoški. I sve što ga je okruživalo zgadilo mu se i postalo odvratno. »Ah, kada bih imao snage, izudarao bih na mrtvo ovoga podlaca. Što nisam velik i jak kao Artjom?«

Plamičci u peći na mahove bi planuli i gasnuli, njihovi su se crveni jezici uvijali u dug plavkasti splet: Pavki je izgledalo kao da mu se neki podrugljivac podsmjehuje i plazi/mu jezik.

U sobi je bilo tiho, samo je u peći pucketalo i čuo se ravnomjerni zvuk kapljica, koje su padale iz slavine.

Klimka, pošto postavi na policu posljednju sjajno očišćenu zdjelu, obrisu ruke. U kuhinji nije bilo nikoga. Dežurni kuhar i kuhinjske žene spavali su u garderobi. Na tri sata preko noći kuhinja bi se smirila, a ove sate provodio je Klimka uvijek gore kod Pavke. Lijepo su se sprijateljili parakuhar i crnooki ložač. Kad se popeo gore, Klimka opazi Pavku kako čuči pored otvorene peći. Pavka spazi na zidu sjenku poznate mu čupave prilike i, ne okrećući se, izgovori:

— Sjedi, Klimka.

Parakuhar se pope na naslagane cjepanice, privilegne na njih, pogleda Pavku, koji je sjedio šuteći i progovori osmjehujući se:

— Što ti to radiš? Vračaš po vatri?

Pavka s mukom odvoji oči od plamenih jezičaka. Klimku gledahu dva velika sjajna oka. U njima je Klimka vidio neiskazanu tugu. Prvi je put on vidio ovu tugu u očima svoga druga.

— Danas si nekako čudan, Pavka... — A zatim, pošutjevši upita:

— Da li ti se nešto desilo?

Pavka se pridiže i sjede pored Klimke.

— Ništa se nije dogodilo — odgovori prigušeno. — Teško mi je ovdje, Klimka. — Njegove su ruke ležale na koljenima i stegoše se u šake.

— Što se to danas desilo s tobom? — nastavi Klimka i pridiže se na laktove.

— Danas se dogodilo, kažeš? Uvijek mi se događa otkada sam ovdje došao na rad. Pogledaj što se ovdje radi! Radimo kao mazge, a umjesto zahvalnosti dobivaš ćuške, i to od svakoga, kome god padne na pamet, a zaštite ni od koga. Mene i tebe su gazde najmile, da ih služimo, a da nas bije može svatko, samo ako ima snage. Možeš da se rastrgneš, svakome ne možeš ugoditi, a kome ne ugodiš — od toga dobiješ. Trudiš se da uradiš kako valja, da ti nitko ne bi mogao prigovoriti, letiš na sve strane, ali svejedno, ne doneseš li kome na vrijeme — ćuška...

Klimka ga uplašeno prekine:

— Ne viči toliko, naići će tko — čut će.

Pavka poskoči:

— Pa neka čuje, ja ću i onako otići odavde. Da čistim putove od snijega, i to je bolje, a ovdje šta... grob, sve sâm probisvijet. A samo koliko imadu novaca! Na nas gledaju kao na marvu, a s djevojkama rade što hoće; koja je ljepša, ako im se ne poda, odmah je otpuste. A kamo će one? Skupljaju izbjeglice, beskućnice, gladnice. One idu za hljebom, ovdje bar mogu da se najedu, i na sve pristaju zbog gladi.

On je ovo govorio s takvom srdžbom da je Klimka, bojeći se, da tko ne čuje njihov razgovor, skočio i zatvorio vrata, koja vode u kuhinju, a Pavka je i dalje govorio o svemu, što mu se nakupilo u duši.

— Eto ti, Klimka, šutiš kad te biju. Zašto šutiš? — Pavka sjede na stolicu pored stola i umorno nasloni glavu na dlan. Klimka stavi drva u peć pa i on sjede za stol.

— Danas ne ćemo čitati? — upita Pavku.

— Nemamo knjige — odgovori Pavka — kiosk je zatvoren.

— Šta, zar ne radi danas? začudi se Klimka.

— Žandari su uhapsili prodavača. Našli su nešto kod njega — odgovori Pavka.

— Zbog čega?

— Zbog politike, kažu.

Klimka u čudu pogleda Pavku.

— A što znači to politika?

Pavka sleže ramenima.

— Đavo bi ga znao! — Kažu, ako je tko protiv cara, to se zove politika.

Klimka se uplašeno trže.

— A zar ima takvih?

— Ne znam — odgovori Pavka.

Vrata se otvoriše i u praonicu uđe dremljiva Glaša.

— Što vi, djeco, ne spavate? Može malo da se prodrijema dok ne dođe vlak. Idi, Pavka, ja ću paziti na kotao.

Pavkina služba svršila se prije nego što je očekivao, a završila se tako kako on nije predviđao.

Jednog hladnog siječanjskog dana dovršavao je Pavka svoje dežurstvo i pripremao se da ide kući, ali dječak, koji je trebao da ga smjeni nije dolazio. Pavka ode gazdarici i javi da odlazi, ali ga ona nije htjela pustiti. Premoreni je Pavka morao izgurati drugu smjenu, i preko noći je potpuno smalaksao. Za vrijeme pauze

trebalo je napuniti kazane da voda vri za vlak u tri sata.

Pavka odvrnu slavinu, voda nije tekla. Pumpa, očevidno, nije radila. On ostavi slavinu odvrnutu, ispruži se na drva i zaspao: premorenost ga je svladala.

Nekoliko trenutaka kasnije zaklokotala je, zašištalala slavinu i voda se razlila u rezervoar, napunila ga do vrha i potekla po kaljevim pločicama na pod praonice suđa, u kojoj, kao i obično, nije bilo nikoga. Voda se izlijevala sve više i više. Preplavila pod i prodrila ispod vrata u dvoranu.

Potočići su se potkradali ispod stvari i kovčega putnika, koji su spavali. Nitko ovo nije opazio, i tek kad je voda poplavila putnika, koji je ležao na podu, a ovaj skočio na noge i počeo da viče, svi su poletjeli k stvarima. Nastala je uzbuna.

A voda je jednako nadolazila i nadolazila.

Raspremajuću sto u drugoj dvorani, Prohoška na viku putnika dotrčala skačući preko bara, pritrčala vratima i snažno ih otvori širom. Voda, zadržavana vratima, jurnu kao bujica u dvoranu.

Vika se pojača. U praonicu utrčase dežurni konobari. Prohoška se baci na Pavku, koji je spavao. Jedan za drugim padali su udarci na glavu dječaka, koji se potpuno onesvijesti od bolova.

Sanjiv, on ništa nije shvaćao. U očima su mu svjetlucale sjajne munje, a žestoka bol prožme mu cijelo tijelo.

Istučen, jedva se dovukao kući.

Ujutro Artjom, turoban, namršten, raspitivao je Pavku o svemu što se dogodilo.

Pavka ispriča sve kako je bilo.

— Tko te je tukao? — muklo upita Artjom.

— Prohoška.

— Dobro, lezi.

Artjom obuče kožuh i, ne rekavši ni riječi, izade.

— Mogu li vidjeti konobara Prohora? — upita Glašku nepoznati radnik.

— Ovoga će trenutka doći, pričekajte — odgovori ona.

Krupna prilika nasloni se na dovratnik.

— Dobro, pričekat ću.

Noseći na služavniku čitavu gomilu posuđa Prohor gurnu nogom vrata i uđe u praonicu posuđa.

— Eto, to je on — reče Glaša pokazujući na Prohora.

Artjom koraknu naprijed, teško spusti ruku konobaru na rame i upita gledajući ga netremice:

— Zašto si tukao moga brata, Pavku?

Prohor htjede da oslobodi rame, ali strašan udarac šake svali ga na pod, on pokuša da se digne, ali ga drugi udarac, jači od prvog prikova za pod.

Preplašena posluha odskoči u stranu.

Artjom se okrenu i pođe izlazu.

Prohoška, razbijena, krvava lica, prevrtao se po podu.

Uveče se Artjom nije vratio iz depoa.

Mati saznade da je u zatvoru.

Poslije šest dana vratio se Artjom uveče, kad je majka već spavala.

Prišao je krevetu na kome je sjedio Pavka i umiljato ga upitao:

— Što, oporavio si se, braco! — sjeo je pored njega. — Događa se i gore. — I pošutjevši dodade: — Ništa, stupit ćeš u električnu centralu, ja sam već govorio o tebi. Tamo ćeš naučiti zanat.

Pavka čvrsto steže obim rukama ogromnu Artjomovu ruku.

DRUGA GLAVA

Kao vihor nahrupila je u gradić vijest, koja je sve zaprepastila: »Zbacili cara!«

U gradiću nisu mogli vjerovati. S vlaka, koji je kroz vijavicu dopuzio, ispadoše na peron dva studenta s puškama preko kabanice i odred revolucionarnih vojnika s crvenim trakama na rukavima. Oni pohapsiše stanične žandare, starog pukovnika i zapovjednika garnizona. I građani povjerovaše.

Po snježnim ulicama prema trgu tiskale su se tisuće ljudi. Pohlepno su slušali nove riječi: sloboda, jednakost, bratstvo. Prolazili su burni dani, ispunjeni uzbuđenjem i radošću.

Nastalo je zatišje, i samo crvena zastava nad zgradom gradske općine, gdje zagospodariše menjševici i bundovci, govorila je o promjeni, koja se dogodila. Sve je drugo ostalo kao i prije.

Pred kraj zime smjesti se u gradiću gradski konjički puk. Jutrom bi u eskadronima odjahali na stanicu radi hvatanja dezertera, koji su bježali s jugozapadnog fronta.

Lica konjičkih gardista su uhranjena; to su stasiti, zdravi ljudi. Oficiri, većinom grofovi i kneževi, sa zlatnim epoletama, srebrnim gajtanima na konjičkim hla-

čama, sve kao za vrijeme cara — kao da nije bilo revolucije.

Za Pavku, Klimku i Serjošku Bruzžaka ništa se nije izmijenilo. Gazde su ostali isti. Tek u kišnom studenom počelo se događati nešto što nije bilo u redu. Ustumaraše se po stanici novi ljudi, većinom vojnici iz rovova s čudnim nazivom »boljševici«.

Otkuda takav naziv, siguran, uvjerljiv — nikome ni na kraj pameti.

Teško je bilo gardistima da zadrže dezertere s fronte. Sve češće su prskali prozori na stanici od pušćane paljbe. S fronte su nailazile čitave grupe i pri zadržavanju branile se bajonetima. Početkom prosinca nagrnuše čitavi transporti.

Gardisti ispuniše željezničku stanicu, nadali su se da će je zadržati, ali su bili iznenađeni mitraljeskim štektanjem. Ljudi naviknuti na smrt, u gomilama su izlazili iz vagona. Sivi frontaši satjeraše u grad gardiste. Satjeraše, i vratiše se na željezničku stanicu, pa krenuše dalje, transport za transportom.

U proljeće tisuću devetsto osamnaeste godine vraćali su se od Serjože Bruzžaka tri druga, gdje su se igrali »šezdeset i šest«. Usput svratiše u bašču Korčagina. Prilegoše na travu. Bilo im je dosadno. Sva obična zanimanja bila su im dosadna. Počeli su da razmišljaju kako da najbolje provedu dan. Iza leđa im zatoptaše konjska kopita i na putu se pojavi konjanik. Konj jednim skokom preskoči jarak, koji je odvajao drum od niskog plota bašće. Konjanik mahnu korbačem Pavki i Klimki koji ležahu.

— Hej, mladići moji, ovamo!

Pavka i Klimka skočiše na noge i pritrčase ogradi. Konjanik je bio sav u prašini. Siva prašina pokrivala mu je debelim slojem kapu, smaknutu na zatiljak, bluzu i hlače zaštitne boje. O ramenu mu je visio nagan¹ i dvije njemačke bombe.

— Dajte, djeco, vode da se napijem! — zamolio je konjanik, i kad je Pavka potrčao kući po vodu, obrati se Serjoški, koji ga je promatrao: — Reci, momče, koja je vlast u gradu?

Serjoška poče žurno pričati pridošlici sve gradske novosti.

— Nikakve vlasti nema kod nas već dvije sedmice. Samoobrana je kod nas vlast. Svi se mještani redaju noću da čuvaju grad. A vi, tko ste? — sa svoje strane postavi on pitanje.

— E, ako mnogo znaš — brzo ćeš ostarjeti — s osmijehom odgovori konjanik.

Pavka je trčao iz kuće noseći u rukama veliki lonac vode. Konjanik pohlepno, na dušak, ispi do dna. Pruži Pavki lonac, zategne uzde i smjesta jurnu galopom, ode prema rubu borove šume.

— Tko je to? — začuđeno upita Pavka Klimku.

— Otkud ja znam — odgovori ovaj i sleže ramenima.

— Sigurno će se opet promijeniti vlast. Zbog toga su i Leščinski jučer otišli. A čim bogati bježe, znači — doći će partizani — jednom za svagda uvjerljivo riješi Serjoža ovo političko pitanje.

---

¹ Teški revolver kalibra 8,5 mm.

Njegovi su razlozi bili toliko uvjerljivi, da se s njim odmah složiše i Pavka i Klimka.

Ne stigoše djeca ni da progovore kako treba o tome, kad drumom zatoptaše kopita. Sva trojica poletješe prema ogradi.

Iz šume, iza šumareve kuće, koju su djeca jedva vidjela, kretali su se ljudi i kola, a sasvim blizu druma petnaestak konjanika s puškom preko sedla. Pred konjanicima dvojica: jedan ostariji čovjek u bluzi, zaštitne boje, opasan oficirskim remenjem, s dogledom na grudima, a usporedo s njim isti onaj konjanik, koga su malo prije djeca vidjela. Na bluzi onog starijeg — crvena traka.

— A što sam ti rekao — gurnu Serjoža Pavku laktom u slabinu. — Vidiš, crvena traka. Partizani. Ispale mi oči, ako nisu partizani. — I ciknuvši od radosti, lako preskoči preko ograde na ulicu.

Oba prijatelja pođoše za njim. Sva trojica su sada stajala kraj druma i promatrala pridošlice.

Konjanici pridoše sasvim blizu djece. Poznanik kimnu glavom prema njima i, pokazujući korbačem na kuću Leščinskih, upita:

— Tko stanuje u ovoj kući?

Trudeći se da ne izostane iza konjanikova konja, Pavka je govorio:

— Ovdje stanuje advokat Leščinski. Jučer je pobjegao. Vas se, sigurno uplašio.

— Otkud ti znaš tko smo mi? — pitao je stariji smijući se.

Pavka mu pokaza na traku i odgovori:

— A što je to? Odmah se vidi ...

Ulicu ispuniše mještani, radoznalo promatrajući odred koji je ulazio u grad. Naši prijatelji stajali su kraj drumu i također promatrali prašnjave, umorne crvenogardijce.

Kad je protandrkao jedini top odreda i prošla povorka s mitraljezima, djeca krenuše za partizanima i razidoše se kućama tek kad se odred zaustavio u centru i počeo da se razmješta po stanovima.

Uveče u velikoj gostinjskoj sobi kuće Leščinskih, gdje se smjestio štab odreda, za velikim stolom s izrezbarenim nogama sjedili su njih četvorica: trojica iz štaba i komandir odreda, drug Bulgakov — postariji, prosijede kose.

Bulgakov razvi na stolu kartu gubernije, pa vodeći noktom po njoj utiskivao je linije i govorio obraćajući se čovjeku širokih jagodica, krupnih zubi, koji je sjedio prema njemu:

— Ti kažeš, družo Jermačenko, da bi se ovdje imalo boriti, a ja mislim, ujutro treba otići. Bilo bi još bolje noćas, ali su ljudi umorni. Naš je zadatak da se povučemo prema Kazatinu dok ga se nisu dokopali Nijemci prije nas. Davati otpor s našim snagama, smiješno je... Jedan top i trideset granata, dvije stotine bajuneta i šezdeset sabalja je strašna sila... Nijemci idu kao gvozdena lavina. Mi se možemo tući samo sjedinjeni s drugim crvenim odredima, koji uzmiču. Jer moramo ovdje imati u vidu, družo, da osim Nijemaca imamo na putu mnogo raznih kontrarevolucionarnih bandi. Moje je mišljenje da se sutra ujutro odstupa, pošto porušimo mali most s one strane stanice. Dok ga Nijemci poprave, proći će dva do tri dana. Njihovo nadiranje željez-

ničkom prugom bit će zadržano. Što vi mislite drugovi? Hajde da odlučimo — obrati se onima, što su sjedili za stolom.

Stružkov, koji je sjedio naspram Bulgakova, mljasnu ustima, pogleda na kartu, zatim na Bulgakova i najzad s mukom izgovori riječi, koje su mu zastajale u grlu:

— Ja ... po...dupirem Bulgakova.

Složio se i najmlađi u radničkoj bluzi.

— Pametno veli Bulgakov.

Samo je Jermačenko, onaj koji je preko dana razgovarao s djecom, odrečno mahnuo glavom.

— A koga smo onda đavola skupljali odred? Zar da odstupimo pred Nijemcima bez boja. Po mome mišljenju, s njima se treba ovdje sukobiti. Dosadilo mi je da hvatamo maglu ... Kad bi se mene pitalo, ja bih se ovdje neizostavno tukao ... On naglo odmaknu stolicu, ustade i poče da korača po sobi.

Bulgakov ga pogleda s neodobravanjem.

— Tući se treba pametno, Jermačenko, a bacati ljude u siguran poraz i uništenje — to možemo učiniti. Najzad, to je i smiješno. Za nama se kreće čitava divizija s teškom artiljerijom i blindiranim kolima. Ne treba praviti djetinjarije, družo Jermačenko ... — I, obraćajući se ostalima, dovrši:

— Dakle, odlučeno je, sutra ujutro odlazimo ... — drugo pitanje je — o vezi — nastavi Bulgakov savjetovanje. — Ukoliko mi odstupamo posljednji naš zadatak je organiziranje rada u njemačkoj pozadini. Ovdje je krupan željeznički čvor, mjestance ima dvije željezničke stanice. Mi se moramo pobrinuti da na stanici imamo na poslu pouzdanog druga. Odmah moramo odlučiti

koga ćemo od naših ostaviti da stvar udesi. Predložite kandidata.

— Ja mislim da ovdje treba ostati mornar Žuhraj — reče Jermačenko, približujući se stolu. — Prvo, Žuhraj je iz ovoga kraja. Drugo, on je bravar i instalater — može biti primljen na rad u stanici. U našem odredu Fjodora nitko nije vidio — on će stići tek noćas. On je razuman momak i stvar će ovdje udesiti. Po mome mišljenju to je najpodesniji čovjek.

Bulgakov kimnu glavom.

— Točno je, ja se slažem s tobom, Jermačenko. Da li vi, drugovi, imate što protiv? — obrati se on ostalima. — Ne. Znači, pitanje je riješeno. Mi ćemo ostaviti Žuhraju novac i nalog za rad... Sad treće, posljednje pitanje, drugovi — izgovori Bulgakov. — To je pitanje oružja, koje se nalazi u gradu. Ovdje postoji čitavo skladište pušaka — dvadeset tisuća komada, koje su ostale još od carskog rata, smještene su u seljačkoj šupi i leže tamo, svi su ih zaboravili. Meni je to saopćio seljak, vlasnik šupe. Hoće da ih se riješi. Naravno da ne smijemo ostaviti Nijemcima ovo skladište. Smatram, da ga treba spaliti. I to odmah, da bi ujutro sve bilo gotovo. Samo, to spaljivanje je opasno. Šupa je na kraju grada, među sirotinjskim kućama. Može požar da zahvati seljačke zgrade.

Snažno građen, čekinjaste, davno nebrijane brade, Stružkov se pomakne.

— Za... za... zašto spaliti? Ja m... mislim da se razdijeli oružje sta... stanovništvu.

Bulgakov se brzo okrene njemu:

— Razdijeliti, kažeš?

— Točno. Eto, to je točno! — ushićeno povika Jermačenko. — Razdijeliti ga radnicima i ostalom stanovništvu, tko hoće. Imat će, bar čime pošakljati slabine Nijemcima, kada ih pritisnu do kraja. Pa će pritiskivanje biti jako. A kad postane neizdržljivo, prihvatit će se momci oružja. Stružkov pravo kaže da se razdijeli. Dobro bi čak bilo da se odnese u selo. Seljaci će sakriti malo dublje, a kad Nijemci počnu rekvirirati do gole kože, ove puškice će još kako biti potrebne.

Bulgakov se nasmija.

— Da, ali će Nijemci narediti predaju oružja i svi će ga predati.

Jermačenko poče protestirati:

— Ipak, ne će svi predati. Netko će predati, a netko će zadržati.

Bulgakov prijede upitnim pogledom preko onih što su sjedili.

— Da razdijelimo, da razdijelimo puške — podupirao je Jermačenka i Stružkova, mladi radnik.

— Pa, što? Znači, razdijeliti — pristade Bulgakov. — To su sva pitanja — reče ustajući od stola. Sad se možemo do jutra odmarati. Kad stigne Žuhraj, neka dođe k meni da porazgovaram s njim. A ti, Jermačenko, pođi da obiđeš straže.

Kad je ostao sam, Bulgakov prijede u spavaću sobu domaćina, blizu gostinjske sobe, pa prostrijevši po dušku kabanicu, legne.

Ujutro se Pavka vraćao iz električne centrale. Već je cijelu godinu radio kao ložački pomoćnik.

U gradiću je vladala neobična živost. Ova živost odjedamput mu je pala u oči. Usput je sve češće sretao stanovnike, koji su nosili po jednu, dvije i tri puške. Ne shvaćajući u čemu je stvar, Pavka požuri kući. Pred imanjem Leščinskog njegovi jučerašnji poznanici uzjahivali su konje.

Serjoška je bio sin pomoćnika mašinovođe. Njegov otac imao je svoju malu kuću i isto tako svoje malo gospodarstvo.

Ušavši u kuću, pošto se brzo umio i saznao od majke da Artjoma još nema, Pavka istrča i poleti Serjoški Bruzžaku, koji je stanovao u drugom kraju grada.

Serjoška nije bio kod kuće. Njegova mati, punačka, bjelolika žena, ljutito pogleda Pavku.

— A đavo će ga znati gdje je! Izletio je iz kuće čim je svanulo, nosi ga đavo. Oružje, kaže, negdje dijele, pa je sigurno tamo. Treba vas izdevetati, slinave ratnike. Već ste previše raspušteni. Ne može se izići na kraj. Šaka jada, a ovamo — za oružje. Ti njemu, nevaljalcu, reci, ako mi samo jedan metak u kuću unese, glavu ću mu otkinuti. Navuče kojekakvo đubre, pa pošlije ti odgovaraj za njega. A ti si, također, tamo pošao?

Ali Pavka već nije slušao zagrižljivu Serjoškinu mamu, on izleti na ulicu.

Drumom je koračao neki čovjek i nosio na svakom ramenu po jednu pušku.

— Čiko, kaži gdje si nabavio? — pritrča mu Pavka.

— Eto tamo, na Verhovine dijele.

Pavka poleti kao strijela u tom pravcu. Projurivši dvije ulice, naleti na dječaka, koji je nosio tešku njemačku pušku s bajunetom.

— Gdje si našao pušku? — zaustavi ga Pavka.

— Preko puta škole dijele vojnici, ali nema više. Sve je razgrabljeno. Cijele noći su dijelili, ostali su samo prazni sanduci. Ja već drugu nosim — ponosno završi dječak.

Pavku ova novost strašno ozlojedi.

»Eh, dođavola, trebalo je odmah da odjurim tamo, a ne da idem kući! — s očajanjem pomisli on. — I kako sam ja to propustio?

Tada ga iznenada ozari misao, on se naglo okrene i u tri skoka stiže dječaka, koji je odlazio i silom mu istrže pušku iz ruku.

— Ti već imaš jednu — dosta ti je. A ova je za mene — reče Pavka tonom, koji ne dopušta protivljenje.

Dječak, razbješnjen ovom pljačkom usred bijela dana, baci se na Pavku, ali se ovaj izmače korak nazad i isturivši bajunetu, viknu:

— Nazad, da se ne nabodeš!

Dječak zaplaka od muke i potrča natrag, psujući u srditoj nemoći. A Pavka, zadovoljan, poleti kući. Prebaci se preko ograde, utrča u šupu, smjesti na gredama pod krovom osvojenu pušku i, veselo zviždući, uđe u kuću.

Divne su ljetne večeri u Ukrajini, u onim malim gradićima i mjestancima, kao što je Šepetovka, u kojima je centar — gradić, a periferija — selo.

U takvim tihim ljetnim večerima sva se mladež nalazi na ulici. Djevojke, mladići, svako je pred svojom kućom u bašćama, vrtovima, upravo na ulici, na nago-

milanim gredama za građenje, u grupicama, parovima. Smijeh, pjesma.

Zrak trepti od bujnog i mirisavog cvijeća. Visoko na nebu jedva primjetno kao krijesnice zablistaju zvijezde, a glas se čuje daleko, daleko.

Voli Pavka svoju harmoniku. Divno je to staviti na koljena zvučnu dvorednu bečku harmoniku. Vješti prsti spuštaju se odozgo na niže brzo, sa skokovima. Uzdahnu basovi i zaječi harmonika sitno, zanosno . . .

Izviija harmonika, pa kako da ne zaplešeš? Ne možeš da se uzdržiš, noge se same kreću. Žarko diše harmonika, lijepo je živjeti na svijetu!

Večeras je bilo osobito veselo. Okupila se nasmiijana omladina na gredama pored kuće u kojoj je stanovao Pavka. A od svih se najviše čuje Galočka, susjetka Pavkina, kći kamenoresca, koja voli da zapleše, da zapjeva s momcima. Glas joj je alt, dubok, kadifast.

Pavka se nje pribojavao. Oštar je njen jezik. Sjedne kraj Pavke na grede, čvrsto ga zagrli i zahioće:

— Ah, ti hrabri harmonikašu! Šteta što nisi veći, momčiću, ti bi za mene bio dobar mužić. Volim harmonikaše, pred njima se moje srce topi.

Pavke crveni do ušiju — dobro je, što se to uveće ne vidi. Odrhće se od nestašnice, a ona ga čvrsto drži i ne pušta.

— Pa kamo bježiš, dragi? E, i ti si mi neki mladoženja — šali se ona.

Osjeća Pavka ramenom njezine čvrste grudi i to ga nekako uznemiruje, uzbuđuje, a okolo smijeh uzbuđuje inače tihu ulicu. Paška se oslanja rukom Galočki na rame i kaže:

— Smetaš mi da sviram, odmakni se. — I opet se razliježe smijeh, zadirkivanja, šale.

Umiješa se Marusja:

— Pavka, de zasviraj nešto tužno, da te dira u dušu.

Lagano se rasteže harmonika, prsti nečujno prelaze po tipkama. Svima poznata, draga melodija. Galina je prva prihvaća, za njom Marusja i ostali.

*Skupili se svi burlanci,
u svom rodnom domu;
ovdje nam je milo,
ovdje nam je drago
u tuzi pjevati...*

I prenose se u daljinu, prema šumi, zvučni mladi glasovi što pjevaju pjesmu.

— Pavka! — To Artjom viče.

Pavka podiže mjehove harmonike, priteže remenje:

— Zovu me, ja odoh.

Marusja molećivo kaže:

— Pa, posjedi, posviraj još malo. Stići ćeš kući.

Ali se Pavka žuri...

— Ne, sutra ćemo svirati, a sad treba da idem. Artjom me zove — i preko ulice trči kući.

Kad je otvorio vrata sobe, vidi — za stolom sjede: Roman, Artjomov drug, i još netko treći — nepoznat.

— Ti si me zvao? — pita Pavka.

Artjom kimnu glavom prema Pavki i obrati se nepoznatom.

— Eto, to je on, moj braco.

Onaj pruži Pavki čvornatu ruku.

— Evo što, Pavka — obrati se Artjom bratu. — Ti kažeš da je kod vas u električnoj centrali obolio monter.

Saznaj sutra, ne bi li oni na njegovo mjesto primili spremna čovjeka. Ako bude potrebno, doći ćeš i reći.

Nepoznati upade:

— Ne, ja ću poći zajedno s njim. Sam ću da govorim s gazdom.

— Sigurno je potrebno. Danas centrala nije radila zbog toga, što je Stanković obolio. Gazda je dva puta dolazio — neprestano je tražio nekoga za zamjenu, ali nije našao. A da pusti centralu u pokret samo s ložačem — nije smio. A monter se razbolio od tifusa.

— Pa, eto, stvar je svršena — reče nepoznati. — Sutra ću svratiti po tebe, pa ćemo poći skupa — obratit će se on Pavki.

— Dobro.

Pavka vidje sive mirne oči neznanca, kako ga pažljivo ispituju. Čvrst, netremičan pogled malo zbuni Pavku. Siv, kratak kaput, odozgo do dolje zakopčan, bio je zategnut preko širokih snažnih leđa — očevidno, gazdi je bio tijesan. Ramena i glavu spajao je jak volovski vrat, i sav on bio je prepun snage, kao stari krepak hrast.

Praštajući se Artjom reče:

— E, pa, do viđenja, Žuhraju. Sutra ćeš poći s braćom i uredit ćeš cijelu stvar.

Nijemci su upali u grad tri dana poslije odlaska odreda. Njihov dolazak objavila je sirena lokomotive na stanici, koja je posljednjih dana bila opustjela. Gradom se pronijela vijest:

— Idu Nijemci.

I grad se uskomeša kao uznemireni mravinjak, ma da su svi odavno znali, da Nijemci trebaju doći. Ali u to su nekako slabo vjerovali. I eto ti strašni Nijemci, nisu negdje daleko, već tu, u gradu.

Svi mještani prilijepili se uz ograde i kapije. Bojali su se da izađu na ulice.

A Nijemci su išli razvijeni u strijelce s obiju strana, ostavljajući cestu slobodnu. U tamnozelenim odorama, noseći u rukama puške. Na puškama, kao noževi, široki bajuneti. Na glavama teški čelični šljemovi, na leđima ogromni ranci. Oni su koračali od stanice prema gradu u neprekidnom nizu, koračali obazrivo, svakog časa spremni za otpor, ma da nitko nije ni pomišljao da im se odupre.

Naprijed su, s mauzerima u rukama, koračala dva oficira. Sredinom puta hetmanski starješina, tumač u plavoj ukrajinskoj kabanici i šubari.

Nijemci se svrstaše na trgu u centru grada. Udarili bubanj. Okupi se omanja gomila najsmelijih stanovnika. Hetmanovac u kabanici izađe na ulaz u apoteku i glasno pročita naredbu komandanta, majora Korfa.

Naredba je glasila:

§ 1.

Naređujem:

Svima građanima grada, da u toku 24 sata predaju sve hladno i vatreno oružje, koje imaju. Tko ne ispuní naredbu — bit će strijeljan.

§ 2.

U gradu se objavljuje ratno stanje, a kretanje poslije osam sati uveče zabranjuje se.

Komandant grada, major Korf.

U kući u kojoj se ranije nalazila gradska uprava, a poslije revolucije je bio smješten sovjet radničkih deputata, smjestila se sada njemačka komandatura. Na ulazu u kuću stajao je stražar, ali ne u čeličnom šljemu, već u paradnoj kacigi s ogromnim carskim orlom. Tu, u dvorištu, bilo je određeno mjesto za predaju oružja.

Preplašeni prijetnjom strijeljanja, stanovnici su cijeloga dana donosili oružje. Odrasli se nisu pojavljivali. Oružje je donosila mladež i djeca. Nijemci nisu nikoga zadržavali. Oni, koji nisu htjeli da donose izbacivali su noću oružje ravno na cestu, a ujutro ga je njemačka patrola sakupljala, trpala na vojna kola i odvozila u komandaturu.

U jedan sat poslije podne, kad je isticao rok predaje oružja, njemački vojnici su prebrojavali svoje trofeje. Predatih pušaka bilo je svega četrnaest tisuća. Dakle, šest tisuća pušaka Nijemci nisu dobili natrag. Detaljni pretresi, koje su poduzeli dali su sasvim neznatne rezultate.

U zoru slijedećeg dana, iza grada, kod starog jevrejskog groblja, bila su strijeljana dva željezničara kod kojih su pri pretresu nađene sakrivene puške.

Artjom je saslušao naredbu i požurio kući. U dvorištu sretne Pavku, dohvati ga za rame i tiho, ali uporno upita:

— Jesi li ti što donio iz skladišta kući?

Pavka pomisli da prešuti o pušci, ali nije htio da laže bratu, nego mu ispriča sve.

Pošli su k šupi zajedno. Artjom dohvati pušku skrivenu iza greda, istrže iz nje zatvarač, skide bajunet i dohvativši pušku za cijev, zamahnu njome svom snagom i udari o stup ograde. Kundak se razleti. Ostaci

puške bili su bačeni daleko u pustaru, iza šupe. Bajunet i zatvarač baci Artjom u zahod.

Obavivši sve to, Artjom se okrene bratu:

— Ti nisi više mali, Pavka, razumiješ, oružjem se nipošto ne treba igrati. Ja ti ozbiljno kažem — ništa u kuću ne unosi. Ti znaš, da se sada zbog toga plaća životom. Pazi da mi ne lažeš, doneseš li, pa nađu, mene će prvog strijeljati; tebe, slinavka, ne će ni dirnuti. Pasja su sad vremena, razumiješ?

Pavka obeća da ne će ništa donositi.

Kad su se preko dvorišta vraćali obojica kući, pred vratima Leščinskih zaustaviše se kola. Iz njih iziđoše advokat, njegova žena i njegova djeca. — Neli i Viktor.

— Doletjele ptičice — s mržnjom izgovori Artjom. — Eh, svega će biti, dođavola! — I uđe u kuću.

Cijeloga dana Pavka je tugovao za puškom. Za to je vrijeme njegov drug Serjoža radio što je mogao, kopajući lopatom zemlju pored zida. Najzad je jama bila gotova. Serjoža stavi u nju, uvijene u krpe, tri nove puške, koje je dobio pri dijeljenju. On ih nije namjeravao predati Nijemcima — nije se on cijele noći mučio radi toga da bi se rastao od svoga plijena.

Zatrpavši jamu zemljom, on je dobro utapka, a na poravnano mjesto dovuče gomilu otpadaka i starog smeća; kada je kritički promotrio rezultate svoga rada i našao da su zadovoljavajući, skinu s glave kačket i obrisa znoj s čela.

E, sad neka traže. A ako nađu, čija je šupa — ne zna se.

Pavka se neosjetno zbližio sa strogim monterom, koji je već mjesec dana radio u električnoj centrali.

Žuhraj je pokazivao pomoćnom ložaču mehanizam, uređenje dinamo-mašine i navikao ga na rad.

Razborit dječak dopade se mornaru. Žuhraj je u slobodnim danima često dolazio Artjomu. Razuman, ozbiljan mornar strpljivo je slušao sve priče o načinu života, naročito kad se mati žalila na Pavkine nestašnosti. On je tako blago utjecao na Mariju Jakovljevnu, da je ona zaboravljala na svoje nezgode i postajala bodrija.

Jednom prilikom Žuhraj zaustavi Pavku u dvorištu električne centrale između naslaga drva i, osmjehnuvši se, reče:

— Mati kaže da se ti voliš tući. »On mi je«, kaže »borben kao pijetao«. — Žuhraj se nasmije s odobravanjem. — Uopće, tući se nije štetno, samo treba znati koga treba tući i zašto.

Pavka, ne shvaćajući da li mu se Žuhraj smije ili govori ozbiljno, odgovori:

— Ja se ne tučem uzalud, već uvijek radi pravde.

Žuhraj mu neočekivano predloži:

— Hoćeš li da te naučim kako se istinski tuče?

Pavka ga začuđeno pogleda.

— Kako to — istinski?

— Pa evo, gledaj.

I Pavka dobi prvu kratku lekciju iz engleskog boksa.

Nije ga ova nauka jeftino stajala, ali ju je on odlično shvatio. Više puta poletio je strmoglavce oboren udarcem Žuhrajeve šake, ali se pokazao kao revan i strpljiv učenik.

Jednog dana, kad je bila velika vrućina, došavši od Klimke, pošto se motao po sobi i nije znao što da radi, odluči da se popne na svoje omiljelo mjesto — na krov stražarske kućice, koja se nalazila u kutu vrta iza kuće. Prošao je kroz dvorište, ušao u vrt i, došavši do daščane šupe po isturenom prednjem dijelu zgrade, pope se na krov. Probivši se kroz gusto granje višanja, koje su se bile nadnijele nad šupu, on izbi na sredinu krova i prileže na suncu.

Stražarska je kućica jednom stranom izlazila u bašču Leščinskih i, ako se dođe do kraja, odatle se vidjela cijela bašča i jedan dio kuće. Pavka promoli glavu nad isturenim dijelom kuće i vidje dio dvorišta s kočijama, koje su tamo stajale. Vidjelo se kako posilni njemačkog lajtnanta, koji se smjestio u kući Leščinskih, čisti četkom stvari svoga starješine. Pavka je više puta vidio lajtnanta na kapiji imanja. Lajtnant je bio dežmekast, crvenih obraza, s malim potkresanim brkovima, s cvikerom i kapom, na kojoj je bio sjajan štit. Pavka je znao da lajtnant stanuje u zadnjoj sobi, kojoj je prozor gledao u bašču i mogao se vidjeti s krova.

U tom je času lajtnant sjedio za stolom i nešto pisao, zatim uze to što je napisao i izađe. Predavši pismo posilnom, uputi se vrtnom stazom prema kapiji koja je vodila na ulicu. Kod lisnate sjenice lajtnant se zaustavi — vidjelo se kako s nekim razgovara. Iz sjenice izide Neli Leščinska. Uzevši je ispod ruke, lajtnant se uputi s njom kapiji i oboje izidoše na ulicu.

Sve je ovo vidio Pavka. On je već htio da zaspi, kad spazi, da je u lajtnantovu sobu ušao posilni, objesio na vješalicu odoru, otvorio prozor prema bašči i, spremivši

sobu, izišao i zatvorio vrata za sobom. Odmah ga zatim Pavka spazi kod konjušnice, gdje su bili konji.

Kroz otvoreni prozor Pavka je mogao vidjeti cijelu sobu. Na stolu je ležalo remenje i nešto sjajno.

Potaknut neizdržljivom radoznalošću Pavka polako prijede s krova na stablo trešnje i spusti se u bašču Leščinskih. Sagnuvši se, u nekoliko skokova pretrči do otvorena prozora i zaviri u sobu. Na stolu je ležao pojas s prekoramenim remenom i kožnatom torbom s divnim »manliherom« za dvanaest metaka.

Pavki ponestane dah, nekoliko trenutaka se u njemu vodila borba, ali zanijet junačkom drskošću on se previ, dohvati torbu i, izvukavši iz nje novi tamni revolver, skoči u bašču. Osvrnuvši se oko sebe, obazrivo spusti revolver u džep i pohita kroz bašču prema trešnji. Uspentravši se brzo, kao majmun, na krov, Pavka se osvrnu. Posilni je mirno razgovarao s konjušarem. U bašči je bilo tiho... On siđe sa šupe i poleti kući.

Mati je tumarala po kuhinji, spremala ručak, i ne obrati pažnju na Pavku.

Dohvativši krpu, koja je ležala iza sanduka, Pavka je strpa u džep, šmugnu na vrata, pretrča preko bašče, prebaci se preko ograde, i izbi na put što vodi u šumu. Pridržavajući rukom revolver, koji ga je teško udarao po nozi, pojuri svom snagom prema staroj napuštenoj ciglani.

Noge mu nisu gotovo ni dodirivale zemlju. Vjetar mu je zviždao u ušima.

Kod stare ciglane bilo je tiho. Gdje-gdje propao drveni krov, gomila polomljenih opeka i porušenih peći izazivali su tugu. Sve je ovdje zaraslo u korov. I samo pokatkada su tri prijatelja dolazila ovamo da se igraju.

Pavka je znao mnogo skrovitih mjesta, gdje je mogao da sakrije ukradeni revolver.

Uvukavši se u otvor peći on se obazrivo osvrnu, ali na putu nije bilo nikoga. Borovi su tiho šumjeli, laki je vjetrić vitlao prašinu kraj puta. Jako se osjećao miris smole.

Na samom dnu peći, u uglu, ostavio je Pavka revolver uvijen u krpu, i pokrio ga hrpom starih opeka. Kad se izvukao otuda, zatrpao je opekama ulaz u staru peć, razgledao raspored opeka, zatim izišao na put i pošao polako natrag.

Noge su mu u koljenima podrhtavale.

»Kako će se sve ovo svršiti?« mislio je, i srce mu se stezalo nekako uznemireno.

U električnu centralu je pošao prije vremena, samo da ne bude kod kuće. Uzeo je ključ od čuvara i otvorio veliku kapiju, koja vodi u prostorije u kojima su smješteni motori. Dok je čistio ventilator, pumpao vodu u kazan i raspaljivao peć, mislio je:

»Šta li se sada radi u vili Leščinskih?«

Tek kasno, oko jedanaest, navratio je do Pavke Žuhraj, pozvao ga u dvorište i nečujno ga upitao!

— Zbog čega je kod vas danas bio pretres?

Pavka uplašeno zadrhta:

— Kakav pretres?

Žuhraj pošuti, pa dodade:

— Da, stvari stoje loše. Ti ne znaš što su oni tražili?

Pavka je dobro znao, što su tražili, ali se nije usudio da priča Žuhraju o krađi revolveera. Sav podrhtavajući od uzbuđenja, upita:

— Jesu li Artjoma uhapsili?

— Nikoga nisu uhapsili, ali su u kući sve ispreturali.

Od ovih riječi bi mu malo lakše, ali uzbuđenje nije prolazilo. Nekoliko minuta je svaki mislio na svoje stvari.

Jedan od njih znao je uzrok pretresa, brinuo se o posljedicama, drugi nije znao i zato je bio na oprezu.

»Đavo će ih znati, može biti da su nanjušili nešto o meni? Artjom o meni ne zna ništa, ali zbog čega je vršen pretres kod njega? Treba biti oprezniji«, mislio je Žuhraj.

Rastali su se šuteći svaki na svoj posao.

Na imanju je vladala velika uzrujanost.

Kada je lajtnant otkrio nestanak revolvera, pozvao je posilnog. Saznavši, da je revolver nestao, on, inače korektan, uzdržljiv, ošamari posilnog svom snagom po obrazu; ovaj se od udarca zaljulja i ostane stojeći u stavu mirno i, žmirkajući očima s osjećajem krivice, ponizno je očekivao ono, što će dalje biti.

Pozvan radi objašnjenja, advokat se, također, zgrano i izvinio se lajtnantu što se u njegovoj kući dogodila takva neprijatnost.

Kako je bio prisutan i Viktor Leščinski, on reče ocu svoju pretpostavku, da su revolver mogli ukrasti susjedi, a naročito deran Pavle Korčagin. Otac požuri da objasni sinovljevo mišljenje lajtnantu i ovaj odmah izda naređenje da se pozove odred radi pretresa.

Pretres nije dao nikakove rezultate. Slučaj s nestankom revolvera uvjerio je Pavku u to, da upravo takvi, rizični pothvati mogu ponekad sretno svršiti.

TREĆA GLAVA

Tonja je stajala pored otvorenog prozora. Ona je s dosadom promatrala dragi joj poznati vrt, vitke visoke jablane, koji su ga okruživali i jedva podrhtavali od lakog povjetarca. Ona nije htjela vjerovati, da cijelu godinu dana nije vidjela svoje rodno mjesto. Učinilo joj se, kao da je jučer ostavila sve one od djetinjstva poznate krajeve i vratila se danas jutarnjim vlakom.

Ništa se ovdje nije izmijenilo: isti oni ravnomjerno potkresani redovi malinova grmenja, iste geometrijske unakrsne stanice, zasijane maminim omiljenim, dragim cvijećem — »dan i noć«. Sve je u vrtu čisto i uređeno. Svuda se opažala pedantna ruka školovana šumara. I Tonji je dosadno od tih čistih, s planom prosječenih stazica.

Tonja dohvati započeti roman, otvori vrata od terase i spusti se niz stube u vrt, gurnu obojene male vratnice i uputi se polagano prema staničnom nasipu kraj pumpe.

Prošavši mostić, ona izbi na put: Put je bio kao aleja. Desno ribnjak, obrubljen gustim vrbikom, lijevo je počinjala šuma.

Već se bila uputila prema ribnjaku, prema starom kamenolomu, ali se zaustavi primjetivši dolje kraj ribnjaka bačenu udicu. Nagnuvši se nad krivom vrbom,

razgrnula je rukom grane vrbika i spazila preplašenog momčića, bosog, u hlačama zasukanim iznad koljena. Sa strane je ležala zardana plehnata kutija s crvima. Dječak je bio zauzet svojim poslom i nije opazio Tonjin uporan pogled.

— Zar se ovdje lovi riba?

Pavka se ljutito osvrnu.

Držeći se za vrbu, nagnuta nad vodom, stajala je nepoznata djevojka. Na njoj je bila bijela mornarska bluza s plavim ovratnikom u linijama i svijetlosiva kratka suknja. Kratke optočene čarapice čvrsto su obuhvaćale njezine skladne preplanule noge u tamnožutim cipelicama. Kestenjasta kosa bila je skupljena u tešku pletenicu.

Ruka, koja je držala udicu zadržta malo, dipnu gušćji plovak i od njega se počеше širiti krugovi zanjihane, glatke vodene površine.

A glasić će pozadi uzbuđeno:

— Trza, zar ne vidite, trza . . .

Pavka, potpuno zbunjen, trže udicu. Zajedno s mlazom vode, izvijajući se, izroni na kukici crvić.

»E, sad ćeš đavola da uhvatiš! Kud nanese vrag ovu ovdje!« pomisli Pavka razdražen i da bi sakrio svoju nespretnost baci udicu podalje u vodu, između dva vodena lista, otprilike tamo kud nije trebalo; udica se mogla zakvačiti za kakav panj u vodi.

On se pribra pa, ne osvrćući se, zasikta prema djevojci koja je gore sjedila:

— Što galamite? Ribu ćete poplašiti.

I čuje odozgo podsmješljivo, podrugljivo:

— Ona je već odavno pobjegla od samog vašeg izgleda. Zar se danju lovi? Ej, vi, zlohudi ribaru!

Ovo je bilo suviše za Pavku, koji se trudio da bude pristojan. On se digne, pa pošto je nabio na čelo kapu, što je kod njega uvijek značilo da je ljut, reče birajući najučtivije riječi:

— Vi biste, gospođice, mogli da se gubite, zar ne?

Tonjine se oči malo zasuziše i zablistaše jedva primjetljivim podsmijehom.

— Zar vam smetam?

U njezinu glasu već nije bilo podsmijeha, bilo je u njemu nešto prijateljsko, pomirljivo, i Pavka, koji se spremao da kaže grubosti ovoj »gospođici«, koja je došla tko zna odakle, bio je razoružan:

— Zašto? Gledajte, ako hoćete. Ne žalim mjesta — pristane on, pa čučnu i poče opet zuriti u plovak. Ovaj se bio približio uz lopušinu i bilo je jasno, da se udica zakvačila za korijen. Pavka nije smio da je povuče.

»Ako se zakvači, onda je ne ćeš izvući. A ova će se naravno smijati! Kad bi barem otišla« razmišljao je Pavka.

Ali Tonja, pošto se udobno namjesti na savijenu vrbu, koja se malo njihala, stavi knjigu na koljena i poče pažljivo promatrati preplašenog crnookog grubijana, koji ju je tako neuljudno predusreo i koji sada namjerno ne obraća pažnju na nju.

U vodi glatkoj kao ogledalo Pavka je sasvim jasno vidio sliku djevojke, koja je sjedila. Ona čita, a on lagano vuče zakvačenu udicu. Plovak je zaronio, udica zapinje i zateže se.

»Zakvačila se, prokleta!« sinu mu kroz glavu, a on kradom vidj u vodi njuškicu, koja se smije.

Preko mostića, kraj pumpe prodoše dva mladića — gimnazijalci sedmog razreda. Jedan — sin šefa depoa.

inženjera Suharka, plavi, pjegavi sedamaestgodišnji glupan i kozičavi Šurka, kako su ga prozvali u školi, s lijepom udicom i cigaretom, koju je fakinski zagrizao. Pored njega Viktor Leščinski, stasit, razvijen mladić.

Suharko se, namigujući, nagne prema Viktoru i reče:

— Ova je mala temperamentna, nema joj ovdje ravne. Uvjeravam te, ro-man-tična osoba. U Kijevu polazi šesti razred, došla je na ljetovanje svome ocu. On je ovdje glavni šumar. Ona se poznaje s mojom sestrom Lizom. Ja sam joj jednom prilikom poslao pi-samce u takvom, znaš, uzvišenom stilu. Zaljubljen sam, kažem, bezumno i sav ustreptao očekujem vaš odgovor. I, šta više, od Nadsona sam iščeprkao prikladnu pje-smicu.

— Pa, što je bilo? — radozvalo upita Viktor.

Suharko, malo zbunjen, reče:

— Kao da se izmotava, znaš, pravi se važna. Ne kvari papir, kaže. Ali to je spočetka uvijek tako. Ja sam u ovim stvarima pečen. Znaš, nemam volje da obli-jećem — dugo da udvaram i da se motam. Kudikamo je bolje, odeš na večer u barake za popravak, izabereš za male novce takvu ljepoticu, da se oblizneš. I bez ikak-vog izmotavanja. Išli smo ja i Valjka Tihonov — ti znaš putara.

Viktor se prezrivo namršti.

— Zar ti radiš takve prljavštine, Šura?

Šura, pošto je malo žvakao cigaretu, otpljunu i do-baci s podsmijehom:

— Vidi ti njega, kakav čistunac! Znamo mi čime se wi bavite.

Viktor ga prekine i upita:

— Dakle, ti ćeš me s njom upoznati?

— Naravno, hajdemo brže dok nije otišla. Jučer ujutro je ona sama pecala.

Prijatelji se već približavahu Tonji. Bacivši cigaretu iz usta Suharko se kicoški pokloni.

— Dobar dan, mademoiselle Tumanova. Što ribu pecate?

— Ne, promatram kako drugi peca — odgovori Tonja.

— Zar se ne poznajete? — požuri Suharko, uzimajući Viktora za ruku. — Moj drug Viktor Leščinski.

Viktor zbunjen pruži ruku Tonji.

— A zašto vi danas ne pecate? — trudio se da zametne razgovor Suharko.

— Nisam ponijela udice — odgovori Tonja.

— Odmah ću donijeti još jednu — požuri Suharko. — Počnite vi pecati s mojom, a ja ću odmah donijeti.

On je ispunio danu riječ Viktoru, da će ga upoznati s Tonjom i trudio se da ih ostavi nasamo.

— Ne, mi ćemo smetati, ovdje već pecaju — odgovori Tonja.

— Kome ćemo smetati? — zapita Suharko. — A-ha, ovome ovdje? — On tek sada spazi Pavku, koji je sjedio kraj džbunja. — Ne mari, ovoga ću ja otjerati odavle za tren oka.

Tonja nije uspjela da ga spriječi. On strča dolje prema Pavki, koji je pecao.

— Odmah da si se tornjao — obrati mu se Suharko. Dakle brže, brže, govorio je videći, da Pavka mirno nastavlja s pećanjem.

Pavka digne glavu i upravi na Suharka pogled, koji nije obećavao ništa dobro.

— A ti malo lakše! Što si se razbrbljao.

— Št-a-a? — razbjesnio se Suharko. — Još pričaš, dronjo jedan! Gubi se odavde! — i svom snagom udari vrhom cipele kutijicu s crvima. Ova se prevrne i bučne u vodu. Kapi razletjele vode poprskaje Tonju po licu.

— Suharko, kako vas nije sram! — viknu ona.

Pavka skoči. Znao je, da je Suharko sin šefa depoa u kome je radio Artjom, i, ako on udari sada po ovoj debeloj riđoj njušci, gimnazijalac će se požaliti ocu i stvar će svakako doći do Artjoma. To je bio jedini uzrok, koji ga je spriječavao da se odmah obračuna.

Suharko, osjećajući, da će ga Pavle toga časa udariti, poleti naprijed i obim rukama udari Pavku, koji je stajao pokraj vode, u prsa. Ovaj zamahne rukama, sagne se, ali se zadrži i ne padne u vodu.

Suharko je bio dvije godine stariji od Pavke i imao je reputaciju prvog razbijača i svadljivca.

Dobivši udarac u prsa Pavka je bio sasvim izvan sebe.

— A, tako! E, pa, dobit ćeš! — i, kratkim zamahom ruke prilijepi Suharku vruću ćušku preko lica. Zatim, ne dajući mu da dođe k sebi, čvrsto ga zgrabi za gimnazijsku bluzu, trgne ga k sebi i povuče u vodu.

Stojeći u vodi do koljena, namočivši svoje sjajne cipele i hlače, Suharko se svom snagom naprezao da se otme iz Pavkinih žilavih ruku. Pošto je gurnuo gimnazijalca u vodu, Pavka iskoči na obalu.

Pobijedeni Suharko jurnu za Pavkom, spreman da ga rastrga na komade.

Iskočivši na obalu i okrenuvši se brzo Suharku, koji naleti, Pavka se prisjeti:

»Oslonac na lijevu nogu, desna ukočena i malo savita. Udarac ne samo rukom nego i čitavim tijelom, odozdo naviše u podbradak.«

— Jjjedan!...

Cvoknuše zubi. Kriknuvši, jer je osjetio strahovitu bol u podbratku i ugrizao se za jezik, Suharko zalamata rukama i teško, čitavim tijelom, pljusne u vodu.

A na obali, ne suzdržavajući se, hihotala je Tonja.

— Bravo, bravo! — vikala je tapćući dlanovima. — Ovo je izvrsno!

Dohvativši udicu, Pavka je istrže, prekide zakvačenu špagu i istrča na drum.

Odlazeći, čuo je kako Viktor govori Tonji:

— To je najpoznatiji mangup, Pavka Korčagin.

Stanicu je počeo obuzimati nemir. Stizali su glasovi s pruge, da će željezničari otpočeti štrajk. Na obližnjoj stanici radnici depoa zakuhaše kašu. Nijemci uhapsiše dvojicu mašinista zbog sumnje, da su proturali proglose za bunu. Među radnicima, koji su bili u vezi sa selom, otpočele su velike pobune izazvane rekvizicijama i vraćanjem posjednika na njihova imanja.

Korbači hetmanskih stražara brazdili su seljačka leđa. U guberniji se razvijao partizanski pokret. Već je postojalo preko desetak partizanskih četa, organiziranih od strane boljševika.

Tih dana Žuhraj nije znao za odmor. On je za vrijeme svoga boravka u gradiću obavio veliki posao. Upoznao se s mnogim željezničkim radnicima, pojavljivao se na posijelima na kojima se skupljala omladina i

organizirao jaku grupu bravara i strugara iz depoa. Probao je iskušati i Artjoma. Na njegovo pitanje kako Artjom gleda na boljševičku stvar i Partiju, snažni bravar mu odgovori:

— Znaš, Fjodore, ja se u te partije slabo razumijem. Ali sam uvijek spreman da pomognem, samo ako treba. Na mene možeš računati.

Fjodor je ovim bio zadovoljan. Znao je, da je Artjom svoj čovjek i, ako što obeća, da će to i učiniti. A do partije, vidi se, čovjek još nije došao. »Ništa zato, vrijeme je danas takvo, da će brzo postati politički pismen«, mislio je mornar.

Fjodor je prešao na rad iz električne centrale u depo. Podesnije je bilo za rad: u električnoj centrali on je bio odvojen od željezničke pruge.

Kretanje na željezničkoj pruži bilo je ogromno. Nijemci su odvozili u Njemačku na tisuće vagona, svega što su napljačkali u Ukrajini: raž, pšenicu, stoku...

Iznenada je hetmanska straža odvela sa stanice telegrafistu Ponomarenka. U komandi su ga surovo tukli i, kako se čini, on je odao agitacioni rad Romana Sidorenka, Artjomova druga iz depoa.

Po Romana su došli za vrijeme rada dva Nijemca i jedan hetmanovac, pomoćnik komandanta stanice. Prišavši stroju, kraj kojeg je radio Roman, hetmanovac, ne rekavši ni riječi, udari ga korbačem preko lica.

— Polazi, vucibatino, s nama! Tamo ćemo imati o čemu da porazgovorimo — rekao je. Jezivo se iskesi i zgrabi bravara za rukav. — Poagitirat ćeš tamo kod nas!

Artjom je radio za susjednim strojem, on baci turpiju, i nasrnuvši svom glomaznošću na hetmanovca, zapišta svladavajući uskipjelu srdžbu:

— Kako smiješ tući, gade?

Hetmanovac ustuknu otkopčavajući futrolu od revolvera. Mali, kratkonogi Nijemac, skide s leđa tešku pušku sa širokim bajunetom i škljocnu zatvaračem.

— Halt! — prolaja, spreman da puca pri prvom pokretu.

Ljudina bravar stajao je nemoćno pred ovim neuglednim vojnikom, nemoćan da ma što napravi.

Odveli su obojicu, Artjoma su kroz jedan sat pustili, a Romana su zatvorili u podrum za prtljagu.

Poslije deset minuta nitko u depou nije radio. Radnici iz depoa sakupiše se u parku željezničke postaje. Njima se pridružiše i drugi radnici, skretničari i radnici, koji su radili na skladištu materijala. Svi su bili strahovito uzbuđeni. Netko bijaše izdao proglas sa zahtjevom, da se puste Roman i Ponomarenko. Nezadovoljstvo se još više pojačalo, kad se hetmanovac približio s gomilom stražara i razmahujući revolverom, povikao:

— Ako se ne vratite na rad, odmah ćemo vas sve pohapsiti. A ponekog ćemo i uza zid staviti.

Ali povici ozlojeđenih radnika primoraše ga, da se povuče na stanicu. Iz grada su drumom već jurili teretni automobili puni njemačkih vojnika pozvanih od strane komandanta stanice.

Radnici se počеше razbjegavati kućama. Sada su otišli svi, što više i dežurni na stanici. Ispoljio se Žuhrajev rad. To je bilo prvo masovno istupanje na stanici.

Nijemci su na peronu namjestili teški mitraljez. On je stajao kao lovački pas, koji vreba. S položenom rukom na ručicu čučao je kraj njega njemački kaplar.

Željeznička stanica je opustjela.

Preko noći su otpočela hapšenja. Odveli su i Artjoma. Žuhraj nije noćio kod kuće i njega nisu našli.

Skupili su sve u ogromnom robnom skladištu i postavili ultimatum:

Vraćanje na posao ili ratni prijeki sud.

Na pruži su skoro svi željeznički radnici štrajkali: za dan i noć nije došao ni jedan vlak, a na sto dvadeset kilometara daleko vodila se borba s jakim partizanskim odredom, koji je presjekao prugu i porušio mostove.

Noću je na stanicu stigao odred njemačke vojske, ali su mašinista, njegov pomoćnik i ložać pobjegli s lokomotivom. Osim odreda na stanici su čekale na red da budu otpremljene još dvije kompozicije.

Otvorivši teška vrata robnog skladišta, udoše komandant željezničke stanice, njemački lajtnant, njegov pomoćnik i grupa Nijemaca.

Pomoćnik komandanta je prozivao:

— Korčagin, Politovski, Bružžak. Vi odmah putujete kao vozna brigada. Za neposlušnost — strijeljanje na licu mjesta. Putujete li?

Tri radnika pokunjeno klimnuše glavom. Pod pasom odveli su ih do lokomotive, a pomoćnik komandanta je već prozvao prezimena mašiniste, pomoćnika i ložača za drugu kompoziciju.

Lokomotiva je srdito huknala izbacujući mlazove svijetlećih varnica, duboko disala i, probijajući mrak, jurila po pruži u dubinu noći. Artjom, pošto napuni peč ugljenom, zalupi nogom željezne vratnice, povuče gut-

ljaj vode iz čajnika s prćastim grlicem, koji je stajao na sanduku i obrati se mašinovođi, starcu Politovskom.

— Vozimo, veliš, tatice?

Politovski ljutito zaškilji očima ispod nakostrušenih obrva.

— Dakako, vozit ćeš, inače će te bajunetom u leđa.

— Da napustimo sve i da kidnemo s lokomotive — predloži Bruzžak, pogledavši poprijeko njemačkog vojnika, koji je sjedio na tenderu.

— I ja to mislim — progundā Artjom — ali ovaj nam se tip vrti ovdje za leđima.

— Da — neodređeno oteže Bruzžak i promoli glavu kroz prozor. Prišavši bliže Artjomu, Politovski prošapće:

— Ne treba da vozimo, razumiješ? Tamo se vodi borba, pobunjenici su porušili putove. Kad dozovemo ove pse, oni će ih satrti za tren oka. Ti znaš, sinko, da i pod carem nisam vozio za vrijeme štrajka. Ni sad ne ću voziti. Dokle god smo živi, bit će nas stid, što smo svojima, odvezli smrtnu presudu. Ta vozna se brigada razbježala. Stavili momci život na kocku pa ipak su pobjegli. Vlak nipošto ne smijemo dovesti. Što ti misliš?

— Ja se slažem, tatice, ali što ćeš učiniti s ovim ovdje — i on pokaza pogledom na vojnika.

Mašinovođa se namršti, obrisa znojno čelo kućinom i pogleda grozničavim očima manometar, kao da se nadao, da će tamo naći odgovor na mučno pitanje. Zatim ljutito, s uzavrelim očajanjem, opsova.

Artjom gutne iz čajnika vode. Obojica su mislili na istu stvar, ali se nitko nije usuđivao da to izrazi. Artjom se sjeti Žuhrajevih riječi:

— Kako ti, brate, sudiš o Boljševičkoj partiji i komunističkoj ideji...?

I njegov, Artjomov odgovor:

— Uvijek sam spreman da pomognem, na mene se možeš osloniti...

»Dobra pomoć, vozimo krvnike...«

Politovski se sagne nad sanduk s alatom do Artjoma, pa izgovori s mukom:

— A ovoga treba likvidirati. Razumiješ?

Artjom se trže. Politovski škripnu zubima i doda:

— Drugog izlaza nema. Lupit ćemo ga, pa regulator u peć, polugu u peć, lokomotivu usporiti i dolje s lokomotive.

I, kao da skide tešku vreću s ramena, Artjom izgovori:

— Dobro.

Artjom se nagne prema Bružžaku i ispriča pomoćniku što su odlučili.

Bružžak nije tako brzo odgovorio. Svaki od njih je preuzeo vrlo veliki riziko. Svi su oni ostavili kod kuće porodicu. Politovski je imao mnogobrojnu porodicu: on je kod kuće ostavio devet duša. Ali je svaki bio svjestan, da ne treba voziti.

— Pa, ja pristajem — reče Bružžak — ali tko će ovoga... — Nije dovršio Artjomu razumljive riječi.

Artjom se okrene starcu, koji je radio pored regulatora i dajući glavom znak da se i Bružžak slaže s njima, a u isti mah mučen još neriješenim pitanjem, približi se Politovskom.

— A kako da to izvedemo?

Ovaj pogleda Artjoma.

— Počni ti. Ti si najjači. Polugom ćemo ga jedamput lupiti — i gotovo. — Starac se silno uzbudi.

Artjom se namršti.

— Meni to ne će poći za rukom. Ne diže mi se ruka. Ta, vojnik je, treba razumjeti, nije kriv. Njega su isto tako bajunetom natjerali.

Politovski sije vnu očima.

— Nije kriv, kažeš. Ali, ni mi isto tako nismo krivi, da nas ovdje tjeraju. Ipak vozimo kaznenu ekspediciju. Ovi što nisu krivi strijeljat će partizane, a oni, zbog čega su oni krivi...? Ah, ti, jadniče... Zdrav kao medvjed, a malo koristi od tebe...

— Dobro — promuklo reče Artjom uzimajući željenu polugu, ali Politovski prošapta:

— Ja ću uzeti, kod mene je sigurnije. Ti uzmi lopatu i popni se kao da skidaš ugljen s tendera. Ako bude potrebno, ti ćeš tresnuti Nijemca lopatom. A ja ću, tobože, poći da lomim ugljen.

Bruzžak klimnu glavom.

— U redu, stari. — I stane pored regulatora.

Nijemac, u čohanoj kapi, bez štita, s crvenim obrubom, sjedio je na kraju tendera s puškom između nogu i pušio cigaru, pogledavajući, od vremena do vremena, na radnike, koji su radili na lokomotivi.

Kad se Artjom počeo penjati gore da zgrče ugljen, stražar nije na njega obratio naročitu pažnju. A zatim, kad ga je Politovski, kao želeći da zagrabi veće komade ugljena s kraja tendera, zamolio znakom da se pomakne, Nijemac se poslušno premjesti dolje, prema vratašcima, koja vode u kabinu lokomotive.

Potmuo, kratak udarac željezne poluge, koji razmrska Nijemcu lubanju, opeče Artjoma i Bružžaka. Tijelo vojnika skotrlja se kao vreća kroz prolaz.

Siva kapa bez štita brzo se oboji krvlju. Puška zveknu udarivši o željezni rub.

— Gotovo — prošapta Politovski bacajući polugu i, grčevito iskrivivši lice, doda: — Sad za nas nema drugog izlaza.

Glas mu se prekide, ali istog trenutka, savlađujući šutnju, koja je sve pritiskivala, viknu:

— Odvrni regulator, brže.

Za desetak sekundi sve je bilo izvršeno. Lokomotiva, ostavši bez upravljača, lagano uspori hod.

Teškim zamasima ulazile su u ognjeni krug lokomotive tamne silhete drveća kraj puta, i istog trenutka ponovo se udaljivale u slijepu pomrčinu. Farovi lokomotive, težeći da probiju mrak, nalijetali su na njegov gusti veo i otimali od noći samo po desetak metara. Lokomotiva, kao da troši posljednju snagu, disala je sve rjeđe i rjeđe.

— Iskači, sinko! — ču Artjom glas Politovskog za sobom i ispusti ručicu nogostupa. Snažno tijelo po inerciji poleti naprijed, a noge čvrsto lupiše o zemlju, koja je pod njima izmicala. Pretrčavši dva koraka, Artjom pade i teško se prevrnu, preko glave.

S oba nogostupa lokomotive iskočiše još dvije prilike.

U kući Bružžakovih bilo je tužno. Antonina Vasiljevna, mati Serjožina, za posljednja četiri dana bila je sasvim propala. Nije imala vijesti od muža. Ona je znala, da su ga Nijemci zajedno s Korčaginom i Poli-

tovskim uzeli u voznu brigadu. Juče su dolazila trojica od hetmanovaca-stražara i grubo, psujući, saslušavali je. Ona je iz ovih riječi nejasno naslutila da se desilo nešto loše, i, kad je straža otišla, žena, mučena teškom neizvjesnošću, poveza maramu i spremi se da ode Mariji Jakovljevnjoj nadajući se, da će od nje saznati nešto o mužu.

Starija kći, Valja, spremala je u kuhinji. Videći da majka odlazi, upita je:

— Ideš li daleko, mama?

Antonina Vasiljevna pogleda kćerku očima punim suza i odgovori:

— Idem do Korčaginih. Možda ću od njih nešto saznati o ocu. Ako Serjoža dođe, kaži mu neka ode na stanicu do Politovskih.

Valja nježno obuhvati majku preko ramena, pa je umirujući dovede do vrata:

— Ne uzrujavaj se, mama.

Marija Jakovljevnja, kao i uvijek, dočekala je Bruzžakovu s radošću. Obje žene su jedna od druge očekivale da čuju bilo što novo, ali poslije prvih riječi ova nada iščeznu. Kod Korčaginih je noću, također, bio pretres. Tražili su Artjoma. Odlazeći, naredili su Mariji Jakovljevnjoj, čim joj se sin vrati, da javi komandi.

Korčagina je bila strašno preplašena noćnim dolaskom patrole. Bila je sama kod kuće, Pavle je, kao i uvijek, radio noću u električnoj centrali.

Pavka je došao rano ujutro. Saslušavši materinu priču o noćnom pretresu i o tome, da su tražili Artjoma, on osjeti kako cijelo njegovo biće ispunjava teška uzne-

mirenost zbog brata. Bez obzira na razliku karaktera i prividnu surovost Artjoma, braća su se jako voljela, Ovo je bila sirova ljubav, bez izjava, ali je Pavle dobro znao, da nema takve žrtve koju, on ne bi učinio bez kolebanja, ako bi ona bila bratu potrebna.

Ne odmorivši se, on odjuri na stanicu, da u depou potraži Žuhraja, ali ga ne nađe, a od poznatih radnika nije mogao ništa saznati ni o jednome od onih što su otputovali. Nije znala ništa ni porodica mašinovode Politovskog. Pavka je sreo u dvorištu Borisa najmlađeg sina Politovskog. Od njega je saznao, da je preko noći bio pretres i kod Politovskih, tražili su starog Politovskog.

Dakle, ni tu ništa. I Pavka se vrati majci, umorno se izvali na krevet i odmah utonu u nemiran san.

Valja pogleda u vrata, netko je kucao.

— Tko je? — upita i podiže rezu.

Pred otvorenim vratima ukaza se riđa, nakostriješena Marčenkova glava. Klimka je, očigledno, brzo trčao. On se zadihao i pocrvenio od trčanja.

— Je li mama kod kuće? — upita Valju.

— Nije, otišla je.

— A kamo je otišla?

— Čini mi se, Korčaginima. — Valja zadrža Klimku uhvativši ga za rukav, jer se ovaj spremao da odjuri.

Ovaj neodlučno pogleda djevojku.

— Pa, znaš, imam jednu stvar za nju.

— Kakvu stvar? — Valja poče da drma mladića. — Ali govori brzo, medvjede riđi, govori jednom, što me mučiš — zapovjedničkim glasom naredi djevojka.

Klimka zaboravi na sve obazrivosti, na kategorično naređenje Žuhraja da cedulju preda samo Antonini Vasiljevnoj lično, izvadi iz džepa zamazani komad papira i preda ga djevojci. Nije mogao da se usprotivi ovoj plavoj Serjoškoj sestrici, zbog toga, što riđi Klimka nije bio ni sam načisto sa svojim osjećajima prema ovoj krasnoj curici. Doduše, skromni parakuhar nipošto ne bi ni samom sebi priznao, da mu se dopada Valja. On joj predade papirić, koji ona letimično pročita:

»Draga Tonja! Ne uznemiruj se, sve je dobro. Živimo i zdravi. Ubrzo ćeš saznati više. Poruči ostalima da je sve dobro, da se ne brinu. Cedulju uništi. Zahar.«

Pročitavši cedulju, Valja jurnu Klimki:

— Riđi medvjede, mili moj, gdje si dobio ovo? Kaži gdje si dobio ovo, meče trapavo? — I ona iz sve snage prodrma Klimku, a on nije bio svijestan, da je učinio drugu nesmotrenost.

— To mi je Žuhraj predao na stanici. — I sjetivši se, da o ovome nije trebalo govoriti, doda: — Samo mi je rekao da ne dam nikome.

— Pa, dobro, dobro! — nasmija se Valja. — Ja nikome ne ću kazati. Sad trči, riđo, Pavki tamo ćeš i mamu naći. Ona je lako gurala parakuhara u leđa.

Za tren oka riđa Klimkina glava promače iza kapije.

Nitko se od trojice nije vraćao kući. Uveče je Žuhraj došao Korčaginima i ispričao Mariji Jakovljevoj o svemu, što se dogodilo na lokomotivi. Umirio je, koliko je mogao, preplašenu ženu rekavši, da su se sva

trojica sklonula daleko, u zabačenu selu kod Bružžakovog strica, da su tamo izvan opasnosti, ali, svakako, sada se ne smiju vraćati, da je Nijemcima teško, da se mogu očekivati promjene u bliskoj budućnosti.

Sve to što se desilo još više je zblížilo porodice odsutnih. S velikom radošću čitale su se rijetke cedulje, dostavljene porodicama, ali u domovima je postalo praznije i mirnije.

Navraćajući jednom prilikom kao tobože uzgred, staroj Politovskoj, Žuhraj joj preda novac.

— Evo, majko, pomoć od muža; samo, pazite, nikom ni riječi.

Stara mu zahvalno stisne ruku.

— E, baš vam hvala, inače zlo, djeca nemaju šta da jedu.

To je bio onaj novac, što ga je ostavio Bulgakov.

»Neka, neka, vidjet ćemo što će dalje biti. Ma da je štrajk pod prijatnom strijeljanja prekinut, ma da radnici rade, ipak se oganj razbuktao, više se ne može ugasiti, a ova trojica su junaci, proleterici«, s ushićenjem je mislio mornar, koračajući od Politovskih prema depou.

U staroj kovačnici okrenutoj svojim čadavim zidom prema putu na kraju sela Vrapčja dolina, kraj ogromnog ždrijela peći, žmirkajući lako zbog jake svjetlosti, Politovski je dugim kliještima okretao usijan komad željeza.

Artjom je pritiskivao prema poprečnoj gredi obješenu polugu, koja je naduvala kožnate mjehove.

Mašinovođa se dobroćudno smješкао sebi u brk i govorio:

— Sad majstor na selu ne može propasti, posla će biti koliko god hoćeš. Ovdje ćemo raditi sedmicu-dvije i, vidjet ćeš slaninice i brašna možemo poslati svojima. Seljak, sinko, uvijek poštuje kovača. Hranit ćemo se sad kao buržuji, he, he. A Zahar je nešto naročito, on više naginje seljaštvu, ukopao se u zemlju sa svojim stricem. Ta, to je, možda, razumljivo. Ja i ti, Artjome, nemamo ni kuće ni kućišta, samo grbaču i ruke, kako se kaže; vječiti proleter, he, he. A Zahar se razdjelio na dvije polovine, jedna noga na lokomotivi, a druga u selu. — On opipa kliještima usijani komad željeza i doda već ozbiljno, zamišljeno: — A naša stvar loše stoji, sinko. Ako Nijemce uskoro ne potjeraju, mi moramo u Jekaterinoslav ili da bježimo u Rostov — inače će nas dohvatiti za škrge i objesiti između neba i zemlje, to je sigurno.

— Da — progunda Artjom.

— Kako li se naši tamo drže, da li ih diraju gajdamaci?¹

— Da, tatice, zakuhali smo kašu, sad zaboravi kuću.

Mašinovođa izvadi iz užarena ždrijela vreli, modar komad željeza i brzo ga stavi na nakovanj.

— E, dede, sinko, udri!

Artjom dohvati teški malj, koji je stajao pored nakovnja, snažno zamahnu njime visoko iznad glave i udari. Snop sjajnih varnica, s lakim, šuštavim praskom, rasprši se po kovačnici i osvijetli za trenutak njezine mračne kutove.

¹ Gajdamak — pripadnik separatističke ukrajinske organizacije (šovinistički-reakcionari) — Ur.

Politovski okretaše usijani komad ispod snažnih udaraca i željezo se poslušno tanjilo, kao omekšani vosak.

Pred otvorenim vratima kovačnice odisala je toplim vjetrom tamna noć.

Dolje je jezero — tamno, ogromno; borovi, koji ga okružuju sa svih strana, klimaju velikim, moćnim krunama.

»Kao živi«, misli Tonja. Ona leži u travom pokrivenoj uvali granitne obale. Gore visoko, iza uvale je borova šuma, a dolje, odmah u podnožju strmeni, jezero. Sjenke okolnog stijenja čine rubove jezera još tamnijim.

Ovo je Tonjin omiljeli kutić. Ovdje, na jednu vrstu od stanice, kod starih kamenoloma, u dubokim zabacnim kotlinama izbili su izvori i sad su nastala tri tekuća jezera. Dolje na silasku preko jezera čuje se pljesak. Tonja podiže glavu, i razgrnuvši rukama grane, pogleda dolje: od obale k sredini jezera pliva jakim zamasima preplanulo gipko tijelo. Tonja vidi tamna leđa i crnu glavu kupača. On frkće kao morž, kratkim zahvatima siječe vodu, prevrće se, strmoglavluje, roni i, najзад, zamoren legne na leđa, zažmirivši na sjajnom suncu, obamire raširenih ruku malo izvijen.

Tonja ispusti granu. »Ta, ovo je nepristojno«, podrugljivo pomisli i nastavi čitanje.

Zanijeta knjigom, koju joj je dao Leščinski, Tonja nije primijetila kako je netko prešao preko granitne izbočine, koja je odvajala poljanicu od borove šume i

tek kad je na knjigu pao kamenčić ispod nogu onoga, koji je prelazio, ona se trže od iznenađenja, podiže glavu i vidje Pavku Korčagina, koji je stajao na naravanku. Stajao je začuđen neočekivanim susretom i, također zbunjen, htio da ode.

»To se on malo prije kupao«, dosjeti se Tonja pogledavši Pavkinu mokru kosu.

— Što, uplašio sam vas? Nisam znao da ste ovdje i tako sam slučajno naišao.

Izgovorivši to, Pavka se već prihvati rukom za stijenu. On je, također, prepoznao Tonju.

— Vi meni ne smetate, ako hoćete, možemo štoviše i da razgovaramo o koječemu.

Pavka je s čuđenjem promatrao Tonju.

— A o čemu bih ja mogao razgovarati s vama?

Tonja se nasmiješi.

— Ali što stojite. Možete sjesti, evo, ovdje — i ona pokaza kamen. — Recite, kako se zovete?

— Ja sam Pavka Korčagin.

— A meni je ime — Tonja. Eto, već smo se upoznali.

Pavka je zbunjeno gužvao kapu.

— Dakle, vama je ime Pavka — prekinula je Tonja šutnju. — A zašto — Pavka? To ne zvuči lijepo, bolje je Pavle. Ja ću vas tako zvati. Dolazite li često ovamo...

— Ona je htjela da kaže: da se kupate, ali ne želeći da otkrije da ga je vidjela kako se kupa, doda — da se šetate?

— Ne, ne često, kad imam slobodna vremena — odgovori Pavle.

— A vi negdje radite? — raspitivala se Tonja.

— Ložač sam u električnoj centrali.

— Recite, gdje ste naučili onako vješto da se tučete?
— iznenada ga upita Tonja.

— Što se vas tiče moja tučnjava — nezadovoljno progunda Pavle.

— Nemojte se ljutiti, Korčagine — progovori ona, osjećajući, da je Pavka nezadovoljan njezinim pitanjem. — Mene to veoma zanima. Ono je bio udarac! Ne smije se tući onako nemilosrdno — i ona se počeo smijati.

— A što, da vam nije žao? — upita Pavle.

— A ne, nimalo mi nije žao, naprotiv. Suharko je dobio što je zaslužio. Meni je taj prizor pružio mnogo zadovoljstva. Kažu, da se vi često tučete.

— Tko kaže? — u očekivanju će Pavle.

— Pa, eto, Viktor Leščinski veli, da ste vi profesionalni kavkadžija.

Pavle se smrče.

— Viktor je gad, gospodičić. Neka kaže hvala, što i on nije tada dobio. Ja sam čuo što je on o meni rekao, samo nisam htio da prljam ruke.

— Zbog čega tako psujete, Pavle? To nije lijepo — prekide ga Tonja.

Pavka se natmuri.

»Kog vraga sam se upustio u razgovor s ovom stranom djevojkom? Vidi ti nje, kako izvoljeva: te, ne sviđa joj se »Pavka«, te, »nemoj da psuješ« — mišljaše on.

— Zašto ste ljuti na Leščinskog? — upita Tonja.

— Gospođica u hlačama, gospodski sinčić, duša mu je u nosu. Pored takvih mene zasvrbe šake: sve se trudi da te nagazi; zbog toga što je bogat, sve mu je dopušteno, a ja na njegovo bogatstvo pljujem. Ako

me izazove bilo čime, odmah će dobiti punu porciju. Takove i treba učiti šakom — govorio je uzbuđen.

Tonja zažali što se u razgovoru dotakla imena Leščinskog. Ovaj dječak je imao, očividno, stare račune s razmaženim gimnazijalcem, i ona je skrenula razgovor na mirniju temu, počela raspitivati Pavla o njegovoj porodici i poslu.

Pavle nije ni sam opazio kako je počeo da odgovara potanko na djevojčina pitanja, zaboravivši svoju namjeru da ode.

— Recite, zašto niste nastavili svoje školovanje? — upita Tonja.

— Istjerali su me iz škole.

— Zašto?

Pavka pocrvenje.

— Sasuo sam popu mahorku u tijesto — pa me najurili. Pop je bio zao, nije se moglo živjeti kraj njega. — I Pavle joj sve ispriča.

Tonja je radoznalo slušala. On se bio oslobodio zbunjenosti, pričao joj kao stari poznanik o tome, da se brat nije vratio, i nijedno od njih nije primjetilo, da su u prijateljskom razgovoru prosjedili na poljani nekoliko sati. Najzad se Pavka sjeti i skoči.

— Pa meni je već vrijeme na posao. Zabrblija sam se ovdje, a treba da pod kotlovima naložim vatru. Sad će Danilo gundati. — I on uznemireno progovori: — Pa, doviđenja, gospođice, ja sad moram u punom trku odmagliti u grad.

Tonja brzo ustade oblačeći kaput.

— I ja moram krenuti, hajdemo zajedno.

— Ali ne, ja ću trčeći, vi sa mnom ne možete.

— Zašto? Hajde da trčimo zajedno, da se utrkujemo, da vidimo tko je brži.

Pavle je prezrivo pogleda.

— Da se utrkujemo? Kako vi možete sa mnom?

— E, vidjet ćemo, hajde da se najprije izvučemo odavde.

Pavle preskoči kamen, pruži Tonji ruku i oni potrčaše u šumu, na širok ravan prosjek, koji vodi prema stanici.

Tonja stade nasred puta.

— E, sad ćemo trčati. Jedan, dva, tri. Hvatajte me! — i poleti naprijed kao vjetar. Brzo, brzo su promicala njezine pete, lepršao je njezin plavi kaput na vjetru. Pavle poleti za njom.

»Za tren oka ću je stići«, pomisli trčeći za kaputićem, koji je lepršao. Ali stiže je tek na kraju prosjeka, blizu stanice. Svom snagom naletio je na nju i čvrsto je uhvatio za ramena.

— E, uhvatio sam vas, ptičice! — uzviknu veselo, zadihan.

— Pusti me, boli — branila se Tonja.

Oboje su stajali bez daha, s razigranim srcima, malaksali od luda trčanja. Tonja se malo, kao slučajno, priljubila uz Pavla i zato mu postala bliska. Bilo je to nešto trenutno, ali se upamtilo.

— Mene nitko nije mogao stići — govorila je ona oslobodivši se njegovih ruku.

Odmah su se rastali. Mahnuvši kapom u znak pozdrava, Pavka otrča u grad.

Kad je otvorio vrata od ložionice, ložać Danilo, koji se već motao oko peći, ljutito se okrenu:

— Ti bi mogao još kasnije doći. Treba da ja umjesto tebe ložim peć, je li?

Ali Pavka veselo potapša ložača po ramenu i pomirljivo izusti:

— Za čas će peć biti u redu, stari — i zaposli se oko naslaganih drva.

Oko ponoći, kad je Danilo, ležeći na drvima, zahrkao kao konj, Pavle, obišavši s mazivom cijeli motor, istrlja ruke kućinom i, izvukavši iz sanduka drugi svezak »Giuseppe Garibaldi«, udubi se u čitanje senzacionalnog romana, koji je opisivao bezbroj događaja legendarnog vođe napuljskih »Crvenih košulja« — Garibaldija.

»Ona pogleda hercoga svojim prekrasnim plavim očima...«

»I ova, također, ima plave oči — sjeti se Pavle. — Ona je nekako čudna, ne liči na one bogate — mislio je on — i trči kao đavo.«

Utonuvši u sjećanja o dnevnom susretu, Pavle nije čuo pojačanu lupu motora, koji se tresao od naprezanja i bijesno vrtio ogromni transmisijski točak, dok je betonska platforma na kojoj je stajao, nervozno podrhtavala.

Pavka baci pogled na manometar, kazaljka je za nekoliko crtica prešla preko signalne crvene linije.

— Dođavola! — Pavle sleti sa sanduka i poleti prema polici za odvod pare. Okrene dva puta, i kroz zid ložionice para hrapavo zapišta, puštena iz odvodnih cijevi u rijeku. Spustivši polugu na niže, Pavka premjesti remen na točak, koji pokreće pumpu.

On pogleda prema Danilu; ovaj je, široko otvorivši usta mirno spavao i propuštao kroz nos jezive zvukove.

Za pol minute kazaljka se manometra vratila na staro mjesto.

Kada se rastala s Pavkom, Tonja pođe kući. Mislila je na maloprijašnji susret s crnookim mladićem. Nije bila svijesna, da je radi toga zadovoljna.

»Koliko je u njemu vatrenosti i upornosti! I on ni-pošto nije takav grubijan kao što se meni činilo. U svakom slučaju, nimalo ne liči na sve one slinave gimnazijalce...«

On je bio od onog drugog tipa, iz one sredine s kojom Tonja dosad nije dolazila u bliži dodir.

»Njega je moguće pripitomiti — mislila je — i to bi bilo zanimljivo prijateljstvo.«

Približivši se kući, Tonja spazi kako u bašći sjede Liza Suharko, Neli i Viktor Leščinski. Viktor je čitao. Oni su, očevidno, čekali nju.

Pozdravila se sa svima i sjela na klupu. U toku praznog, lakomislenog razgovora Viktor Leščinski sjede do nje i tiho je zapita:

— Jeste li pročitali roman?

— Ah, da, roman! — dosjeti se Tonja. — A ja sam ga... — ona umalo ne reče, da je knjigu zaboravila kod jezera.

— Pa kako vam se sviđa? — Viktor je pažljivo pogleda.

Tonja se zamisli i polagano šarajući vrhom cipele neku složenu figuru po pijesku stazice, digne glavu i pogleda ga.

— Ne, ja sam počela drugi roman, zanimljiviji od onog, što ste mi vi donijeli!

— Tako — uvrijedeno izusti Viktor. — A tko je autor? — upita.

Tonja ga je promatrala svjetlucavim, podsmješljivim očima.

— Nitko . . .

— Tonja, uvedi goste u sobu, čeka vas čaj! — pozva je majka stojeći na balkonu.

Uhvativši ispod ruke obje djevojke, Tonja se uputi kući. A Viktor, idući za njima, lupao je glavu zbog ri-ječi, koje je Tonja izgovorila, ne shvaćajući im smisao.

Prvo, još nesvijesno osjećanje, koje se lagano uvlačilo u život mladog ložača bilo je tako novo, tako ne-shvatljivo i uzbudljivo. Ono uznemiri nestašnog, temperamentnog mladića.

Tonja je bila kći glavnog šumara, a glavni šumar bio je za njega isto što i advokat Leščinski.

Odrastao u neimaštini i gladi, Pavle se neprijateljski držao prema onima, koji su po njegovu shvaćanju bili bogati. Svome osjećanju prilazio je obazrivo i s rezervom. Za njega Tonja nije bila isto što i Galina, kći kamenorešca, jednostavna, shvatljiva. I on se s nepovjerenjem odnosio prema Tonji, spreman da pruži oštar odpor svakom podsmijehu i omalovažavanju, koje bi ova lijepa i obrazovana djevojka pokazala prema njemu, ložaču.

Čitavu se sedmicu Pavle nije vidio sa šumarevom kćerkom i danas je odlučio da ode na jezero. Namjerno je prošao pored njene kuće, nadajući se da će je sresti. Idući lagano duž ograde, na samom kraju bašče primije-

tio je poznatu matrosku bluzu. Podigao je borovu ši-šarku, koja je ležala pored ograde i bacio je nišaneći u bijelu bluzu. Tonja se brzo okrenula. Opazivši Pavla, dotrčala je do ograde. Veselo se osmjehnula i pružila mu ruku.

— Najzad ste došli — reče radosno Tonja. — Gdje ste se izgubili za čitavo ovo vrijeme. Ja sam bila na jezeru, zaboravila sam tamo knjigu. Mislila sam, doći ćete. Hodite ovamo, k nama u bašču.

Pavka niječno odmahnu glavom.

— Ne mogu — ne ide mi se.

— Zašto? — obrve joj se začuđeno podigoše.

— Pa vaš otac će se možda ljutiti. Imat ćete neprijetnosti zbog mene. Zašto si, reći će, dovela tog odrpanca?

— Govorite besmislice, Pavle — naljuti se Tonja — hodite odmah ovamo. Moj otac nikad ništa ne će reći, vidjet ćete sami. Hajde.

Ona potrči, otvori kapiju i Pavle malo nesigurno pođe za njom.

— Volite li čitati knjige? — upita ga kada su sjeli za okrugli, u zemlju ukopani sto.

— Veoma volim — prenu se Pavle.

— Koja vam se od svih pročitanih knjiga najviše sviđa?

Zamislivši se, Pavle odgovori:

— Giuseppa Garibaldi.

— Giuseppe Garibaldi — popravi ga Tonja. — Jako vam se sviđa ta knjiga?

— Jest, pročitao sam šezdeset i osam svezaka, a od svake plaće kupujem pet svezaka. Čovjek je to bio, taj Garibaldi! — s divljenjem izgovori Pavle. — To je

junak. To ja razumijem. Koliko je morao da se tuče s neprijateljima, i uvijek je pobjeđivao. Prokrstario je sva mora! Eh, kad bi on sad živio, ja bih mu se pridružio. On je pozivao u svoju družinu radnike i uvijek se borio za sirotinju.

— Hoćete li da vam pokažem našu biblioteku? — upita Tonja i uze ga za ruku.

— A, ne, ne idem u kuću — odlučno se usprotivi Pavle.

— Zašto ste tvrdoglavi? Ili se plašite?

Pavle pogleda svoje bose noge, koje nisu bile najčistije i počese zatljak.

— A zar me vaša mama ili otac ne će najuriti odavle?

— Ostavite jednom te razgovore ili ću se najzad naljutiti, planu Tonja.

— Pa Leščinski ne pušta u kuću; s ljudima kao što sam ja razgovara u kuhinji. Ja sam dolazio zbog jedne stvari, pa me Neli čak ni u sobu nije pustila — svakako zbog toga da im ne bi prljao ćilime, đavo će ga znati — osmjehnu se Pavle.

— Hajdemo, hajdemo. — Ona ga dohvati za rame i prijateljski dogura na balkon.

Pošto ga je provela kroz blagovaonicu u sobu s ogromnim hrastovim ormarom, Tonja otvori ormar. Pavle je vidio nekoliko stotina knjiga, koje su stajale lijepo poredane i bio je iznenađen neviđenim bogatstvom.

— Odmah ćemo naći za vas neku zanimljivu knjigu, a vi obećajte, da ćete dolaziti k nama i uzimati ih redovito. Je li tako?

Pavle radosno kimnu glavom.

— Ja volim knjige.

Oni su vrlo prijatno i veselo proveli nekoliko sati. Ona ga je upoznala sa svojom majkom. To se, pak, nije pokazalo tako strašno, a Tonjina se majka Pavlu dopade.

Tonja uvede Pavla u svoju sobu, pokaza mu svoje knjige i udžbenike. Kod toaletnog stolića stajalo je malo ogledalo. Tonja ga odvede do ogledala i reče mu kroz smijeh:

— Zašto vam je kosa tako neuredna? Vi je nikad ne šišate i ne češljate?

— Kad poraste ja je ošišam do kože; šta bih s njom inače? — nevješto se branio Pavka.

Tonja, smijući se, uze s toaletnog stolića češalj i brzim pokretom začešlja njegove razbarušene kovrče.

— Eto, sada je odmah nešto drugo — govorila je gledajući Pavla. I kosu treba lijepo podšišati, inače ličite na medvjeda. Tonja kritičkim pogledom odmjeri njegovu otrcanu, izbljedjelu košulju i iznošene hlače, ali ništa ne reče.

Pavle opazi taj pogled, zastidi se svoga odijela.

Na rastanku ga Tonja pozva da dolazi njezinoj kući. I on joj obeća, da će doći kroz dva dana da zajedno pecaju ribu.

Pavle se jednim zamahom prebaci kroz prozor u bašču. Nije htio da ponovo prolazi kroz sobu i da se susreće s njezinom majkom.

Artjomovo odsustvo teško se osjeti u porodici Korčaginih. Pavlova zarada nije bila dovoljna.

Marija Jakovljeva odlučila da se porazgovori sa sinom, ne bi li valjalo, da se ona ponovo prihvati posla,

jer, eto, uostalom Leščinskima treba kuharica. Ali se Pavle poče buniti.

— Ne, mama, ja ću naći sebi još kakav sporedan posao. Na strugari su potrebni radnici da slažu daske. Radit ću tamo pola dana i to će nam biti dosta, a ti ne moraš na posao, jer i Artjom bi se ljutio na mene; reći će: nisi mogao izbjeći da šalješ majku na rad.

Majka je dokazivala kako je potrebno da i ona radi, ali Pavle se zainati i ona popusti.

Pavle je sutradan već radio na strugari, slagao svježe istrugane daske radi posušivanja. Tamo je sreo poznate momke: Mišku Levčikova, s kojim je polazio školu, i Kulješova Vanju. On se pogodio s Mišom da rade na komad. Imali su prilično dobru zaradu. Pavle je provodio dane na strugari, a uveče je jurio u električnu centralu.

Poslije deset dana Pavle je odnio majci zarađeni novac. Kad ga je davao, kolebao se malo i najzad zamolio:

— Znaš, mama, kupi mi satensku košulju, plavu, sjećaš se, kakvu sam imao prošle godine. Na to će otići polovica novca, ali ja ću još zaraditi, ne boj se, jer ova mi je već stara — opravdavao se kao da se izvinjava zbog svoje molbe.

— Razumije se, razumije se da ću kupiti, Pavluša, još danas — sutra ću je sašiti. Ti zaista nemaš novu košulju. — I ona nježno pogleda sina.

Pavle zastade pred brijačnicom i, napipavši rubalj u džepu, uđe.

Brijač, okretan mladić, kad vidje onog što je ušao, učtivo pokaza naslonjač.

— Sjednite.

Pavle sjede u visok, udoban naslonjač i spazi u ogledalu svoj zbunjen i izgubljen lik.

— Do kože? — upita brijač.

— Da, to jest, ne, samo podšišajte. No, kako se kod vas to kaže? — I učini očajnički pokret rukom.

— Razumijem — osmjehne se brijač.

Kroz četvrt sata Pavle je izišao oznojen, izmučen, ali pažljivo podšišan i očešljan. Dugo se brijač mučio nad neposlušnim pramenjem, ali su voda i češalj pobijedili i kosa je divno stajala.

Na ulici se Pavle prijatno osjećao: natuče kapu još jače.

»Što li će mati reći kad vidi?«

Da lovi ribu, kako je obećao, Pavle nije došao i Tonju je to uvrijedilo.

»Nije tako pažljiv ovaj dječak — ložac«, mislila je ona pomalo ljuta, ali kad Pavka ne dođe ni slijedećeg dana, njoj postade dosadno.

Ona se već spremala da izađe na šetnju, kada joj mati, odškrinuvši vrata njezine sobe, reče:

— Došli su ti gosti, Tonjočka. Mogu li ući?

Na vratima je stajao Pavle i Tonja ga nije mogla odmah prepoznati.

Na sebi je imao novu plavu košulju od satena i crne hlače. Sjale su se očišćene cipele i, što je Tonja odmah primijetila bio je podšišan i kosa mu nije strčala u pramenovima kao prije. Crnomanjasti ložac učinio joj se sasvim drukčijim.

Tonja je htjela izraziti svoje divljenje, ali ne želeći da zbunjuje mladića, koji se i bez toga nelagodno osjećao, napravi se kao da nije primijetila ovu upadljivu promjenu.

Počela je da ga kori:

— Kako vas nije stid! Zašto niste došli da pecamo ribu? Tako vi držite riječ?

— Ja sam ovih dana radio na strugari i nisam mogao doći.

Nije mogao da joj kaže, da je tih dana, da bi kupio sebi košulju i hlače, radio do iznemoglosti.

Ali je Tonja i sama to naslutila i sav gnjev na Pavla prošao je bez posljedica.

— Hajdemo u šetnju k jezeru — predloži, i oni podođe u bašču, a otuda na cestu.

I već je kao prijatelju, kao najveću tajnu, ispričao Tonji o revolveru ukradenom od lajtnanta i obećao, da će je u najskorije vrijeme odvesti u šumu da zajedno pucaju.

— Pazi da me ne izdaš — neočekivano joj je rekao »ti«.

— Ja te nikad nikome ne ću izdati — svečano mu obeća Tonja.

ČETVRTA GLAVA

Opća, nepoštedna klasna borba zahvaćala je Ukrajinu. Sve veći broj ljudi prihvaćao se oružja, i svaka bitka je rađala nove borce.

Spokojni dani za stanovnike otišli su daleko u prošlost.

Vrijeme je bilo burno, topovski pucnji su potresali stare kućice, a stanovnici su se pripijali uz podrumski zid, uz šančeve, koje su sami iskopali.

Guberniju preplavi lavina petljurovskih bandi svih boja i nijansa: mali i veliki vođe, razni Golubi, Arhandeli, Anđeli, Gordiji i beskrajan broj ostalih bandita.

Bivši oficiri, desni i lijevi ukrajinski eseri — svaki odlučniji avanturista, koji bi okupio gomilu bandita proglašavao je sebe za atamana, katkad razvijao žuto-plavu petljurovsku zastavu i, u granicama svojih snaga i mogućnosti, prisvajao vlast.

Iz ovih šarenih bandi, pojačanih kulacima i galicijskim pukovima opsadnog korpusa atamana Kolovaljca, stvarao je svoje pukove i divizije »glavni ataman Petljura«. U taj esеровско-kulački mutljag naglo su upadali crveni partizanski odredi, i onda je drhtala zemlja po stotinama i tisućama kopita tačanki¹ i topovskim zapregama.

¹ Tačanaka — mala kola na kojima je smješten mitraljez. — Ur.

U ovom travnju burne devetnaeste godine smrtno preplašen, zbunjen mještanin, trljajući izjutra sanjive oči, otvarajući prozore svoje kućice, uzbuđeno bi pitao svoga susjeda, koji se probudio prije njega:

— Avtonome Petroviću, tko drži vlast u rukama?

A Avtonom Petrović, zatežući hlače, uplašeno se obazirao.

— Ne znam, Afanase Kiriloviću. Noćas su neki došli. Vidjet ćemo: ako pljačkaju Židove, onda znam da su petljurovci, a ako su »drugovi«, to ćemo po razgovoru odmah čuti. Eto, zbog toga ja izviđam, da bih znao kakvu sliku da objesim, da se ne bih uvalio u kakvo zlo, jer znate, Gerasim Leontjević, moj susjed nije dobro zagledao, već dohvatio i okačio Lenjina, kad ti na njega skoče trojica: ispostavilo se, iz petljurovskog odreda. Kad su ugledali sliku, zgrabili domaćina. Udari mu, znate, dvadeset i pet. »Mi ćemo ti — kažu — pasji sine, njuško komunistička, sedam koža ode-rati.« Ma kako se on pravdao, ma kako zapomagao — ništa nije pomoglo.

Kad bi primijetio kakvu gomilu naoružanih ljudi, koji su išli cestom, stanovnik je zatvarao prozor i sklanjao se. Sačuvaj bože...

A radnici su s pritajenom mržnjom promatrali žuto-plavu zastavu petljurovskih pljačkaša. Nemoćni prema ovom valu separatističkog šovinizma, oživjeli bi samo onda, kad su se u gradić, kao klin, urezivali crveni odredi u prolazu, braneći se žilavo od žuto-plavih,¹ koji su ih opkoljavali sa svih strana. Dan-dva crvenjela se

---

¹ Žuto-plavi — separatisti, prema žuto-plavoj zastavi ukrajinskih separatista. — Ur.

omiljela zastava nad upravom, pa je odred odlazio, a sumrak se ponovo spuštao.

Sad je gospodar grada pukovnik Golub, »ukras i ponos« zadnjeprovske divizije.

Juče je njegov odred od dvije tisuće bandita triumfalno ušao u grad. Gospodin pukovnik jahao je naprijed na divnom crnom ždrijepcu i, ne obazirući se na toplo travanjsko sunce, bio u kavkaskoj kabanici i krznenoj zaporoškoj šubari s kičankama malinove boje i čerkeski¹ u punoj opremi, handžar, sablja od kovana srebra.

Lijep je gospodin pukovnik Golub: crne obrve, lice bljedunjavo, s lakim žutilom od beskrajnih pijanki. U zubima lula. Prije revolucije gospodin pukovnik bio je agronom na plantažama šećerne tvornice, ali to je bio dosadan život, koji se nije mogao usporediti s ataman-skim položajem; iz mutna kaosa, koji bijaše preplavio zemlju, agronom se pojavio već kao gospodin pukovnik Golub.

U jedinom gradskom kazalištu bilo je priređeno raskošno veče u čast onih, što su došli. Svekoliki »cvijet« petljurovske inteligencije bio je prisutan: ukrajinsko učiteljstvo, dvije popove kćerke — starija ljepotica Ana, mlada Dina — sitni gospodičići, bivši činovnici grofa Potočkog gomila malograđana, koji su sebe nazivali »slobodnim kozacima«, ukrajinski eserovski prirepici.²

Kazalište je bilo dupkom puno. Odjevene u ukrajinsku narodnu nošnju, svijetlu, cvijećem izvezenu, s raz-

---

¹ Partija s. r. socijalisti revolucionarna; njezina se ideologija osniva na učenju narodnjaka. U glavnom se oslanjala na seljaštvo. Vidi »Historija SKP(b), kratki kurs«, glava I. 2., glava VII. 8. — Ur.

² Kavkaski kaput. — Prev.

nobojskim biserima i vrpčama, učiteljice, popove kćeri i malograđanke bile su okružene čitavim kolom zvečećih mamuza starješina, vjernih kopija starih slika, koje predstavljaju Zapoštošce.

Treštao je pukovski orkestar. Na pozornici se grozničavo pripremahu za izvođenje »Nazara Stodole«.

Nije bilo elektrike. Gospodina pukovnika obavijestije o tome u štabu. On je namjeravao da priredbu počasti ličnim prisustvom. Saslušavši svoga adutanta zastavnika Paljanicu, inače bivšeg potporučnika Poljančeva, izjavi nemarno, ali zapovjednički:

— Osvjetljenje mora da bude. Umri, ali montera nađi i stavi u pogon električnu centralu.

— Razumijem, gospodine pukovniče.

Zastavnik Paljanica nije umro, a montera je pro-našao.

Poslije jednoga sata dva petljurovca vodila su Pavla u električnu centralu. Na isti način su dobavili i montera i mašinistu.

Paljanica je rekao kratko:

— Ako do sedam sati ne bude osvjetljenja, objesit ću svu trojicu! — i pokazao je rukom na željeznu osovinu.

Ovi kratko formulirani zaključci učinili su svoje i u određenom roku osvjetljenje je bilo pušteno.

Veče je bilo već u punom jeku, kada se gospodin pukovnik pojavio sa svojom prijateljicom, gostioničarvom kćerkom, u čijoj je kući živio, djevojkom bujnih grudi, s kosom boje raži.

Bogati gostioničar školovao ju je u gimnaziji gubernijskog grada.

Pošto je sjeo na počasno mjesto, ispred same pozornice, gospodin pukovnik je dao znak da se može otpočeti i zavjesa se istoga časa podiže. Pred gledaocima su promakla leđa režisera, koji se sklanjao.

Za vrijeme predstave prisutne starješine sa svojim damama propisno su se napijale u buffetu prvijencem samogonom,¹ koji je odnekud pronašao okretni Paljanica, i mezetili su raznovrsna jela dobavljena putem rekvizicije. Pred kraj predstave svi su bili propisno pijani.

Skočivši na pozornicu, Paljanica teatralno dade znak rukom i objavi:

— Poštovana gospodo, ovoga časa počet ćemo ples!

U dvorani složno zapljeskaše. Svi izidoše u dvorište, omogućavajući time petljurovskim vojnicima, određenim za osiguranje na priredbi, da izvuku stolice i oslobode dvoranu.

Nakon pola sata u kazalištu je bilo strašno zagušljivo.

Razdragane petljurovske starješine okretno su plesale hopak² s mjesnim ljepoticama, koje su se crvenjele od vrućine, a od topota njihovih teških nogu tresli se zidovi starog kazališta.

Za to vrijeme sa strane mlina ulazio je u grad oružani odred konjanika.

A u predgrađu, petljurovska mitraljeska straža, primijetivši konjicu u pokretu, uznemiri se i poleti mitraljezima. Škljocnuše zatvarači. U noći se razliježe oštar glas.

---

¹ Seljačka rakija od cikle.

² Ukrajinski narodni ples.

— Stoj! Tko ide? — Iz mraka se pokrenuše dvije tamne prilike i jedna od njih, približi se straži, glasnim, promuklim od pijanstva, basom prodera se:

— Ja sam ataman Pavljuk sa svojim odredom; vi ste golubovci?

— Da — odgovori starješina istupivši naprijed.

— Gdje ću razmjestiti odred? — upita Pavljuk.

— Sad ću telefonom upitati štab — odgovori mu starješina i šmugnu u kućicu pored puta.

Poslije jedne minute vratio se otuda i naredio:

— Sklonite, momci, mitraljez s puta, napravite prolaz gospodinu atamanu.

Pavljuk zateže uzde zaustavljajući konja u blizini osvijetljenog kazališta, oko koga je teklo živo veselje.

— Oho, ovdje je veselo — reče obraćajući se naredniku, koji se zaustavi pored njega. — Da siđemo, Gukmaču, da se i mi usput provešimo. Izabrat ćemo sebi pogodnije žene, ovdje ih ima bezbroj. Ej, Staleško — doviknu — razmjesti momke po stanovima. Mi ostajemo ovdje. Straža sa mnom. — I on teško skoči na zemlju s konja, koji se zaljulja.

Pri ulazu u kazalište Pavljuka zaustaviše dva naoružana petljurovca.

— Ulaznicu!

Ali on ih prezrivo pogleda i ramenom gurnu jednoga. Za njim se, na isti način probi jedno dvanaestak ljudi iz njegova odreda. Njihovi konji stajali su neda-leko, privezani kraj ograde.

Pridošlice bijahu odmah zapaženi. Naročito je padao u oči Pavljuk svojom ogromnom pojavom, u oficirskoj bluzi od dobre čohe, u plavim gardijskim hlačama

i čupavoj kavkaskoj šubari. Preko ramena — mauzer, iz džepa mu viri ručna granata.

— Tko je to? — počeše da šapuću oni, što stajahu iza plesača, pred kojima je tog trenutka Golubov pomoćnik izvodio obješenjački ples metelicu.

Kao partner okretala se s njim starija popova kći. Njezine suknje, preko mjere raširene dizahu se lepezasto uvis i otkrivahu ushićenim ratnicima svileni triko.

Praveći sebi put ramenima Pavljuk uđe u sredinu kruga.

Upre mutan pogled u noge popove kćeri, obliznu jezikom suhe usne i, uputivši se ravno kroz krug prema orkestru, stade kod pozornice i zamahnu pletenim korbačem.

— Sviraj hopak!

Kapelnik ne obrati pažnju na njega.

Tada ga Pavljuk, oštro zamahnuvši rukom, razvuče bičem duž leđa, da ovaj skoči kao oparen.

Muzika odmah prestade, dvorana se naglo utiša.

— Ovo je drskost! — uskipi gostioničareva kći. — Ti ne smiješ ovo dopustiti — nervozno je stiskala za lakat Goluba, koji je sjedio pokraj nje.

Golub se tromo digne, odgurne nogom stolicu, koja je stajala pred njim, učini tri koraka prema Pavljuku i zaustavi se tik uz njega. On odmah poznade Pavljuka. Golub još nije bio raščistio račune s ovim konkurentom za vlast u srezu.

Prije sedmicu dana Pavljuk je podmetnuo nogu gospodinu pukovniku na najsvinjskiji način.

U jeku borbe s crvenim pukom, koji nije prvi put tukao golubovce, Pavljuk, umjesto da udari na boljševike s leđa, prodre u mjestance, uništi slabe straže crve-

nih, i postavivši osiguravajuće odjele, opljačka mjesto do gole kože. Naravno, kako i dolikuje izvršnom petlju-rovcu, pogrom se dotakao židovskog stanovništva.

Za to vrijeme crveni potukoše do nogu desno krilo golubovaca i povukoše se.

A sad ovaj drski konjički kapetan upada ovamo i još se usuđuje da tuče u prisutnosti njega, gospodina pukovnika, njegova kapelnika. Ne, on to ne može dopustiti. Golub je shvatio, da će njegov autoritet u puku biti uništen, ako on odmah ne natjera ovog naduvenog atamančića da ustukne.

Unoseći se jedan drugome u lice stajali su oni nekoliko sekundi šuteći.

Jako stisnuvši balčak sablje rukom, a drugom opipavši nagan u džepu, Golub dreknu:

— Kako smiješ da tučeš moje ljude, podlače?

Pavljukova ruka lagano počne kliziti k futroli mauzera.

— Lakše, gospodine Golube, lakše, jer se možeš spotaći. Ne gazi mi na žulj, naljutit ću se.

Ovo prevrši čašu strpljenja.

— Izbacite ih iz kazališta i raspalite im po dvadeset pet vrućih svakome! — prodere se Golub.

Kao čopor lovačkih pasa starješine sa svih strana jurnuše na pavljukovce.

Odjeknu nečiji pucanj, kao da su žarulju bacili o pod, i oni što su se tukli počеше se kovitlati kao dva čopora pasa. U slijepoj tučnjavi oni su sjekli jedni druge sabljama, hvatali se za kosu i ravno za vratove, a žene smrtno preplašene, cičeći kao prasad, odskakale su od ljudi, koji se bijahu uhvatili u koštac.

Kroz nekoliko minuta razoružaše pavljukovce i, tučući ih, izvukoše ih u dvorište i izbacije ih na ulicu.

Pavljuk izgubi u borbi šubaru, raskrvariše mu lice, razoružaše ga — bio je izvan sebe. Skočivši sa svojim odredom na konje on poletje ulicom.

Veče je bilo prekinuto. Poslije svega što se dogodilo nikome nije bilo ni na kraj pameti da se veseli. Žene odlučno odbiše da plešu i zahtijevahu da idu kućama, ali se Golub usprotivi.

— Ne puštati nikoga iz dvorane postaviti stražu — naredi on.

Paljanica brzo izvrši zapovijed.

Na burne proteste Golub je uporno odgovarao:

— Ples do zore, gospođe i gospodo. Ja plešem prvi krug valcera.

Glazba ponovno zasniva, ali im veselje nije uspjelo.

Nije uspio pukovnik da prijeđe ni jedan krug s popovom kćerkom, kad stražari jurnuše na vrata i povikaše:

— Kazalište opkoljavaju pavljukovci!

Prozor kod pozornice, koji je gledao na ulicu s treskom se rasprsnu. Kroz razbijeno okno pomoli se njuška zatupaste cijevi mitraljeza. Njuška se glupo okretala, napipavala ustumarale prilike i one su od nje, kao od đavola, bježale na sredinu dvorane.

Paljanica ispali metak u žarulju od tisuću svijeća, koja je visjela o stropu, i ova prasnu kao bomba i prosu sitnu kišu stakla po svima.

Nastade mrak. Netko je s ulice vikao: »Izlazite svi u dvorište!« — i odjeknu strašna psovka.

Divlji, histerični krici žena, bijesna komanda po dvorani ustumaralog Goluba, koji se trudio da skupi

raštrkane starješine, pucnji i krikovi u dvorištu — sve se to slilo u nevjerojatnu buku. Nitko nije ni opazio, kad je Paljanica kao čigra skočio i što je ikad mogao potrčao u najbližu pustu ulicu jureći k golubovskom štabu.

Kroz pola sata u gradu se vodila prava bitka. Tišinu noći parao je neprekidni grohot pucnjeva; brzu paljbu sipali su mitraljezi. Potpuno otupjeli mještani izvukoše se iz svojih toplih kreveta i prilijepiše se uz prozore.

Pucjava poče jenjavati, samo na kraju grada, neprekidno, kao da pas zavija, čuje se mitraljez.

Boj se stišavao. Svitalo je.

Glasovi o pogromu razmiliše se po gradu. Zavukli su se oni i u židovske kućice, male, niske, s kosim prozorčićima, priljubljene nad prljavim ponorom, koji vodi prema cesti. U ovim kutijicama, koje se nazivahu kućicama, u nevjerojatoj tjeskobi živjela je židovska sirotinja.

U štampariji u kojoj je radio već dvije godine Serjoža Bruzžak, slovoslagači i radnici bili su Židovi. Serjoža se navikao na zajednički život s njima kao sa svojim. Kao složna porodica držali su se svi protiv gazde, debelog, zadovoljnog gospodina Blumštajna. Između gazde i onih, koji su radili u tipografiji vodila se neprekidna borba. Blumštajn je uvijek htio da izvuče više, da plati manje — i zbog toga je tipografija bila više puta zatvarana na dvije-tri sedmice: tipografi su štrajkali. Bilo ih je četrnaest duša. Serjoža, najmlađi, okretao je po dvanaest sati točak za štampanje.

Danas je Serjoža primijetio nemir kod radnika. Posljednjih uzbudljivih mjeseci tipografija je radila od narudžbe do narudžbe. Štampani su proglasi »glavnog« atamana.

Serjožu pozva u kut tuberkulozni slovoslagač Mendelj. Gledajući ga svojim tužnim očima on reče:

— Ti znaš da će u gradu biti pogrom?

Serjoža ga začuđeno pogleda.

— Ne, ne znam.

Mendelj položi svoju suhu, žutu ruku Serjoži na rame i očinski, s povjerenjem reče:

— Pogrom će biti, to je sigurno. Židove će ispremlatiti. Pitam te, hoćeš li pomoći svojim drugovima u ovoj nesreći ili ne ćeš?

— Naravno da hoću, ako samo budem mogao. Kaži, Mendelju.

Slovslogači prisluškiwahu razgovor.

— Ti si sjajan momak, Serjoža, mi ti vjerujemo. Pa i tvoj otac je radnik. Otrči odmah kući i dogovori se s ocem: pristaje li da skloni kod sebe nekoliko staraca i žena, a mi ćemo se pravovremeno dogovoriti tko će se kod vas sklonuti. Zatim se posavjetujte s porodicom kod koga se još može dobiti sklonište. Ruse ovi banditi za sada ne diraju. Trči, Serjoža, treba brzo raditi.

— Dobro, Mendelju, ne brini se, odmah ću da otrčim do Pavke i Klimke — i oni će sigurno primiti.

— Pričekaj jedan trenutak — uznemiri se Mendelj, zadržavajući Serjožu spremnog da pođe. — Tko su to Pavka i Klimka? Da li ih dobro poznaješ?

Serjoža potvrdi klimajući glavom.

— Pa naravno, moji najbolji prijatelji. Pavka Korčagin, njegov brat je bravar.

— A, Korčagin — umiri se Mendelj. — Poznajem ga. Stanovao sam s njim u jednoj kući. Njemu možeš. Idi, Serjoža, i brzo se vrati s odgovorom.

Serjoža istrča na ulicu.

Pogrom je počeo trećeg dana poslije borbe pavljukovskog odreda s golubovcima.

Razbijen i izbačen iz grada, Pavljuk se povukao na svoje položaje i zauzeo obližnje mjesto, pošto je izgubio u noćnoj borbi dvadesetak ljudi. Toliko su, svakako, izgubili i golubovci.

Poginule brže bolje odvezoše na groblje i istog dana sahraniše bez naročitih počasti, jer ovdje nisu imali čime da se pohvale. Dva atamana su se sukobila kao dva zalutala psa i bilo je neumjesno priređivati svečanu sahranu. Paljanica je bio za to, da se sahrana izvrši bučno i da se Pavljuk proglasi crvenim banditom, ali je protiv toga bio eserovski komitet na čijem je čelu stajao pop Vasilije.

Noćni sukob izazvao je kod golubovskog puka nezadovoljstvo, naročito u pratećoj četi Goluba, u kojoj je bilo najviše mrtvih, i da bi stišao to nezadovoljstvo i podigao duh, Paljanica je predložio Golubu da se »olakša egzistencija« — kako se podrugljivo izražavao o pogromu. On je dokazivao Golubu neophodnost toga, pozivajući se na nezadovoljstvo u odredu. Tada pukovnik, koji u početku nije želio da naruši mir u gradu prije svoga vjenčanja s gostioničarevom kćerkom, pristade pod prijetnjom Paljanice.

Doduše, gospodina pukovnika je donekle uznemirivala ova operacija u vezi s njegovim stupanjem u eserovsku partiju. S druge strane, pak, neprijatelji mogu da kažu o njemu kako je on, pukovnik Golub, pljačkaš, i sigurno će o tome ispričati »vrhovnom« atamanu. Ali sada je Golub malo zavisio od »vrhovnog« i snabdijevao se sa svojim odredom na svoj riziko i svoju odgovornost. Pa i sam »vrhovni« je odlično znao kakva braća kod njega služe: on je i sam često tražio novac za potrebe direktorija vršeći takozvane rekvizicije, a što se tiče slave pljačkaša, ona je već o Golubu bila prilično velika. On joj je mogao dodati vrlo malo.

Razbojništvo je počelo rano izjutra.

Gradić je bio zavijen u jutarnju maglu. Puste ulice, koje su kao mokre platnene trake okružavale bez reda nesimetrično izgrađene kvartove, nisu odavale života. Na prozorčićima bile su spuštene zavjese, a kapci dobro zatvoreni.

Spolja je izgledalo da stanovnici spavaju čvrstim predjutarnjim snom. Ali u kućicama se nije spavalo. Porodice, odjevene, pripremale su se za nesreću, koja se spremala, sabijale su se u nekoj sobici, i samo su mala djeca, ne razumijevajući ništa, spavala na rukama matera.

Dugo je toga jutra golubovskog ađutanta Paljanicu budio zapovjednik golubovske pratnje Salomiga, crn, ciganska lica, s modrim ožiljkom na obrazu od udarca sablje.

Teško se budio ađutant. Nikako nije mogao da se otme ludom snu. Neprestano ga je noktima grebao po grlu grbavi đavo, koji se kreveljio, koga nije mogao da

se riješi cijele noći. I kada najzad podiže glavu, koja mu je pucala od bola, on shvati: to ga Salomiga budi.

— Ta, ustani konačno, đavole — drmao ga je Salomiga. — Kasno je već, vrijeme je da se počne. Trebalo je da se još više napiješ.

Paljanica se sasvim razdrijema, sjedne i iskrivivši se od gorušice, ispljunu gorku pljuvačku.

— Što treba da se počne? — razrogači on svoje bezizražajne oči na Salomigu.

— Kako što? Židove da koljemo, zar ne znaš?

Paljanica se dosjeti: da, zaista, on je sasvim zaboravio, jučer su mnogo popili u zaseoku u kome se bio smjestio gospodin pukovnik sa svojom zaručnicom i grupom subraće u piću.

Golubu je bilo zgodno, da se za vrijeme pogroma skloni iz grada. Kasnije se može reći, da se dogodio nesporazum u njegovu odsustvu, a Paljanica će sve savjesno urediti. O, taj Paljanica je sjajan stručnjak u poslu, veliki stručnjak za likvidiranje!

On sasvim čabar vode sebi na glavu i sposobnost da prosuđuje povrati mu se. Zatim se ushoda po štabu izdajući razna naređenja.

Eskadron je već bio na konjima. Obazrivi Paljanica, da bi izbjegao eventualne komplikacije, naredi da se postave straže, koje će odvojiti radničko naselje i stanicu od grada.

U slučaju da radnici pokušaju da se umiješaju, njih bi dočekali olovom.

Kada su sve pripreme bile završene, ađutant i Salomiga skočiše na konje.

Kada su polazili, Paljanica se dosjeti:

— Stoj, skoro zaboravih. Daj dvojica kola — Golubu da pripremimo miraz. Ho-ho-ho... Prvi plijen, kao i uvijek komandantu, a prva žena, ha-ha-ha, meni ađutantu. Razumiješ li tikvane.

Posljednje riječi su bile upućene Salomigi, koji sije vnu na njega žučkastom motkom.

— Bit će ih za sve nas.

Krenuše putem. Naprijed ađutant i Salomiga, pozadi — raštrkana gomila pratilaca. — Sivkasta jutarnja magla razilazila se. Kod dvokatne kuće sa zardalom tablom »Galanterijska trgovina Fuksa« Paljanica zateže uzde.

Njegova sivkasta kobila tankih nogu nemirno udara kopitom u kamen.

— Pa, s božjom pomoći, odavde ćemo i početi — reče Paljanica skočivši na zemlju.

— Ej, momci, silazite s konjâ! — okrene se on pratnji, koja se bila okupila oko njega. — Predstava počinje — objasni on. — Momci, po lubanjama nikoga ne lupajte, za to će još biti vremena; žene ne dirajte također, ako nije velika nužda, uzdržite se do večeras.

Jedan od konjanika iskesi jake zube i počne protestirati:

— A šta ćemo, gospodine zastavniče, ako one same pristanu?

Svi se nasmijaše. Paljanica pogleda govornika ushićeno, odobravajući.

— Pa, naravno, ako same pristanu — onda može, to nitko nema prava da vam zabrani.

Prišavši zatvorenim vratima radnje, Paljanica jako udara nogom po njima, ali čvrsta hrastova vrata i ne zadrhtaše.

Nije trebalo početi odavde. Adutant skrenu za ugao i pridržavajući rukom sablju uputi se vratima, koja vode u Fuksov stan. Za njim krenu Salomiga.

U kući odmah čuše topot kopita po asfaltu, a kada se on utiša i kada kroz zid dopriješe glasovi, srca pre-stadoše da im kucaju, a tijela kao da obamriješe. U kući ih je bilo troje.

Bogati Fuks sa svojom ženom i kćerkama još sinoć je umakao iz grada, a kod kuće ostavio da čuva imovinu služavku Rivu, mirnu zatucanu devetnaestgodišnju djevojkicu. Da se ne bi bojala u praznom stanu, on joj je predložio, da dovede svoje starce — oca i majku — i da tu svi troje stanuju do njegova povratka.

Lukavi trgovac je umirivao Rivu, koja je slabo pri-govarala, da pogroma, možda, ne će ni biti i da će na njih gledati kao na sirotinju. A on će njoj, Rivi, po povratku pokloniti haljinu.

I sve troje su prisluškivali u mučnom iščekivanju: možda će proći pored njih, možda su se prevarili, možda se nisu zaustavili pred njihovom kućom, možda im se to samo učinilo. Ali podmukli udarac u vrata radnje kao da je htio da opovrgne ove pretpostavke.

Stari Pejsah sa srebrnastom glavom i djetinjski uplašenim plavim očima, stojeći kod vrata, koja vode u radnju, poče da šapuće molitvu. On se molio svemo-gućem Jehovi svom predanošću uvjerena fanatika. Mo-li ga je, da odvrati nesreću od ovog doma, a starica, koja stajaše pored njega nije mogla odmah da razabere, zbog šapta njegove molitve, korake, koji se pri-bližavahu.

Riva pobježe u najudaljeniju sobu, iza najvećeg hra-stovog ormara.

Oštar, grub udarac u vrata odjeknu izazvavši grčevito drhtanje u tijelu starca i starice.

— Otvaraj! — udarac jači od prvoga i psovke razjarenih ljudi.

Ali ruka nije imala snage da se podigne i da skine zasun.

Spolja su sve češće udarali kundacima. Zatvorena vrata počеше da se tresu i pucaju popuštajući.

Kuću ispuniše naoružani ljudi, koji pretresahu svaki kut. Vrata radnje bijahu razvaljena udarcima kundaka. U radnju udoše i podigoše zasune sa spoljnih vrata.

Otpoče pljačka.

Kada su kola bila do vrha natovarena tkaninama, obucom i ostalim plijenom, Salomiga se uputi u Golubov stan i već pri povratku u kuću začu divlji krik.

Paljanica pusti na volju svojim da opljačkaju radnju, a on uđe u sobu. Preletjevši sve troje pogledom svojih mačjih zelenkastih brzih očiju reče obraćajući se starcima:

— Gubite se.

Ni otac, ni mati se ne pomakoše.

Paljanica koraknu naprijed i lagano izvuče sablju iz korica.

— Mama! — kriknu kći razdirućim glasom.

Ovaj krik je čuo Salomiga.

— Izbacite ih! — pokaza na starce, a kada ove silom izgurnuše na vrata, Paljanica reče Salomigi, koji mu bijaše prišao: — Ti stoj ovdje iza vrata, a ja ću da porazgovaram s djevojčicom o koječemu.

Kada je starac Pejsah čuvši krik poletio prema vratima, težak udarac u grudi odbaci ga prema zidu. Starac

izgubi dah od bola, ali tada Salomigu, čvrsto kao vučica, ščepa uvijek mirna, stara Tojba.

— Ej, pustite, što radite?

Ona je pokušavala da se probije prema vratima, a Salomiga nije mogao da otrgne njezine staračke prste, koji su se grčevito uhvatili za kabanicu.

Kada se osvijestio, Pejsah joj poletje u pomoć.

— Pustite, pustite! . . . O, kćeri moja!

Njih dvoje odgurnuše Salomigu s vrata. Ovaj bijesno istrže iz pojasa bodež i srebrom okovanim drškom udari starca po sijedoj glavi.

Pejsah pade bez glasa.

A iz sobe je dopirao Rivin krik.

Kada su izbezumljenu Tojbu izvukli na ulici, ulica je odjekivala neljudskim krikovima i molbama za pomoć.

Krikovi u kući prestadoše.

Izlazeći iz sobe, Paljanica ne gledajući na Salomigu, koji je već bio dohvatio kvaku, zaustavi ga:

— Ne ulazi — ugušila se: ja sam je malo jastukom pokrio — i prekoračivši leš Pejsaha, ugazi u zagasitu gustu tekućinu.

— Naopako je nekako počelo — procijedi izlazeći na ulicu.

Za njim šuteći krenuše ostali i od njihovih nogu su na podu sobe i na stubama ostajali krvavi tragovi.

A u gradu se već vršio pogrom. Tu i tamo bi izbili kratki sukobi između pljačkaških gomila, koje nisu mogle da podijele plijen, gdjegdje se obračunavahu i sabljama. A gotovo svuda je došlo do šakanja.

Iz pivnice su kotrljali na ulicu hrastovu burad i od po deset vjedrica.

Zatim su se vukli po kućama. Nitko se nije protivio.

Išli su po sobama, brzo su preturali po uglovima i izlazili su natovareni, ostavljajući za sobom gomile krpa i paperja iz poderanih jastuka i perjanih dušeka. Prvoga dana su bile samo dvije žrtve: Riva i njezin otac, ali noć, koja je nastupala nosila je sobom neizbježivu nesreću.

Predveče se sav šareni šakalski čopor napio do besvijesti. Mamurni od pijanstva petljurovci su očekivali noć.

Mrak je podsticao na pljačku. U gustoj je pomrčini lakše smrviti čovjeka: što više, i šakal, i on voli noć i on napada samo one, kojima je to suđeno.

Mnogi ne će zaboraviti ove dvije strašne noći i tri dana. Koliko upropaštenih, prekinutih života, koliko je mladih glava posijedilo u ovim krvavim časovima, koliko je suza proliveno, i tko zna, da li su bili srećni oni, koji su ostali živi s bolom u duši, u nadčovječanskim mukama zbog sramote i poniženja, koja ne mogu da se speru, s tugom, koja ne može da se iskaže, tugom zbog nepovratno izgubljenih bližnjih. Ravnodušna prema svemu, ležala su po tijesnim čor-sokacima, grčevito stegnutih ruku, mlada djevojačka tijela, rastrzana, izmučena, zgrčena.

Jedino pokraj rječice, u kućerku kovača Nauma, šakali, koji su se bacili na njegovu mladu ženu Saru, dobiše žestok otpor. Atlet-kovač, pun snage u svojoj dvadeset četvrtoj godini, s čeličnim mišićima jednog kovača, nije dao svoju drugaricu.

U užasnoj, kratkoj borbi u maloj kući odletjele su, kao trule lubenice, dvije petljurovske glave. Strašan u

svom gnjevu čovjeka osuđena na smrt, kovač je vatreno branio dva života, i dugo su odjekivali potmulu pucnji pokraj rijeke, gdje su se jatili golubovci osjetivši opasnost. Pošto je potrošio sve metke, Naum je posljednji metak namijenio Sari, a sam se bacio u naručje smrti s bajonetom na gotovs.

Pao je pakošen kišom olova već na prvoj stubi, pritisnuvši zemlju svojim teškim tijelom.

Na ugojenim konjima pojaviše se u gradiću snažni seljaci iz obližnjih sela, natovariše na kola ono, što im se dopalo i praćeni svojim sinovima i srodnicima iz golubovskog odreda, požuriše da odu dva-tri puta do sela i natrag.

Serjoža Bruzžak, pošto je s ocem sakrio u podrumu i na tavanu polovinu tipografskih drugova, vraćajući se kroz bašču u svoje dvorište, opazi čovjeka, koji je trčao drumom.

Mašući rukama, u dugačkom iskrpljenom kaputu, bez kape, lica ukočena od užasa, gušeći se trčao je stari Židov. Iza njega, sustižući ga brzo, sagnuvši se da bi zadao udarac, jurio je petljurovac na sivom konju. Čuvši iza leđa topot konja, starac podiže ruke u namjeri da se zaštiti.

Serjoža istrča na cestu, jurnu prema konju i zakloni starca svojim tijelom.

— Ne diraj, pseto, razbojniče!

Zeleći da nekoga udari sabljom, konjanik raspali ploštimice po mladoj plavoj glavici.

GLAVA PETA

Crveni su uporno gonili odrede »glavnog« atamana Petljure. Golubov puk bio je pozvan na front. U gradiću je ostala mala pozadinska zaštita i komandatura.

Ljudi su živahnuli. Židovsko stanovništvo, koristeći privremeno zatišje, sahranjivalo je poginule, i u malim kućicama židovskih četvrti ponovo se javljao život.

U tihe večeri izdaleka dopirala je potmula grmljavina topova. Negdje u blizini vodile su se borbe.

Željezničari se razmiliše sa stanice po selima tražeći posao.

Gimnazija je bila zatvorena.

U gradu je objavljeno opsadno stanje.

Neprozirna crna noć.

U takvim noćima, štoviše, ni široko otvorene zjenice ne mogu da svladaju tminu, i ljudi se kreću pipajući kao slijepi, izlažući se opasnosti da slome vrat u kakvom jarku.

Stanovnik zna: kada je takvo vrijeme, sjedi kod kuće i nemoj da pališ svjetlost uzalud. Svjetlost može da privuče kakvog nezvanog gosta. Najbolje je u mraku, tako je mirnije. Ima ljudi, koji nikada nisu mirni. Neka

tumaraju, stanovniku nije stalo do njih. Ali on sam ne će poći. Budite uvjereni, ne će poći.

I eto takve noći kretao se jedan čovjek.

Kada se približavao kućici Korčagina, obazrivo je zakucao na prozor. Ne dobivši odgovora, zakucao je ponovo, jače i upornije.

Pavka sanja: neko nepoznato biće, koje ne liči na čovjeka upravilo je u njega mitraljez; on pokušava da pobjegne, ali nema kud, a mitraljez nekako strašno štekće.

Staklo se trese od upornog kucanja.

Skočivši iz postelje, Pavle pride prozoru pokušavajući da raspozna onoga, koji kuca. Ali osim nejasne, tamne prilike nije mogao ništa da vidi.

Bio je sam kod kuće. Mati je otputovala starijoj kćeri, kojoj je muž radio kao mašinista u tvornici šećera. Artjom je kovao u obližnjem selu, zamahujući čekićem, da bi se prehranio.

Kucati je mogao sam Artjom.

Pavle odluči da otvori prozor.

— Tko je? — viknu Pavka u mrak.

Kod prozora se netko pomače i grubi, prigušeni bas odgovori:

— Ja sam, Žuhraj.

Na dašku prozora spustiše se dvije ruke i u visini Pavlova lica pojavi se Fjodorova glava.

— Došao sam da prenoćim kod tebe. Primaš li me, braco? — prošapta on.

— Pa naravno — prijateljski odgovori Pavle. — Zar o tome može biti govora. Ulazi ravno kroz prozor.

Teška Fjodorova prilika provuče se kroz prozor.

Zatvorivši ga za sobom, Fjodor se nije odmah udaljio od prozora.

Stajao je, prisluškiavao, i kada se mjesec pojavio iza oblaka, te je mogao da vidi put, on ga pažljivo pogleda i okrenu se Pavlu.

— Da ne probudim mamu? Ona svakako spava?

Pavle reče Fjodoru, da kod kuće osim njega nema nikoga. Mornar se osjeti slobodnije i progovori jače:

— Na mene su se, brate, ozbiljno okomili ovi strvinari da naplate račun za posljednje događaje na stanicima. Da su momci bili složniji, mogli smo u vrijeme pogroma da priredimo »sivokožuhancima« lijep prijem. Ali, znaš, narod se još ne odlučuje da pođe u vatru. Nije upalilo. Zato me sada vijaju. Dvaput su mi postavili klopku. Danas umalo nisam upao. Približio sam se, znaš, kući, naravno sa zadnje strane, i zaustavio se kod šupe. Gledam: u bašči stoji netko, pribio se uz drvo, ali ga odade bajonet. Ja sam, razumije se, kidnuo. I, evo, zalutah kod tebe. Ovdje ću, brate, da se usidrim na nekoliko dana. Nemaš ništa protiv? E, dobro.

Žuhraj, duvajući kroz nos, skide čizme isprskane blatom. Pavle se obradova Žuhrajevu dolasku. U posljednje vrijeme električna centrala nije radila i Pavlu je dosadilo da bude sam u praznom stanu.

Legli su da spavaju. Pavle je odmah zaspao, a Fjodor je dugo pušio, zatim ustao iz kreveta i nečujno gazeći bosim nogama prišao prozoru. Dugo je gledao na ulicu, i vrativši se u krevet zaspri svladan umorom. Njegova ruka, zavučena pod jastuk, ležala je na teškom »Koltu« grijajući ga svojom toplotom.

Neočekivani noćni dolazak Žuhrajeva i zajednički život s njim u toku ovih osam dana bijahu za Pavla vrlo značajni. Prvi put je čuo od mornara tako mnogo uzbudljiva, važna i nova, i ovi dani za mladog ložača postadoše sudbonosni.

Mornar, pritiješnjen kao u mišolovci dvjema zasjedama, koristeći prinudnu besposlicu, prenosio je na Pavla, koji ga je slušao gutajući svaku njegovu riječ, svu snagu svog bijesa i žestoke mržnje prema »žuto-plavim«.

Žuhraj je govorio slikovito, tečno, razumljivo, jednostavnim jezikom. Kod njega nije bilo ničega nerješiva. Mornar je dobro znao svoj put i Pavle je počeo da shvaća, da čitavo ono klupko različitih partija s lijepim nazivima, da su svi ti socijalisti-revolucionari, socijaldemokrati, Poljska partija socijalista — zakleti neprijatelji radnika, a da je jedino revolucionarna, nepokolebljiva partija, koja se bori protiv svih bogataša — Boljševička partija.

Prije toga Pavle je imao o tom očajnu zbrku u glavi.

I veliki, snažni čovjek, uvjeren boljševik, lica ogrubila u morskim burama, član RSDRP(b) (Ruske socijaldemokratske radničke partije boljševika) od tisuću devetsto petnaeste godine, baltički mornar Fjodor Žuhraj, pričao je mladom ložaču, koji ga je zadivljen promatrao, surovu priču o životu.

— Ja sam, brate, u djetinjstvu ličio na tebe — govorio je on. — Nisam znao gdje i kako da upotrebim snagu; iz mene je izbijala nepokorna priroda. Živio sam u bijedi. Gledam kadikad na site, lijepo odjevene gospodske sinčice i mržnja me obuzima. Često sam ih

nemilosrdno tukao, ali ništa od toga nisam imao osim strašnih batina od oca. Ako se tučeš sam, ne ćeš promijeniti život. Ti, Pavluša, imaš sve što je potrebno dobrom borcu za radničku stvar, samo, eto, suviše si mlad i o klasnoj borbi vrlo malo znaš. Ja ću ti, brate, pokazati pravi put, jer znam da će od tebe nešto biti. Mirne i ugladene ne podnosim. Sad je na cijeloj zemlji buknuo požar. Ustali su robovi i stari život mora da ode u nepovrat. Ali su zato potrebni odlučni momci, ne mamini sinovi, nego ljudi snažna kova, koji se pred bitku ne skrivaju u rupe kao žohari od svjetlosti, već tuku nemilosrdno.

On jako udari šakom o sto.

Žuhraj ustade i strpavši ruke u džepove, namrgođen poče da šeta po sobi.

Fjodora je mučio nerad. Mnogo je žalio, što je ostao u ovom gradiću i smatrajući, da je nepotrebno da ostane i dalje ovdje, čvrsto odlučio da se probije kroz front u susret crvenim odredima.

U gradu je ostala grupa od devet članova partije, koji su morali da rade.

»Možete i bez mene, ja više ne mogu da sjedim skrštenih ruku. Dosta je, i tako sam izgubio deset mjeseci«, ljutito je razmišljao Žuhraj.

— Što si ti, Fjodore? — upita ga jednom Pavle.

Žuhraj ustade i strpa ruke u džepove. Nije odmah shvatio pitanje.

— Zar ti ne znaš što sam?

— Mislim: da li si boljševik ili komunist? — tiho odgovori Pavle.

Žuhraj se nasmija i u šali se lupi u svoje široke grudi utegnute prugastom majicom.

— To je jasno, brate. To je isto tako očividno kao i to, da je boljševik i komunist jedno te isto. — I on se odmah uozbilji. — Pošto ti to razumiješ, znaj da nikome nigdje o tome ne smiješ da govoriš, ako ne želiš da mi prospu crijeva. Razumiješ.

— Razumijem — odlučno odgovori Pavle.

U dvorištu se začuše glasovi, i vrata se, bez prethodnog kucanja, otvoriše. Žuhraj brzo zavuče ruku u džep, ali je odmah otuda izvuče. U sobu je ušao s povezanom glavom Serjoža Bruzžak, mršav i blijed. Za njim uđoše Valja i Klimka.

— Zdravo, đavole — osmjehnu se Serjoža pružajući Pavki ruku. Nas troje smo ti došli u goste. Valja me ne pušta samog, boji se. A Klimka Valju ne pušta samu, također se boji. Ma da je glupav, ipak razumije koga ne valja pustiti sama.

Valja mu vragoljasto zatvori usta dlanom.

— Gle brbljavca! — prsnu ona u smijeh. — Danas se popeo Klimki na glavu.

Klimka se dobroćudno smijao pokazujući bijele zube.

— Šta može bolestan čovjek? Tikva mu ne radi, pa govori koješta.

Svi prasnuše u smijeh.

Serjoža, koji se još nije oporavio od udarca, smjesti se na Pavkinu krevetu i brzo između prijatelja poteče živahan razgovor. Nekada uvijek veseo, uvijek neumoran, Serjoža je sada smiren i potišten pričao Žuhraju kako ga je udario petljurovac.

Žuhraj je poznao sve, koji su došli Pavlu. On je više puta bio kod Bruzžaka. Njemu se dopadala ova mladež, koja još nije našla svoj put u vrtlogu borbi, ali

koja je jasno izražavala težnje svoje klase. I on je pažljivo slušao priču mladića o tome, kako se svako od njih trudio da u svojoj kući sakrije židovske porodice spasavajući ih od pogroma. Te večeri je mnogo govorio o boljševicima, o Lenjinu, pomažući svakome od njih da shvati što se događa.

Kasno uveče Pavle otprati goste.

Žuhraj je uveče izlazio i vraćao se noću. On se pred odlazak dogovarao s drugovima, koji ostaju, o njihovu poslu.

Te se noći Žuhraj nije vratio. Izjutra, kada se probudio Pavle vidje prazan krevet.

Obuzet nekom nejasnom slutnjom Korčagin se brzo obuče i iziđe iz kuće. Zatvorivši stan i ostavivši ključ na ugovorenom mjestu, Pavle ode Klimki, nadajući se, da će kod njega što saznati o Fjodoru. Mati Klimkina, mala, zdepasta žena, širokih obraza, lica račvasta od boginja, prala je rublje i kada je Korčagin upita, da li zna gdje je Fjodor, odgovori oštro:

— Pa da, ja nemam drugoga posla nego da gledam tvoga Fjodora. Zbog njega su, đavola krastavog, kod Zozulihe čitavu kuću prevrnuli. Čime ti je on toliko prirastao. Kakvo je to društvo. Našli se prijatelji: Klimka, ti i... — Ona je ljutito gnječila rublje.

Klimkina mati imala je dugačak jezik i bila je svađalica.

Od Klimke Pavka svrati do Serjože. Ispriča mu o svojoj brizi. Valja se umiješa u razgovor.

— Što se brineš? On je, možda, ostao kod poznanika. — Ali, u njezinu glasu nije bilo uvjerljivosti.

Kod Bružakovih se Pavlu nije sjedilo. Otišao je bez obzira na to, što su ga pozivali na ručak.

Pošao je kući u nadi da će zateći Žuhraja.

Vrata su bila zaključana. Zaustavi se s mučnim osjećanjem: nije mu se ulazilo u prazan stan.

Nekoliko minuta stajao je u dvorištu razmišljajući i potaknut nekom nejasnom pobudom pođe u šupu. Pošto se provukao pod krov, odstranjujući mreže paučine, izvuče iz skrivenog ugla uvijen u krpe teški »manliher«.

Izašavši iz šupe, osjećajući u džepu težinu revolvera, koji ga je uzbuđivao, pođe prema stanici.

O Žuhraju ništa nije saznao i, vraćajući se pokraj poznatog šumareva imanja, uspori korak. Sa slabom nadom gledao je u prozore, ali u bašči i kući nije bilo nikoga. Kada je prošao imanje, osvrnu se da pogleda stazice u vrtu, prekrivene uvelim prošlogodišnjim lišćem. Vrt je izgledao zapušten i pust. Očigledno, nije ga se doticala ruka brižljiva domaćina, i uslijed ove usamljenosti i tišine velike stare kuće Pavle postade još tužniji.

Posljednji raskid s Tonjom bio je ozbiljniji nego svi predašnji. Dogodilo se neočekivano, gotovo prije mjesec dana.

Dok je polako koračao u grad, s rukama duboko zavučenim u džepove, Pavle se prisjećao kako je izbio nesporazum.

Prilikom jednog slučajnog susreta na putu Tonja ga je pozvala da je posjeti.

— Otac i mati odlaze k Boljšanskim na imendan. Bit ću sama kod kuće. Dođi, Pavluša, čitat ćemo zanimljivu knjigu od Leonida Andrejeva — »Saška Žiguljov«. Ja sam je već pročitala, ali ću je s tobom rado

ponovo čitati. Provest ćemo večer vrlo lijepo. Hoćeš li doći?

Ispod bijele kape, koju je čvrsto navukla preko guste kestenjaste kose, gledale su Korčagina u iščekivanju njezine krupne oči.

— Doći ću.

I oni se rastadoše.

Pavle je žurio mašinama i od pomisli, da će cijelo večer provesti u Tonjinu društvu njegove peći su gorjele činilo mu se, jače, i cjepanice su pucketale veselije.

Te večeri, kada zakuca na ulazna vrata, otvori mu Tonja. Malo zbunjena, ona reče:

— Imam goste. Nisam ih očekivala, Pavluška, ali ti ne treba da ideš.

Korčagin se okrene spreman da pođe.

— Hajdemo — uhvati ga ona za rukav. — Njima će biti korisno da te upoznaju. — Obuhvativši ga rukom, ona ga povede kroz blagovaanicu u svoju sobu.

Uvodeći ga u svoju sobu ona se obrati mladićima i djevojkama, koji su sjedili, i reče osmjehujući se:

— Vi se ne poznajete. Moj prijatelj Pavle Korčagin.

Za malim stolom u sredini sobe sjedili su: Liza Suharko, ljepuška crnka s kapriciozno izvajanim ustašcima i koketnom frizurom gimnazijalke, zatim neki Pavlu nepoznat mladić, dugajlija u pristojnom crnom kaputu, sa zalizanom kosom, koja se sijala od pomade, sivih očiju, koje su izražavale dosadu; a među njima, u kratkoj gimnazijskoj bluzi, Viktor Leščinski. Njega je Pavle prvoga primijetio — čim je Tonja otvorila vrata.

Leščinski je odmah poznao Korčagina i njegove se tanke, izdužene obrve začuđeno podigoše.

Pavle je šuteći nekoliko sekundi stajao kod vrata, gledajući u Viktora neprijateljskim pogledom. Tonja požuri da prekine ovu nelagodnu šutnju pozivajući Pavla da uđe i reče obrativši se Lizi:

— Da te upoznam.

Suharkova se radoznalo podiže razgledajući novoga gosta.

Pavle se grubo okrene i brzo pođe preko polutamne blagovaonice prema izlazu. Tonja ga stiže na glavnom ulazu i uhvativši ga za rame uznemireno izusti.

— Zašto si izašao? Pa ja sam namjerno htjela da se oni upoznaju s tobom.

Ali Pavle skide sa svojih ramena njezine ruke i odgovori oštro:

— Nije potrebno da me predstavljaš onome šmoljanu. Ne smatram da je ovo društvo za mene. Tebi su oni, možda, prijatni, a ja ih mrzim. Nisam znao da se s njima družiš, inače ti nikada ne bih došao.

Tonja ga prekide uzdržavajući negodovanje:

— Tko ti je dozvolio da sa mnom tako govoriš? Ja tebe ne pitam s kim se ti družiš, i tko ti zalazi.

Pavle, silazeći niz stube, dobaci oštro:

— Pa neka i dalje dolaze, ali ja više ne ću. — I po hita prema kapiji.

Od toga vremena nije se viđao s Tonjom. Za vrijeme pogroma, kada je Pavle u društvu s monterom skrivao u električnoj centrali židovske porodice, da bi ih spasio, on zaboravi na svoj raskid s Tonjom. Danas, pak, zaželi ponovo da se vidi s njom.

Nestanak Žuhrajev i usamljenost, koja ga je očekivala u stanu, teško su na njega djelovali. Siva traka

ceste, još neosušena od proljetnog blata, s rupčagama punim mrke žitke kaše, skretala je u desno.

Iza kuće, nesimetrično isturene na sam drum; s oguljenim hrapavim zidom, ukrštale su se dvije ulice.

Na raskršću — kod porušenog kioska s izvaljenim vratima i naopako okrenutom tablom »Prodaja mineralnih voda« — Viktor Leščinski se opraštao s Lizom.

Zadržavajući njezinu ruku u svojoj, govorio joj je gledajući je značajno ravno u oči.

— Vi ćete doći? Ne ćete prevariti?

Liza koketno odgovori:

— Doći ću, doći ću, čekajte.

I odlazeći osmjehnu mu se smedim, zamagljenim očima, koje su mnogo obećavale.

Prešavši desetak koraka, Liza ugleda dva čovjeka, koji iza zavijutka iziđoše na cestu. Naprijed je išao zdepasti radnik, širokih grudi, u kratkom raskopčanom kaputu ispod koga se vidjela majica, s crnim kačketom natučenim na čelo i tamnom modricom ispod oka.

Čvrsto je koračao iskrećući malo noge obuvene u kratke, žute čizme.

Na tri koraka iza njega, dodirujući ga gotovo bajonetom u leđa, koračao je petljurovac u sivoj kabanici s dvjema nabojnačama o pojasu.

Ispod šubare su gledala u potiljak uhapšenika dva sitna oprezna oka. Brkovi, žuti od duhana, strčali su ustranu.

Liza nešto uspori hod i prijeđe na drugu stranu puta, a iza nje je izlazio na put Pavle.

Pošto je, idući putem prema kući, skrenuo udesno, on također vidje one, što su mu se približavali.

Noge mu se prikovaše za zemlju. On poznade, da je onaj, koji je išao naprijed bio Žuhraj.

»Eto zašto se nije vratio!«

Žuhraj se približavao. Korčaginovo srce poče lupati strašnom snagom. Misli su mu jurile jedna za drugom, bilo ih je nemoguće zadržati i dati im oblik. Imao je premalo vremena za odluku. Jedno mu je bilo jasno: Žuhraj je propao.

I gledajući one što su prilazili, Pavle se izgubi u zbrci osjećanja, koja ga obuzeše.

»Što da radim?«

U posljednjem trenutku sjeti se da ima u džepu revolver. Čim prođu pokraj njega, treba pucati u leđa onome s puškom, i onda je Fjodor slobodan. I od te trenutne odluke prekide se vihorom misli. Čvrsto do bola stisne zube. Jučer mu je Fjodor govorio: »... A za to su potrebni odvažni momci...«

Pavle se brzo osvrnu. Ulica, koja vodi u grad bila je pusta. U njoj nije bilo ni žive duše. Pred njim je žurno promicala mala ženska prilika u kratkom proljetnom kaputu. Ona ne će smetati. Drugu ulicu, postrance od raskršća, nije mogao vidjeti. Samo daleko, na putu prema stanici, vidjele su se ljudske prilike.

Pavle priđe ivici ceste. Žuhraj je spazio Korčagina kada je ovaj bio na nekoliko koraka od njega. Pogledao ga je ispod oka. Guste obrve mu zadrhtaše. Poznade ga i od iznenađenja uspori korak. Njegova leđa dotakoše vrh bajoneta.

— Ej ti, miči se, inače ću te kundakom raspaliti! —
ciknu stražar oštrim falsetom.

Žuhraj poče da pravi krupnije korake. Htio je nešto da kaže Pavlu, ali se uzdrža i u znak pozdrava mahnu mu rukom.

Bojeći se, da ne privuče pažnju riđeg brkajlije, Pavle propusti pokraj sebe Žuhraja, okrene glavu u stranu kao da ga se nije ticalo ono, što se događa.

Mučila ga je misao: »Ako pucam u njega i ako pro- mašim, metak može da pogodi Žuhraja.«

Zar se imalo kada razmišljati, kada je petljurovac već bio pored njega?

I dogodilo se ovako: kada je stražar riđih brkova prolazio pokraj Pavla, Korčagin se neočekivano baci na njega i zgrabivši pušku privuče je naglim pokretom zemlji.

Bajonet zvučno udari o kamen.

Petljurovac nije očekivao napadaj i za trenutak je bio zbunjen, ali odmah zatim trže iz sve snage pušku k sebi. Pritiskujući cijelim tijelom Pavle ju je zadržao. Razliježe se pucanj. Metak udari u kamen i uz fijuk se odbi, odskoči u jarak.

Usljed pucnja Žuhraj odskoči u stranu i okrene se. Stražar je razjareno vukao pušku iz Pavlovih ruku. Vrtio ju je, iskrećući mladiću ruke. Ali Pavle nije ispuštao pušku. Tada razbješnjeli petljurovac naglim pokretom obori Pavku na zemlju. Ali i ovaj pokušaj da oslobodi pušku nije uspio. Padajući na cestu Pavle povuče za sobom stražara i nije bilo te sile, koja bi ga primorala da ispusti oružje u takvom trenutku.

U dva skoka Žuhraj se nađe pokraj njih. Njegova željezna šaka opisala luk, spusti se na stražarevu glavu i trenutak poslije toga otrgnut od Korčagina, koji je

ležao na zemlji, dobivši dva olovna udarca po licu, petljurovac se svali u jarak.

Te iste snažne ruke digoše Pavla sa zemlje i uspraviše ga.

Viktor, koji se udaljio od raskršća jednu stotinu koraka, išao je zviždajući »Žena je varljiva«. Još je bio pod utiskom susreta s Lizom i njezina obećanja, da će sutra doći na sastanak kod zapuštene tvornice.

Među upornim udvaračima iz gimnazije o Lizi Suharko su kružili glasovi kao o djevojci slobodnoj u pitanjima ljubavi.

Drski, samopouzdana Semjon Zalivanov pričao je jednom Viktoru, da je imao Lizu, i ma da Leščinski nije sasvim povjerovao Sjomki, ipak je Liza bila vrlo interesantan i primamljiv objekt. I on odluči da sazna sutra, da li Zalivanov govorio istinu.

»Samo ako dođe, bit ću odlučan. Pa ona dozvoljava, da je poljube. A ako Sjomka ne laže...« Njegove misli se prekinuše. On se skloni u stranu, propuštajući pored sebe dva petljurovca. Jedan od njih jahao je na konjiću kusa repa i mahao vjedrom od impregniranog platna — očigledno se spremio da poji konja. Drugi, u kratkom seljačkom kaputu, u širokim plavim hlačama, držao se rukom za koljeno i nešto veselo pričao.

Propustivši ih, Viktor se spremio da krene dalje, kada ga odjednom zaustavi pucanj, koji odjeknu na putu. Okrenuvši se, Viktor vidje kako konjanik povuče uzde i poletje u pravcu pucnja. Drugi potrča za njim, pridržavajući sablju.

Leščinski pojuri za njima, a kada je već bio blizu ceste, začu drugi pucanj. Iza okuke na Viktora bijesno naleti konjanik. Tukao je konja nogama i vjedrom od impregniranog platna i, uletjevši u prvu kapiju, povika onima što su bili u dvorištu.

— Momci, na oružje, ubiše tamo našega!

Za trenutak istrča iz dvorišta nekoliko ljudi škljocajući zatvaračima.

Viktora uhapsiše. Na putu se skupilo nekoliko ljudi. Među njima Viktor i Liza, koju zadržase kao svjedoka.

Od straha je ostala na mjestu, kada su pored nje protrčali Žuhraj i Korčagin. S čuđenjem je poznala da je mladić, koji je napao petljurovca, bio onaj s kojim je Tonja htjela da je upozna.

— Jedan za drugim oni preskočiše ogradu nečijeg imanja, a istog trenutka konjanik izletje na put. Kada opazi Žuhraja kako bježi s puškom i stražara, koji je pokušavao da se podigne sa zemlje, konjanik potjera konja prema ogradi.

Žuhraj se okrene, podiže pušku i opali u njega. Konjanik okrenu konja natrag.

Jedva mičući razmrskanim usnama, stražar je pričao o onome, što se dogodilo.

— E, tikvane, ispred nosa si ispustio uhapšenika. Sada ćeš dobiti dvadeset pet po turu.

Stražar se jetko okosi na njega.

— Ti si vrlo pametan, vidim. »Ispustio ispred nosa!« Tko je znao da će se ona strvina baciti na mene kao bijesan.

Lisu su također ispitivali. Ona ispriča ono što i stražar, ali prešuti da poznaje napadača.

Ipak ih odvedoše u komandu.

Pustili su ih tek uveče po naređenju komandanta.

Komandant se čak ponudi da lično otprati Lizu kući, ali ona ne pristade. Komandant je zaudarao na rakiju i njegova ponuda nije obećavala ništa dobro.

Lizu otprati Viktor.

Do stanice je bilo daleko i idući ispod ruke s Lizom, Viktor se radovao slučaju.

— Da li znate tko je oslobodio uhapšenika? — upita Liza prilazeći kući.

— Ne, otkud bih znao.

— Sjećate li se one večeri, kada je Tonja htjela da nas upozna s jednim mladićem.

Viktor zastade.

— S Pavlom Korčaginom? — upita on začuđeno.

— Da, čini mi se, da je njegovo prezime Korčagin. Sjećate li se, otišao je tako čudnovato. Dakle, to je bio on.

Viktor stade zapanjen.

— Da se niste prevarili? — upita Lizu.

— Ne, ja sam mu dobro upamtila lice.

— Pa zašto to niste rekli komandantu?

Liza se uzruja:

— Mislite da sam u stanju učiniti takovu podlost?

— Što vi smatrate podlošću? Reći tko je napao stražara, po vašem mišljenju je — podlost?

— A vi smatrate da je pošteno? Zaboravili ste, što oni rade. Zar ne znate koliko je u gimnaziji Židova — siročadi i hoćete da im još ispričam o Korčaginu? Hvala lijepo, tome se nisam nadala.

Leščinski nije očekivao takav odgovor. Nije mu išlo u račun da se posvađa s Lizom i on pokuša da povede razgovor o nečem drugom.

— Ne ljutite se, Lizo, ja sam se našalio — nisam znao da se tako pridržavate principa.

— Šala vam nije uspjela — suho odgovori Liza.

Pred kućom Suharkoye Viktor je, opraštajući se, upita:

— Vi ćete doći, Lizo?

I začu neodređeno:

— Ne znam.

Idući u grad, Viktor je razmišljao:

»Ali, ako vi, mademoiselle, smatrate da je to nepošteno, ja imam sasvim drugo mišljenje. Ta, zaista mi je svejedno tko je koga oslobodio.«

Njemu, poljskom plemiću staroga roda, Leščinskom, bijahu odvratni i ovi i oni. I onako će uskoro doći poljski legion i tada će ovdje upravo biti prava vlast, doista plemićka vlast Rzeči Pospolite.* U ovom slučaju postoji mogućnost, da se likvidira nitkov Korčagin. Oni će mu za čas zavrnuti šiju.

Viktor je ostao u gradu sâm. Živio je kod tetke, supruge direktora tvornice šećera. A otac, majka i Neli odavno su živjeli u Varšavi, gdje je Sigismund Leščinski zauzimao visoki položaj.

Približivši se komandi Viktor uđe kroz otvorena vrata.

Poslije nekog vremena on se u pratnji četiri petljurovca uputi prema kući Korčaginovih. Pokazujući na osvijetljen prozor on tiho reče.

— Evo ovdje. — I obrativši se zastavniku, koji je stajao pokraj njega, upita ga: — Ja mogu da idem?

---

* Rezc Pospolita — stari naziv za Poljsku. — Ur.

— Izvolite. Mi ćemo se sami snaći. Zahvaljujem vam na usluzi. — Viktor brzo pođe pločnikom.

Pavle dobivši posljednji udarac u leđa, naleti ispruženim rukama na zid mračne sobe u koju ga uvedoše. Napipavši rukama nešto slično postelji od dasaka, on sjede, izmučen, isprebijan, potišten.

Uhapsili su ga onda, kad on to nije očekivao. »Kako su za njega mogli saznati petljurovci? Nitko ga nije vidio. Što će sada biti. Gdje je Žuhraj?«

On se rastao od mornara u Klimkinjoj kući. Pavle je otišao Serjoži, a Žuhraj je čekao večer da bi pobjegao iz grada.

»Dobro sam uradio što sam revolver sakrio u vraninom gnijezdu — pomisli on. — Da su ga našli, sa mnom bi bilo svršeno. Ali kako su saznali?« Ovo ga je pitanje mučilo, jer nije mogao da nađe odgovor.

Petljurovci se nisu mnogo koristili imovinom Korčaginih. Svoje odijelo i harmoniku brat je odnio u selo. Mati je odnijela svoj sandučić, i petljurovcima, koji su pretresli kutove preostalo je vrlo malo.

Ali, Pavle ne će zaboraviti put od kuće do komande. Noć tamna da se prst pred okom ne vidi. Nebo su prekrili omlaci i, dobivajući nemilosrdne udarce u leđa, on je koračao nesvijesno, u stanju neke otupjelosti.

S one strana vrata čuli su se glasovi. U susjednoj sobi nalazila se straža komande. Ispod vrata, sjajna pruga svjetlosti. Korčagin ustade i idući pokraj zida, pipajući obiđe sobu. Prema ležištu napipa prozor sa čvrstom rešetkom. Povuče je rukom — sagrađena je čvrsto. Ovdje je, očigledno, ranije bilo spremište.

Dovukavši se do vrata, stajao je trenutak osluškujući. Zatim lako pritisnu kvaku. Vrata neprijatno zaškripe.

— Gade zardali! — opsova Pavle.

Kroz uzan otvor opazi na rubu ležišta nečije hrpave noge s raskrečenim prstima. Još jedan lak pritisak na kvaku i vrata ovoga puta zaškripaše bez ustezanja. S ležišta se podiže sanjiva, razbarušena prilika i zvjerski češući se sa svih pet prstiju ušljivu glavu, osu bujicu riječi. Kada je obilno psovanje, izgovoreno lijepim, jednoličnim glasom bilo dovršeno, dohvativši pušku, koja joj je stajala pokraj glave, prilika ravnodušno izusti:

— Zatvori vrata, a ako proviriš još jednom, odmah ću ti sasuti pet komada u...

Pavle zatvori vrata. U susjednoj sobi su se cerekali.

Mnogo je razmišljao te noći. Prvi pokušaj da se umiješa u borbu završio je za njega, Korčagina, tako nesrećno: na prvom koraku su ga uhvatili i zatvorili kao miša u mišolovku.

I kada je, sjedeći utonuo u nemirni poludrijemež, pred njim iskrsnu majčin lik, njezino izabrano mršavo lice s onim poznatim, milim očima. Tada pomisli: »Dobro je što je nema, manje je boli.«

Od prozora se na podu ocrtavao siv kvadrat.

Mrak je pomalo nestajao. Bližilo se svitanje.

ŠESTA GLAVA

U velikoj staroj kući bio je osvijetljen jedan prozor, zastrt zavjesom. U dvorištu Trezor, vezan lancem, zalaja prijetećim glasom.

Tonja kroz drijemež ču glas svoje majke:

— Ne, ona još ne spava. Uđite, Lizo.

Laki koraci i srdačan, buran zagrljaj drugarice razbiše joj drijemež.

Tonja se umorno osmjehnu.

— Dobro je, što si došla, kod nas je radost — juče je prošla kriza kod tate, i danas spava mirno cijeli dan. I mama i ja smo se također odmorile od neprospavanih noći. Pričaj, Lizo, sve novosti. — Tonja privuče prijateljicu sebi na divan.

— O, novosti ima vrlo mnogo! Neke od njih mogu da pričam samo tebi — smješka se Liza, gledajući lukavo Jekaterinu Mihajlovnu.

Mati Tonjina, ugledna dama, i pokraj svojih trideset šest godina živih pokreta kao u mlade djevojke, pametnih sivih očiju, ružna, ali prijatna, energična lica, osmjehnu se.

— Ja ću vas kroz nekoliko trenutaka sa zadovoljstvom ostaviti same. A sada, u međuvremenu, pričajte novosti za sve — šalila se ona, primičući stolicu divanu.

— Prva novost — mi više ne ćemo ići u školu. Škol-ski savjet je odlučio, da se sedmom razredu izdaju svjedožbe o završenom razredu. Veoma se radujem — pričala je živo Liza. — Meni je tako dosadna ta algebra i geometrija! I zbog čega učiti sve to? Dječaci će možda produžiti učenje, ma da ni oni sami ne znaju gdje. Svuda bojišta, bitke. Užas... Nas će udati, a od žene se nikakva algebra ne zahtijeva. — Govoreći to Liza se nasmija.

Pošto je malo posjedila s djevojkama, Jekaterina Mihajlovna ode u svoju sobu.

Liza se primiče Tonji i, zagrlivši prijateljicu, šapatom joj ispriča o sukobu na raskršću.

— Zamisli moje iznenađenje, Tonječka, kada sam prepoznala onoga što je bježao... Što misliš, tko je to bio.

Tonja je radoznavo slušala priču i u nedoumici sleže ramenima.

— Korčagin! — kao plotun ispali Liza.

Tonja uzdrhta i naježi se kao u groznici.

— Korčagin?

Liza je, zadovoljna učinjenim efektom već oispisivala svađu s Viktorom.

Zanijeta pričom, Liza nije ni primijetila kako lice Tumanove problijedi, kako njezini tanki prsti nervozno gužvaju tkaninu plave bluze. Liza nije znala kako se uznemireno steglo Tonjino srce, nije znala zbog čega tako nemirno podrhtavaju guste trepavice njezinih divnih očiju.

Tonja već nije slušala priču o pijanom zastavniku, nju obuze jedna misao: »Viktor Leščinski zna tko je

napao. Zašto mu je Liza rekla?« I nehotice izusti glasno ovu rečenicu:

— Što si rekla? — Liza je nije razumjela.

— Zašto si pričala Leščinskom o Pavluši, to jest o Korčagini? Ta, on će ga izdati.

Liza na to odgovori:

— Ali, ne! Ne mislim. Zašto bi baš on to uradio?

Tonja brzo sjede i do bola stegnu koljena rukama.

— Ti, Lizo, ništa ne razumiješ. On i Korčagin su neprijatelji, i tome se sada dodaje još jedna okolnost. I ti si učinila veliku griješku što si Viktoru pričala o Pavluši.

Liza je tek sada primijetila Tonjino uzbuđenje, a ono izmaklo »o Pavluši« otvori joj oči na stvari, koje je samo nagađala.

I nehotice osjećajući da je kriva, ona zbunjeno zašuti. »Znači, istina je« — pomisli ona.

»Čudnovato, Tonja je odjednom tako zaljubljena, i u koga? U običnog radnika . . .« Njoj je bilo mnogo stalo da porazgovara o tome, ali se iz delikatnosti uzdrža. Trudeći se da bilo čime zagladi svoju krivicu, ona uhvati Tonju za ruke.

— Ti se veoma uzbuđuješ, Tonječka?

Tonja rasiјano odgovori:

— Ne, možda je Viktor pošteniji nego što ja o njemu mislim.

Uskoro dode Demjanov, skroman nespretan mladić, njihov školski drug.

Zbog njegova dolaska djevojke nisu mogle da produže razgovor.

Otrativši drugove, Tonja je dugo stajala sama. Naslonjena na vratnice promatrala je tamnu traku puta,

koji je vodio u grad. Na nju je duvao vjetar, vječita skitnica, pun hladne vlage i proljetne truleži.

Prozori gradskih kuća nekako su neprijatno u daljini žmirkali svojim mutnocrvenim zjenicama. Tamo je eno, taj njoj strani gradić. U njemu je pod jednim od krova, ne znajući za opasnost, on, njen buntovni drug. A možda ju je zaboravio? Koliki je niz dana prohujao od njihova posljednjeg sastanka! On onda nije imao pravo, ali je sve već odavno zaboravljeno. Sutra će ga opet vidjeti, i opet će se vratiti njihovo uzbuđljivo i lijepo prijateljstvo. Ono će se povratiti, Tonja to zna. Samo da ga noć ne izda. Noć je nekako zla, kao da se pritajila, nekoga očekuje... Hladno je.

Bacivši posljednji pogled na put Tonja uđe u kuću. U postelji, dok se umotala u pokrivač, zaspava misleći: »Samo da noć ne izda...!«

Izjutra rano, dok su u kući još spavali, Tonja se probudi i brzo obuče. Tiho, da ne probudi nikog, izađe u dvorište, odveza Trezora, velikog rundova, i pođe s njim u grad. Prema kući Korčagina zaustavi se trenutak neodlučna. Zatim, gurnuvši vrata uđe u dvorište. Trezor je trčao pred njom mašući repom...

Toga istog jutra Artjom se vratio iz sela. Došao je taljigama s kovačem kod koga je radio. Natovarivši na leđa vreću s brašnom, koje je zaradio, pođe preko dvorišta. Za njim je kovač nosio ostale stvari.

Kod otvorenih vrata Artjom spusti s leđa vreću i pozva:

— Pavka!

Ali ne dobi odgovor.

— Nosi u kuću, što čekaš? — reče kovač približujući se.

Ostavivši sve u kuhinji, Artjom uđe u sobu i stade kao ukočen. Sve je bilo prekopano, ispreturano, stare krpe razbacane po podu.

— Što znači ovo, dođavola! — ne razumijevajući progundā Artjom obraćajući se kovaču.

— Da, doista nered — uzvratī ovaj.

— Glje mi je dječak? — počē da se ljuti Artjom.

Ali je stan bio prazan, a nikoga nije bilo da ga upitaju.

Kovač se pozdravi i ode.

Artjom iziđe u dvorište i počē da razgleda okolo. »Ne razumijem što se to zakuhalo. Stan otvoren. Pavke nema.«

Iza njega se začuše koraci. Artjom se okrene. Pred njim je stajao, naćulivši uši ogroman pas. Od kapije prema kući išla je nepoznata djevojka.

— Potrebno mi je da vidim Pavla Korčagina — reče ona tiho, gledajući Artjoma.

— I ja također treba da ga vidim. Đavo će ga znati kamo se djeo? Tek što sam stigao, stan otvoren, a njega nema. A vi njega čini se tražite? — obrati se on djevojci.

Mjesto odgovora ču pitanje:

— Vi ste brat Korčaginov — Artjom?

— Jesam, a zašto?

Ali, djevojka je, ne odgovarajući uznemireno promatrala otvorena vrata. »Zašto nisam došla jučer? Zar je moguće, zar je moguće?...« I bol u grudima pritisnu još jače.

— Vi ste zatekli stan otvoren, a Pavla nije bilo? — upita ona Artjoma, koji ju je začuđeno promatrao.

— A što vi upravo hoćete od Pavla?

Tonja mu se primakne bliže osvrćući se unaokolo i uznemireno poče da govori:

— Ne znam tačno, ali ako Pavla nema kod kuće, onda su ga uhapsili.

— Zašto? — nervozno uzdrhta Artjom.

— Uđite časkom u sobu — reče Tonja.

Artjom ju je slušao šuteći. Kada mu ispriča sve što je znala, on pade u očajanje.

— Ah, prokletstvo! Zar mi je malo muka?! — potišteno promrlja on. — Sada razumijem zašto je ovakav nered u stanu. Sam đavo ga je umiješao u sve to... Gdje sada da ga tražim? A vi, gospođice, čija ste?

— Ja sam kći šumara Tumanova. Poznajem Pavla.

—A-a — neodređeno promrlja Artjom. Eto, brašno sam dovezao da prehranim dječaka, kad ono vidi što se desilo.

Tonja i Artjom su se gledali šuteći.

— Ja odlazim. Vi ćete ga možda naći — reče tiho Tonja, opraštajući se od Artjoma. Uveče ću se vratiti do vas, vi ćete mi ispričati.

Artjom šuteći klimnu glavom.

U uglu prozora zujala je mršava muha probuđena iz dugog zimskog sna. Na ivici staroga otrcanog divana, naslonivši se rukama na koljena, sjedila je mlada seljanka uprvši besciljan pogled u prljavi pod.

Komandant, s cigaretom u uglu usana, završavao je širokim rukopisom akt i ispod potpisa »Komandant grada Šepetovke, zastavnik« s uživanjem stavi kitnjast potpis s kukicom na kraju.

Na vratima se začu zveckanje mamuza. Komandant podiže glavu.

Pred njim je stajao Salomiga s povezanom rukom.

— Kakav te vjetar donese? — pozdravi ga komandant.

— Suviše dobar vjetar — raznijelo mi zrno ruku do kosti, Salomiga, ne obraćajući pažnju na prisustvo žene, gadno opsova.

— Pa što sad, došao si samo da se oporavljaš?

— Oporavit ćemo se na onom svijetu. Na fronti nas gnječe da se sve voda cijedi.

Komandant ga zaustavi pokazavši glavom na ženu:

— Porazgovarat ćemo poslije.

Salomiga tromo sjede na tronožac i skide kapu s kokardom, na kojoj je bio urezan emajlirani trozubac, državni znak UNR.¹

— Mene je poslao Golub — poče on polako. — Ubrzo će ovamo stići divizija sičevskih strijelaca. Uopće, ovdje će zagustiti, pa moram da uvedem red. Možda će »glavni« da dođe, a s njim neka inozemna ptica, pa neka ovdje nitko ne govori o »olakšavanjima.« A što ti to pišeš?

Komandant premjesti cigaretu u drugi ugao usana.

— Ovdje je kod mene jedna strvina, deran. Znaš, na stanici je bio uhvaćen upravo onaj Žuhraj, sjećaš se, onaj koji je željezničare podbadao protiv nas.

— Pa, pa? — zainteresirano se primače Salomiga.

— Zamisli. Omeljčenko, tikvan, komandant stanice, poslao nam ga je s jednim kozakom, a ovaj što je kod mene oteo je Žuhraja usred bijeda dana. Razoružali su Kozaka, izbili mu zube i iščezli bez traga i glasa. Od

¹ Ukrajinska narodna republika.

Žuhraja ni traga nema, a ovaj je uhvaćen. Na, pročitaj predmet. — On pruži Salomigi svežanj ispisanih listova.

Ovaj ih letimice pregleda prelistavajući ih lijevom, zdravom rukom. Pošto pročita, obrati se komandantu:

— I ti od njega nisi ništa izvukao?

Komandant nervozno povuče štit kape.

— Pet dana se s njim borimo. Šuti: »Ništa — kaže — ne znam, ja ga nisam oslobađao.« Izrod neki bandistki. Znaš, stražar ga je poznao, umalo ga nije ovdje udavio. Jedva sam ga oteo. Omeljčenko udari Kozaku dvadeset pet batina zbog hapšenika; dobro ga je pretresao. Nema smisla da ga i dalje držim. Zamolit ću štab za dopuštenje da ga strijeljam.

Salomiga prezrivo otpljunu.

— Progovorio bi on da je u mojim rukama. Nije za tebe, popovski sine, da vršiš istragu. Kako od bogoslova može da bude komandant? Da li si ga, bar, izbatinao?

Komandant **planu**:

— Ti sebi već i suviše dopuštaš. Svoje podsmjehe možeš zadržati za sebe. Ovdje sam ja komandant i molim te da se ne miješaš u moje poslove.

Salomiga pogleda na komandanta, koji se isprasio i prsnu u smijeh.

— Ha-ha... Nemoj, popov sinko, da se napinješ — možeš da pukneš. Nek te nosi đavo zajedno s tvojim poslovima! Bolje mi reci gdje se može nabaviti koja flaša rakije. Komandant se zadovoljno nasmije.

— To se **može**.

— A ovome — dodirnu Salomiga prstom arak — ako hoćeš da ga likvidiraju, stavi mjesto šesnaest, osamnaest godina. Kukicu stavi evo ovdje, inače mogu da ne priznaju.

U smočnici ih je bilo troje. Bradati starac u otrcanom kaputu ležao je na ležištu zgrčivši mršave noge u širokim platenim hlačama. Njega su uhapsili zato što je iz njegove štale nestao konj stanara petljurovca. Na podu je sjedila postarija žena lukavih, lopovskih očiju, oštre brade — tajna prodavačica rakije, okrivljena za krađu sata i drugih dragocjenih stvari. U uglu pod prozorom, stavivši glavu na izgužvani kačket, u nekom poluzaboravu, ležao je Korčagin.

U spremište uvedoše mladu ženu povezanu seljačkom maramom, preplašenih, krupnih očiju.

Žena prostre veliku maramu i leže stavivši glavu na ruku, ispitivački odmjeri pridošlicu, brzo reče:

— Je su li te zatvorili, djevojko?

Ne dobivši odgovor, nastavi:

— A zašto su te ovamo? Da nisi slučajno zbog rakije?

Seljanka ustade, pogleda nametljivu ženu i odgovori tiho:

— Ne, zbog brata su me dotjerali.

— A što je on? — nastavljala je žena.

Umiješa se starac:

— Zašto je uznemiruješ? Njoj se možda ne mili ni da živi, a ti lupetaš.

Žena se brzo okrene prema ležištima:

— A jesi li mi ti za nadzornika određen? Valjda s tobom govorim, što li?

Starac otpljunu.

— Kažem ti, ne dosađuj ženi.

U smočnici zavlada tišina.

Žena prostre veliku maramu i leže stavivši glavu na ruku.

Prodavačica rakije poče da jede. Starac spusti noge na pod, lagano savi cigaretu od novinskog papira i poče da puši. Po spremištu se raširiše kolutovi smrdljiva dima.

Mljackajući punim ustima, žena progunda:

— Bolje bi bilo da me ostaviš da jedem na miru, bez smrada. Samo pušiš.

Starac se zajedljivo zacereka:

— Bojiš se da ne omršaviš? Uskoro kroz vrata ne ćeš moći. Ti bi mogla da daš momku da malo jede, a ne sve u sebe da trpaš.

Žena uvredljivo odmahnu.

— Ja mu kažem: »Jedi«, a on ne će. A na mene se ti ne izdiri: ne jedem tvoje.

Mlada žena se okrene prodavačici rakije i mahnuvši glavom prema Korčagini, upita:

— A znate li zašto je on ovdje?

Žena se obradova što su s njom otpočeli razgovor i rado saopći:

— On je ovdašnji momak, mladi sin kuharice Korčagine. Prignuvši se uhu, žena prošaputa:

— Boljševika je oslobodio. Bio je tu jedan mornar, stanovao kod Zozulihe, moje susjede.

Žena se sjeti: »Zamoliti ću štab za dopuštenje da ga strijeljam.«

Stanicu su punili jedan za drugim vojni transporti. U raštrkanim gomilama izlazili su bataljoni sičevskih strijelaca. Prugom je milio u čelik okovani blindirani vlak od četiri vagona — »Zaporožac«. S platformi su

skidali topove. Iz teretnih vagona su izvodili konje. Tu su ih odmah sedlali, uzjahivali i, uklanjajući s puta sive mase pješaka, probijali se u stanično dvorište gdje se postrojavao konjički odred.

Trčkarale su stariješine vičući brojeve svojih jedinica. Željeznička stanica zujala je kao osinjak. Iz bezoblične mase uskomešanih ljudi, koji su vikali, postepeno su se svrstavali kvadrati vodova i uskoro se bujica naoružanih ljudi izlila u grad. Do same večeri cestom su tutnjala kola i lagano su se kretali pozadinski ostaci divizije sičevskih strijelaca, koja je stupila u grad.

A na kraju povorke promarširala je štabna četa derući se iz sto dvadeset ždrijela.

*Kakva dreka, kakva galama
se podiže?
To Petljura u Ukrajinu
sada stiže...*

Korčagin se diže i pride prozorčiću. Kroz sumrak rane večeri čuo je lupu točkova na ulici, bat mnogih nogu, mnogo glasne pjesme.

Netko iza njega reče:

— Izgleda, vojska ulazi u grad.

Korčagin se osvrne.

To je rekla djevojka, koju su jučer doveli.

On je čuo njezino pričanje. Prodavačica rakije je postigla što je htjela. Bila je iz sela, koje se nalazilo sedam vrsta od gradića. Njezin stariji brat Gricko, crveni partizan, bio je kod Sovjetâ rukovodilac u kombedu.¹

¹ Komiteti seoske sirotinje — »bili su uporišta diktature proletarijata na selu. Preko kombeda u velikoj mjeri se vršilo formiranje kadrova Crvene armije od seljačkog stanovništva«. — Historija SKP (b) glava VII. 8. — Ur.

Kada su crveni otišli, otišao je i Gricko opasavši mitraljesku lentu. Sada za porodicu nema života. Imali su jednog konja — i njega su im oduzeli. Oca su odveli u grad: napatio se sjedeći u zatvoru. Predsjednik općine — jedan od onih, koje je Gricko dohvatio po prstima — da bi im se osvetio, stalno im dovodi na stanovanje kojekakve ljude. Porodica je najzad potpuno osiromašila. Jučer se u selu pojavio komandant radi pretresa. Predsjednik ga je odveo njima. Komandantu se djevojka svidjela, ujutro je otjerao u grad radi »saslušanja«.

Korčaginu se nije spavalo, izgubio je mir, jedna nametljiva misao, koje nije mogao da se otrese: »Što će biti dalje?« vrtilo mu se u glavi.

Strašno ga je boljelo premlaćeno tijelo. Životinjski ga je pretukao stražar.

Da bi se otrgao od neprijatnih misli, počeo je da sluša šapat svojih susjetki.

Sasvim tiho djevojka je pričala kako joj je komandant dosađivao, prijetio, nagovarao je, a kad mu se oduprla — pobjesnio je. »Strpat ću te u podrum — rekao je — otuda mi ne ćeš izići.«

Mrak je obajivao kutove. Približavala se noć, zagušljiva i nemirna. Opet počne da misli o neizvjesnoj sutrašnjici. Sedma je noć, čini se kao da su mjeseci prošli, tvrdo mu je ležište, bolovi se nisu ublažili. U spremištu su samo troje. Starac na ležištu hrče kao kod svoje kuće na peći, on je mudro miran i noću spava čvrsto. Prodavačicu rakije je zastavnik pustio da mu nabavi rakije. Hristina i Pavle su na podu skoro jedno uz drugo. Jučer je kroz prozor vidio Serjošku. Dugo je on stajao na ulici gledajući tužno u prozore.

»Sigurno zna da sam ovdje«.

Tri dana su mu davali po komad crnog kiselog kruha. Tko je to donosio, nisu rekli. Dva dana ga je uznemirivao komandant svojim saslušanjima.

— Što bi ovo moglo da znači?

Na saslušanjima nije ništa rekao, sve je odricao. Zbog čega je šutio, ni sam nije znao. Htio je da bude hrabar, htio je da bude jak kao oni, o kojima je čitao u knjigama, a kada su ga uhapsili, sprovođili noću i kada je pokraj grdosije parnog mlina jedan od onih što su ga sproveli rekao: »Zašto ga vučemo, gospodine zastavniče? Metak u leđa, pa kraj«, podišla ga jeza. Da, strašno je umrijeti u šestnaestoj godini! Jer smrt znači da više nikada ne ćeš živjeti.

Hristina, također, misli. Ona zna više nego onaj mladić. On svakako još ne zna... A ona je čula.

On ne spava, nemiran je po noći. Žao joj ga je; o, kako ga žali Hristina; ali ona ima svoju muku: ne može zaboraviti one strašne komandantove riječi: »ja ću s tobom sutra obračunati. Ako ne ćeš sa mnom, otići ćeš u stražaru. Kozaci se ne će odreći. Biraj«.

O, kako je teško, a pomoći niotkuda. Što je ona kriva što je Gricko otišao crvenima? O kako je na ovom svijetu teško živjeti!

Tupa bol joj steže grlo, bespomoćno očajanje, strah je obuze, i Hristina prigušeno zajeca.

Drhti mlado tijelo od bezumne tuge i očajanja. U uglu se pokrenu sjenka.

— Što je tebi?

Vreo šapat Hristinin — ona izli svoju tugu šutljivom susjedu. On sluša, šuti i samo se njegova ruka spusti na Hristinine ruke.

— Izmučit će me, prokletnici — šapnula je ona s nerazumljivim užasom, gutajući suze. — Propala sam, vlast je njihova.

Što je on, Pavle, mogao da kaže toj djevojci? Nema riječi. Nema što da kaže? Život je stezao svojim obručem.

Da je ne pusti sutra? Da se bori? Izudarati će ga strašno ili će ga tresnuti sabljom po glavi — i svršeno je. I, da bi makar malo utješio ovu jadom otrovanu djevojčicu, nježno je pogladi po ruci. Jecaji djevojčice stišaše se. Od vremena do vremena je stražar kod ulaza podvikivao prolaznicima ono uobičajeno: »Tko ide?«, i opet bi postalo tiho. Starac čvrsto spava. Neosjetni trenuci tiho promiču. Nije razumio kada su ga ruke čvrsto zagrlile i privukle.

— Slušaj, mili — šapuću vrole usne — ja i ovako moram propasti, ako ne oficir, ono će me drugi upropastiti. Uzmi me, mili momčiću, da mi ovaj pas ne oduzme čednost.

— Što govoriš, Hristina?

Ali ga čvrste ruke nisu puštale. Usta vrela, punačka usta, teško se odvojiti od njih. Djevojčine riječi su priproste, nježne, ta, on zna otkud ove riječi.

I odjednom je nestalo današnjice. Zabavljen je lokot na vratima, riđi kozak, komandant, zvjerske batine, sedam zagušljivih besnanih noći, i za trenutak su ostala samo vrela usta i lice malo vlažno od suza.

Iznenada se sjetio Tonje.

»Kako je mogao da je zaboravi...? Njezine divne mile oči...?« Imao je snage da se otrgne. Kao pijan uspravio se i uhvatio rukom rešetku. Hristinine ruke su ga našle.

— Što je?

Koliko je osjećaja bilo u ovom pitanju. On se nagne nad nju i reče čvrsto joj stežući ruke:

— Ne mogu, Hristino. Ti si dobra — i još joj je nešto govorio što ni sam nije razumio.

Ispravio se da bi razagnao mučnu tišinu, koraknuo je prema ležištu. Sjeo je na rub i prodrmao starca:

— Stari, daj da zapalim, molim te.

U uglu je, uvijena, u maramu, jecala djevojka.

Danju je došao komandant i kozaci su odveli Hristinu. Ona se očima oprostila od Pavla. U njima je bilo prijekora. A kada se za njom zalupiše vrata, u duši mu je bilo još teže i mračnije.

Starac do mraka nije mogao da izvuče od mladića ni jednu riječ. Šmijenila se straža i komanda. Uveče dovedoše novajliju. Pavle je poznao u njemu Dolinika, stolara tvornice šećera. Čvrsto građen, dežmekast, u otrcanoj žutoj košulji, u iznošenom kratkom kaputu. Pažljivo je pogledao po spremištu.

Pavle ga je vidio godine 1917., u veljači, kada se revolucija dokotrljala i do gradića. Na bučnim demonstracijama čuo je samo jednog boljševika. To je bio Dolinik. On je držao vojnicima govor, popevši se na zid pokraj puta. Upamtio je njegove posljednje riječi:

— Držite se, vojnici boljševika: oni vas ne će izdati.

Od tog doba stolara nije sretao.

Starac se obradovao novom susjedu. Njemu je, očevidno, bilo teško da šuteći sjedi po cio dan. Dolinik je sjeo na nogare pokraj njega, popušio s njim cigaretu i raspitivao se o svemu.

Zatim je sjeo pokraj Korčagina.

— A ti, kojim dobrom? — upita mladića. — Kako si dospio ovamo?

Dobivajući jednosložne odgovore, Dolinik je osjetio da je njegov sugovornik nepovjerljiv i zbog toga tako škrt na riječima. Ali kada je stolar saznao zašto okrivljuju mladića, on je začuđeno zadržao na mladiću svoj pogled. Sjeo je do njega.

— Tako, veliš, Žuhraja si spasio nevolje! Dakle, tako? Ja nisam ni znao da su te uhapsili.

Iznenaden, Pavle se podiže na laktove.

— Kakav Žuhraj, ja ne znam ništa. Mnogo mi se štošta pripisuje.

Ali se Dolinik osmjehnu i primakne mu se bliže.

— Ostavi se toga, družo — preda mnom ne poriči. Ja znam više od tebe.

I polako, da ne čuje stari:

— Lično sam Žuhraja pratio, mora da je već na mjestu. Fjodor mi je sve ispričao o tom slučaju.

Pošutivši, misleći o nečem, dodao je:

— Mladić si, vidi se, na svom mjestu. Ali, eto, to, što znaju o svemu — to ne valja nikako, može se reći — sasvim je loše.

On skide kratak kaput, prostre ga na pod, sjede i naslonivši se leđima na zid ponovo poče da zavija cigaretu.

Posljednje riječi Dolinika rekoše Pavlu sve. Bilo je jasno. Dolinik je naš čovjek. Čim je pratio Žuhraja — znači...

Uveče saznade da je Dolinik uhapšen zbog agitacije među petljurovskim kozacima. Uhvaćen je na djelu kada je razdavao proglas gubernijskog revolucionarnog.

komiteta s lozinkom, da se predaju i da prelaze crvenima.

Obazrivi Dolinik nije mnogo ispričao Pavlu.

»Tko zna — mislio je — počet će šibati mladića. Još je mlad.«

Kasno uveče, spremajući se da spava, izrazio je svoju bojazan kratkim, općim riječima:

— Moj i tvoj položaj, Korčagine, može se reći, veoma je loš. Vidjet ćemo što će iz toga da izide.

Drugog dana u spremištu se pojavi novi uhapšenik, brijač Šljoma Zeljcer, cijelom gradu poznat, ogromnih ušiju i tanka vrata. Pričao je Doliniku, uzbuđen i gestikulirajući:

— Pa, eto tako: Fuks, Blustein, Trahtenberg susret će ga solju i kruhom. Ja kažem, hajdete, ako hoćete — ali tko će im to odobriti u ime cjelokupnog židovskog stanovništva? Oprostite — ali nitko. Imaju oni svoje razloge. Fuks ima — radnju, Trahtenberg — mlin, a šta ja imam? A ostala golotinja? Ti prosjaci nemaju ništa. Ali ja imam dugačak jezik! Danas brijem jednog starješinu od ovih novih, što su ih nedavno poslali. »Recite — kažem — da li ataman Petljura zna o pogromima ili ne? Hoće li da primi ovu delegaciju?« Eh, koliko sam puta imao neprijatnosti zbog svog jezika! Što vi mislite da je uradio ovaj starješina kad sam ga obrijao, napuđrao, uradio sve prvorazredno? On se lijepo podiže i, mjesto da mi plati, uhapsi me zbog agitacije protiv vlasti. — Zeljcer se lupao šakom u grudi.

— Kakva agitacija? Što sam ja tu rekao? Ja sam samo pitao čovjeka... I zbog toga da me zatvore...

Padajući u vatru, Zeljcer je uvijao Doliniku dugme na košulji — vukao ga je čas za jednu čas za drugu ruku.

Dolinik se nehotice osmjehnu slušajući uzbuđenog Šljomu. Kada je brijlač zašutio, Dolinik reče ozbiljno:

— Eh, Šljoma, ti si, eto, pametam momak, a učinio si glupost. Pogodio si vrijeme da lupetaš. Ja ti ne **bih** savjetovao da dospiješ ovamo.

Zeljcer ga pogleda s razumijevanjem i u očajanju mahnu rukom. Vrata se otvoriše i u spremište gurnuše Pavlu poznatu prodavačicu. Ona je ljutito grdila **kozaka**, koji ju je sprovodio.

— Vatra vas zapalila zajedno s vašim komandan-
tom! Skapao, dabogda, od moje rakije!

Stražar zalupi vrata za njom, i čulo se kako okreće ključ u bravi.

Žena sjede na nogare; starac je šaljivo pozdravi:

— Što, opet k nama, klepetušo? Pa, de, sjedi, bit ćeš nam gost.

Prodavačica osorno pogleda starca i dohvativši zamotak premjesti se na pod pokraj Dolinika.

Dobivši od nje nekoliko boca rakije, ponovo su je uhapsili.

S one strane vrata, u stražarnici, čuli su se povici, i komešanje. Nečiji oštar glas izdavao je naredbe. Svi uhapšenici u spremištu okrenuše glave prema vratima.

Na trgu, pored neugledne crkvice sa starinskom zvonarnicom odigravao se za gradić neobičan događaj. Okruživši trg s tri strane, u pravilnim pravokutnicima

postrojile su se jedinice divizije sičevskih strijelaca u punoj ratnoj spremi.

Naprijed, počinjući od crkvenog ulaza, u redovima duž školske zgrade, poredali su se u šahovskim kvadratima tri pješadijska puka.

Kao siva prljava gomila, držeći puške k nozi, u neuglednim željeznim ruskim šljemovima sličnim tikvama na pola razbijenim, s dobro nabijenim redenicima — stajali su petljurovski vojnici najratobornije divizije »direktoriuma«.

Dobro odjevena i obučena, od rezervi bivše carske vojske, imajući više od polovine kulaka, koji su se svjesno borili protiv sovjeta, ova divizija je bila prebačena u gradić radi zaštite najvažnijega strategijskog željezničkog čvora.

Iz Šepetovke su se u pet raznih pravaca razilazile blistave trake željezničkih pruga. Izgubiti ovo mjesto — za Petljuru je značilo izgubiti sve. »Direktoriumu« je i inače ostajao mali teritorij. Skromni gradić Vinica postao je prijestolnica petljurovštine.

»Glavni« ataman je odlučio da lično izvrši smotru jedinica. Sve je bilo gotovo za njegov doček.

U zadnjim redovima, udaljenim od pogleda, u uglu trga postavili su puk novomobiliziranih. Tu su bili bos, raznovrsno odjeveni mladići. Nitko od ovih mladih seoskih momaka, koje su skinuli za vrijeme noćne racije s peći ili pohvatali po ulicama, nije mislio da ratuje.

— Nitko nije lud — govorili su oni.

Najviše što su mogli da postignu petljurovski oficiri — to je, da mobilizirane stražarno sprovedu u grad, da ih raspodijele na čete i vodove i da im daju oružje.

Ali bi već drugog dana jedna trećina dovedenih iščezla, i svakim danom ih je bilo sve manje.

Davati im čizme bilo je više nego lakomisleno, a ni čizama nije bilo na pretek. Bilo je izdano naređenje: pri pozivu ima se javiti obuven. Ono je dalo nevjerojatne rezultate. Bog te pita gdje su se dobivale te prnje, koje su se držale na nogama samo uz pomoć žice ili uzica?

Na paradu su ih doveli bose.

Iza pješadije se kretao Golubov konjički puk.

Konjanici su zadržavali gustu gomilu radoznalaca. Svi su htjeli da vide paradu.

Doći će »glavni« ataman lično. U gradu je takav događaj bio rijetkost i nitko nije htio da propusti besplatnu predstavu.

Na crkvenim stubama skupili su se pukovnici, kozački kapetani, obje popove kćeri, grupa ukrajinskih učitelja, grupa »slobodnih« kozaka, malo grbavi predsjednik općine — uglavnom izabrani, koji predstavljaju »javnost« i među njima, u čerkesci, glavni inspektor pješadije. On je upravljao paradom.

U crkvi je pop Vasilije oblačio uskršnju odjeću.

Pripremao se svečan doček Petljuri. Donijeli su i istakli zastavu: žuto-plavu. Mobilizirani su imali pred njom položiti zakletvu.

Komandant divizije uputio se u starom, otrcanom »Fordu« na željezničku stanicu po Petljuru.

Inspektor pješadije pozove vitkog pukovnika Černjaka, s kicoškim usukanim brčićima.

— Uzmite nekoga, pa provjerite komandu i pozadinu kako bi sve bilo čisto i uređeno. Ako ima hapšenika — vidite, ološ istjerajte.

Černjak zvecnu mamuzama, pozva prvoga kozačkog kapetana i odjaha.

Inspektor se ljubazno obrati starijoj popovoj kćeri:

— A kako stoji kod vas s ručkom, je li sve u redu?

— O, da, o tome se komandant brine — odgovorila je popova kći, upijajući se očima u lijepog inspektora.

Iznenada svi živahnuše. Cestom je letio konjanik polegnuvši konju na vrat. Mahao je rukom i vikao:

— Idu.

— Na svoja mjes-ta! — viknu inspektor.

Vodnici otrčaše u stroj.

Kad »Ford« zatandrka kod crkvenog ulaza, orkestar zsvira »Još nije umrla Ukrajina«.

Iz automobila, za komandantom divizije, nespretno iziđe »sam glavni ataman Petljura«, čovjek srednjeg rasta, s uglatom glavom na snažnom crvenom vratu, u plavoj odori od dobre gardijske čohe, utegnuta žutim pojasom, s prikopčanim malim browningom u korici od jelenje kože. Na glavi zaštitna »kerenka«, na njoj karkarda s emajliranim trozupcem.

Ničega ratničkoga nije bilo u pojavi Simona Petljure. Nimalo nije ličio na vojnika.

Nezadovoljan nečim, saslušao je kratak raport inspektora.

Zatim ga pozdravi predsjednik općine.

Petljura ga je rastreseno slušao, gledajući preko njegove glave postrojene pukove.

— Počnimo smotru — klimnu inspektoru.

Popevši se na malu tribinu kod zastave, Petljura se obrati vojnicima govorom, koji je trajao otprilike deset minuta.

Govor nije bio uvjerljiv. Petljura ga je održao bez naročitog poleta, očigledno umoran od puta. Završio je uobičajenim uzvikom vojnika: »Slava! Slava!« Silazeći s tribine obriše oznojeno čelo maramicom. Zatim s inspektorom i komandantom divizije obide jedinice.

Prolazeći duž redova mobiliziranih, prezrivo je žmirkao očima i nervozno grizao usne.

Pred kraj smotre, kad su mobilizirani vod za vodom prilazili u neravnim redovima zastavi, pored koje je pop Vasilije stajao s evanđeljem, i ljubili najprije evanđelje zatim kraj zastave, desi se nešto neočekivano.

Ne zna se na koji se način probila delegacija na trg prema Petljuri. S kruhom i solju u rukama istupi naprijed bogati drvarski industrijalac Bluvstein, za njim galanterista Fuks i još tri ugledna trgovca.

Lakajski se previjajući, Bluvstein pruži poslužavnik Petljuri. Poslužavnik prihvati vodnik, koji je stajao do njega.

— Židovsko stanovništvo izražava svoje iskreno priznanje i poštovanje vama, državnom poglavaru. Evo, izvolite pozdravni list.

— Dobro — progundā Petljura i preleti očima preko lista. Ali tada istupi Fuks.

— Mi vas najponiznije molimo da nam date mogućnost da otvorimo svoja poduzeća i da nas zaštitite od... pogroma — procijedi Fuks tešku riječ.

Petljura se zlobno namršti.

— Moja se vojska ne bavi pogromima. Vi to morate da upamtite.

Fuks nemoćno raširi ruke.

Petljura nerzovno trže rame. Bio je ljut na delegaciju, koja je došla u nezgodan čas. Okrenu se: iza njegovih leđa stajao je Golub griskajući crni brk.

— Ovi se žale na vaše kozake, gospodine pukovniče. Vidite u čemu je stvar i poduzmite mjere — izusti Petljura, i obraćajući se inspektoru, naredi: — Počnimo paradu.

Nesretna delegacija nikako nije očekivala da se sretne s Golubom i požuri se da umakne.

Sva pažnja promatrača bila je obraćena na pripremanje za svečani marš. Odjeknuše oštre riječi komande.

Na izgled mirna lica, Golub se uputi Bluvsteinu i reče mu jasno, premda šapatom:

— Gubite se, nekrštene duše, inače ću od vas da napravim kotlete.

Orkestar je grmio i prednje jedinice su počele prolaziti preko trga. Približujući se mjestu na kome se nalazio Petljura, vojnici su mehanički vikali »Slava« i skretali putem u bočne ulice. Ispred četa, odjevene u nove uniforme, slobodno su koračale starješine, kao u šetnji, mašući štapićima. Ovu modu, marširanje sa štapićima, kao i batine, uveli su sičevci prvi put kod vojnika.

Pozadi su išli mobilizirani, išli su kao neskladna masa, gubeći korak, gurajući jedan drugoga.

Tapkanje bosih nogu bilo je tiho. Starješine su se iz sve snage trudile da uvedu red, ali je to bilo nemoguće. Kada je prilazila druga četa, desnokrilni mlad momak u platnenoj košulji zagleda se u »glavnog« začuđeno otvorivši usta i tresnu na cestu koliko je dug, stavši nogom u rupu.

Puška zveknu i otkotrlja se po kamenju. Momak pokuša da se uspravi, ali istog trenutka oboriše ga oni, koji su išli iza njega.

Među promatračima se začu smijeh. Vod je pokvario stroj. Preko trga se prelazilo kako je tko stigao. Nesretni mladić podiže pušku i jurnu za svojim.

Petljura okrenu glavu od ovog neprijatnog prizora; ne sačekavši kraj kolone, koja je prolazila, uputi se prema automobilu. Inspektor, idući za njim, oprezno upita:

— Da li će gospodin ataman ostati na ručku?

— Ne ću — odsječeno reče Petljura.

Iza visoke crkvene ograde, u gomili promatrača gledali su paradu Serjoža Bruzžak, Valja i Klimka.

Čvrsto obuhvativši rukama šipke rešetke, pogledom punim mržnje zagleda se Serjoža u lica onih, što su stajali dolje.

— Hajdemo, Valja, predstava je završena — glasno, izazivački, tako da ga svi čuju, reče on odvajajući se od rešetaka. Pogledaše ga začuđeno.

Ne obraćajući pažnju ni na koga, on se uputi vratnicama. Za njim setra i Klimka.

Dojurivši u komandu, pukovnik Černjak i kapetan skočiše s konja. Predavši ih posilnom, brzo udoše u stražarnicu.

— Gdje je komandant? — oštro upita Černjak posilnog.

— Ne znam — skanjivajući promrmlja ovaj. — Izašao je nekuda.

Černjak se zagleda u prljavu, neočišćenu stražarnicu, razbacane postelje na kojima su se bezbrižno izvalili kozaci komande. Nisu ni pomišljali da ustanu, kad su starješine ušle.

— Kakav je ovo svinjac? — dreknu Černjak. — Šta ste se izvalili kao krmače? — okosi se on na one što su ležali.

Jedan od kozaka sjede, sito podrignu i osorno promrmlja:

— Šta se dereš? Mi imamo svoje dernjale.

— Šta! — poskoči Černjak. — S kim ti razgovaraš, volovska glavo! Ja sam pukovnik Černjak! Jesi li čuo, pasji sine? Smjesta da ste ustali, inače ćete svi da dobijete batina! — trčao je po stražarnici razbješnjeli pukovnik. — Za jednu minutu sve smeće počistiti, krevet namjestiti, svoje njuške dovesti u ljudski oblik. Na šta sličite? Niste kozaci, već obična banda.

Njegovoj jarosti nije bilo granica. On bijesno gurnu nogom kantu s pomijama, koja je stajala na prolazu.

Kapetan nije zaostajao za njim. Izdašno sipajući psovke, upotrebljujući trostruki korbač tjerao je lijenčine s postelje.

— Glavni ataman je na paradi, može ovamo da navrati. Mičite se, ali živo!

Videći da stvar postaje ozbiljna i da mogu stvarno zaraditi batina — Černjakovo ime bilo im je vrlo dobro poznato — kozaci poskakaše kao opareni.

Posao pođe punom parom.

— Trebalo bi pogledati uhapšeničke — predloži kapetan. — Tko zna koga oni sve ovdje drže? Ako zaviri »glavni« — može svašta da se desi.

— Kod koga je ključ? — upita Černjak stražara.

— Otvorite odmah.

Komandir straže se uznemiri i otključa lokot.

— A gdje je komandant? Hoću li ga dugo čekati? Odmah ga pronađite i pošaljite ovamo — naredi Černjak. — Straže izvesti u dvorište, postrojiti... Zašto su puške bez bajuneta?

— Mi smo tek jučer došli na smjenu — opravdavao se komandir straže.

On se uputi prema vratima da traži komandanta.

Kapetan gurnu nogom vrata zatvora. S poda se podiže nekoliko ljudi, ostali su ležali.

— Otvorite vrata — zapovjedi Černjak — ovdje se ne vidi. — On poče gledati lica uhapšenika.

— Zašto si ti ovdje? — oštro upita starca, koji je sjedio na ležaju.

Ovaj se diže, priteže hlače i malo mucajući, preplašen oštrim uzvikom, promrmlja:

— Ja ni sâm ne znam... Dovedi me, eto, i ležim. Konj nestao iz dvorišta, ali ja za to nisam kriv.

— Čiji konj? — upita kapetan.

— Pa državni. Propili ga moji stanari, pa bacaju krivnju na mene.

Černjak brzim pogledom ošinu starca od glave do pete, trгнуvši nestrpljivo ramenom.

— Skupljaj svoje prnje — i marš napolje! — razdere se on okrećući se prodavačici.

Starac ne povjerova odmah da je pušten i obraćajući se kapetanu zažmirka poluslijepim očima.

— Znači, mogu izaći.

Ovaj kimnu glavom: vuci se, vuci se brže.

Starac brzo skide s nogara svoju torbu i postrance istrča u dvorište.

— A ti, zašto si ti uhapšena? — već je Černjak ispitivao prodavačicu rakije.

— Mene su, gospodine načelniče, nepravedno uhapsili. Ja sam udovica. Pili su moju rakiju, pa su me poslije uhapsili.

— Šta, ti rakijom trguješ? — upita Černjak.

— Pa kakva je to trgovina — uvrijedi se žena. — On, komandat, uzeo je četiri boce i ni pare nije platio. Eto takvi su svi: rakiju piju, a novac ne daju. Kakva je, to trgovina?

— Dosta, odmah se kupi i idi do đavola!

Žena nije čekala da se dva puta ponovi naređenje i zgrabivši košaricu, zahvalno se klanjajući, pođe natraške prema vratima.

— Neka vam bog da zdravlje, gospodo starješine.

Dolinik je promatrao ovu komediju široko otvorenih očiju. Nitko od uhapšenika nije razumio u čemu je stvar. Jedno je bilo jasno: da su pridošlice nekakve starješine, koje imaju vlast nad zatvorenicima.

— A ti zbog čega? — obrati se Černjak Doliniku.

— Ustani pred gospodinom pukovnikom! — grdio je kapetan.

Dolinik se sporo i teško diže s poda.

— Zašto si ti ovdje, pitam? — ponovi Černjak.

Dolinik je nekoliko sekundi promatrao usukane brkove pukovnika, njegovo glatko izbrijano lice, zatim štit nove »kerenke« s emajliranom kokardom, i iznenada mu sinu ludu misao: a možda će nešto i ispasti.

— Mene su uhapsili zato, što sam se kretao po gradu poslije osam sati — rekao je prvo što mu je palo na pamet.

Bio je sav u mučnom i napregnutom iščekivanju.

— A zašto se noću skitaš?

— Pa nije noću — oko jedanaest sati.

Govorio je i već nije vjerovao u ludu sreću.

Koljena su mu klecnula kad je čuo kratko:

— Odlazi.

Dolinik, zaboravivši svoj kaput, pode vratima, a kapetan je već pitao slijedećeg.

Korčagin je bio posljednji. Sjedio je na podu potpuno zbunjen onim što je vidio i, šta više, nije mogao da shvati da su Dolinika pustili.

On nije mogao da shvati šta se događa. Sve puštaju. Ali Dolinika, Dolinika... On je rekao da je uhapšen zbog noćne šetnje... Najposlije je shvatio.

Pukovnik je počeo ispitivati mršavog Zeljcera na uobičajeni način:

— Zašto si ti uhapšen?

Blijed, uzbuđujući se, brijač nemirno odgovori:

— Meni kažu da agitiram, ali ja ne shvaćam u čemu se sastoji moja agitacija.

Črnjak se trže.

— Šta? Agitacija? A šta agitiraš?

Zeljcer u nedoumici raširi ruke.

— Ja ne znam, ali sam govorio samo da skupljaju potpise za molbu glavnom atamanu od židovskog stanovništva.

— Za kakvu molbu? — primakoše se Zeljceru kapetan i Črnjak.

— Molbu da prestanu pogromi. Znaite, kod nas je bio strašan pogrom. Stanovništvo se boji.

— Razumljivo — prekide ga Črnjak. — Pokazat ćemo mi tebi molbu, njuško židovska. — I okrećući se kapetanu dobaci:

— Ovoga tipa treba otpraviti što dalje. Odvesti ga u štab. Tamo ću ja lično da porazgovaram s njim, vidjet ćemo tko se sprema da preda molbu.

Zeljcer pokuša da nešto prigovori, ali ga kapetan, snažno zamahnuvši rukom, udari korbačem po leđima.

— Šuti, strvinol!

Kriveći se od bola, Zeljcer se povuče u kut. Usne su mu zadrhtale i on se jedva uzdržavao da ne zajeca.

Kod posljednje scene Korčagin se diže. U sobici su od uhapšenih ostali samo on i Zeljcer.

Černjak je stajao pred mladićem i ispitivački ga promatrao crnim očima.

— A zašto si ti ovdje?

Na svoje pitanje pukovnik dobi brz odgovor.

— Ja sam od sedla odrezao komad kože za potplate.

— Od kakvog sedla? — nije shvatio pukovnik.

— Kod nas stanuju dva kozaka, pa sam ja od starog sedla odrezao komad kože, a kozaci su me zbog tog doveli ovamo. — I obuzet ludom nadom da će izaći na slobodu dodade: — Da sam znao da se ne smije . . .

Pukovnik je s omalovažavanjem gledao Korčagina.

— Vrag bi znao, čime se ovaj komandant bavi? I to su mi neki uhapšenicil — i okrenuvši se vratima viknu: — Možeš ići kući i kaži ocu da te on izmlati, ako treba. Hajde, kidaj.

Ne vjerujući sebi, dok mu je srce htjelo da iskoči iz grudi, dohvativši Dolinikov kaput, koji je ležao na podu, Korčagin poleti prema vratima. Pretrčao je stražarnicu i iza leđa Černjaka, koji je izlazio, šmugnu u dvorište, otuda na kapiju, pa na ulicu.

U zatvoru je ostao sam nesretni Zeljcer. On se s teškom tugom osvrnuo, instiktivno učini nekoliko ko-

raka prema izlazu, ali u stražarnicu uđe stražar, zatvori vrata, objesi katanac i sjede na stolicu bez naslona, koja se nalazila pokraj vrata.

Na glavnom ulazu se Černjak, zadovoljan, obrati kapetanu:

— Dobro je što smo ovamo zavirili. Pogledaj koliko se ovdje ološa nabilo, a komandanta ćemo zatvoriti jedno dvije sedmice. Da krenemo, a?

U dvorištu je postrojio svoj odred komandir straže. Spazivši pukovnika, on pritrča i raportira.

— Sve je u redu, gospodine pukovniče.

Černjak stavi nogu u stremen i lako skoči u sedlo. Kapetan se borio s bijesnim konjem. Zatežući uzde, Černjak reče komandiru straže.

— Kaži komandantu da sam pustio sve đubre, koje je on tu nagurao. Poruči mu da ću ga strpati na dvije sedmice zato što je ovdje napravio vašar. A onoga što tamo sjedi treba dovesti odmah u štab. Straža neka bude spremna.

— Razumijem, gospodine pukovniče — odsalutira komandir straže.

Udarivši konje mamuzama, pukovnik i kapetan pojuriše u galopu prema trgu gdje se parada već završavala.

Preskočivši sedmu ogradu, Korčagin se zaustavi. Nije imao snage da dalje trči.

Dani gladovanja u zagušljivom, neprozračenom zatvoru oduzeše mu snagu. Kući ne smije, a ako ode do Bruzžakovih i ako netko sazna — stradat će cijela porodica. Pa kamo?

Nije znao šta da uradi i trčao je ostavljajući iza sebe vrtove i zadnja dvorišta imanja. Pribrao se tek, kad je naletio grudima na nečiju ogradu.

Pogledao je i obamro: iza visoke drvene ograde počinjao je vrt glavnog šumara. Evo gdje su ga najzad donijele njegove umorne noge. Zar je mislio da će dotrčati ovamo? Ne.

Ali zašto se odjednom našao baš kod šumarove vile? Na to nije mogao da odgovori.

Trebalo je da se negdje malo odmori i zatim da razmisli kuda dalje; u vrtu postoji drveni hladnjak, tamo ga nitko ne će vidjeti.

Korčagin poskoči, zgrabi rukom rub daske, popne se na ogradu i spusti se u vrt. Osvrnuvši se prema kući, koja se nazirala iza drveća, uputi se prema hladnjaku. Ovaj je bio otvoren skoro sa svih strana. Preko ljeta je bio obavijen divljom vinovom lozom — sada toga nije bilo.

Vrati se ogradi, ali je bilo kasno; iza leđa začu bijesni lavež. Od kuće, po lišćem posutoj stazici, bijesno lajući da se čulo po cijelom vrtu, na njega jurnu ogroman pas.

Pavle se spremi na obranu.

Prvi je napadaj bio odbijen udarcem noge. Ali se pas pripremi za drugi. Tko zna, kako bi se završila ova bitka, da Pavle nije čuo zvonki poznati glas:

— Trezor, natrag!

Stazicom je trčala Tonja. Odvukavši za ovratnik Trezora, ona se obrati Pavlu, koji je stajao pored ograde.

— Kako ste dospjeli ovamo? Mogao je pas da vas izgrize. Dobro je što sam...

Ona ustuknu i razrogači oči. Koliko liči na Korčagina ovaj mladić, koji je zalutao ovamo na neki nepoznati način!

Prilika se pored ograde pomače i tiho progovori:

— Ti... Vi me ne poznajete?

Tonja kriknu i naglo pođe prema Korčagini.

— Pavluša, ti?

Trezor shvati krik kao signal za napadaj i u velikom skoku baci se naprijed.

— Marš!

Dobivši nekoliko udaraca od Tonje, uvrijedeno podvi rep i odgega prema kući.

Tonja, stežući ruke Korčagini, izgovori:

— Ti si slobodan?

— A zar ti znaš?

Tonja, ne snalazeći se u svome uzbuđenju, isprekidano odgovori.

— Ja sve znam. Pričala mi je Liza. Ali kako si dospio ovamo? Jesu li te oslobodili?

Korčagin umorno odgovori:

— Oslobodili me griješkom. Pobjegao sam. Sigurno me već traže. Ovamo sam dospio nehotice. Htio sam da se odmorim u hladnjaku. — I, kao da je želio da se izvine, dodade:

— Veoma sam umoran.

Ona ga je nekoliko trenutaka promatrala i sva obuzeta sažaljenjem, toplom nježnošću, brigom i radošću, stezala je njegove ruke.

— Pavluša, mili, mili Pavka, dragi moj, dobri... Ja te volim... Čuješ? Jogunasti moj dečko. Zašto si onda otišao? Sad ćeš doći k nama, k meni. Ja te nipošto ne

ću pustiti. Kod nas je mirno. Ostat ćeš koliko je potrebno.

Korčagin odbijajući zavrti glavom.

— Ako me nađu kod vas, što će onda biti? Ne mogu kod vas.

Njzine ruke mu još jače stegoše prste, trepavice joj zadrhtaše, oči zablistaše.

— Ako ne pristaneš, nikada me više ne ćeš vidjeti. Artjom nije tu, njega su pod stražom odveli na lokomotivu. Sve željezničare mobiliziraju. Kamo da ideš?

Korčagin shvati njezinu uznemirenost, ali ga je odvrćala bojazan, da ne izloži opasnosti voljenu djevojku. Sve što je preživio, umorilo ga je, htio je da se odmori, mučila ga je glad. On popusti.

Dok je sjedio na divanu u Tonjinoj sobi, u kuhinji se između kćerke i majke vodio razgovor:

— Slušaj, mama. Kod mene u sobi sada sjedi Korčagin, sjećaš li se? Moj učenik. Ja od tebe ništa ne ću da krijem. On je bio uhapšen, što je oslobodio jednog mornara — boljševika. Pobjegao je i nema skloništa. — Glas joj zadrhta. — Molim te, mama, pristani da on za sada ostane kod nas.

Kćerkine oči su molećivo promatrale majku.

Ona je ispitivački gledala Tonju u oči.

— Dobro, ja nemam ništa protiv. A gdje ćeš ga smjestiti?

Tonja pocrvenje i zbunjeno, uzbuđeno odgovori:

— Smjestit ću ga u svojoj sobi na divanu. Za sada ne treba tati o tome govoriti.

Mati pogleda Tonju ravno u oči.

— Pa je li to bio uzrok tvojih suza?

— Da.

— On je još dječak.

Tonja je nervozno čupkala rukav bluze.

— Da, ali da nije pobjegao iz zatvora njega bi strijeljali kao odraslog.

Jekaterina Mihajlovna bila je uznemirena prisutnošću Korčagina u kući. Uznemirivali su je njegovo hapšenje i nesumnjive Tonjine simpatije prema ovom dječaku i to, što ga ona uopće nije poznavala.

A u Tonji se probudila domaćica.

— Trebalo bi se okupati, mama. Odmah ću spremiti. Prljav je kao pravi ložać. Toliko se vremena nije umivao.

Ona je trčala, užurbala se, podgrijavała vodu, spremala rublje i, odjednom, izbjegavajući objašnjavanja, dohvati Pavla za ruku i odvuče ga da se okupa.

— Moraš sve da skineš sa sebe. Evo, tu je odijelo. Tvoje odijelo treba oprati. Obući ćeš ono tamo — rekla je pokazujući na stolicu na kojoj su ležale brižljivo složene plava mornarska bluza s prugastim bijelim ovratnikom i široke hlače.

Pavle se začuđeno osvrtao. Tonja se osmjehnu.

— To je moj kostim za maskirani ples. On će ti biti dobar. E, ti se sad raskomoti, a ja ću te ostaviti. Dok se kupaš, ja ću spremiti jelo.

Ona zalupi vrata. Nije imao kud. Korčagin se brzo svuče i uđe u kadu.

Kroz jedan sat su sve troje — mati, kći i Korčagin — ručali u kuhinji.

Izgladnio, Pavle nije ni opazio kako je ispraznio treći tanjur. U početku mu je bilo nelagodno u prisutnosti Jekaterine Mihajlovne, ali se kasnije, osjetivši njezino prijateljsko raspoloženje, oslobodi.

Kada su se poslije ručka skupili u Tonjinoj sobi. Pavle je po želji Jekaterine Mihajlovne ispričao o svojim stradanjima.

— Šta mislite dalje da radite? — upita Jekaterina Mihajlovna.

Pavle se zamisli.

— Hoću da se vidim s Artjomom, a zatim ću strgnuti odavde.

— Kamo?

— Prema Umanu mislim da se provučem ili u Kijev. Ni sâm još ne znam, ali odavde treba da se neizostavno pokupim.

Pavle nije vjerovao, da se sve tako brzo promijenilo. Još jutros buhara, a sada je pored Tonje, čisto odijelo i što je glavno — sloboda.

Eto kako se ponekad okreće život; čas mrka noć, čas se ponovo osmjehuje sunce. Još da ne lebdi opasnost od novog uhapšenja, on bi sad bio sretan mladić.

Ali upravo sad, dok je ovdje, u ovoj velikoj i tihoj kući, mogli bi ga uhvatiti.

Treba otići ma kamo samo ne ostajati ovdje.

Ali njemu se nikako nije išlo odavde, dođavola! Kako je bilo zanimljivo čitati o heroju Garibaldiju! Kako mu je zavidio, a život tog Garibaldija bio je težak, gonili su ga po cijelom svijetu. A on, Pavle, svega sedam dana je proživio u užasnim mukama, a izgleda mu kao da je čitava godina prošla.

Vidi se da on, Pavka, nije bogzna kakav heroj.

— O čemu misliš? — upita ga Tonja nagnuvši se nad njim.

Njezine mu oči izgledahu beskrajne u svom tamnom plavetilu.

— Tonja, hoćeš li da ti pričam o Hristini...

— Pričaj — zainteresirano reče Tonja.

— ... I ona se više nije vratila. — Posljednje je riječi dovršio s naporom.

U sobi se čulo kako odmjereno otkucava sat. Tonja je oborene glave, gotova da zaplače, od bola grizla usne.

Pavle je pogleda.

— Moram otići odavde još danas — odlučno reče Pavle.

— Ne, ne, danas ne ćeš nikud ići!

Njezini se tanki, topli prsti polako zavukoše u njegovu bujnu kosu i nježno su je mrsili.

— Tonja, trebalo bi da mi pomogneš. Trebalo bi se zapitati u depou o Artjomu i odnijeti cedulju Serjoški. U vraninom gnijezdu kod moje kuće nalazi se revolver. Nezgodno je da ja idem, a Serjoška mora da ga uzme. Možeš li ti to uraditi?

Tonja se diže.

— Ja ću odmah poći Suharkovoj. S njom ću u depo. Ti napiši cedulju, ja ću odnijeti Serjoški. Gdje on stajuje? A ako zaželi da dođu, hoću li mu reći gdje si?

Pavle promisli i odgovori:

— Neka ga on lično donese uveče u vrt.

Tonja se kasno vratila kući. Pavle je spavao čvrstim snom. Od dodira njezine ruke on se probudi. Ona se radosno osmjehivala.

— Artjom će odmah doći. Tek je stigao. Uz garanciju Lizina oca, pustit će ga odmah. Lokomotiva stoji u depou. Ja nisam mogla da mu kažem da si ovdje. Rekla sam da mu imam predati nešto vrlo važno. Evo ga!

Tonja potrča vratima. Ne vjerujući svojim očima, Artjom kao ukopan zastade na vratima. Tonja zatvori vrata za njim da ne bi čuo od tifusa bolestan otac, koji je bio u sobi za rad.

Kad su Artjomove ruke dohvatile Pavla u naručje, Pavlu krcnuše kosti.

— Braco! Pavka!

Bilo je odlučeno: Pavle kreće ujutro. Artjom će ga smjestiti kod Bruzžaka na lokomotivu, koja odlazi u Kazatin.

Artjom, obično surov, bio je izgubio ravnotežu, izmučio se zbog brata ne znajući ništa o njegovoj sudbini. On je sada bio beskrajno sretan.

— Znači, u pet ujutro treba da budeš kod skladišta za građu. Drva će da natovare na lokomotivu i ti ćeš se popeti. Htio bih s tobom da porazgovorim, ali je vrijeme da se vratim. Sutra ću te ispratiti. Od nas formiraju željeznički bataljon. Kao pod Nijemcima — idemo pod stražom.

Artjom se oprostio i ode.

Brzo se spustio suton. Trebalo je da Serjoža dođe pred ogradu vrta. Očekujući ga Korčagin je hodao po mračnoj sobi iz ugla u ugao. Tonja je s majkom bila kod oca.

Sa Serjožom se sreo u mraku i čvrsto su stisli jedan drugom ruke. S njim je došla i Valja. Govorili su tiho.

— Nisam donio revolver. Dvorište ti je puno petljurovaca. Stoje kola, naložena je vatra. Nisam nikako mogao da se popnem na drvo. To je zaista nesreća — pravda se Serjoža.

— Neka ga nosi đavo — umirivao ga je Pavle. — Možda je to i bolje. Mogu na putu da ga napipaju — glavu da mi skinu. Ali ga ti u svakom slučaju uzmi.

Valja mu se približi.

— Kada ideš?

— Sutra, Valja, u samu zoru.

— A kako si se izvukao, pričaj?

Pavle brzo šapatom ispriča o svojim stradanjima.

Srdačno se oprostije. Serjoža nije pravio šale, bio je uzbuđen.

— Sretan put, Pavle, ne zaboravi nas — jedva izgovori Valja.

Otišli su i brzo nestali u mraku.

U kući tišina. Samo sat bije jasnim, neumornim udarcima. Nijednom od njih dvoje nije ni na kraj pameti da zaspi, kad će kroz šest sati morati da se rastanu i možda nikada više ne će vidjeti jedno drugo. Zar je moguće ispričati u tako kratkom roku milijune misli i riječi, koje svak od njih nosi u sebi?

Mladost, divna mladost kada je strast još nerazumljiva, jedva se naslućuje u brzim otkucajima srca, kad se ruka plašljivo trza i odvaja u stranu slučajno dodirnuvši grudi drugarice, i kada prijateljstvo mladosti čuva od posljednjeg koraka! Šta može biti draže od ruku voljene, koje su obuhvatile vrat i — poljupca, koji sagorijeva kao struja.

Za vrijeme cijeloga prijateljstva to je drugi poljubac. Osim majke nitko nije milovao Korčagina, ali su ga tukli mnogo. Toliko jače su se osjećale nježnosti. U surovom nemilosrdnom životu nije znao šta je radost. A ova djevojka u njegovu životu — velika je sreća.

Osjeća miris njezine kose i čini mu se da vidi njezine oči.

— Toliko te volim, Tonja. Ne mogu ti to iskazati, ne znam.

Misli mu se prekidaju. Kako je poslušno gipko tijelo... Ali prijateljstvo mladosti je iznad svega.

— Tonja, kada se bude završila ova kaša na svaki način ću postati monter. Ako me se ne budeš odrekla, ako si ti zaista ozbiljna, a ne igraš se sa mnom — onda ću ti biti dobar muž. Nikada te ne ću tući; dabogda umro, ako te ma čime budem uvrijedio.

I bojeći se da će zaspati zagrljeni, da ne bi mati primijetila i pomislila nešto loše, razišli su se.

Već je svitalo kada su zaspali sklopivši čvrst ugovor da ne će jedno drugo zaboraviti.

Rano ujutro Jekaterina Mihajlovna probudi Korčagina.

On brzo skoči.

Kada se u kupaonici presvlačio u svoje odijelo i navlačio Dolinikove čizme i kaput, majka probudi Tonju.

Kroz vlažnu jutarnju maglu brzo su išli prema stanici. Stigli su zaobilaznim putem na stovarište drva. Artjom ih je s nestrpljenjem očekivao pokraj lokomotive natovarene drvima.

Lagano se približavala snažna lokomotiva »Štuka« obavijena oblacima pare, koja je šištalala.

Kroz prozor lokomotive gledao je Bružžak.

Brzo su se oprostili. Čvrsto se uhvatio za željezne šipke na ljestvicama lokomotive. Pope se. Okrenu se. Na raskrsnici su stajale dvije poznate prilike: visoka — Artjomova i pored njega vitka, mlada — Tonjina.

Vjetar je ljutito lepršao ovratnikom njezine bluze i mrsio kovrčave kestenjaste kose. Ona je mahala rukom.

Artjom baci u stranu pogled na Tonju, koja je zadržavala suze i uzdahnu:

— Ili sam ja sasvim glup ili kod ovih nije sve u redu.

— Gle ti Pavkul! Gle ti njega!

Kad vlak nestade za okukom, Artjom se obrati Tonji:

— Pa, hoćemo li da budemo prijatelji? — i u njezinoj ogromnoj ruci nestade sićušna ruka Tonjina.

Iz daljine je dopirala tutnjava vlaka, koji se udaljivao.

SEDMA GLAVA

Cijele sedmice se gradić, okružen šančevima i opasan mrežom bodljikave žice, budio i uspavljivao grmljavinom topova i praskom puščane paljbe. Tek bi duboko u noć nastajalo zatišje. Od vremena do vremena tišinu bi narušavali iznenadni plotuni: to su mrtve straže ispipavale jedna drugu. A u zoru na željezničkoj stanici, kod baterija, ljudi bi počeli da se komešaju. Crna čeljust topa je zlobno i strašno grmjela. Ljudi su žurili da ga nahrane novom porcijom olova. Tobdžija je vukao za konop, zemlja je drhtala. Na tri vrste od grada, nad selom, koje su zauzeli crveni, granate su letjele s urlanjem i zviždukom, zaglušujući sve, a i kad su padale dizale su uvis razrovane komade zemlje.

U dvorištu starog poljskog manastira crveni postavše svoju bateriju. Manastir se nalazio na visokom brežuljku usred sela.

Komandir baterije, drug Zamostin, skoči. Spavao je naslonivši glavu na cijev topa. Zatežući jače remen s teškim mauzerom prisluškiavao je granatu u letu očekujući eksploziju. Dvorište odjeknu od njegova zvonkog glasa.

— Naspavat ćemo se sutra, drugovi. Us-ta-a-a-j!

Artiljerci su spavali pokraj topova. Oni skočiše isto tako brzo kao i komandir. Jedino je Sidorčuk oklijevao dižući preko volje sanjivu glavu.

— Baš su gadovi, tek je svanulo, a već kevcu. E što ti je gadan svijet!

Zamostin prsnu u smijeh.

— Nesvijesni elementi, Sidorčuk. Ne vode računa o tome, da se tebi spava.

Artiljerac ustade gundajući.

Kroz nekoliko minuta u manastirskom dvorištu su grmljeli topovi, a u gradu eksplodirale granate. Na ogromnom dimnjaku tvornice šćera smjestili su se na položenim daskama petljurovski oficir i telefonista.

Oni su se penjali željeznim ljestvicama u unutrašnjosti dimnjaka.

Čitav grad je bio kao na dlanu. Odavde su upravljali artiljerijskom vatrom. Mogli su da vide svaki pokret crvenih, koji su opsjedali grad. Danas se kod boljševika zapažala velika živost. Kroz Zeissov dogled vidjelo se kretanje njihovih odreda. Duž željezničke pruge, prema Podoljskoj željezničkoj stanici, lagano se kretao blindirani vlak ne prekidajući artiljerijsku paljbu. Iza njega vidjeli su se redovi pješadije. Nekoliko puta su crveni vršili juriš pokušavajući da osvoje gradić, ali sičevci su se utvrdili na prilazima, ukopali su se. I u rovovima je vrilo od orkanske yatre. Svuda se unaokolo čuo bijesni prasak pucnjave. Oni su postajali sve jači dok se nisu pretvorili u neprekidno rikanje, koje je dostiglo najvišu napetost u trenutku juriša. I, obasipani kišom olova, ne mogavši da izdrže nadčovječanska naprezanja, redovi boljševika počеше da se povlače ostavljajući na bojištu nepomična tijela.

Danas je grad bio tučen sve upornije, sve češće. Zrak nemirno treperi od topovske paljbe. S visine tvorničkog dimnjaka vidi se kako poležući po zemlji, spitičući se, uporno idu naprijed redovi boljševika. Oni skoro bijahu zauzeli željezničku stanicu. Sičevci baciše u borbu sve svoje raspoložive rezerve, ali nisu mogli da spriječe proboj kod željezničke stanice. Puni krajnje odlučnosti, boljševički su se redovi probijali u ulice blizu stanice. Potisnuti kratkim, strašnim udarcem sa svoje posljednje pozicije — periferijskih vrtova i povrtnjaka — petljurovci trećeg puka sičevskih strijelaca, koji su branili željezničku stanicu, u neredu, u rasturenim gomilama poletješe prema gradu. Ne dajući im da se osvijeste i da se zaustave, čisteći bajunetama prepreke, crvenoarmejski redovi ispuniše ulice.

Nikakva sila nije mogla da zadrži Serjožu Bružžaka u podrumu, gdje su se skupili njegova porodica i najbliži susjedi. Nešto ga je vuklo gore. Bez obzira na majčine proteste, on se izvuče iz hladnog podruma. Pored kuće, s lupom, pucajući na sve strane, prošao je blindirani automobil »Sagajdačni«. Za njim su u neredu jurili panikom obuzeti redovi petljurovaca. U Serjožino dvorište utrča jedan od sičevaca. S grozničavom užurbanošću zbaci sa sebe nabojnače, šljem i pušku i preskočivši ogradu nestade u povrtnjaku. Serjoža odluči da izađe na ulicu. Putem, koji vodi za jugozapadnu stanicu trčali su petljurovci. Njihovo povlačenje štitiio je blindirani vlak. Cesta koja vodi u grad bila je pusta. Ali odjednom na put istrča crvenoarmejac. On poleže na zemlju i opali duž puta. A za njim drugi, treći... Serjoža ih vidi: oni se saginju i pucaju u hodu. Ne zaklanjajući se, trčao je Kinez usplamtjelih očiju, pocrnio

od sunca, u običnoj košulji, opasan mitraljeskim redecnicima, s bombama u rukama. Ispred ostalih, izvukavši puškomitraljez, trčao je još sasvim mlad crvenoarmejac. To bijahu prvi crvenoarmejci, koji prodirješe u grad. Serjožu obuze radost. On izleti na put i viknu što je mogao jače:

— Živjeli drugovi!

Iznenaden, Kinez ga umalo ne obori na zemlju. Htio je prvo žestoko da napadne Serjožu, ali ga ushićeni izgled mladića zaustavi.

— Kuda bježala Petljura? — viknu Kinez zadihan.

Ali ga Serjoža nije slušao. On brzo otrča u dvorište, zgrabi nabojnače i pušku, koju je sičevac bacio i pojuri da stigne ostale. Primijetili su ga tek onda kada su prodrli na jugozapadnu stanicu. Odsjekavši nekoliko vlakova natovarenih granatama i municijom, odbacivši protivnika u šumu, zaustavili su se da predahnu i da se pregrupiraju. Mladi mitraljezac priđe Serjoži i začuđeno upita:

— Odakle si ti, druže?

— Ja sam ovdašnji, iz gradića, samo sam čekao da vi dođete.

Serjožu opkoliše crvenoarmejci.

— Moja ga poznaje — veselo se smješкао Kinez. — Njega vikala: »Zdravo, drugovi!« Njega nasa, mlad, dobla boljševika — dodao je on, ushićeno tapšući Serjožu po ramenu.

A srce je Serjožino kucalo radosno. Odmah su ga primili kao njihova. On je zajedno s njima zauzimao stanicu na juriš.

Gradić oživi. Napaćeni stanovnici pohitaše iz sute-rena i podruma prema kapijama da promatraju crvene

odrede, koji su ulazili u grad. Antonina Vasiljevna i Valja primijetiše u redovima crvenoarmejača Serjožu, koji je koračao s ostalima. Bio je gologlav, opasan najboljačama, s puškom o ramenu.

Antonina Vasiljevna negodujući pljesnu rukama.

Serjoža, njezin sin, umiješao se u borbu. A, ovo mu ne će proći tako! Da, zamisli samo: pred cijelim gradom ide s puškom. A što će biti poslije!

I obuzeta ovim mislima Antonina Vasiljevna, ne mogavši da se savlada, povika:

— Serjoža, marš kući odmah! Pokazat ću ja tebi, nevaljalče! Borit ćeš mi se ti! — I uputi se sinu u namjeri da ga zadrži.

Ali Serjoža, njezin Serjoža, kome je ona mnogo puta izvukla uši, mrko pogleda majku i sav crven od stida i uvrede odsiječe:

— Ne deri se! Nikud ne idem odavde. — I ne zadržavajući se, prođe pored nje.

Antonina Vasiljevna planu:

— A, tako ti s majkom razgovaraš! Ali poslije ovog da mi se ne vraćaš kući.

— I ne ću se vratiti! — ne osvrćući se povika kao odgovor Serjoža.

Izgubljena, Antonina Vasiljevna ostade stajati na cesti. A pored nje su prolazili redovi preplanulih prašnih boraca.

— Ne plači, mamice! Izabrat ćemo tvoga sina za komesara — začu se nečiji jak, podsmješljiv glas.

Veseli smijeh u vodu. Ispred čete snažni glasovi složno zapjevaše pjesmu:

U korak, drugovi, smjelo,

Jačajmo u borbi duh,

U carstvo slobode grudma ćemo prokrciti put.

Redovi snažno prihvatiše pjesmu, a u općem koru se čuo i zvonki Serjožin glas. On je našao novu porodicu. I u njoj je jedan bajunet njegov, Serjožin.

Na vratima kuće Leščinskog stoji bijeli karton. Na njemu piše kratko: »Revkom«.¹

Pored njega uvjerljiv plakat. Ravno u lice čitača upravljani su prst i pogled crvenoarmejsca. A ispod toga piše:

»Jesi li stupio u Crvenu armiju?«

Članovi političkog odsjeka divizije lijepili su ove nijeme agitatore. Tu je također prvi proglas Revkoma svima trudbenicama grada Šepetovke.

»Drugovi! Proleterska vojska zauzela je grad. Uspostavljena je sovjetska vlast. Pozivamo stanovništvo da bude mirno. Krvavi pljačkaši su otjerani, ali da se oni nikada ne bi vratili natrag, da bi se uništili do kraja, stupajte u redove Crvene armije. Svim silama pomognite vlast radnoga naroda. Vojna vlast u gradu pripada načelniku garnizona. Građanska vlast — revolucionarnom komitetu. Predsjednik revolucionarnog komiteta Dolinik.

U kući Leščinskog pojaviše se novi ljudi. Riječ »drug«, za koju se još jučer plaćalo životom sada se čula na svakom koraku. Neizrecivo uzbudljiva riječ »drug«!

Dolinik je zaboravio i na san i na odmor. Stolar je zavodio revolucionarnu vlast.

Na vratima male sobe ljetnikovca — komadić papira. Na njemu je bilo ispisano olovkom: »Partijski komitet«. Ovdje se nalazila drugarica Ignjatjeva, mirna, staložena.

---

¹ Revolucionarni komitet.

Njoj i Dolniku naredio je politički odsjek divizije organizaciju organa sovjetske vlasti.

Prošao je dan i saradnici već sjede za stolom, pisaaća mašina kuca, organiziran je komesarijat za ishranu. Komesar Pižicki je okretan, nervozan. Pižicki je radio kao pomoćnik mehaničara u tvornici šećera. On je još prvih dana učvršćivanja sovjetske vlasti počeo da ruši s izvanrednom upornošću aristokratske vrhove tvorničke administracije, koji su se pritajili i potajno mrzili boljševike.

Na tvorničkim skupštinama vatreno je lupao šakama o ogradu tribine i govorio okupljenim radnicima oštre, nepomirljive riječi na poljskom jeziku.

— Svršeno — govorio je on — što je bilo, više biti ne će. Dosta su naši očevi i mi sami cio život radili za Potockog. Mi smo im podizali dvorce, a za to nam je presvijetli grof davao taman toliko koliko je potrebno da na poslu ne pocrkamo od gladi.

Koliko godina na svojim leđima nosimo grofove Potocke i kneževe Sanguške. Zar je malo među nama Poljaka, radnika, koje je Potocki držao u jarmu kao i Ruse i Ukrajince. Eto, među ovim radnicima kruže glasovi, rašireni od grofovskih ulizica, da će sve njih sovjetska vlast stegnuti željeznom šakom.

To je podla kleveta, drugovi. Nikada još radnici raznih narodnosti nisu imali takovu slobodu kao sada.

Svi proleter i su braća, ali gospodu ćemo mi već pritisnuti, budite uvjereni. — Njegova ruka opisuje luk i ponovo udara po ograd i tribine. — A tko nas primorava da proljevamo bratsku krv? Kraljevi i plemići oduvijek su slali poljske seljake protiv Turaka i uvijek je jedan narod napadao i uništavao drugi. — Koliko je naroda

uništeno, kakvih sve nesreća nije bilo! Kome je sve to bilo potrebno? Valjda nama? Ali brzo će se sve ovo završiti. Došao je kraj tim gmizavcima. Boljševici su dobacili čitavom svijetu strašne riječi za buržuje: »Proleter i svih zemalja ujedinite se!« Eto u čemu je naš spas, naša nada u sretan život: da radnik radniku bude brat. Stupajte, drugovi, u Komunističku partiju.

Bit će i Poljska republika, samo sovjetska, bez Potočkih, koje ćemo mi istrijebiti iz korijena, a u Sovjetskoj Poljskoj bit ćemo gospodari. Tko od vas ne zna za Bronika Ptašinskog? On je postavljen od Revkoma za komesara naše tvornice. »Tko nije bio ništa, taj će biti sve«. Doći će, drugovi, i naš praznik, samo ne slušajte one podmukle zmije. I ako nam radničko povjerenje pomogne, mi ćemo organizirati bratstvo svih naroda na čitavom svijetu.

Vaclav je izgovorio ove riječi iz dubine svoga pristoprog radničkog srca.

Kad je sišao s tribine, omladina ga je popratila uzvicima odobravanja.

Samo su se stariji bojali izjasniti. Tko zna, možda će se sutra boljševici povući, i onda će biti potrebno platiti za svaku riječ?! Ako ne odeš na vješala, ono će te iz tvornice sigurno izjuriti.

Komesar za prosvjetu je mršav, stasit učitelj Černopiski. To je zasada jedini čovjek među ovdašnjim učiteljima, koji je odan boljševicima. Kod Revkoma je razmještena četa za specijalnu službu. Njezini crvenoramejci dežuraju u Revkomu. Uveče je u vrtu, pred ulazom, stajao oprezni »Maksim« s dugom trakom, koja se uvlači u prijemnik. Pored njega dvojica s puškama.

Drugarica Ignjatjeva se uputila u Revkom. Ona pogleda mladog crvenoarmejca i upita:

— Koliko vam je godina, druže?

— Ušao sam u sedamnaestu.

— Jeste li odavde?

Crvenoarmejac se osmjehnu.

— Da, ja sam tek prekjuče za vrijeme borbe stupio u vojsku.

Ignjatjeva se zagleda u njega.

— Šta je vaš otac?

— Pomoćnik mašinovode.

Na kapiju ulazi Dolinik s nekim vojnim licem. Ignjatjeva mu se obrati:

— Eto, ja sam izabrala vođu za Revkom Komso-mola, on je ovdašnji.

Dolinik letimično pogleda Sergeja.

— Čiji je? — A, Zaharov sin! Pa dobro primi se posla.

Serjoža ih začuđeno pogleda.

— A šta ćemo s četom?

Već na stubama, Dolinik reče:

— To ćemo urediti.

Predveče drugog dana bio je stvoren Mjesni komitet komunističkog saveza omladine Ukrajine.

Nov život je nastupio neočekivano i brzo. On ga je cijelog ispunjavao. Uvukao ga u svoj vrtlog. Serjoža je zaboravio porodicu, ma da je ona bila negdje tu blizu.

On, Serjoža Bružžak, je boljševik. Po deseti put je izvlačio iz džepa traku bijela papira, gdje je na blanke-tetu komiteta KP (b)U¹ stajalo je da je on, Serjoža.

¹ KP(b) U— Ukrajinska komunistička partija (boljševik) — Ur.

komsomolac i sekretar komiteta. I ako bi tko i pomislio da posumnja tu je preko vojničke bluže, o remenu, u futroli izrađenoj rukom od šatorskog krila, visio solidan »manliher«, poklon dragoga Pavke. Ovo je najuvjerljivije. Ah, šteta što nema Pavluške!

Serjoža je po čitav dan trčao izvršujući naredjenja Revkoma. Eto, i ovog trenutka očekuje ga Ignjatjeva. Ići će zajedno na stanicu u politički odsjek divizije, gdje će im za Revkom predati literaturu i listove. On brzo izleti na ulicu. Član politodjela čeka ih pred vratima Revkoma s automobilom.

Do željezničke stanice je daleko. Na željezničkoj stanici u vagonima nalazio se štab i politodjel prve sovjetske ukrajinske divizije. Ignjatjeva iskorišćuje put da porazgovara sa Serjožom.

— Šta si ti uradio u svom djelokrugu? Jesi li stvorio organizaciju? Ti moraš da agitiraš kod svojih prijatelja, radničke djece. U najskorije vrijeme treba stvoriti grupu komunističke omladine. Sutra ćemo da sastavimo i odštampamo proglas Komsomola. Zatim ćemo u kazalištu skupiti omladinu, održat ćemo miting; sad ću da te upoznam u političkom odsjeku divizije s Ustinovićevo. Ona, čini mi se, rukovodi organizacijom među vama.

Ustinovićevo je bila osamnaestgodišnja djevojka tamne podšišane kose, u novoj bluzi kaki boje opasanoj u struku uskim remenom. Serjoža je saznao od nje vrlo mnogo novih stvari i dobio obećanje da će mu pomagati u poslu. Na rastanku ga je natovarila svežnjem literature i, pored toga, dala mu je knjižicu »Program i statut Komsomola«.

Kasno uveče vratili su se u Revkom. U vrtu ga je očekivala Valja. Dočekala je Serjožu prijekorima.

— Kako te nije sramota! Pa ti si se sasvim otudio od kuće? Mati zbog tebe svakog dana plače, otac se ljuti. Bit će skandala.

— Ničega, Valja, ne će biti. Nemam vremena da idem kući. Časna riječ, nemam vremena. Ni danas ne ću doći. Ali s tobom mi je potrebno da porazgovaram. Hajdemo u moju sobu.

Valja nije poznala brata. On se sasvim promijenio. Kao da ga je neko napunio elektricitetom. Pošto je ponudio sestru da sjedne, Serjoža poče odmah, bez okolišanja:

— Stvar je u ovome. Treba da stupiš u Komsomol. Ne razumiješ? Komunistički savez omladine. Ja sam tamo predsjednik. Ne vjeruješ? Evo ti, čitaj!

Valja pročita i zbunjeno pogleda brata.

— Šta da radim u Komsomolu?

Serjoža raširi ruke.

— Šta? Nema posla? Mila moja! Ja, eto, čitave noći ne spavam. Agitaciju treba proširiti. Ignjatjeva kaže: skupit ćemo sve u kazalištu i govorit ćemo o sovjetskoj vlasti, a ja, kaže, treba govor da održim. Uzalud mislim o tome, jer, razumije se, ne znam kako ću ga održati. I uprskat ću se, kako se to kaže. Dakle kaži: šta misliš o Komsomolu?

— Ne znam. Mati će se tada sasvim naljutiti.

— Ne obaziri se na majku, Valja — odgovori Serjoža. — Ona se u to ne razumije. Ona samo gleda da njezina djeca budu pored nje. Ona nema ništa protiv sovjetske vlasti. Naprotiv, simpatizira je. Ali na fronti

neka ratuju drugi, a ne njezini sinovi. A zar je to pravo? Sjećaš se kako nam je Žuhraj govorio? Eto, Pavka, on se nije osvrtao na majku. A sada smo stekli pravo da živimo na ovom svijetu kako treba. Pa šta, Valjuša, zar ne pristaješ? A kako bi bilo lijepo! Ti bi radila među djevojkama, a ja među dječacima. Rideg ću se đavola Klimke još danas prihvatiti. Dakle kako, Valja, prilaziš li nam ili ne? Evo imam ovdje jednu knjižicu o tome.

On je izvadi iz džepa i pruži joj. Valja, ne odvajajući oči od brata, tiho upita:

— A što će biti, ako opet dođu petljurovci?

Serjoža se prvi put zamisli zbog toga.

— Ja ću, naravno, otići s ostalima. Ali, šta će s tobom biti? Mati će, stvarno, biti nesretna. — On zašuti.

— Ti ćeš me, Serjoža, upisati tako da mati ne zna i da nitko drugi ne zna osim mene i tebe. Pomagat ću u svemu, tako će biti najbolje.

— U redu, Valja.

U sobu uđe Ignjatjeva.

— Ovo je moja sestra Valja, drugarice Ignjatjeva. Ja sam razgovarao s njom u pogledu ideje. Ona nam potpuno odgovara, ali eto, razumijete, majka nam je stroga. Može li ona da bude primljena tako, da o tome nitko ne zna? Ako nam se, recimo desi da odstupimo, onda ja naravno, uzimam pušku i odlazim, ali njoj je, eto, žao majke.

Ignjatjeva je sjedila na kraju stola i pažljivo ga slušala.

— Dobro, tako će biti bolje.

Kazalište je bilo dupkom puno bučne omladine, koju su ovamo pozvali na miting objavama izlijepljenim po gradu. Svirao je duvački orkestar radnika tvornice šećera. U dvorani je bilo najviše đaka — gimnazijalki, gimnazijalaca i učenika građanske škole.

Svi su oni bili privučeni ovamo ne toliko mitingom koliko zabavom.

Najzad se podiže zavjesa i na pozornici se pojavi sekretar sreskog komiteta drug Razim, koji tek što bijaše stigao iz sreza.

Mali, mršav, sa šiljastim nosićem, on privuče na sebe opću pažnju. Njegov su govor slušali s velikim zanimanjem. Govorio je o borbi, koja se vodi u cijeloj zemlji i pozivao omladinu da se ujedini oko Komunističke partije. Govorio je kao pravi govornik, u njegovu je govoru bilo suviše riječi kao: »ortodokсни markisti«, »socijal-šovinisti« i t. d. koje slušaoci, naravno, nisu razumjeli.

Kad je završio, pozdravili su ga burnim aplauzom. On dade riječ Serjoži i ode.

Dogodilo se ono čega se Serjoža bojao. Govor nije uspijevao, »šta da govorim, o čemu?« — mučio se tražeći riječi i nije ih nalazio.

Ignjatjeva ga izvuče iz nevolje šapnuvši mu preko stola:

— Govori o organizaciji ćelije.

Serjoža odmah prijeđe na praktične mjere:

— Vi ste već čuli, drugovi, sada je potrebno da obrazujemo ćeliju. Tko je za to?

U dvorani nastane tišina.

Ustinovićeva mu priskoči u pomoć. Ona poče da priča slušaocima o omladinskoj organizaciji u Moskvi. Serjoža je, zburjen, stajao po strani.

Njega je uzrujavao takav odnos prema organizaciji ćelije i on je neprijateljski promatrao dvoranu. Ustinovićevu nisu slušali pažljivo. Zalivanov je nešto šaputao Lizi Suharko prezrivo promatrajući Ustinovićevu. U prednjem redu gimnazijalke starijih razreda, s napudranim nosićima i očima, koje su lukavo strijeljale na sve strane, razgovarale su među sobom. U uglu, pored ulaza za pozornicu nalazila se grupa mladih crvenoarmejaca. Među njima Serjoža spazi poznatog mladog mitraljesca. Sjedio je na ivici rampe, nervozno se vrpolio promatrajući s mržnjom gizdavo odjevenu Lizu Suharko i Anu Admovsku. One su bez ikakovoga ustezanja razgovarale sa svojim kavalirima.

Osjećajući da je ne slušaju, Ustinovićeva brzo završi svoj govor i ustupi mjesto Ignjatjevoj. Mirni govor Ignjatjeve umiri slušaoce.

— Drugovi omladinci — reče ona — svaki od vas može da promisli o svemu ovome što je ovdje čuo, a ja sam uvjerena da će se među vama naći drugovi, koji će ući u revoluciju kao aktivni učesnici, a ne kao promatrači. Vrata su vam otvorena, zavisi samo od vas. Mi hoćemo da se vi izjasnite sami. Pozivamo one, koji žele da to učine.

U dvorani ponovo zavlada tišina. Ali odjednom iz zadnjih redova odjeknu glas:

— Ja želim da kažem!

I na pozornicu se probi, sličan medvjedu, s nešto kosim očima, Miša Levčukov.

— Ako je stvar u tome, treba boljševike pomagati, ja ne odbijam. Serjoža me poznaje. Ja se upisujem u Komsomol.

Serjoža se radosno osmjehnu.

— Evo vidite, drugovi — istrča on odjednom na sredinu pozornice. — Ja sam rekao, Miško je naš momak zbog toga, što mu je otac skretničar koga je prignječio vagon. Miško zato nije dobio obrazovanje. Ali se u našoj stvari odmah snašao, ma da gimnaziju nije završio.

U dvorani se začuše žagor i povici. Zamolio je da govori gimnazijalac Okušev, apotekarov sin, mladić s brižljivo uvijenom kosom. Popravivši bluzu, on poče:

— Oprostite, drugovi. Ja ne razumijem, šta se od nas traži. Da se bavimo politikom? A kad ćemo da učimo? Mi treba da završimo gimnaziju. Druga bi stvar bila kad bi se obrazovalo kakvo sportsko društvo, klub, u kome bi se moglo skupljati, čitati. Ali baviti se politikom, a poslije zbog toga biti obješen — izvinite. Mislim da na to nitko ne će pristati.

Smijeh se razliježe u dvorani. Okušev skoči s pozornice i sjede. Njegovo mjesto zauze mladi mitraljezac. Bijesno namaknuvši kapu na čelo, ošinuvši neprijateljskim pogledom po redovima, on viknu iz sve snage:

— Smijete se, gadovi?

Njegove su oči bile kao dva živa ugarka. Duboko udahnuvši zrak, sav drhteći od bijesa, počne da govori:

— Zovem se Žarki Ivan. Ne pamtim ni oca ni majke, bio sam skitnica: kao prosjak sam se valjao pored ograda. Gladovao sam i nigdje nisam imao skrovišta. Život mi je bio pseći, ne ovako kao kod vas, maminih maza. Ali, eto, došla je sovjetska vlast, prihvatili su

me crvenoarmejski, cio vod me je posinio, obukli su me, obuli, naučili pismenosti a što je najvažnije — dali mi pojam šta je čovjek. Postao sam, zahvaljujući njima, boljševik i takav ću do smrti ostati. Ja vrlo dobro znam zašto se borba vodi: za nas, za siromašne, za radničku vlast. Vi, eto, ržete kao ždrijepci, a nemate pojma o tome, da je pred gradom dvije stotine drugova palo, zauvijek poginulo... — Glas Žarkoga je odjeknuo kao zategnuta žica. — Dali su život bez predomišljanja za našu stvar... Gine se po čitavoj zemlji, na svima frontovima, a vi ste se za to vrijeme ovdje zabavljali. Vi se ovdje obraćate njima, drugovi — on se odjednom okrenu stolu predsjedništva — evo ovima ovdje — on pokaza prstom na dvoranu — a zar će oni to da shvate? Ne! Sit gladnom ne vjeruje. Ovdje se samo jedan našao, zato što je siromah, siročić. Proći ćemo i bez vas — bijesno dobaci skupu — ne ćemo da molimo, koga će nam đavola ovakovi! Takvi su za to da ih mitraljez pokosi — gušćići se poviče na kraju. I strčavši s pozornice, ni na koga ne gledajući, uputi se izlazu. Nitko od predsjedništva ne ostade na zabavi. Dok su išli prema Revkomu, Serjoža ogorčeno reče :

— Eto kakva je zbrka nastala. Žarki je u pravu. Nismo uspjeli s tim gimnazijalcima. Samo da se čovjek ljuti.

— Ne treba se čuditi — prekine ga Ignjatjeva — proleterske omladine ovdje gotovo nema. Ta, stanovništvo je ili sitna buržoazija ili gradska inteligencija, srednji stalež. Treba raditi među radnicima. Oslanjati se na strugaru i tvornicu šećera. Ali od mitinga će ipak biti koristi. Među učenicima ima dobrih drugova.

Ustinovićeve se složi s Ignjatjevom.

— Naš je zadatak, Serjoža, da neumorno ulijevamo svakome u svijest naše ideje, naše parole. Na svaki nov događaj partija će skretati pažnju cjelokupnom radnom narodu. Mi ćemo sprovesti čitav niz mitinga, sastanaka, zasjedanja. Politički odsjek divizije na stanici otvara ljetno kazalište. Ovih dana dolazi agitacioni vlak, mi ćemo razviti rad punom parom. Sjećate li se, Lenjin je rekao da mi ne ćemo moći da pobijedimo, ako ne uvučemo u borbu milijunske mase radnoga naroda.

Kasno uveče Sergej je otpratio na stanicu Ustinovičevu. Na rastanku joj je čvrsto stisnuo ruku i za trenutak zadržao u svojoj. Ustinovičeva se jedva primjetno osmjehnu.

Vraćajući se u grad Sergej svrati k svojim.

Šuteći, ne odgovarajući, izdržao je Serjoža majčine prigovore. Ali, kad je istupio otac, Serjoža je sam prešao u napad i začas je Zahara Vasiljevića utjerao u tjesnac.

— Čuj, tata, kad ste vi pod Nijemcima štrajkovali i na lokomotivi ubili stražara, jesi li mislio o porodici? Mislio si. A ipak si pošao zbog toga, što te tvoja radnička svijest natjerala. Pa i ja sam isto tako mislio o porodici. Razumijem, ako bi mi odstupili, vas će zbog mene proganjati. Ali zato, ako mi pobijedimo, bit ćemo na vlasti. A kod kuće ne mogu da sjedim. Ti, tata, to i sâm dobro znaš. Zašto dakle, stvari bez potrebe komplicirati. Ja sam se prihvatio dobre stvari, ti treba da mi pomogneš, a ti praviš skandale. Hajde, tata, da se pomirimo, pa će i mama prestati da više na mene. — On je gledao oca svojim čistim plavim očima, umiljato se osmjehujući, uvjeren da je u pravu.

Zahar Vasiljević se nemirno uzvrpolji na klupi i kroz čekinje gustih brkova i neobrijane brade pokaže u osmijehu žućkaste zube.

— Vršiš li ti pritisak na svijet, obješenjače? Ti miliš ako si prikraćio revolver, da te ne ću razvući remenom.

Ali u njegovu glasu nije bilo prijetnje. Snebivajući se dodade, odlučno pružajući sinu svoju grubu ruku:

— Naprijed, Serjoža, kad si već na usponu, ne ću da kočim, samo se od nas ne odrođuj, svrati.

Noć. Mlaz svjetlosti pada kroz poluotvorena vrata na stube. U velikoj sobi namještenoj mekim, plišem tapetiranim divanima, za širokim advokatskim stolom sjede njih petoro. Sjednica Revkoma, Dolinik, Ignjatjeva, predčeka,¹ Timošenko, sličan Kirgizu, u kubanki, i dvojica iz Revkoma — dugajlija željezničar Šudik i Ostapčuk spljoštena nosa, radnik u depou.

Dolinik je nagnut nad stolom, gledajući uporno Ignjatjevu, promuklim glasom izvlaćio riječ po riječ:

— Potrebno je snabdijevanje fronte. Radnicima je potrebna hrana. Tek što smo došli, sitni trgovci i trgovački spekulanti podigli su cijene. Sovjetski novac ne primaju. Prodaju samo ili za stare nikolajevske ili kereenske. Danas ćemo izraditi maksimirane cijene. Mi odlično znamo da nitko od spekulanta ne će htjeti da prodaje po maksimiranoj cijeni. Posakrivat će. Tada ćemo da izvršimo pretres i rekvirirat ćemo kod gulikoža

---

¹ Predsjednik čezvičajke (vanredne komisije — čeke).

svu robu. Tu ne možemo imati obzira. Mi ne možemo dopustiti da radnici i dalje gladuju. Drugarica Ignjatjeva skreće pažnju na to da ne treba pretjerivati. Ovo je, kako da kažem, njezina intelektualna mekoća. Ti se ne vrijeđaj. Zoja, ja govorim ono što jest. Zatim nisu u pitanju sitni trgovci. Eto, danas sam primio izvještaj, da u kući krčmara Borisa Zona postoji tajni podrum. U tom su podrumu, još prije petljurovaca, trgovci na veliko smjestili ogromne rezerve robe. — On se značajno, s rijetkim osmijehom, zagleda u Timošenka.

— Otkud si to saznao? — zbunjeno upita ovaj. Njemu je bilo neprijatno, što je Dolinik sve izvještaje dobivao prije njega, pošto bi u stvari trebalo da on, Timošenko, to zna prije sviju.

— He, he! — smijao se Dolinik. — Ja, brajko moj, sve vidim. Znam ne samo za podrum — nastavlja je on — znam i to da si ti jučer sa šoferom načelnika divizije istresao pola boce rakije.

Timošenko se uzvrpolji na stolici. Na njegovu se žučkastom licu pojavi rumen.

— Ala si spretan! — reče oduševljeno. Ali bacivši pogled na namrštenu Ignjatjevu, ušuti. »Gle đavolskog stolara. On ima svoju Čeku«, mislio je Timošenko gledajući predsjednika revolucionarnog komiteta.

— Saznao sam ja od Sergeja Bružžaka — nastavi Dolinik. — On ima prijatelja, čini se, koji je radio u buffetu pa je od kuhara saznao da je njih ranije Zon snabdijevao svim potrebama u neograničenoj količini. A jučer je Serjoža dobio točne podatke: podrum postoji, samo ga treba pronaći. Eto, ti, Timošenko, uzmi momke i Serjožu. Neka još danas sve to bude prona-

deno. U slučaju da uspije snabdjet ćemo radnike i Oprodkomdiv.¹

Kroz pola sata je osam naoružanih ljudi ušlo u krčmarevu kuću, dvojica su ostala na ulici kod ulaza.

Vlasnik, zdepast, debeo kao bure, zarastao u ridu čekinjastu bradu, lupajući drvenom nogom, ulizivao se onima, što su ušli i promuklim grlenim basom upitao:

— U čemu je stvar, drugovi? Zašto tako kasno? — Iza Zonovih leđa, ogrnute kućnim ogrtačima, žmirkajući od svjetlosti Timošenkove džepne svjetiljke, stajale su njegove kćeri. A u susjednoj sobi, stenjući, oblačila se njegova krupna supruga.

Timošenko objasni u dvije riječi:

— Izvršit ćemo pretres.

Svaki kvadrat poda bio je pretražen. Velika šupa, prepuna istruganih drva, ostave, kuhinja i prostrani podrum — sve je bilo podvrgnuto brižljivom pretraživanju. Međutim nikave tragove tajnog podruma nisu otkrili.

U sobici pokraj kuhinje čvrstim snom spavala je krčmareva služavka. Spavala je tako čvrsto da nije čula kada su ušli. Serjoža je obazrivo probudi.

— Radiš li ovdje? — upita sanjivu djevojku.

Navlačeći jorgan na ramena zakljanjajući se rukom od svjetlosti, ne shvaćajući ništa ona začuđeno odgovori:

— Radim. A tko ste vi?

Serjoža joj objasni i izađe naredivši joj da se obuče.

U prostranoj blagovaonici Timošenko je ispitivao gazdu.

---

¹ Komesarijat za ishranu divizije.

Krčmar je puhao, govorio uzbuđeno, prskajući pljuvačkom:

— Šta hoćete? Ja drugi podrum nemam. Uzalud gubite vrijeme. Uvjeravam vas, uzalud. Imao sam krčmu, a sad sam siromah. Petljurovci su me opljačkali, umalo me nisu ubili. Ja vrlo rado pristajem uz sovjetsku vlast, ali vidite šta imam, i on raširi svoje kratke debele ruke, a oči s krvavim žilicama prelazile su s lica predčeka na Serjožu, sa Serjože nekuda u ugao i na tavanicu.

Timošenko je nervozno grizao usne.

— Znači, vi i dalje skrivate? Posljednji put vam savjetujem, da pokažete gdje se nalazi podrum.

— Nemojte tako, družo vojniče — umiješa se krčmareva supruga — mi i sami zapravo gladujemo! Nama su sve odnijeli.

— Gladujete, a držite služavku — dobaci Serjoža.

— Ma kakva služavka! Siromašna je djevojka pa živi kod nas. Ona nema gdje. Neka vam sama Hristina kaže.

— Dobro — viknu Timošenko gubeći strpljenje — prijedimo na stvar!

Vani je već bio dan, a u krčmarevoj kući je još trajao uporni pretres.

Ozlojeđen neuspjelim trinaestsatnim traženjem, Timošenko je odlučio da prekine pretres, ali u sobici služavke Serjoža, koji se već spremao da pođe, iznenada ču djevojčin tihi šapat.

— Sigurno u kuhinji, u peći.

Kroz deset minuta razvaljena velika ruska peć pokazala je željezna vrata otvora. A sat kasnije kamion od dvije tone, natovaren buradima i vrećama, krenu iz krčmareve kuće okružen gomilom besposličara.

Jednog toplog dana, s malim zavežljajem, stigla je sa željezničke stanice Marija Jakovljeva. Gorko je plakala slušajući Artjomovu priču o Pavki. Nastadoše za nju sumorni dani. Nije imala od čega da živi, i Marija Jakovljeva se primi da pere crvenoarmejcima rublje, a oni joj isposlovaše vojničko sljedovanje.

Jednom pred večer, brže nego obično, prošao je pored prozora Artjom. Gurajući vrata on dobaci s praga:

— Vijest od Pavke.

»Dragi brate Artjome — pisao je Pavka. — Izvještavam te, ljubljani brate, da sam živ, ma da nisam potpuno zdrav. Pogodilo me tane u bedro, ali se oporavljam. Doktor kaže da kost nije povrijeđena. Ne brini se za mene, sve će proći. Dobit ću možda odsustvo, doći ću kad izađem iz bolnice. Do majke se nisam navraćao, i desilo se tako, da sam sada crvenoarmejac konjičke brigade druga Kotovskog, koga svakako poznajete zbog njegova junaštva. Takve ljude još nisam vidio i imam veliko poštovanje prema komandantu brigade. Da li je stigla naša mama? Ako je kod kuće, mnogo je pozdravi od strane mlađega sina. Izvinite za uznemirivanje. Tvoj brat.

Artjome, svrati do šumara i javi za pismo.«

Mnogo je suza prolila Marija Jekovljeva. A nemarni sin, šta više, ni adresu bolnice, gdje leži, nije napisao.

Često se Serjoža navraćao na željezničku stanicu u zeleni putnički vagon s natpisom »Agitprop podiva«.¹ Tu, u malom kupeu, rade Ustinovičeva i Ignjatjeva.

¹ Politička divizija.

Ova druga sa stalnom cigaretom u ustima lukavo se smješka uglovima usana.

Nepримjetno se zblížio s Ustinovićevoim sekretar Komsomolskog rajonskog komiteta i, osim svežnjeva literature i listova, nosio je sa željezničke stanice nejasno osjećanje radosti zbog kratkog susreta.

Otvoreno kazalište Podiva svakoga dana punilo se radnicima i crvenoarmejcima. Na kolosjeku je stajao, obavijen upadljivim plakatima, agitacioni vlak dvanaeste armije. Agitacioni je vlak živio i danju i noću intenzivnim životom: radila je štamparija, izlazili su listovi, leci, proklamacije. Front je blizu. Slučajno uveče svrati Serjoža u kazalište. Među crvenoarmejcima nađe Ustinovićevu.

Kasno u noći, prateći je na stanicu, gdje su živjeli suradnici Podiva, Serjoža je, i sam iznenađen, upita:

— Zašto, drugarice Rita, uvijek želim da te vidim?

— I doda: — S tobom je tako lijepo! Poslije susreta osjećam se još više čio i mogao bih da radim bez kraja.

Ustinovićeva zastane.

— Evo šta, družo Bruzžače, hajde da se sporazumijemo da se ubuduće na upuštaš u liriku. Ja to ne volim.

Serjoža je pocrvenio kao đaćić, koji je dobio ukor.

— Ja sam ti kao drugaru rekao — odgovori on — a ti meni... Šta sam ja tako kontrarevolucionarno rekao? Više, drugarice Ustinovićeva, razumije se, ne ću govoriti.

Brzo joj pruži ruku i skoro potrči u grad.

Nekoliko dana uzastopce Serjoža se nije pojavljivao na željezničkoj stanici. Kad ga je Ignjatjeva zvala, on se izgovarao pozivajući se na posao. Ali je stvarno bio veoma zauzet.

Jedne noći netko je pucao na Šudika, koji se vraćao kući ulicom gdje su većinom živjeli viši namještenici tvornice šećera, Poljaci. U vezi s tim bili su izvršeni pretresi. Našli su oružje i dokumente organizacije »Strijelac«, pristalica Pilsudskog.

Na savjetovanju u Revkom došla je Ustinovićeva. Odvođeci Serjožu u stranu, mirno ga upita:

— A ti udario u malograđansko samoljublje? Lični razgovor prenosiš na posao? To ti, družo, ne valja.

I opet je Serjoža u zgodnim prilikama počeo da se navraća u zeleni vagon.

Bio je na oblasnoj konferenciji. Dva dana je vodio vatrene prepirke. Trećeg se dana, zajedno s cijelim plenumom, naoružao i puna dvadeset četiri sata gonio po šumama s onu stranu rijeke bandu Zarudnoga, još nedotučenog petljurovskog straješine. Kada se vratio, zatekao je Ustinovićevu kod Ignjatjeve. Otprativši je na stanicu, opraštajući se od nje stegao joj je ruku čvrsto, čvrsto.

Ustinovićeva je ljutito trgla ruku. I ponovo dugo vremena nije zavirio u vagon agitpropa. Naročito se nije sretao s Ritom, šta više ni onda kada je to bilo potrebno. A na njezino neumorno navaljivanje da objasni svoje ponašanje, odsječeno reče:

— Šta imam s tobom da govorim? Ponovo ćeš mi prikalemiti nekakvo malograđanstvo ili izdaju radničke klase.

Na stanicu su stigli transporti Kavkaske divizije, odlikovane ordenom Crvene zastave. U Revkom su stigla tri crnomanjasta komandira. Onaj visoki mršavi, stegnut okovanim pojasom, navaljivao je na Dolinika:

— Nemoj ništa da mi govoriš. Daj sto kola sijena. Konji će pocrkati.

Serjoža je bio poslat s dvojicom crvenoarmejaca da nabavi sijeno. U jednom selu su natrapali na kulačku bandu. Crvenoarmejce su razoružali i propisno izmlatili. Serjoža je dobio manje od ostalih. Poštedjeli su ga zbog njegove mladosti. U grad su ih doveli kmbedovci.

U selo je bio poslat odred. Sijeno je dobiveno sutradan.

Serjoža je preležao u sobi Ignjatjeve ne želeći da žalosti porodicu. Navraćala je Ustinovićeva. Prvi put te večeri on osjeti njezin stisak ruke, tako srdačan i čvrst na kakav se on nikada ne bi odlučio.

U toplo podne, svrativši u vagon, Serjoža je čitao Riti Korčaginovo pismo, pričao joj je o drugu. Odlazeći reče:

— Idem u šumu, kupat ću se u jezeru.

Ustinovićeva ostavi posao i zadrža ga:

— Pričekaj, idemo zajedno.

Zastali su pored tihog, glatkog jezera.

Mamila je svježina tople prozračne vode.

— Ti iziđi na put i pričekaj, a ja ću da se okupam — komandirala je Ustinovićeva.

Serjoža sjede na kamen pored mostića i okrene lice suncu.

Iza njegovih leđa pljuskala je voda.

Kroz drveće spazi na putu Tonju Tumanovu i vojnog komesara agitacionoga vlaka Čužanjina. Lijep, u kicoškom koporanu, stegnut uprtačima s nekoliko remena, u

čizmama od boksa, koje su škripale, išao je s Tonjom ispod ruke i nešto pričao.

Serjoža poznade Tonju. Ona je dolazila njemu s pismom od Pavluše. I ona ga je uporno gledala — očigledno ga je poznavala. Kad su mu se približili, Serjoža izvuče iz džepa pismo i zaustavi Tonju.

— Trenutak, drugarice. Imam pismo, koje se djelomično odnosi i na vas.

On je pružio ispisani listić. Oslobodivši ruku, Tonja poče čitati pismo. Listić jedva primjetno zadrhta u njezinoj ruci. Predajući ga Serjoži, Tonja upita:

— Vi ništa više ne znate o njemu?

— Ne — odgovori Sergej.

Pozadi, pod nogom Ustinovićeve, škripnu šljunak. Čužanjin opazi Ritu i obraćajući se Tonji, prošapta:

— Hajdemo.

Glas Ustinovićeve, podrugljiv, prezriv, zaustavi ga:

— Druže Čužanjine! Vas tamo u vlaku cijelog dana traže.

Čužanjin je nedrugarski pogleda:

— Ništa. Proći će i bez mene.

Gledajući za Tonjom i vojnim komesarom. Ustinovićeve reče:

— Kada će već jednom da otjeraju tu protuhu!

Šuma je hujala, hrastovi su njihali svoje velike krošnje. Jezero je mamilo svojom svježinom. Serjoži se prohtije da se okupa.

Poslije kupanja on nađe Ustinovićeve blizu proplanka na oborenom hrastu.

Pošli su u dubinu šume razgovarajući. Na malom proplanku s visokom svježom travom odlučiše da se odmore. U šumi je tiho. Hrastovi o nečemu šapuću.

Ustincvićeva prileže na meku travu stavivši pod glavu savijenu ruku. Njezine vitke noge, obuvene u stare, zakrpljene cipelice, krile su se u visokoj travi. Serjoža baci slučajno pogled na njezine noge, spazi na obući uredne žakrpe, pogleda na svoju čizmu sa solidnom rupom iz koje je virio prst i prasnju u smijeh.

— Šta ti je?

Serjoža pokaza čizmu:

— Kako ćemo mi u ovakvim čizmama ratovati?

Rita nije odgovorila. Griskajući stabljiku trave, mislila je o nečem drugom.

— Čužanjin je loš komunist — reče ona najzad. — Kod nas svi politradnici idu u dronjcima, a on se samo o sebi brine. On je slučajno u našoj partiji. . . A, eto, na fronti je zaista ozbiljno. Naša zemlja će morati dugo da podnosi žestoke borbe. I pošutjevši dodade: — Mi ćemo, Serjoža, morati da radimo i riječju i puškom. Da li znaš o odluci CK da se mobilizira jedna četvrtina komsomolaca za front? Ja nekako mislim. Sergej, da se mi ovdje ne ćemo dugo zadržati.

Serjoža ju je slušao s čuđenjem, osjećajući u njezinu glasu neke čudne prelive. Njezine crne oči, koje su sijale i bile vlažne, bile su upravljene na njega.

On se umalo ne zaboravi i ne reče joj, da su njezine oči kao ogledalo, da se u njima sve vidi, ali se pravovremeno uzdrža.

Rita se izdiže na lakat.

— Gdje ti je revolver?

Sergej, ožalošćen, opipa svoj pojas.

— Oduzeli su mi kulački banditi na selu.

Rita zavuče ruku u džep bluze i izvadi sjajni bro-
wning.

— Vidiš onaj hrast, Sergej? — ona mu revolverom pokaza na potpuno izbrazdano stablo otprilike jedno dvadeset pet koraka udaljeno od njih. I podigavši ruku u visinu očiju, gotovo ne nišaneći, opali. Razleti se odvaljena kora.

— Vidiš? — zadovoljno reče ona i ponovo opali. Opet kora zašušta kada pade na travu.

— Evo — reče Rita s podsmijehom, dajući mu revolver — da vidimo kako gadaš.

Od tri hica Serjoža jednom promaši. Rita se smješila.

— Očekivala sam da ćeš gore proći.

Stavila je revolver na zemlju i legla na travu. Kroz tkaninu bluze ocrtavale su se njezine elastične grudi.

— Sergej, hodi ovamo — reče tiho.

On joj se primače.

— Vidiš nebo? Ono je plavo. A, eto, ti imaš iste takove oči. To ne valja. Tvoje oči treba da budu sive, čelične. Plavo — to je nešto suviše nježno.

I iznenada obuhvativši njegovu glavu s plavom kosom kao da ima punu vlast nad njim poljubi ga u usta.

Prošla su dva mjeseca. Dolazila je jesen.

Noć se primakla neprimjetno, umotavši drveće u crni veo. Telegrafista divizijskog štaba nagnut nad aparatom, koji je otkucavao morzeove znakove pridržavao je tanku vrpcu, koja mu je kao zmijica klizila između prstiju.

Brzo je ispisivao na blanketu rečenice, koje je sastavljao iz točaka i crtica.

»Načelniku štaba prve divizije, prijepis predpravkoma grada Šepetovke. Naređujem da se sve ustanove

grada evakuiraju deset sati nakon prijema ovog brzog. U gradu ostavite bataljon, koji će se pokoravati naredbama komandanta N-skog puka, koji komandira ratnom zonom. Štab divizije, Podiv, sve vojne ustanove imaju se povući na stanicu Barančev. Izvršenje donijeti načdivu. Potpis.«

Kroz deset minuta nijemim ulicama grada projurio je motocikl svijetleći okom acetilenske svjetiljke. Dahćući, zaustavi se pred vratima Revkoma. Motociklista predade brzog predverkoma Dolniku. I ljudi se uskomešaše. Postrojavala se naročita četa. Poslije jednog sata gradom su tandrkala kola natovarena stvarima Revkoma. Na Podoljskoj stanici ukrcavali su se u vagone.

Serjoža, saslušavši brzog, istrča za motociklistom.

— Druže, mogu li s vama na stanicu? — upita vozača.

— Sjedi pozadi, samo se drži čvršće.

Na desetak koraka od vagona već priključenog kompoziciji, Serjoža obuhvati Ritina ramena i, osjećajući da gubi nešto drago, što se ne može procijeniti, prošapće:

— Zbogom, Rita, drugarice moja draga! Još ćemo se sresti, samo me ti ne zaboravi. — Uplašen, osjeti, da će se toga trenutka rasplakati. Trebalo je da ide. Nemajući više snage da govori, on joj samo do bola steže ruke.

Jutro je zateklo grad i željezničku stanicu prazne, osirotjele. Odsvirale su, kao da se opraštaju, lokomotive posljednjeg vlaka, a iza stanice se, s obje strane puta, razmjestio zaštitni lanac bataljona ostavljenog u gradu.

Opadalo je žuto lišće ogoljavajući drveće. Vjetar je zahvatio otkinute listiće i nečujno ih valjao putem.

Serjoža, odjeven u crvenoarmejski šinjel, sav u platnenim nabojnačama, zauze s desetinom crvenoarmejsaca raskrnicu kod tvornice šećera. Čekali su Poljake.

Avtonom Petrović zakuca kod svog susjeda Gerasima Leontjevića. Ovaj, još neodjeven, pogleda u otvorena vrata.

— Šta se desilo?

Pokazujući na crvenoarmejsce, koji su prolazili s puškama na gotovs, Avtonom Petrović namignu prijatelju:

— Odlaze.

Gerasim Leontjević zabrinuto ga pogleda.

— Znate li vi, kakav je poljski grb?

— Čini mi se, jednoglavi orao.

— Pa gdje da ga smognemo?

Avtonom Petrović se ozlojedeno počesa po zatiljku.

— Za njih to nije ništa — reče poslije izvjesnog razmišljanja — pokupili se i otišli. A ti ovdje lomi glavu kako ćeš se prilagoditi novoj vlasti.

Narušavajući tišinu sitno zaštekta mitraljez. Kod željezničke stanice neočekivano zašišta lokomotiva i odande odjeknu težak pucanj topa. Zavijajući i jaučući parala je zrak visoko u nebu teška granata. Pala je iza tvornice na put, obavivši sivkastoplavim dimom žbunje pored puta. Ulicom, osvrćući se svakog časa, odlazili su šuteći natmureni crvenoarmejski redovi.

Serjoži se niz lice skotrlja suza ostavljajući hladan trag. Brišući žurno trag, osvrnu se na drugove. Ne, nitko nije vidio.

Usporedo sa Serjožom koračao je visoki, mršavi Antek Klopotovski sa strugare. Prsti su mu na orozu puške. Antek je tmuran, zabrinut. Njegov pogled se susrete s pogledom Serjožinim i Antek odade svoje skrivene misli:

— Progonit će naše, naročito moje. »Poljak — reći će — a pošao protiv poljskih legionara. Istjerat će staroga sa strugare i tući će ga. Govorio sam starom da pođe s nama, ali tatica nije imao snage da ostavi porodicu. Ah, prokleti, da mi je da se sukobimo s njima što prije!« — I Antek nervozno popravi crvenoarmejski šljem, koji mu je klizio na oči.

... Zbogom rodni gradiću, neugledan, prljav, s ružnim kućicama i krivudavom cestom! Zbogom moji, zbogom Valja, zbogom drugovi, koji ulazite u ilegalnost! Primiću se tuđinci, bijesni bijeli poljski legionari, koji ne znaju za milost.

Tužnim pogledom prate crvenoarmejske radnici iz depoa u košuljama garavim od maziva.

— Mi ćemo još doći, drugovi! — uzbuđeno doviknu Serjoža.

OSMA GLAVA

Nejasno svjetluca rijeka u magli praskozorja; žubori preko čistih kamenčića pored obale. Od obala prema sredini rijeka je mirna, izgleda kao da joj je površina nepokretna, a boja joj je siva, svjetlucajuća. Na sredini je tamna, nemirna, vidiš kako se kreće, žuri na niže. Rijeka je lijepa, veličanstvena. Nju je opisao Gogolj u svom nenadmašivom djelu »Divan je Dnjepar . . .«. Strmo se spušta k vodi visoka desna obala. Ona se kao brdo nadnijela nad Dnjepar i kao da se zaustavila u svom pokretu pred širinom rijeke. Lijeva obala je dalje sva u pjeskovitim goletima. Dnjepar ih ostavlja poslije proljetnih poplava, kad se vraća u svoje korito.

Pored rijeke, ukopani u zemlju, u uskom rovu, peborica. Složno su prilegli pored zatupastog »maksima«. To je izvidnička patrola sedme streljačke divizije. Pokraj mitraljeza, licem prema rijeci, prilegao je na bok Serjoža Bruzžak.

Juče su, iscrpljeni u beskrajnim bitkama, razbijeni orkanskom vatrom poljske artiljerije, napustili Kijev. Prešli su na lijevu obalu. Utvrdili su se.

Ali odstupanje, veliki gubici i, najzad, predaja Kijeva protivniku mučno su utjecali na borce. Sedma divizija se herojski probijala kroz opsadu, išla kroz šume i, izišavši prema željezničkoj pruzi kod stanice Malin,

u žestokom naletu raspršila poljske jedinice, koje su bile zauzele stanicu, odbacila ih u šumu i oslobodila kijevski drum.

Sada, kada je divni grad izgubljen, crvenoarmejski su utučeni.

Poljaci su napravili mostobran na lijevoj obali kod željezničkog mosta, odbacivši crvene trupe od Darnice.

Ali pored svih napora nisu mogli da se probiju, dočekivani žestokim protunapadima.

Serjoža promatra kako teče rijeka i ne može da ne misli o minulom danu.

Juče u podne, obuzet općim bijesom, dočekivao je bijele Poljake u protunapadu; juče se prvi put prsa o prsa sukobio s čosavim legionarom. Poletio ovaj na njega, isturivši pušku s francuskom bajunetom dugačkom kao sablja, jurio je u zečjim skokovima vičući nešto bez veze. Za trenutak vidje Sergej njegove oči razrogačene od bijesa. Još jedan trenutak, i Sergej je udario vrhom bajuneta Poljakov vajunet. I sjajno francusko sječivo bilo je odbačeno u stranu.

Poljak pade...

Sergejeva ruka nije zadrhtala. On zna da će još ubijati, on Sergej, koji umije tako nježno da voli, tako čvrsto da čuva prijateljstvo. On nije loš mladić, nije surov, ali on zna da su sa zvjerskom mržnjom krenuli na voljenu republiku ovi plaćenici svjetskih parazita, prevareni i dušmanski podbadani vojnici.

I on, Sergej, ubija radi toga da bi se približio dan, kad se na zemlji ne će međusobno ubijati.

Paramonov ga dodirnu za rame.

— Morat ćemo da se povučemo, Sergej, uskoro će nas primijetiti.

Već godinu dana juri po svojoj zemlji Pavle Korčagin na kolima, na lafetu, na sivoj kobili s odsječenim uhom. Porastao je, ojačao. Rastao je u stradanjima i nevoljama.

Uspjela je da zaraste koža do krvi oguljena teškim torbama i municijom, i nikako nisu mogli da nestanu s ramena tvrdi žuljevi koje mu je napravio remen od puške.

Mnogo strašnih stvari vidio je Pavle za ovu godinu. Zajedno s tisuću drugova boraca istih takovih kao i on, poderanih i golih, ali obuzetih neugasivim žarom borbe za vlast svoje klase, prešao je pješke uzduž i poprijeko svoju otadžbinu i samo je u dva maha napustio buru.

Prvi put, kada je bio ranjen u bedro, drugi put u ledenoj veljači dvadesete, oboren zaraznim grozničavim tifusom.

Strašnije od poljskih mitraljeza, kosio je pjegavi tifus pukove i divizije Dvanaeste armije. Razmjestila se vojska na ogromnom prostoru, skoro preko čitave Sjeverne Ukrajine, sprečavajući Poljake u daljem napredovanju. Tek što se oporavio, Pavle se vratio u svoju jedinicu.

Sada je puk zauzimao položaj kod stanice Frontovke, na pruzi, koja vodi od Kazatina za Uman.

Stanica je u šumi. Mala zgrada željezničke stanice pored koje se nalaze razrušene kućice, koje su stanovnici napustili. Živjeti u ovim mjestima postalo je nemoguće. Treća je godina kako se čas stišaju, čas rasplamte borbe. Koga sve nije vidjela Frontovka za to vrijeme!

Ponovo su sazrijevali krupni događaji. U ono vrijeme kada se Dvanaesta armija, veoma prorijeđena, djelo-

mično dezorganizirana, povlačila pod pritiskom poljskih armija prema Kijevu, proleterska republika je pripremala porazni udarac bijelim Poljacima, koji su bili opijeni pobjedničkim maršem.

S dalekog Sjevernog Kavkaza, u pohodu besprimjernom u historiji ratova, prebacivale su se u Ukrajinu divizije. Prve konjičke armije prekaljene u borbama: Četvrta, Šesta, Jedanaesta i Četrnaesta konjička divizija približavale su se jedna za drugom oblasti Umanja, grupirajući se u pozadini naše fronte, usput čisteći s puta u odlučnim bitkama mahnovske bande.¹

Šestnaest i po tisuća sabalja, šestnaest i po tisuća boraca opaljenih stepskim suncem.

Sva pažnja Vrhovne crvene komande i Komande jugozapadne fronte bila je obraćena na to da pripremani odlučujući udarac ne bi omeli ljudi Pilsudskoga. Štab republike i frontova čuvao je pažljivo ovu konjičku grupaciju.

Na umanskom sektoru je bilo prekinuto aktivno djelovanje. Neprekidno su brujale direktne telegrafске žice od Moskve prema štabu fronta — Harkovu, odavde štabovima Četrnaeste i Dvanaeste armije. Na uskim telegrafskim vrpčama otkucavale su »morzovke« šifrirane zapovijedi: »Ne dopustite Poljacima da obrate pažnju na grupiranje konjičke armije«. Ako su i primali borbu, to je bilo jedino tamo, gdje su pokreti Poljaka prijetili da uvuku u borbu divizije buđonovske konjice.

Leluja riđim plamićima vatra. U mrkim spiralnim kružićima dim se diže uvis. Komarci ne vole dim: lete u brzom roju, plahovito, nemirno. Malo dalje oko vatre

¹ Bande arnahista, čiji je vođa bio Mahno.

u obliku lepeze, posjedali borci. Plamen osvjetljava njihova lica bakarnom bojom.

Pored vatre, u sivom pepelu, griju se lonci.

U njima ključa voda. Ispod zapaljenog panja izvuče se lukavi jezičak plamena i liznu krajičkom vrh nečije čubaste glave. Glava se brzo trže i nezadovoljno progundā:

— Uh, dođavola!

Svi se unaokolo nasmijaše.

Postariji crvenoarmejac u sukненоj bluzi, s podrezanim brkovima, tek što je pregledao prema vatri cijev puške, izgovori u basu:

— Ala se momak dao u nauku — ni vatru ne osjeća.

— Kaži ti nama, Korčagine, šta si to tamo pročitao.

Mladi crvenoarmejac se osmjehnu pipajući pramen oprljene kose.

— Stvarno, knjižica para vrijedi, družē Androščuče. Otkad sam je se dokopao, nikako ne mogu da je ostavim.

Susjed Korčaginov, mladić prčasta nosa, baratajući usrdno oko remena nabojnače, prekinu zubima tvrd konac i radoznalo upita:

— A o kome tamo pišu? — I namotavajući na iglu, ubodenu u šljem, malo konca, dodade: — Veoma me interesira ako je o ljubavi.

Okolo zakikotaše. Matejčuk podiže glavu ošišanu kao u ježa i podsmješljivo namigujući lukavim okom — obrati se mladiću:

— Pa šta, ljubav je — dobra stvar, Sereda. Ti si lijep mladić, kao slika. Gdje god dođemo, djevojke se satrše oko tebe. Jedino imaš mali dehvekt — nos ti je kao petparac. Ali to se da popraviti. Za kraj nosa veži

desetofuntovku¹ Novickog, za noć će se istegčiti na-
niže.

Od grohotnog smijeha uplašeno frknuše konji pri-
vezani za mitraljeska kola.

Sereda se lijeno okrenu.

— Nije stvar u ljepoti nego u tikvi — on se zna-
čajno kucnuo po čelu. — Jezik ti je, eto, oštar, a sâm
si velik tikvan, pravi zvekan.

Drugove, spremne da se uhvate u koštac, razdvoji
Tatarinov, koji je stajao po strani.

— De de, djeco, zašto se ujedate. Bolje neka Kor-
čagin pročita nešto, ako što vrijedi.

— De, de, Pavluška, de de! — razliježe se sa svih
strana.

Korčagin privuče sedlo vatri, sjede na njega i otvori
na koljenima malu debelu knjigu.

— Ova se knjiga, drugovi, zove »Obad«, Nabavio
sam je kod vojenkoma² bataljona. Ova knjiga mnogo
utječe na mene. Ako budete sjedili mirno, čitat ću.

— Hajde! Šta tu vazdan. Nitko ne će smetati.

Kada je, zajedno s komesarom, neprimjetno prišao
vatri komandant puka drug Puzirevski, ugledao je je-
danaest pari očiju nepomično uperenih na onog što
je čitao.

Puzirevski okrenu glavu prema komesaru i pokaza
rukom na grupu.

— To ti je polovina pukovske izvidnice. Imam tamo
četvoricu — sasvim mladi komsomolci, a svaki vrijedi
koliko jedan dobar borac. Eno, onaj što čita, a tamo

---

¹ Ručna granata, težine oko 4 kg za uništavanje žičnih pre-
preka.

² Vodnog komandanta.

onaj drugi, vidiš? — Oči kao u vučića — to su Korčagin i Žarki. Oni su prijatelji. Ali kod njih nikako ne prestaje potajna ljubomora. Ranije je Korčagin bio kod mene prvi izvidnik. Sad ima veoma opasnog konkurenta. Eto sad, vidi, vrše politički rad neprimjetno, a utjecaj je vrlo velik. Njima dobro odgovara naziv »mlada garda«.

— Čita li to politruk¹ izvidnice? — upita komesar.

— Ne, politruk je Kramer.

Puzirevski obode konja.

— Zdravo, drugovi — viknu gromko.

Svi se okrenuše. Lako skočivši iz sedla, komandant priđe onima što su sjedili.

— Grijete li se, prijatelji? — upita široko se osmjehnuvši, i njegovo hrabro lice s nešto mongolskim, uskim očima izgubi strogost.

Komandanta dočekaše radosno, prijateljski, kao dobrog druga. Vojenkom ostade na konju, spremajući se da odjaše dalje.

Puzirevski zabaci futrolu s mauzerom, sjede kod sedla pored Korčagina i predloži:

— Da zapalimo, a! Imam boljeg duhana.

Pripalivši cigaretu, obrati se komesaru:

— Ti putuj, Doronjine, ja ću ostati ovdje. Ako u štabu budem potreban, javite mi.

Kada je Doronjin odjahao, Puzirevski se obrati Korčaginu i predloži:

— Čitaj dalje, ja bih isto tako htio da slušam.

Pošto je pročitao posljednje stranice, Pavle stavi knjigu na koljena i zamišljeno se zagleda u plamen.

¹ Politički rukovodilac.

Nekoliko minuta nitko nije izustio ni riječi. Svi su bili pod utiskom Obadove pogibije.

Puzirevski je, dimeći cigaretom, očekivao da počnu diskusiju.

— Mučan doživljaj — prekide šutnju Sereda. — Postoje, dakle, na svijetu takovi ljudi. Ovako čovjek ne bi mogao da izdrži, ali kad pođe za idejom, tada sve može.

Govorio je primjetno uzbuđen. Knjiga je ostavila na njega jak utisak.

Andrjuša Fomičev, obučarski pomoćnik iz Bijele Crkve, s negodovanjem uzviknu:

— Da meni padne šaka katolički svećenik, koji mu je krst gurao u usta, ja bih ga, prokletnika, odmah smaknuo.

Androščuk primače štapićem lonac vatri i uvjerljivo izjavi:

— Ako umireš, a znaš zašto — to je nešto naročito. Tu čovjek i snagu dobiva. Treba umirati mireći se s tim, ako osjećaš da si u pravu. Tako i do junaštva dolazi. Znao sam jednog mladića, zvao se Porajka. Kada su ga bijeli iznenada zatekli u Odesi, navalio je u žestini na cio vod. Nisu uspjeli ni bajunetom da ga dotaknu, kad on sebi zviznu bombu pod noge. Sam je sebe raznio u komade, a oko sebe oborio gomilu bijelih. A kad ga pogledaš — nitko i ništa. O njemu knjigu nitko ne piše, a vrijedilo bi. Ima mnogo znamenitih ljudi među nama.

Promiješao je žlicom po loncu, napućio usne, okušao žlicom čaj i nastavio:

— A postoji i pseća smrt. Prljava smrt bez ikakvih počasti. Vodili smo borbu pod Izaslavljem, grad vrlo star, podignut još za vrijeme kneževa. Na rijeci Gorin.

Postoji tamo poljska crkva, kao kakva nepristupačna tvrđava. E pa tako, uskočismo mi tamo. Probijamo se kroz čor-sokake razvijeni u strijelce. Naše desno krilo držali Letonci. Istrčimo, dakle na ulicu, gledamo: stoje pored jednog vrta tri konja vezana za ogradu i osedlana.

I mi, jasna stvar, mislimo: uhvatit ćemo Poljake. Poletimo nas desetak u dvorište. Naprijed komandir njihove, letonske, čete juri s mauzerom. Pojurismo pred kuću, vrata otvorena, mi uđemo. Mislili smo Poljaci, a desilo se obrnuto. Naša izvidnica je tu operirala. Oni su prije nas došli. Vidimo, ovdje se odigrava nešto vrlo žalosno. Stvar je očigledna: navalili na ženu. Tamo je živio poljski oficirčić. Pa ti oni, dakle, njegovu ženu na zemlju i navališe. Letonac, čim ovo opazi, viknu nešto na svom jeziku. Onu trojicu dohvatiše i izvukoše u dvorište. Nas je Rusa bilo samo dvojica, a svi ostali Letonci. Prezime je komandira bilo Bredis. Ma da ne znam njihov jezik, ali vidim, stvar jasna — strijeljat će. Čvrst su narod ti Letonci, kao kremen. Dovukli one uz kameni konjušnicu. Eh, mislim, upljeskat će ih sigurno. A jedan od uhvaćenih, tako zdrav mladić, odvratna njuška, brani se, praćaka se. Psuje na sva usta: »Zbog žene — veli — uza zid da me postave!« Ostali također mole za milost.

Mene od svega ovoga uhvati jeza. Odjurim Bredisu i kažem: »Druže komrote,¹ neka im sudi vojni sud. Zašto da prljaš ruke njihovom krvlju? U gradu borba još nije završena, a mi se tu s ovima obračunavamo.« Kad se on prema meni okrene, pokajah se zbog svojih riječi. Oči kao u tigra. Upro mi mauzer u zube. Sedam godina

¹ Komandir čete.

ratujem a loše ispadne, uplaših se. Vidim, ubit će me bez suđenja. Dreknu on na mene na ruskom. Jedva ga razumijem: »Krvlju je zastava obojena a ovi — sramote svu vojsku. Bandit ima smrću da plati.«

Nisam izdržao, pobjegoh iz dvorišta na ulicu, kad pozadi pucanj. Svršeno, mislim. Kad smo pošli razvijeni u strijelce, grad je već bio naš. Eto šta se dogodilo. Pasji su ljudi poginuli. Naša izvidnica bila je sastavljena od onih, koji su nam prišli kod Melitopolja. Prije toga su služili kod Mahna, ološ.

Stavivši porciju kraj nogu, Androščuk poče da razvezuje torbu s kruhom.

— Zaluta među nas i takav gad. Ne možeš paziti na sve. I to kao da se za revoluciju zauzima. Sve nas uprljaju. A teško je bilo gledati to. Ni sada nisam zaboravio — završi on, uzimajući čaj.

Tek kasno u noć zaspala je konjička izvidnica. Sereda je u snu izvodio kroz nos trilere. Puzirevski je spavao položivši glavu na sedlo, dok je politruk Kramer zapisivao nešto u bilježnicu.

Sutradan, vraćajući se iz izvidnice, Pavle priveza konja za drvo i pozva Kramera, koji je tek popio čaj.

— Slušaj politruče, kako ti gledaš na ovu stvar: naime, ja se spremam da se prebacim u Prvu konjičku. Njima predstoji žestoka borba. Svakako da se nisu radi šetnje u tolikom broju okupili. A nama je ovdje suđeno da se guramo neprestano na jednom mjestu.

Kramer ga pogleda začuđeno.

— Kako to — prebaciti se? Šta je za tebe Crvena armija — kinematograf? Na šta to sličić? Ako svi počnemo da trčimo iz jedne jedinice u drugu, to će biti veselo!

— Nije li svejedno gdje čovjek ratuje? — prekide ga Pavle. — Tu ili tamo. Ja ne dezertiram u pozadinu.

Kramer kategorički zaprotestira:

— A disciplina, po tvom mišljenju, šta je? Kod tebe je, Pavle, sve na mjestu, a što se tiče anarhije, toga ima. Prohtije ti se — učiniš. A Partija i Komsomol su osnovani na željeznoj disciplini. Partija je iznad svega. I svaki mora da bude ne tamo gdje hoće, već tamo gdje je potreban. Tebi je Puzirevski otkazao premještaj? Znači — točka.

Visoki tanki Kramer sa žućkastim licem zakašlja se od uzbuđenja. Mnoga mu se nataložila olovna tipografska prašina u plućima — često je plamtjela na njegovom licu nezdrava rumen.

Kada se Kramer umirio, Pavle reče tiho, ali odlučno.

— Sve je to tako, ali ću prijeći budonovcima — to je činjenica.

Drugog dana uveče Pavla već nije bilo pored vatre.

U obližnjem selu, na brežuljku kod škole, skupili su se konjanici u velikom krugu. Na zadnjem dijelu tačanke, zabacivši kapu na sam potiljak, snažni budonovac razvlačio je harmoniku. I ona se derala u njegovim rukama gubeći takt, dok se u krugu kidao u ludom hopaku okretni konjanik u ogromnim crvenim hlačama.

Na taljige i susjedne plotove popele su se radoznale djevojke i seoski momci da vide spretne plesače iz konjičke brigade, koja tek što je stigla u selo.

— Obori, Taptalo! Pritisni zemlju. Hej, raspali bratac! Ožeži, harmonikašu!

Ali su se ogromni prsti harmonikaša koji bi mogli da saviju potkovicu, teško pokretali po tipkama.

— Mahno je ubio Kuljapku Afanasija — reče sažaljivo preplanuli konjanik — bio je to harmonikaš prvoga reda. Bio je na čelu u eskadronu. Žao mi je momka. Dobar je bio borac, a još bolji harmonikaš.

I Pavle je stajao tu u krugu. Čuvši posljednje riječi, progura se do tačanke i stavi ruku na harmoniku. Harmonika ušuti.

— Šta ti je? — pogleda poprijeko harmonikaš.

Taptalo se zaustavi. Unaokolo odjeknuše nezadovoljni glasovi:

— Šta je to tamo? Zašto prestade?

Pavle pruži ruku prema opasaču:

— Daj, samo malo.

Budonovac nepovjerljivo pogleda nepoznatog crvenoarmejsca neodlučno počeo da skida remen s ramena.

Pavle iskusnim pokretom metnu harmoniku na koljeno. Lepezasto izvi talasati mijeh i trže po tipkama, s prijelazima i prekidima koliko je harmonika imala zraka.

*Hej, jabučice,
Kuda se kotrljaš?
Ako Gubčeka¹ dopaneš,
Ne ćeš se vratiti.*

Taptalo prihvati odmah poznatu melodiju. I razmahnuvši rukama, kao ptica noseći se u krugu, izvodio je nevjerovatne figure, vješto udarajući po sarama, po koljenima, po potiljku, po čelu, zagušno dlanom po donovima i najzad po otvorenim ustima.

¹ Gubernijska čeka.

A harmonika je podvriskavala, ubrzavala u burnom, pijanom ritmu i Tapkalo poče da se okreće kao čigra po krugu, zabacujući noge, zadihan.

— Ih, ah, ih, ah!

5. lipnja godine 1920., poslije nekoliko kratkih žestokih borbi, Prva konjička armija Buđonog probila je na sektoru Treće i Četvrtje poljske armije poljski front, razbivši konjičku brigadu generala Savickog, koja joj je prepriječila put, i krenula je u pravcu Ružina.

Poljska komanda je užurbano obrazovala udarnu grupu da bi likvidirala proboj. Pet oklopljenih tenkova-gusjenica tek što bijahu skinuti s perona stanice Pogrebišće, požuriše na mjesto borbe.

Ali konjička je armija zaobišla Zarudnice, iz kojih se spremao napad i zašla za leđa poljskim armijama.

Za Prvom konjičkom krenula je konjička divizija generala Kornickog. Njoj je bilo naređeno da udari u leđa Prve konjičke armije, koja je, prema mišljenju poljske komande imala da napadne najvažniju stratešku točku poljske pozadine — Kazatin. Ali ovo nije olakšao položaj bijelih Poljaka. Ma da su sutradan zatvorili proboj na frontu, iza konjičke armije front se ponovo spojio, ali se u njihovoj pozadini pojavila snažna konjička grupacija koja je, uništivši pozadinske baze protivnika, imala da napadne kijevsku grupu Poljaka. U svome kretanju konjičke divizije su uništavale manje željezničke mostove i rušile željezničke pruge, da bi prekinule Poljacima putove za odstupanje.

Dobivši od zarobljenika podatke da se u Žitomiru nalazi štab armije — a u stvari tamo je šta više bio štab

fronte — komandant konjičke divizije odluči da zauzme važne željezničke čvorove i administrativne centre — Žitomir i Berdičev. Sedmoga lipnja u svanuće na Žitomir je već jurila Četvrta konjička divizija.

U jednom od eskadrona, na mjestu poginulog Kuljabka, na čelu je jašio Korčagin. Bio je primljen u eskadron na kolektivnu molbu boraca, koji nisu željeli da ispuste iz ruku tako čuvenog harmonikaša.

Razvili su se lepezasto kraj Žitomira ne smirujući plahe konje, sablje su zasvjetlucale na suncu srebrnim sjajem.

Zaječala je zemlja, zahuktali su se konji, pridigli su se na stremenima borci.

Brzo, brzo jurila je zemlja pod nogama. I veliki grad s vrtovima žurio je ususret diviziji. Projurili su pored vrtova, probili su se u centar i strašno, užasno kao smrt: »Predaj se!« prolomio je zrak.

Iznenadjeni Poljaci skoro nisu ni davali otpor. Mjesni garnizon bio je pregažen.

Pognut na konju letio je Korčagin. Usporedo s njim, na tankongom vrancu — Tapkalo.

Pred Pavlovim očima hrabri budonovac udarcem obori legionara koji nije uspio da skine pušku s ramena.

Kaldrma je odjekivala od topota konjskih kopita. I odjednom — na raskrsnici mitraljez, točno nasred puta i, nagnuti nad njim, trojica u plavim odorama i četverouglatim konfederatama.¹ Četvrti, sa zlatnim zmijastim širitom na ovratniku, spazivši one što jure na konjima, ispruži ruku s mauzerom.

Ni Taptalo ni Pavle nisu mogli da zadrže konje. nego naletiše ravno u pandže smrti — na mitraljez.

¹ Poljska vojnička kapa.

Oficir opali u Pavla... Promaši. Tane fijuknu pored glave i, odbačen konjskim grudima, poručnik udari glavom o kamen i pade ničice.

Istog trenutka mitraljez zaklokota divlje, grozničavo žureći. Pade Taptalo zajedno s vrancem izujedan desetkom bumbara.

Pavlov konj se prope uplašeno frkćući. Skokom prenese jahača preko boraca, koji su pali ravno na ljude pored mitraljeza, i sablja opisavši svjetlucavi luk, zasječe u plavi kvadrat kape.

Ponovo sablja poleti kroz zrak spremna da se spusti na drugu glavu. Ali plahoviti konj odskoči u stranu.

Kao luda planinska rijeka izleti na raskrnicu eskadron i desetke sabalja zablistaše u zraku.

Dugi uski hodnici zatvora odjeknuše od uzvika.

U mračnim dupkom punim ćelijama ljudi izmučena, iznurena lica — uzbuđenje. U gradu je borba — zar je moguće povjerovati da je tu sloboda, da su se neznano otkud probili svoji.

Pucnjava je već u dvorištu. Po hodnicima trče ljudi. I odjednom milo, neizrecivo milo: »Drugovi, izlazite«.

Pavle pritrča zatvorenim vratima s malim prozorom kroz koji se ustremilo desetak očiju. Pomamno je udario kundakom po katancu. Još jednom, i još jednom.

— Pričekaj, ja ću ga bombom — zadrža Pavla Mironov i izvadi iz džepa ručnu granatu.

Vodnik Cigarčenko mu ote granatu.

— Stoj, budalo, šta ti je, jesi li poludio? Odmah ćemo dobiti ključeve. Što se ne može odbiti, ključevima ćemo otvoriti.

Hodnikom su već vodili stražare gurajući ih naganim: hodnik se ispuni poderanim, neumivenim ljudima, koje je obuzela beskrajna radost.

Otvorivši širom prostrana vrata, Pavle odjuri u tamničku prostoriju.

— Drugovi, slobodni ste. Mi smo budonovci. Naša divizija je zauzela grad.

Neka žena s očima vlažnim od suza poleti Pavlu i zagrlivši ga kao svoga rođenog, zajeca.

Draže od svih trofeja, draže od pobjede bilo je za borce divizije oslobođenje pet tisuća sedamdeset i jednog boljševika, koje su Poljaci stjerali u kamene ćelije i koji su očekivali strijeljanje ili vješala, i dvije tisuće političkih radnika Crvene armije. Za sedam tisuća revolucionara noć bez zračka svjetlosti odjednom postade sjajno sunce vreloga lipanjskog dana.

Jedan od zatvorenika, lica žuta kao limun, radosno poleti prema Pavlu. To je bio Samuilo Leher, slovoslagatelj tipografije iz Šepetovke.

Pavle je slušao Samuilovo pričanje. Njegovo lice potamni. Samuilo je pričao o krvavoj tragediji u rodnom gradiću, a njegove su riječi padale na srce kao kapljice rastopljena metala.

— Pokupili su nas noću sve odjednom, izdao nas hulja provokator. Našli smo se odjednom svi u šapama vojne žandarmerije. Tukli su nas, Pavle, strašno. Mučio sam se manje od ostalih: poslije prvih udaraca pao sam onesviješten na pod, a drugi su bili jači od mene. Nismo imali što da krijemo. Žandarmerija je znala sve bolje od nas. Znali su svaki naš korak.

Kako ne bi znali kada je među nama bio izdajica! Nisam u stanju da ispričam o tim danima. Ti, Pavle, poznaješ mnoge: Valju Bruzžakovu, Rozu Gricman iz sreskog grada. Sasvim mlada, sedamnaest godina, lijepa djevojčica, imala je tako povjerljive oči, zatim Sašu Bunšafta, znaš, naš slovoslagač, onako veseo dječak, uvijek je crtao karikature svoga poslodavca. Tako eto, on, zatim dvojica gimnazijalaca — Novoselski i Tužić. Ta, ti ih poznaješ. A ostali su svi iz sreskog gradića i okoline. Ukupno je bilo uhapšeno dvadeset devetero ljudi, među kojima šest žena. Sve su ih zvjerski mučili, Valju i Rozu su silovali još prvoga dana. Rugali se gadovi kako je tko htio. Polumrtve su ih dovukli u ćeliju. Poslije toga Roza je počela da govori besmislice, a kroz nekoliko dana je potpuno poludjela.

U njezino ludilo nisu vjerovali, smatrali su da simulira i kod svakog su je saslušanja tukli. Kad su je strijeljali, strašno je bilo promatrati. Lice joj je bilo crno od udaraca, oči divlje, bezumne — prava starica.

Valja Bruzžak se držala dobro do posljednjeg trenutka. One su umrle kao pravi borci. Ne znam otkud se kod njih našla snaga, ali zar se, Pavle, može ispričati njihova smrt. Ne može se ispričati. Njihova smrt je strašnija od riječi... Bruzžak je bila umiješana u najopasnije: održavala je vezu s radiotelegrafistima iz poljskog štaba, nju su poslali u srez za vezu, kod nje su prilikom pretresa našli dvije ručne granate i browning. Ručne granate joj je predao onaj isti provokator. Sve je bilo tako, kako bi je okrivili za namjeru da digne u zrak štab.

Ah, Pavle, ne mogu ti ispričati o posljednjim danima, ali, ako zahtijevaš, ja ću ti pričati. Prijeki sud je

odlučio: Valju i dvije druge — objesiti, ostale drugove — strijeljati.

Poljskim vojnicima među kojima smo sprovodili akciju, sudili su dva dana ranije nego nama.

Mladog kaplara, radiotelegrafistu Snjegurka, koji je do rata radio kao elektromonter u Lođu, optužiše za izdaju otadžbine i za sprovođenje komunističke propagande među vojnicima i osudiše na strijeljanje. On nije predao molbu za pomilovanje i bio je strijeljan dvadeset četiri sata poslije osude.

Valju su po njegovu predmetu pozvali kao svjedoka. Ona nam je pričala, da je Snjegurko priznao da je vršio komunističku propagandu, ali je odlučno odbio optužbu za izdaju otadžbine. »Moja otadžbina — rekao je on — to je Poljska sovjetska socijalistička republika. Da, ja sam član Komunističke partije Poljske, od mene su silom stvorili vojnika. I ja sam otvarao oči istim onakvim vojnicima kao što sam ja, koje ste tjerali na front. Možete me zbog toga objesiti, ali ja svoju otadžbinu nisam izdao i ne ću je izdati. Samo su naše otadžbine različite: vaša je gospodska, a moja — radničko-seljačka. I u onoj mojoj otadžbini, koja će doći — ja sam u to duboko uvjeren — nitko me ne će nazvati izdajicom«.

Poslije presude sve su nas držali zajedno. Pred izvršenjem kazne prebacili su nas u zatvor. Preko noći su spremili vješala preko puta tamnice, uz bolnicu; pored same šume, malo dalje, blizu puta gdje je bio ponor izabraše mjesto za strijeljanje: tamo su i za nas iskopali zajednički rov.

U gradu je presuda bila objavljena plakatima, svima je bila poznata, a kaznu nad nama Poljaci su odlučili da izvrše javno, po danu, da bi svatko vidio i da bi se bo-

jao. I od ranog jutra počeli su tjerati narod iz grada k vješalima. Neki su išli iz radoznalosti — ma da je to strašno, ali su ipak išli. Pored vješala se okupilo mnoštvo naroda. Dokle pogled dopire, same ljudske glave. Tamnica je, znaš, ograđena plotom od greda. Odmah pored tamnice podigoše vješala i mogli smo da čujemo žagor glasova. Pozadi, na ulici, postaviše mitraljeze. Dotjeraše konjičku i pječašku žandarmeriju iz čitavog okruga. Čitav bataljon je opkolio vrtove i ulice. Za osuđene na vješanje iskopaše naročitu jamu pored vješala. Očekivali smo kraj šuteći, dobacujući ponekad koju riječ jedan drugom. O svemu smo porazgovarali uoči događaja, kada smo se i oprostili. Samo je Roza šaputala nešto nerazumljivo u uglu ćelije, razgovarajući sama sa sobom. Valja, izmučena nasiljem i udarcima, nije mogla da hoda i više je ležala. A komunistkinje iz mjesta, rođene sestre, zagrljene, opraštale su se i ne mogavši više da izdrže briznuše u plač. Stepanov iz šreza, mladi snažni momak kao atleta, koji je braneći se prilikom hapšenja ranio dva žandara, odlučno je zahtijevao od sestara: Ne treba plakati drugarice! Plačite ovdje da ne biste plakale tamo. Ne treba krvavi psi da se raduju. I onako nas ne će poštediti, i onako moramo umrijeti, onda bar umrimo lijepo. Neka nitko od nas ne puzi na koljenima. Drugovi, pamтите, umirati treba lijepo.«

I onda su došli po nas. Naprijed Švarkovski, šef kontraspijunaže — sadista, bijesan pas. Ako on i nije silovao — predavao je žandarima da siluju a sam je uživao u tome. Od stanice do vješala napraviše špalir od žandara. I stajali su ovi »kanarinci« kako su ih zvali zbog zlatnih visećih gajtana s isukanim mačevima.

Kundacima su nas istjerali u tamničko dvorište, postrojili po četvero, zatim otvorili vrata i izveli na ulicu. Poredali su nas pored vješala da bismo vidjeli pogibiju drugova, a zatim je došao red i na nas. Vješala su visoka, sagrađena od debelih greda. Na njima tri omče od debelog usukanog konopca, nogari s ljestvicama se oslanjaju na mali stub, koji se odbacuje. Ljudsko more jedva čujno šumi, talasa se. Sve oči uprte su u nas. Prepoznajemo svoje.

Na ulazu, podalje, skupilo se poijsko plemstvo s dogledima, među njima i oficiri. Došli su da promatraju kako će boljševike vješati.

Snijeg je pod nogama mek, šuma je od njega sijeda, drveće kao da je vatom posuto, viju se sniježne pahuljice, spuštaju se lagano, tope se na našim vrelim licima, a nogostup je zameten snijegom. Svi smo skoro neobučeni, ali nitko ne osjeća hladnoću, a Stepanov šta više i ne primjećuje da stoji samo u čarapama.

Pored vješala vojni tužilac i viši predstavnici. Najposlije su izveli iz tamnice Valju i onu dvojicu drugova što su osuđeni na vješanje. Uzeli su se sve troje ispod ruke. Valja u sredini, nije imala snage da se kreće, drugovi su je pridržavali, a ona se trudi da ide ravno sjećajući se Stepanovih riječi: »Umirati treba lijepo«. Bila je bez kaputa, u pletenoj bluzi.

Švarkovskom se, očividno, nije dopalo što idu ispod ruke, gurno ih je. Valja je nešto rekla, i za tu riječ žandar na konju iz sve snage ju je ošinio korbačem po licu.

Iz gomile neka žena strašno vrisnu, zadrhtala je u bezumnom krik, htjela je da se probije kroz kordon onima što idu, ali je dohvatiše i odvukoše nekud. Vje-

rojatno Valjina mati. Kada su bili blizu vješala, Valja zapjeva. Nikada nisam čuo takav glas — tako strasno može da pjeva samo onaj, koji ide u smrt. Ona zapjeva »Varšavjanku«; njezini drugovi prihvatiše. Konjanici su ih šibali korbačima; tukli su ih s tupom pomamom. Ali ovo troje kao da nije osjećalo udarce. Pošto su pali, dovukoše ih vješalima kao vreće. Brzo pročitaše presudu i počеше da navlače omče. Tada zapjevasmo:

Ustajte vi zemaljsko roblje...

Kidisali su na nas sa svih strana, ja sam samo vidio kako vojnik kundakom izbi stup ispod klupice i svi se troje zatresoše u omčama...

Nama desetorici već pored samog zida pročitaše presudu po kojoj se generalskom milošću smrtna kazna zamjenjivala — dvadesetgodišnjom robijom. Ostalu sedamnaestoricu strijeljaše.

Samuilo povuče ovratnik košulje kao da ga guši.

— Obješene nisu skidali tri dana. Kod vješala je i danju i noću stajala straža. Zatim su nam doveli nove uhapšenike. Oni su pričali: »Četvrtog dana se otkinuo drug Toboldjin, najteži a tada skinuše i ostale i tu ih zakopaše.«

Ali su vješala stajala i dalje. I kada su nas vodili ovamo, mi smo ih vidjeli. I tako stoje s omčama čekajući nove žrtve.

Samuilo zašuti, upravivši ukočen pogled negdje u daljinu, i Pavle nije primijetio da je pričanje završeno.

Pred njegovim očima jasno su se ocrtavala tri ljudska tijela kako se nijemo ljuljaju sa strašnim, na stranu zabačenim glavama.

Na ulici su oštro svirali zbor. Taj zvuk natjera Pavla da se osvijesti. On tiho, jedva čujno reče:

— Hajdemo odavde, Samuilo!

Ulicom duž koje su se s obje strane nalazili konjanici, išli su zarobljeni poljski vojnici. Kod tamničkih vrata stajao je komesar puka i upisivao naredbu u poljsku knjižicu.

— Uzmite, družo Antipove — predade bilješku zdepastom komesaru eskadrona. — Odredite straže i sve zarobljenike pošaljite u pravcu Novograd-Volinskog. Ranjenike treba previti, smjestiti u kola i također poslati u istom pravcu. Odvedite ih dvadesetak vrsta od grada, pa neka putuju. Mi nemamo kad da se s njima bavimo. Gledajte da ne bude nikakvih grubosti u postupanju sa zarobljenicima. Sjedajući u sedlo, Pavle se okrene Samuilu:

— Jesi li čuo? Oni naše vješaju, a ti ih sprovedi njihovima bez grubosti! Tko je to još vidio!

Komandant puka okrene glavu prema njemu i pažljivo ga odmjeri. Pavle ču odlučne suhe riječi, koje je komandant puka izgovorio više kao za sebe.

— Za surovo postupanje prema razoružanim zarobljenicima, strijeljat ćemo. Mi nismo bijeli!

I, odlazeći od kapije, Pavle se sjeti posljednjih riječi naređenja Revolucionarnog vojnog sovjeta pročitano pred cijelim pukom:

»Radničko-seljačko zemlja voli svoju Crvenu armiju. Ona se njome ponosi. Ona zahtijeva da na njezinoj zastavi ne bude ni jedne mrlje«.

— Ni jedne mrlje — šapuću Pavlove usne.

U vrijeme kada je četvrta konjička divizija zauzela Žitomir, u oblasti sela Okunjinova forsirala je rijeku

Dnjepar dvadeseta brigada sedme streljačke divizije, koja je ulazila u sastav udarne grupe druga Golikova.

Grupi, koja se sastojala od dvadeset pete streljačke divizije i baškirske konjičke brigade, bilo je naređeno da prijede Dnjepar, da presiječe željezničku prugu: Kijev—Korostenj kod stanice Irša. Ovim je manevrom bio presječen jedini put za odstupanje Poljacima iz Kijeva. Ovdje je prilikom prijelaza poginuo član šepetovske komsołolske organizacije Miša Levčukov.

Kad su trčali preko nesigurnog pontona, tuda iza brda, srdito pišteći preleti granata iznad glava i razbi vodu u mlazove. I u tom trenutku pade Miša pod čamac pontona. Voda ga proguta i ne vrati ga natrag; samo je crvenoarmejac Jakimenko, svijetle kose, u kapi s otkinutim štitom, začuđeno povikao:

— Izgorjela, prokleta! Pa to je Miško pod vodu otišao, propade momak kao da ga nije ni bilo! — Htio je da stane, uplašeno zablenu u tamnu vodu, alj su s leda naletjeli na njega drugi i odgurnuli ga.

— Šta si zinuo, budalo? Hajde naprijed!

Nije bilo vremena da razmišlja o drugu. Brigada je i onako zaostala iza onih, što su već zauzeli desnu obalu.

O Mišinoj smrti Serjoža saznade tek poslije četiri dana, kada je brigada borbom zauzela stanicu Buča i okrenuvši front prema Kijevu izdržavala žestoke juriše Poljaka, koji su pokušali da se probiju na Korostenj.

U redu se pored Serjože ušančio Jakimenko. Prekinuvši ludu pucnjavu, s mukom otvori zatvarač usijane puške i naginjući glavu prema zemlji, okrenu se prema Serjoži.

— Puška traži odmora, vruća je kao vatra!

Sergej ga je zbog jake pucnjave jedva čuo. Kada se malo utišalo, Jakimenko nekako uzgred reče:

— A tvoj drug se udavio u Dnjepru; ja nisam ni primijetio kako je potonuo u vodu — završi on, gladeći rukom zatvarač, izvuče iz nabojnače šaržer i poče pažljivo da ga gura u ležište.

Jedanaesta divizija, poslana da zauzme Berdičev, naišla je u gradu na žestok otpor Poljaka.

Na ulicama se razvila krvava bitka. Pregrađujući put konjici štekali su mitraljezi. Ali je grad bio zauzet i ostaci razbijene poljske vojske dadoše se u bijeg. Na željezničkoj stanici bijahu zaplijenjene kompozicije vlakova. Ali je najstrašniji udarac za Poljake bila eksplozija milijuna topovskih granata — municijske baze poljskog fronta. U gradu su stakla prskala u sitne komadiće, a kuće su kao od kartona drhtale od eksplozija.

Udarac po Žitomiru i Berdičevu bio je za Poljake udarac s leđa, i oni su kao dvije bujice brzo uzimali od Kijeva, očajnički krčeći sebi put iz željeznog obruča.

Pavle izgubi individualno osjećanje ličnosti. Svi su ovi dani bili ispunjeni vatrenim okršajima. On se, Korčagin, izgubio u masi i, kao svaki borac, kao da je zaboravio riječ »ja«, ostalo mu je samo »mi«: naš puk, naš eskadron, naša brigada.

A događaji su jurili orkanskom brzinom. Svaki dan bi donio nešto novo.

Konjička lavina budonovaca bez prestanka je zadržavala udarac za udarcem, poremetivši i slomivši čitavu poljsku pozadinu. Opijene pobjedom, strasnom su žesti-

nom kidisale konjičke divizije u jurišu na Novograd Volinsk — srce poljske pozadine.

Odbijajući se natrag kao val od čvrste obale odlazili su i ponovo su jurišali naprijed sa strašnim: »Predaj se«.

Ništa nije pomoglo Poljacima: ni mreže bodljikavih žica, ni očajnički otpor garnizona, koji je bio zaposjeo grad. Ujutro dvadeset sedmoga lipnja, prelazeći u konjičkom stroju preko rijeke Sluč, buđonovci se probiše u Novograd Volinsk, goneći Poljake u pravcu mjesta Korec. U isto vrijeme četrdeset peta divizija je prešla rijeku Sluč kod Novog Miropolja, a konjička brigada Kotovskog jurnula u mjesto Ljubar.

Radio stanica prve konjičke divizije dobila je naređenje od komandanta fronte: uputiti svu konjicu radi zauzeća Rovna. Neodoljivo nastupanje crvenih divizija gonilo je Poljake u razbijenim, demobiliziranim grupama, koje su pokušavale da se spasu.

Jednom, poslan od kombriga¹ na stanicu gdje je stajao oklopljeni vlak, Pavle susretne nekoga, koga nikako nije očekivao sresti. Konj je u trku preskočio preko nasipa. Pavle zategne uzde kod prednjeg vagona, obojenog sivom bojom. Strašan svojom nepristupačnošću, s crnim cijevima topova, koje su bile skrivene u kulama, stajao je oklopljeni vlak. Pored njega je radilo nekoliko zamazanih prilika dižući težak čelični poklopac kod točkova.

— Gdje se može naći zapovjednika oklopnog vlaka?
— upita Pavle crvenoarmejsca u kožnatom kaputu koji je nosio posudu s vodom.

— Eno tamo — mahnu ovaj rukom prema lokomotivi.

¹ Kombring — komandant brigade.

Zaustavivši se pored lokomotive, Korčagin upita:

— Tko je komandant?

Obučen u kožu od glave do pete, čovjek s madežem na licu okrenu se prema njemu.

— Ja!

Pavle izvuče iz džepa paket.

— Evo naređenja kombriga. Potvrdite na kuverti.

Komandir stavi kuvertu na koljeno i potpiše. Pored srednjeg točka lokomotive radila je s mazalicom nečija prilika. Pavle je vidio samo široka leđa, a iz kožnatih hlača virila je ručica nagana.

— Evo ti revers — čovjek u kožnatom kaputu pruži Pavlu kuvertu.

Pavle je već zatezao uzde spreman da pođe. Čovjek kod lokomotive se uspravi. U tom trenutku Pavle skoči s konja kao da ga je vjetar ponio.

— Artjome, braco!

Sav zamazan mazivom, mašinovođa brzo ostavi mazalicu i zgrabi u medvjedi zagrljaj mladog crvenoarmejsca.

— Pavka! Vucibatino! Pa to si ti! — povika on ne vjerujući svojim očima.

Komandant oklopnog vlaka promatrao je s čuđenjem ovaj prizor. Crvenoarmejski artiljeristi smijali su se.

— Gle, braća se sreća.

Devetnaestog kolovoza u oblasti Lavova Pavle u borbi izgubi kapu. On zaustavi konja, ali su naprijed eskadroni već bili uletjeli u poljske redove. Kroz ljeskovo grmlje letio je Demidov. Projuri dolje prema rijeci vičući u trku:

— Načdiva¹ ubiše!

Pavle uzdrhta. Poginuo je Letunov, njegov herojski komandant divizije, drug neustrašiv i hrabar. Pavla zahvati divlji bijes.

On udari tupim krajem sablje izmučenog Gnjetka, čiji je đem bio krvav, i uleti u najgušći okršaj.

— Sijeci gadove! Sijeci ih! Udri poljske plemiće! Letunova ubiše! — Zaslijepljen, ne videći žrtvu, tresnu neku priliku u zelenoj uniformi. Obuzeti divljom mržnjom zbog smrti načdiva eksadronci sasjekoše vod legionara.

Izbili su u polje goneći one što su bježali, ali po njima je već tukla baterija. Šrapneli su zviždali zrakom sijući smrt.

Pred Pavlovim očima sinu kao magnezij zeleni plamen, nešto ga kao grom udari u uši, ožeže glavu kao usijano željezo. Nekako se strašno, neshvatljivo zavrtila zemlja i poče da se okreće prevrćući se na stranu.

Pavle je bio kao slamka izbačen iz sedla. Preletjevši preko Gnjetkove glave, on teško padne na zemlju.

I odjednom nastane noć.

---

¹ Načdiv — komandant divizije.

DEVETA GLAVA

Aždajine su oči ispučene kao mačja glava, tamno-
crvene, sredina je zelena, gore, prelijevaju se živom
svjetlošću. Aždaja se miče pomoću nekoliko desetaka
pipaka; oni se kao klupko zmija izvijaju, odvratno šušte
kreljuštima. Aždaja se primače. On je vidi gotovo pred
samim očima. Pipci mu počеше militi po tijelu, oni su
hladni i peckaju kao kopriva. Aždaja izvlači svoj žalac
i on mu se upija kao pijavica u glavu, grčevito se skra-
čuje i usisava u sebe njegovu krv. On osjeća kako se
krv prelijeva iz njegova tijela u naduven trup Aždaje.
A žalac siše, siše, i tamo gdje mu se on pripio uz glavu,
osjeća nepodnošljiv bol.

Negdje daleko, daleko čuju se ljudski glasovi:

— Koliki mu je sada puls?

A još tiše odgovara drugi ženski glas:

— Puls mu je sto trideset osam. Temperatura tride-
set devet i pet. Neprestano u bunilu.

Aždaje nestane, ali je bol žalca ostao. Pavle osjeća:
nečiji se prsti dotiču njegove ruke više zglavka. On se
trudi da otvori oči, ali su mu kapci tako teški da nema
snage da ih digne. Zašto mu je tako toplo? Mati je
svakako naložila peć. Ali opet negdje govore ljudi:

— Puls je sada sto dvadeset i dva.

On pokuša da digne kapke. A iznutra je vatra, za-
gušljivo je.

Kako bi želio da pije, da pije! On će odmah ustati,
napit će se. Ali zašto ne ustaje? Tek što je htio da se
pomakne, ali tijelo je tuđe, neposlušno, nije njegovo
tijelo. Sada će majka donijeti vode. On će joj reći:
»Hoću vode«. Nešto se miče oko njega. Ne primiče li
mu se možda ponovo aždaja? Evo nje, evo njezinih
crvenih očiju...

Izdaleka se čuje tihi glas:

— Frosja, donesite vode!

»Čije je to ime?« trudi se Pavle da se sjeti, ali od
napora tone u mrak. Izađe odavde i ponovo se sjeti:

»Hoću da pijem.«

Čuje glasove:

— On, čini se, dolazi sebi.

I već je jasniji i bliži glas:

— Hoćete li da pijete, bolesniče?

»Da li sam ja bolestan, ili to ne govore meni? Ta,
bolujem od tifusa — eto u čemu je stvar.« I po treći put
pokušava da digne kapke. Najzad uspijeva. Prvo što je
nazreo kroz uski prorez očiju, koje su se otvarale —
bila je crvena kugla nad glavom, ali nju skriva nešto
tamno, to tamno se naginje prema njemu i usne osjećaju
tvrđi rub čaše i vlagu, životvornu vlagu. Vatra se iznu-
tra gasi.

Prošapta zadovoljno:

— Sada je dobro.

— Bolesniče, vidite li me?

To pita ono tamno, što stoji nad njim i, predajući se
snu, on ipak uspije da odgovori:

— Ne vidim, ali čujem...

— Tko bi mogao reći da će preživjeti? Ali on, vidite, on se izvukao u život. Nevjerojatno jak organizam. Vi se, Nina Vladimirova, možete ponositi. Vi ste ga u pravom smislu riječi spasili.

A ženski glas uzbuđeno:

— O, ja se veoma radujem!

Poslije trinaestdnevne nesvijesti Korčaginu se vrati svijest.

Mlado tijelo nije željelo da umre, a snaga mu se lagano vraćala. To je bilo drugo rođenje, sve mu je izgledalo novo, neobično. Samo je glava s nepojmljivom težinom ležala nepokretna u gipsanoj kutiji i nije imao snage da je pokrene. Ali mu se osjećanje vlastitoga tijela povratilo i već je mogao da steže i da ispruži prste na rukama.

Nina Vladimirovna, liječnik asistent kliničke vojne bolnice, prelistavala je debeli svezak plavičastih korica za malim stolom u svojoj kvadratnoj sobi. U nju su sitnim, kosim rukopisom bile unijete kratke bilješke:

26. kolovoza 1920.

Danas su nam iz sanitetskog vlaka dovezli grupu teških ranjenika. Na krevet u uglu kod prozora položise crvenoarmejca razbijene glave. Njemu je tek sedamnaest godina. Predali su mi svežanj njegovih dokumenata nađenih u džepu, stavljenih u kuvertu zajedno s liječničkim bilješkama. Zove se Korčagin Pavle Andrejević. Tamo je bila: otrcana članska karta br. 967 Komunističkog saveza omladine Ukrajine, poderana crve-

noarmijska knjižica i izvadak iz pukovske naredbe. U njoj se govorilo, da se crvenoarmeju Korčaginu izjavljuje zahvalnost za ratne zasluge u izvidničkoj službi. I bilješku je, napisao, očigledno, vlastoručno vlasnik:

»Molim drugove da u slučaju moje smrti pišu mojoj rodbini: grad Šepetovka, depo, bravaru Artjomu Korčaginu.«

Ranjenik je u nesvjestici otkada ga je šrapnela pogodila, od 19. kolovoza. Sutra će ga pregledati Anatolije Stepanović.

27. kolovoza.

Danas su Korčaginu pregledali ranu. Ona je vrlo duboka, probijena mu je lubanja, uslijed čega je paralizirana cijela desna strana glave. U desnom oku krvarenje. Oko otečeno.

Anatolije Stepanović je htio da izvadi oko, da bi se izbjeglo zapaljenje, ali sam ga nagovorila da to ne čini dok ima nade, da će se otok smanjiti. On se složio.

Ja sam se rukovodila samo estetskim osjećajem. Ako mladić preživi, zašto praviti od njega nakazu vadeći mu oko?

Ranjenik neprestano bunca, prevrće se, pored njega treba neprekidno bdjeti. Ja mu posvećujem mnogo vremena. Meni je veoma žao njegove mladosti i hoću da ga otrgnem od smrti, ako mi pođe za rukom.

Jučer sam nekoliko sati provela u odjelu poslije smjene. On je najteži ranjenik. Slušam njegovo bunčanje. Katkada on bunca kao da priča. Ja saznajem mnogo stvari iz njegova života, samo on ponekad strašno psuje. Ta je psovka užasna. Boli me, nekako, da čujem od

njega tako strašne psovke. Anatolije Stepanović kaže, da on ne će preživjeti. Starac ljutito gundā: »Ne mogu da razumijem kako je moguće gotovo djecu primati u vojsku? To je bezdušno«.

30. kolovoza.

Korčagin još nikako ne dolazi k sebi. On leži u zasebnom odjelu, tamo leže oni, koji su na umoru. Pored njega, gotovo ne mičući se, sjedi bolničarka Frosja. Ona ga, kako se uspostavilo, poznaje. Oni su nekada radili zajedno. S kakvom se toplom pažnjom odnosi prema ovom bolesniku! Sad i ja osjećam, da je njegov položaj beznadan.

2. rujna.

Jedanaest sati uveče. Danas je za mene značajan dan. Moj bolesnik, Korčagin, došao je k sebi, oživio je. Kriza je prošla. Posljednja dva dana nisam išla kući.

Sada nisam u stanju da izrazim radost, što je spašen još jedan. U našem odjelu je jedna smrt manje. U mom zamornom poslu je najveselije ovo ozdravljenje bolesnika. Oni su mi privrženi kao djeca.

Njihovo je prijateljstvo iskreno i jednostavno, i kad se rastajemo katkada, štaviše, plačem. Ovo je malo smiješno, ali je istina.

10. rujna.

Danas sam napisala prvo pismo Korčaginovoj rodbini. On piše, da je lako ranjen, da će uskoro ozdraviti i doći kući; izgubio je mnogo krvi, blijed je kao krpa, još je veoma slab.

14. rujna.

Korčagin se prvi put osmjehnuo. Osmijeh mu je lijep. Obično je za svoje godine prerano surov. Oporavlja se nevjerojatno brzo. On i Frosja su prijatelji. Ja je često vidim pored njegove postelje. Ona mu je, izgleda, govorila o meni, svakako suviše me hvalila, i bolesnik me dočekuje s jedva primjetnim osmijehom. Jučer me pitao:

— Otkud vam, doktore, na rukama crne mrlje?

Prešutjela sam da su to tragovi od njegovih prstiju, kojima mi je do bola stezao ruku za vrijeme svog bunila.

17. rujna.

Rana na Korčaginu čelu izgleda dobro. Nas liječnike zadivljuje bezgranično strpljenje s kojim ranjenik podnosi previjanje.

Obično je u sličnim slučajevima mnogo jauka i hirova. Ovaj šuti i kada mu jodom premazuju otvorenu ranu zateže se kao žica. Često gubi svijest, ali uopće za sve vrijeme ni jednog jauka.

Već svi znaju: ako Korčagin jauče, znači da je izgubio svijest.

Odakle mu ovolika čvrstina? Ne znam.

21. rujna.

Korčagina su na kolicima prvi put izvezli na veliku bolničku terasu. Kako je samo gledao u vrt, kako je žudno udisao svježi zrak! Na njegovoj gazom umotanoj glavi otvoreno je samo jedno oko. Ovo oko sija, pokretno je, gleda na svijet kao da ga prvi put vidi.

26. rujna.

Danas su me pozvali dolje u prijemni odjel, tamo su me srele dvije djevojke. Jedna od njih je vrlo lijepa. Molile su da vide Korčagina. Zovu se: Tonja Tumanova i Tatjana Buranovska. Ime Tonja mi je poznato. Njega je Korčagin katkad ponavljao u bunilu. Dopustila sam im posjet.

8. listopada.

Korčagin se prvi put bez ičije pomoći šeće po parku. On me više puta pitao kada će moći da izađe. Odgovorila sam mu da će moći uskoro. Obje prijateljice pohađaju bolesnika, svakoga dana kada su posjeti. Ja znam zbog čega on nije jaukao i uopće ne jauče. Na moje pitanje je odgovorio:

— Čitajte roman »Obad«, tada ćete saznati..

14. listopada.

Korčagin je izišao. Rastali smo se veoma toplo. Zavojs oka je skinut, ostao je samo na čelu. Oko je oslijepilo, ali izvana izgleda normalno. Bilo mi je vrlo teško da se rastanem s ovim dobrim drugom.

Tako je to uvijek: izliječe se i odlaze od nas da se možda nikada više ne sretnemo. Opraštajući se rekao je:

— Bolje bi bilo da je oslijepilo lijevo oko — kako ću sada pucati?

On još misli na front.

U prvo vrijeme po izlasku iz bolnice Pavle je živio kod Buranovskog, gdje je odsjela Tonja.

Odmah je pokušao da Tonju uvede u opći rad. Pozvao ju je na gradski skup Komsomola. Tonja je pristala, ali kada je izašla iz sobe u kojoj se oblačila, Pavle se ugrize za usnicu. Bila je obučena vrlo ukusno, naročito dotjerana, i on nije mogao da se odluči da je povede u svoje društvo.

Tada je izbio prvi sukob. Na njegovo pitanje zbog čega se tako obukla, ona se našla uvrijeđena:

— Ja se nikada ne pokoravam prilikama; ako ti je neugodno da ideš sa mnom, ja ću ostati.

Njemu je onda u klubu bilo mučno da je vidi nakinđurenu među izbljedjelim bluzama i koporanima. Mladići su primili Tonju kao tuđinku. Ona je to osjećala, gledala je na sve s preziranjem i izazivački.

Sekretar Komsomola robnog pristaništa, plećati mladić u gruboj bluzi od šatorskog krila, nosač Pankratov, pozove Pavla u stranu. Pogleda neljubazno Pavla, a ispod oka Tonju, i reče:

— To si ti, je li, doveo ovu nakinđurenu damu ovamo?

— Da, ja — suho odgovori Pavle.

— Hm-da... — procijedi Pankratov. — Njezina spoljašnost nije najpodesnija za nas, miriše na buržoaziju. Kako su je propustiti ovamo?

Pavlu poče da bije u sljepočicama.

— To je moja drugarica, i ja sam je doveo ovamo. Razumiješ? Ona nije prema nama neprijateljski raspoložena, doduše polaže na oblačenje — to je istina, ali ne treba uvijek prema odijelu suditi čovjeka. Ja također znam tko se može ovamo dovesti, i ne treba se uzrujavati, druže.

Htjede da kaže nešto grublje, ali se uzdrži, znajući da Pankratov iskazuje opće mišljenje, i sve svoje negodovanje prenese na Tonju.

»Govorio sam joj! Koga joj je đavola trebalo to kindurenje?«

To je sve bilo početak kraja njihova prijateljstva. S osjećanjem gorčine i čuđenja gledao je Pavle kako se krši naizgled tako čvrsto prijateljstvo.

Prošlo je još nekoliko dana, a svaki susret, svaki razgovor unosili su sve veće otuđivanje i prikriveno neprijateljstvo u njihove odnose. Tonjin jeftin individualizam postajao je nepodnošljiv Pavlu.

Za oboje je bila jasna neminovnost njihova raskida.

Danas su oboje došli u Trgovački park posut uvelim lišćem da bi rekle jedno drugome posljednju riječ. Stajali su pored ograde nad ponorom; dalje se presijavala siva vodena masa Dnjepra; uzvodno je, iza ogromnog mosta, milio remorker umorno lupajući kotačima kao krilima i vukao za sobom dva trbušasta šlepa. Sunce na zalazu zlatilo je kao potezima slikarskog kista Truhanov otok, a stakla na kućama plamsala su u žarkom ognju sunčanih zraka.

Tonja je promatrala zlatne zrake i reče s dubokom tugom:

— Je li moguće da će se naše prijateljstvo ugasiti kao što se sada sunce gasi?

On ju je promatrao netremice; stisnuvši čvrsto obrve tiho odgovori:

— Tonja, mi smo već govoriti o tome. Ti, naravno, znaš da sam te volio, i sada još moja ljubav može da se vratiti, ali zato ti treba da budeš s nama. Ja više nisam onaj Pavluša kao što sam bio ranije. I ja ću biti loš muž,

ako ti smatraš da treba da pripadaš prvo sebi, a zatim Partiji. A ja ću pripadati prvo Partiji, a zatim tebi i ostaloj mojoj porodici.

Tonja je s tugom gledala plavu rijeku, i oči joj se napuniše suzama.

Pavle je promatrao poznati profil, gustu kestenjavu kosu, i srce mu zapljusnu val sažaljenja prema djevojci nekada tako dragoj i bliskoj.

On obazrivo spusti svoju ruku na njezino rame.

— Odbaci sve što te veže. Pođi k nama. Zajedno ćemo dotući gospodu. Kod nas ima mnogo dobrih djevojaka, zajedno s nama podnose onc svu težinu žestoke borbe, zajedno s nama podnose sve oskudice. One možda nisu tako obrazovane kao ti: ali zašto, zašto ti ne ćeš da budeš s nama? Ti kažeš, da je tebe Čužanjin htio da siluje, ali on je izrod, on nije borac. Kažeš, dočekali su te neljubazno, a zašto si se obukla kao za buržujski bal? Ponos te zahvatio, ne ćeš, veliš, da se prilagodiš prljavim bluzama. Imala si smionosti da zavoliš radnika, a ideju ne možeš da zavoliš. Žao mi je, da se rastanem s tobom, a želio bih da te imam u lijepoj uspomeni.

On zašuti.

Sutradan je na ulici Pavle vidio naredbu s potpisom predsjednika gubernijske Čeke Žuhraja. Srce mu je uzdrhtalo. Silom se probio do mornara — nisu ga puštali. Takvu je »gužvu« napravio, da su stražari htjeli da ga uhapse. Ipak se probio.

Sreo se s Fjedorom lijepo. Fjedoru je tane odnijelo ruku. Odmah su počeli govoriti o radu.

— Gušit ćemo ovdje kontru, kad nemaš snage za front. Dođi sutra — rekao je Žuhraj .

Borba s bijelim Poljacima se završila. Crvene armije, koje su bile gotovo pred zidovima Varšave, pošto su istrošile sve svoje materijale i fizičke snage, odvojene od svojih baza, nisu mogle da zauzmu posljednju granicu, vratile su se natrag. Dogodilo se »čudo na Visli«, kako Poljaci nazivaju odstupanje crvenih od Varšave. Bijela gospodska Poljska je i dalje postojala. San o Poljskoj sovjetskoj socijalističkoj republici zasada nije mogao da se ostvari.

Zemlja zalivena krvlju tražila je predaha.

Pavle nije mogao da se vidi sa svojim, jer su grad Šepetovku opet zauzeli bijeli Poljaci, te je postao privremena granica fronte. Vodili su se pregovori za mir. Dane i noći provodio je Pavle u vanrednoj komisiji izvršujući razne poruke. Živio je u Fjodorovoj sobi. Kad je saznao, da su Poljaci zauzeli gradić, Pavla obuze tuga.

— Dakle, Fjodore, znači, da će majka ostati preko granice, ako se primirje na ovome završi?

— Ali granica će sigurno ići preko Gorinja, rijekom. Tako da će grad nama ostati. Ubrzo ćemo saznati.

S poljskog fronta na jug prebacivale su se divizije. Koristeći se zatišjem, od Krima se pojavio Vrangel. I u doba, kada je republika naprezala sve svoje snage na poljskoj fronti, vrangelovci su krenuli s juga na sjever duž Dnjepra, probijajući se prema Jekaterinoslavskoj guberniji.

Radi likvidiranja ovog posljednjeg kontrarevolucionarnog gnijezda, koristeći se time, što se završio rat s Poljacima, zemlja baci sve svoje armije na Krim.

Preko Kijeva na jug prolazili su transporti natovareni ljudima, kolima, kuhinjama, topovima. U transport-

noj Čeki sektora fronte grozničavo se radilo. Sva ova bujica pravila je »zapušače«; tada su željezničke stanice bile prepune i kretanje se kočilo, jer nije bilo nijedne slobodne pruge. A aparati su izbacivali vrpce s ultimativnim brzojavima. U njima se naređivalo, da se oslobodi pruga za tu i tu diviziju. Milile su beskrajne vrpce s mnogo crtica i u svakoj od njih je stajalo: »Preko reda... u smislu ratne naredbe... odmah osloboditi prugu...« I gotovo se u svakoj od njih napominjalo, da će za neizvršenje krivci biti predani sudu revolucionarnog ratnog tribunala.

A odgovorna za »zapušače« bila je UTČK.¹

Ovamo su ulijetali mašuci naganima komandiri odreda zahtijevajući da smjesta njihov transport krene naprijed u vezi s tim i tim brzojavom komandanta armije pod tim i tim brojem.

Nitko od njih nije htio ni da čuje, da se ovo ne može učiniti. »Puštaj naprijed pod svaku cijenu!« I nizale su se strašne psovke. U naročito zapletenim slučajevima hitno su pozivali Žuhraja. I tada bi se razjareni, spremni da pucaju jedni na druge, odjednom smirili.

Žuhrajeva željezna pojava, hladna, spokojna i odlučan glas, koji ne dopušta protivljenje prinuđavao ih je da izvučene nagane vrate u futrole.

Pavle je izlazio iz sobe na peron s bolom u glavi. Razorno je utjecao na živce čekistički rad.

Jednom je na platformi vagona punoj municijskih sanduka Pavle ugledao Serjožu. Bruzžak se bacio na njega s platforme, umalo ga nije oborio na zemlju i čvrsto ga stezao u zagrljaj.

— Pavka! Davole, odmah sam te poznao.

¹ UTČK — transportna čeka sektora.

Prijatelji nisu znali šta da pitaju jedan drugog, o čemu da pričaju. Tako su mnogo preživjeli za ovo vrijeme. Pitali su i ne čekajući odgovor odgovarali sami. Nisu ni čuli sirenu. Tek kada su vagoni polako krenuli, pustili su se iz zagrljaja.

Što su mogli? Susret se prekinuo, vlak je išao sve brže i brže. I, da ne bi ostao, Serjoža posljednji put doviknu nešto prijatelju, potrča preko perona hvatajući se za otvorena vrata teretnog vagona; prihvatilo ga je nekoliko ruku i uvuklo unutra. A Pavle je stajao i gledao za njim i tek se sada sjetio da Serjoža ne zna o Valjinoj mučeničkoj smrti. Ta, Serjoža još nije bio u svom rodnom gradu. A on mu, Pavle, zbunjen susretom, ovo nije rekao.

»Neka putuje mirno, dobro je što ne zna«, mislio je Pavle. Nije ni slutio da vidi svoga prijatelja posljednji put. Nije znao ni Sergej dok je stajao na krovu vagona i izlagao svoje grudi udarcu jesenjeg vjetra, da ide u susret smrti.

— Sjedi, Serjoža — nagovarao ga je Dorošenko, crvenoarmejac s pregorjelom kabanicom na leđima.

— Ne smeta, ja i vjetar smo prijatelji. Neka duva — odgovarao je smijući se Serjoža.

A kroz sedmicu dana je poginuo u prvom boju u jesenjoj ukrajinskoj stepi.

Izdaleka je doletio zalutali metak.

Uzdrhtao je od udarca. Koraknuo je u susret vatre-
nom bolu, koji mu je cijepao grudi, zateturao se, nije viknuo, zagrlio je zrak, čvrsto pritisnuo ruke na grudi i povivši se kao da se spremio za skok udario o zemlju otežalim tijelom, a njegove plave oči uperile su se nepomično u beskrajnu stepu.

Rad u Čeki, pun nerveze, utjecao je na Pavkino još slabo zdravlje. Učestali su bolovi od kontuzije, i najzad je, poslije dvije neprospavane noći, izgubio svijest.

Tada se obratio Žuhraju:

— Šta misliš, Fjodore, da li će biti ispravno da prijedem na drugi rad? Veoma želim da idem u glavne radionice da radim svoj zanat, i onako osjećam da nemam dara za ovo. U komisiji su mi rekli, da sam za vojnu sluzbu nesposoban. Ali je ovdje gore nego na fronti. Eto, ona dva dana kada smo likvidirali Sutirjevu bandu, sasvim su me upropastila. Ja moram da se odmorim od pucnjave. Ti, Fjodore, razumiješ da sam ja loš čekist, jer se jedva držim na nogama.

Žuhraj zabrinuto pogleda Pavla.

— Da, izgledaš prilično loše. Trebalo te još ranije osloboditi, ali ja sam kriv, zbog posla nisam obratio pažnju.

Posljedica ovog razgovora bila je ta, da se Pavle našao u Gubernijskom komitetu partijske omladine s uvjerenjem u kome je zabilježeno da se on, Korčagin, stavlja na raspoloženje komitetu.

Vjetropirasti mladić s drsko navučenom kapom na oči, pošto baci uvjerenje, veselo namignu Pavlu.

— Iz Čeke? Prijatna ustanova. Odmah ćemo ti naći posla. Nama su veoma potrebni momci. Kamo ćemo s tobom? Hoćeš li u Gubernijski komitet za ishranu? Ne ćeš? Ne treba. Da pođeš na pristaniše u Agitbazu¹? Ne ćeš? E, šteta. Lijepo mjestance, udarnički obrok,

Pavle prekide mladića:

— Hoću na željeznicu, u glavne radionice.

---

¹ Agitbaza — agitaciona baza.

Ovaj ga začudeno pogleda:

— U glavne radionice? Hm... Tamo nam nisu potrebni ljudi. Uostalom, idi Ustinovićevoj. Ona će te nekako smjestiti.

Poslije kratkog razgovora s crnomanjastom djevojkicom bilo je odlučeno: Pavle odlazi kao sekretar komсомolskog kolektiva u radionice, s tim da radi i u radionici.

A u to vrijeme na kapijama Krima, u uzanom grliću poluotoka, kod starih granica, koje su nekada dijelile krimske Tatare od zaporoških tabora, stajala je obnovljena i strašna sa svojim utvrđenjima bjelogardijska tvrđava — Perekop.

Iza Perekopa, na Krimu, osjećajući se potpuno sigurno pijančio je, stjeran iz svih krajeva zemlje, osuđen na smrt stari svijet.

I jedne jesenje vlažne noći na desetke tisuća sinova radničkog naroda ušlo je u hladnu vodu zaliva, da bi preko noći prešli Sivaš i udarili s leđa neprijatelja, koji se ukopao u utvrđenjima. Među tisućama drugih išao je Ivan Žarki brižljivo noseći na glavi svoj mitraljez.

I kada je u zoru uzavrio u divljoj groznici Perokop, kada su ravno u čelo, preko zapreka poletjele tisuće, iza leđa bijelih, na Litovskom poluotoku izlazile su na obalu kolone, koje su prve prešle Sivaš. I jedan od prvih, koji se uspuzao na strmu obalu bio je Žarki.

Rasplamtio se boj, neviđen po svojoj žestiti. Konjica bijelih rušila se u divljem zvjerskom poletu na ljude, koji su izlazili iz vode. Mirtaljez Žarkoga sipao je smrt, ni za trenutak se nije zaustavljao. I padale su gomile

ljudi i konja pod olovnom kišom. Grozničavom brzinom umetao je Žarki sve nove i nove šaržere.

Perekop je odjekivao od grmljavine stotine topova. Izgledalo je kao da je zemlja poletjela u bezdan i, parajući divljim fijukom nebo, letjele su noseći smrt tisuće granata, rasprskujući se u najsitnije komadiće. Zemlja, izorana, izranjena, letjela je uvis u crnim komadima, zaklanjajući sunce.

Glava aždaje bila je razmrskana, i na Krim je provalila crvena bujica; jurnule su, strašne u svom posljednjem udarcu, divizije Prve konjičke armije. Obuzeti grozničavim strahom, bjelogardijci su u panici zaposjedali brodove, koji su napuštali pristaništa.

Republika je pričvršćavala na poderane bluze, tamo gdje kuca srce, zlatne kružice ordena Crvene zastave, a među ovima je bila i bluza mitraljesca-komsomolca Ivana Žarkog.

Mir s Poljacima bio je zaključen, i gradić je, kako se nadao Žuhraj, ostao u Sovjetskoj Ukrajini. Granicom je postala rijeka trideset pet kolimetara daleko od grada. U prosincu godine 1920., jednoga jutra, koje nikada neće zaboraviti, približavao se Pavle poznatim mjestima.

Izišao je na peron pokriven snijegom, bacio pogled na tablicu »Šepetovka I.«, svratio odmah lijevo u depo. Upitao je za Artjoma, ali bravara nije našao. Zakopčavši čvršće kabanicu, brzo pođe kroz šumu u grad.

Marija Jakovljeva se na kucanje na vrata okrenu pozivajući da uđe. I kada se na vratima pojavi on, zasut snijegom, poznade milo sinovljevo lice, uhvati se ruka-

ma za srce, nije mogla da progovori od neizmjerne radosti.

Pripila se cijelim svojim mršavim tijelom uz sinovljeve grudi i obasipajući bezbrojnim poljupcima njegovo lice plakala je od sreće.

A Pavle ju je grlio, gledao majčino lice izmučeno tugom i iščekivanjem, izbrazdano borama, i ništa nije govorio očekujući da se ona umiri.

Sreća je opet zablistala u očima izmučene žene, i majka tih dana nije mogla da se napriča, da se nagleda sina za koga je već mislila da ga ne će vidjeti. Njezinoj radosti nije bilo kraja kada je, poslije jedno tri dana, noću, u subotu ušao i Artjom s rancem na leđima.

U mali stan Korčaginih vraćali su se njegovi stanovnici. Poslije teških iskušenja i nezgoda srela su se braća, preživjevši pogibiju...

— Šta ćete sada raditi? — pitala je sinove Marija Jakovljevna.

— Opet ćemo se prihvatiti osovina, mama — odgovori Artjom.

A Pavle, pošto je proveo dvije sedmice kod kuće, otputova natrag u Kijev, gdje ga je čekao posao.

DRUGI DIO

PRVA GLAVA

Ponoć. Već je odavna odmilio rasklimatani posljednji tramvaj. Mjesec je obasjao blijedom svjetlošću naslon na prozoru. Kao plava koprena pokrile su njegove zrake krevet ostavljajući ostali dio sobe u polutami. U uglu na stolu je kružić svjetlosti ispod štita stolne svjetiljke. Rita se nadnijela nisko nad debelom bilježnicom, svojim dnevnikom.

24. svibnja — zabilježio je oštar vrh njezine olovke.

Opet pokušavam da zabilježim svoje utiske. Opet prazno mjesto. Mjesec i po je prošlo, a ja nisam zapsala ni jednu riječ. Moram se pomiriti s ovim prekidom.

Kada da nađem vremena za dnevnik? Evo, sada je noć, a ja pišem. Nesanica. Drug Segal odlazi na rad u CK. Ova vijest nas je sve ožalostila. Divan je čovjek naš Lazar Aleksandrović. Tek sada shvaćam kakvo je bogatstvo bilo za sve nas prijateljstvo s njim. Svakako će se s odlaskom Segala raspasti kružok dijamata.¹ Juče smo do kasno u noć bili kod njega, provjeravali smo uspjehe naših »štićenicima«. Došao je sekretar Gubkomola Akim i nesimpatični šef statistike Tufta. Ne trpim ovu saveznicu. Segal je likovao. Njegov je učenik, Korčagin, sjajno oborio Tuftu iz historije Partije. Da, ova dva mjeseca nisu propala uzalud. Nije mi žao na-

---

¹ Dijalektičkog materijalizma. — Prev.

pora kada se postižu takovi rezultati. Kako se čuje, Žuhraj prelazi na rad u Specijalni odsjek vojnog okruga. A zašto, ne znam.

Lazar Aleksandrović mi je predao svoga učenika.

— Završite započeto — rekao je — ne zaustavljajte se na pola puta. I vi, Rita, i on imat ćete čemu jedno drugo da poučite. Dječak se još nije sasvim oslobodio stihije, živi osjećajima, koji u njemu bjesne, i vihori tih osjećaja guraju ga u stranu. Koliko vas poznajem, Rita, bit ćete mu najpogodniji učitelj. Želim vam uspjeh. Ne zaboravite mi pisati u Moskvu — rekao mi je Segal opraštajući se.

Danas su iz CK poslali novog sekretara Solomenskog rajkoma Žarkog. Ja ga poznajem iz vojske.

Sutra će Dimitrije dovesti Korčagina. Opisat ću Dubavu: srednjeg rasta, jak, muskulozan. U Komsomolu je od osamnaeste, u Partiji od dvadesete godine. To je jedan od trojice isključenih iz Gubkomola kao pripadnika »radničke opozicije«. Učenje je s njim bilo teško. Svakog dana je kvario plan obasipajući me pitanjima, udaljujući se od teme. Između Jurenjeve, moje drage učenice, i Dubave dolazilo je do čestih razmimoilaženja. Još prve večeri on odmjeri Olgu od glave do pete i primijeti:

— Nisi se propisno obukla, stara. Treba da imaš hlače s kožom, mamuze, buđonokvu¹ i sablju, a ovako si neka polutanka.

Olga mu nije ostala dužna i morala sam ih razvaditi. Dubava je, izgleda, Korčaginov prijatelj... Zasadu je dosta. Vrijeme je da se spava.

---

¹ Šiljati šljem od sukna.

Vrućina je izmorila zemlju. Usijala je željeznu ogradu mosta nad željezničkom stanicom. Na most su se penjali tromi ljudi iznemogli od vrućine. To nisu bili putnici. Preko mosta su prelazili najviše stanovnici željezničkog rajona u grad.

S gornje stube Pavle je primijetio Ritu. Ona je prije njega došla na vlak i gledala ljude, koji su silazili.

Pavle se zaustavi na jedno tri koraka od Ustinovićeve. Ona ga nije vidjela. Pavle ju je gledao s nekim čudnim interesom. Rita je imala na sebi prugastu bluzu i plavu kratku suknju od proste tkanine, kaputić od mekog boksa bila je prebacila preko ramena. Njezino preplanulo lice bilo je uokvireno pramenom neposlušne kose. Ona je stajala lako zabačene glave i žmirkala od blještave svjetlosti. Prvi put je Korčagin gledao svoga prijatelja i učitelja takvim očima, i prvi put mu je pala na um misao, da Rita nije samo član biroa Gubkoma, nego... I uhvativši sebe u takvim »grešnim« mislima, ljut na sebe, pozva je.

— Ja te već cio sat promatram, a ti me ne vidiš. Vrijeme je da idemo, vlak već stoji.

Onj pridoše službenom ulazu na peron.

Jučer je Gubkom odredio Ritu kao svoga predstavnika na jednoj od sreskih konferencija. Pridodali su joj Korčagina. Danas je trebalo da sjednu na vlak, što je bio vrlo težak zadatak. Stanica se u vrijeme odlaska rijetkih vlakova nalazila u vlasti svemoćne putničke petorke i bez propusnice Posadkoma¹ nitko nije imao prava da iziđe na peron. Sve ulaze i izlaze držao je odred komisije, koji je imao dužnost da ne propušta nikoga. Vlak, prepun ljudi, mogao je da primi samo de-

¹ Komitet za smještaj putnika.

seti dio onih, koji su željeli da otputuju. Nitko nije želio da ostane da na njima čeka slučajni vlak. Tisuće ljudi je napadalo prolaze, pokušavajući da se probije do nepristupačnih zelenih vagona. Stanica je u takve dane preživljavala pravu opsadu i ponekad je dolazilo do tučnjave.

Pavle i Rita uzaludno su pokušavali da se probiju na peron.

Znajući sve ulaze i izlaze, Pavle provede svoju suputnicu kroz gardeboru. Teško su se probili do vagona br. 4. Kod vrata vagona, zadržavajući gustu gomilu, stajao je, skuhan od vrućine, čekist ponavljajući po stoti put:

— Kažem vam, vagon je prepun, a na odbojнике i krov, prema naređenju, nikoga ne ćemo pustiti.

Njega su gurali razbješnjeli ljudi podnoseći mu pod nos, karte Posadkoma, koje su izdane za četvrti broj. Ogorčene psovke, uzvici, gurnjava pred svakim vagonom. Pavle je vidio da se normalno ne će moći popeti u ovaj vlak, ali se moralo otputovati, inače bi konferencija propala.

Pozvavši Ritu u stranu, saopći joj svoj plan za akciju. On će se probiti u vagon, otvorit će prozor i uvući će kroz njega Ritu. Inače ništa ne će ispasti.

— Daj mi svoj kaput, on je bolji od svake legitimacije.

Pavle uze od nje kaput, obuče ga, premjesti u džep od kaputa svoj nagan, ostavljajući namjerno da viri ručica s gajtanom. Pošto je ostavio torbu s namirnicama kraj Ritinih nogu, pođe prema vagonu. Ne obazirući se odgurnu putnike, uhvati se rukom za šipku.

— Ej, družе, kamo?

Pavle pogleda korpulentnog čekistu.

— Ja sam iz Specijalnog odjelka okruga.¹ Hoću da provjerim da li su se svi ovdje popeli s kartama Posadkoma — reče Pavle tónom, koji nije dopuštao sumnju u njegove punomoći.

Čekist pogleda u njegov džep, izbrisa rukavom znoj s čela i reče nemarno:

— Pa provjeri, ako uđeš.

Radeći rukama, ramenima i pogdjegdje šakama, penjući se na tuđa leđa, podižući se na ruke, hvatajući se za gornje police, obasipan kišom psovki, Pavle se ipak probi u sredinu vagona.

— Kuda te nosi đavo, triput proklet bio! — vikala je na njega debela žena kada je, spuštajući se odozgo, nagazio na njezino koljeno. Žena se ugurala svojim debelim tijelom od sedam pudova² na kraj donje police i držala je između nogu kantu za maslo. Takve su kante, sanduci i košare stajali na svim policama. U vagonu se nije moglo disati.

Na grdnje ove žene Pavle odgovori pitanjem:

— Vaša putnička karta, građanko?

— Šta? — dreknu ona na nezvanog kontrolora.

S najviše police spusti se nečija »šatrovačka« tikva i zagrmi u kontrabasu:

— Vaska, kakav se to sumnjiv tip zavukao ovdje? Daj mu pasoš za »evbazu«.³

Ravno nad Korčaginovom glavom pojavilo se ono što je, izgleda, bilo Vaska. Snažan momak, kosmatih grudi, upre u Korčagina pogled svojih bikovskih očiju.

¹ Odjeljak za borbu protiv špijuna i sabotera.

² Pud — stara ruska mjera; nešto preko 16 kg.

³ Evakuaciona baza. — Evakuiraj ga odavde. — Prev.

— Šta si napao ženu? Kakva karta?

S bočne police visjela su četiri para nogu. Vlasnici ovih nogu sjedili su zagrljeno, energično krckajući sje-menke. Ovdje je, očigledno, putovalo rutinirano društvanje oprobanih torbara pljačkaša, koji su putujući željeznicom svašta doživljavali. Nije bilo vremena da se s njima raspravlja. Morao je da popne Ritu u vagon.

— Čiji je ovo sanduk? — upita on starijeg željezničara, pokazujući na drvenu kutiju kod prozora.

— Eno one cure tamo — pokaza ovaj na debele noge u tamnim čarapama.

Trebalo je otvoriti prozor. Sanduk mu je smetao. Nije imao gdje da ga stavi. Pavle ga diže na ruke i pruži njegovoj gazdarici, koja je sjedila na gornjoj polici.

— Prihvatite za trenutak, građanko — otvorit ću prozor.

— Što diraš tuđe stvari — vrisnu cura spljoštena nosa kada joj on stavi sanduk na koljena.

— Moćka, koji je to građanin što diže galamu? — obrati se ona za pomoć svome susjedu. Ovaj, ne silazeći s police, gurnu Pavla u leđa nogom obuvenom u sandalu.

— Ej, ti, nitkove! Tjeraj odavde, dok ti nisam prilijepio!

Pavle šutke otrpje udarac u leđa. Ugrizavši se za usnu, otvori prozor.

— Druže, pomakni se malo — zamoli on željezničara.

Oslobađajući mjesto pomače nečiju kantu i stade sasvim uz prozor.

Rita je bila kod vagona i brzo mu pruži torbu. Bacivši torbu na koljena žene, koja je držala kantu, Pavle

se nagne preko prozora i uhvativši Ritu za ruke povuče je sebi. Crvenoarmejac iz odreda za održavanje reda nije uspio da primijeti ovo narušavanje pravila i da ga spriječi, a Rita je već bila u vagonu. Nespretnom crvenoarmejcu nije ostalo ništa drugo nego da opsuje i da se udalji od prozora. Ritino pojavljivanje u vagonu srela je čitava torbarska družina takvom galamom, da se Rita zbunila i uznemirila. Nije imala gdje da se smjesti i stajala je na kraju donje police držeći se za priručje gornje. Sa svih strana su letjele psovke. Odozgo kontrabas izvali:

— Gle gada, sam ušao pa i djevojčuru za sobom vuče!

A netko nevidljiv pisnu odzgo:

— Moćka, zvekni ga između očiju. — Djevojčura je pokušavala da drveni sanduk stavi Korčaginu na glavu. Naokolo su bila tuđa, odvratna lica. Pavle zažali što je Rita ovdje, ali je bilo potrebno da se nekako smjeste.

— Građanine, uzmi svoje vreće s prolaza, ovdje će stati drugarica — obrati se onome koga su zvali Moćka, ali je kao odgovor dobio tako ciničnu rečenicu, da sav uskipi. Nad desnom obrvom osjeti učestale probode. — Pričekaj, podlače, ti ćeš mi za ovo platiti — jedva se uzdržavajući reče on mangupu, ali u istom trenutku dobi odozgo udarac nogom po glavi.

— Vaska, udari ga još jedamput, pa da mu sinu varnice! — podbadahu ga sa svih strana.

Sve od čega se dugo uzdržavao Pavle, izbi odjednom i, kao uvijek u takovim momentima, pokreti mu postadoše brzi i odsječni.

— Šta je, gade spekulantski, zar mislite još i da mi se rugate? — Podižući se na rukama kao na oprugama,

Pavle se popne na drugu policu i snažno udari šakom po bezobraznoj Moćkinjoj njušci. Udario ga je tako snažno, da je spekulat pao u prolaz na nečije glave.

— Dolje s police, gadovi, inače ću vas poubijati kao pse! — vikao je bijesno Korčagin mašući naganom ispred nosova četvorke. Situacija se sasvim okrenula. Rita je sve pažljivo promatrala da puca u svakoga tko bi pokušao da uhvati Korčagina. Gornja polica se brzo isprazni. »Šatrovačka« bratija brzo prijeđe u susjedni odjel.

Smjestivši Ritu na slobodnu policu, on joj šapnu:

— Ti sjedi ovdje, a ja idem da se obračunam s ovima.

Rita ga zaustavi:

— Da se ne ćeš tući?

— Ne, odmah ću se vratiti — umiri je on.

Prozor je bio opet otvoren i Pavle se kroz njega izvuče na peron. Nekoliko trenutaka kasnije već je bio kod stola, pred šefom željezničke čeke Burmeisterom; svojim starim starješinom. Letonac, pošto ga sasluša, izdade naređenje da se isprazni cijeli vagon i da se kod svih provjere isprave.

— Ja sam govorio, vagoni se dovode na peron puni torbara — gundao je Burmeister.

Odred od desetak čekista pretrese vagone. Pavle je po staroj navici pomagao da se provjeri cijeli vagon. Otišavši iz Čeke nije prekinuo veze sa svojim starim prijateljima, i kao sekretar omladinskog kolektiva poslao je na rad u UTČK mnogo najboljih komsomolaca. Pošto je završio provjeravanje, Pavle se vrati Riti. Vagon su napunili novi putnici — oni koji su službeno putovali — i crvenoarmejski.

Na trećoj polici u kutu ostalo je samo mjesto za Ritu, sve ostalo je bilo prenatrpano zavežljajima listova.

— Ne mari, smjestit ćemo se nekako — reče Rita.

Vlak krenu. Pored prozora pomakne se strina, koja je sjedila na gomili vreća.

— Manjka, gdje je moja kanta? — ču se njezin uzvik.

Sjedeći u tijesnom prostoru, ograđeni zavežljajima od susjeda, Rita i Pavle su trpali u usta hljeb i jabuke i veselo se sjećali skorašnjeg, ne sasvim veselog događaja.

Vlak je puzao. Pretovareni, rasklimani vagoni škripeći i pucketajući suhim drvenim dijelovima podrhtavali su na spojnicama šinja. Večernja tama je zavirila u vagon. Za njom noć pokri mrakom otvorene prozore. U vagonu mračno.

Rita umorno zadrijema stavivši glavu na torbu. Pavle je sjedio na kraju police oborene glave i pušio. I on je bio umoran, ali nije imao gdje da privilegne. Kroz prozor se osjećala svježina noći. Od potresa Rita se probudi. Ona primijeti plamen Pavlove cigarete. »On će tako do jutra sjediti. Očigledno, ne će da me stješnjava« — pomisli Rita.

— Druže Korčagine! Odbacite buržujske predra-sude, ležite i odmorite se — reče šaljivo.

Pavle leže pored nje i sa zadovoljstvom ispruži otekla noge.

— Sutra ćemo imati puno posla. Spavaj, prznice. — Njezina ruka s povjerenjem zagrlj prijatelja, i pored svog obraza on osjeti dodir njezine kose.

Za njega je Rita bila nepovrediva, to je bila njegova prijateljica i drugarica s istim ciljem, njegov politruk, a

ipak je bila žena. On je to prvi put osjetio kod mosta. i eto zašto ga tako uzbuđuje njezin zagrljaj. Pavle je osjećao duboko, ravnomjerno disanje, negdje su sasvim blizu njezine usne. Ta blizina izazva u njemu neodoljivu želju da nađe te usne. Samo je jakom voljom svladao tu želju.

Rita kao da je pogadala njegova osjećanja, osmjehnu se u mraku. Ona je već preživjela i radost ljubavi i užas gubitka. Dvojici boljševika dala je svoju ljubav. I obojicu su joj oduzeli bjelogardijski meci. Jedan — hrabri div, kombrig, drugi — mladić jasnih očiju.

Ubrzo buka točkova uspava Pavla. Tek ga ujutro probudi pisak lokomotive.

Kasno se počela Rita vraćati u svoju sobu. U rijetko otvorenoj bilježnici pojavilo se još nekoliko kratkih bilješki.

11. kolovoz.

Završili smo gubernijsku konferenciju. Akim, Mihajlo i drugi otputovali su u Harkov na Sveukrajinsku konferenciju. Na mene je spao sav tehnički posao. Dubava i Pavle dobili su punomoći za gubernijski komitet. Otkako su Dimitrija poslali za sekretara Pečorskog rajkomola, on više ne dolazi na učenje. Pretrpali su ga poslom. Pavle još pokušava da uči, međutim, ili ja nemam vremena ili njega nekuda pošalju. Zbog teškog stanja na željeznici, kod njih je stalna mobilizacija. Žarki je bio jučer kod mene, nezadovoljan je, što smo mu uzeli mladiće, veli da su i njemu samom veoma potrebni.

23. kolovoza.

Danas idem hodnikom; vidim, kod vrata Uprave stoje Pankratov, Korčagin i još jedan nepoznat. Prilazim. Čujem, Pavle priča:

»Da znate kakvi su tamo tipovi — da čovjek za njih ne požali metak«. »Vi — kaže — nemate pravo da se miješate u naše stvari. Ovdje je gospodar Željeznički komitet, a ne neki Komsomol. A što ima njušku, ljudi... Eto gdje su zasjeli pravi paraziti!«

I ja čuh sočnu psovku. Pankratov, kad me vidje, gurnu Pavla. Ovaj se okrene i, vidjeviš me, problijedi. Nije me pogledao u oči, odmah ode. Dugo ga sada ne ću vidjeti kod mene. Ta on zna da ja psovke nikome ne opraštam.

27. kolovoza.

Kancelarija je bila zatvorena. Položaj postaje sve ozbiljniji. Zasada ne mogu sve da zapišem — ne smije se. Akim je doputovao iz sreza namršten. Jučer je kod Tetereva opet bačen niz nasip vlak sa živežnim namirnicama. Izgleda da ću prestati bilježiti, sve je nekako u odlomcima. Čekam Korčagina. Vidjela sam ga — on i Žarki stvaraju komunu petorice.

Jednog dana u radionici pozvaše Pavla na telefon. Rita mu saopći, da je večeras slobodna i da nisu završili temu: Uzroci propasti Pariske komune.

Uveče, prilazeći kućnom ulazu u Kruglo-univerzitet-skoj ulici, Pavle pogleda gore. Ritin je prozor bio osvijetljen. Ustrča uz stube kao uvijek, lupnu šakom u vrata i ne sačekavši odgovor, uđe.

Na krevetu na koji nitko od momaka nije imao pravo štaviše ni da sjedne, ležao je muškarac u vojničkoj uniformi. Revolver, putnička torba i kapa sa zvijezdom ležali su na stolu. Pored njega, čvrsto ga zagrlivši, sjedila je Rita. Oni su o nečem živo razgovarali... Rita okrene Pavlu svoje radosno lice.

Oslobodivši se zagrljaja, čovjek u uniformi ustade.

— Da vas upoznam — reče Rita, pozdravljajući se s Pavlom — ovo je...

— David Ustinović — priprosto reče za njom čovjek u uniformi, čvrsto stežući Korčaginu ruku.

— Doletio je iznenada — smijala se Rita. Korčagin se hladno rukuje. Velika uvreda sinu u njegovim očima kao varnice od kремена. Na Davidovu rukavu uspio je da primijeti četiri kvadrata.

Rita je htjela nešto da kaže — Korčagin je prekide:

— Dotrčao sam da ti kažem da danas radim na istovarivanju drva na pristaništima. Da me ne bi čekala... A, usto, ti imaš i gosta. E, ja odoh, dolje me čekaju momci.

Pavle nestade na vratima isto tako iznenadno kao što se pojavio, zalupaše po stubama brzi koraci. Muklo lupnuše dolje vrata. Sve se umiri.

— S njim nije sve u redu — nesigurno odgovori Rita na Davidov začuđen pogled.

... Dolje, pod mostom, duboko uzdahnu lokomotiva izbacujući iz snažnih grudi roj zlatnih krijesnica. Njihovo čudno kolo uzleti uvis i ugasi se u dimu.

Naslonivši se na ogradu, Pavle je gledao svjetlucanje raznobojnih signalnih fenjerčića na skretnicama. Zastvorio je oči.

»Ipak ne razumijem, družo Korčagine, zašto te tako boli, što Rita ima muža? Zar je ona ikada govorila da ga nema? Pa i da je govorila, što je s tim? Zašto je to na tebe odjednom tako djelovalo? A vi ste smatrali, dragi družo, da osim idejnog prijateljstva nema ničega... Kako ste ovo predvidjeli? A? — ironično je pitao sebe Korčagin. — A ako joj ovo nije muž? David Ustinović joj može biti i brat i stric... Onda si se ti, čudovište, uzalud naljutio na čovjeka. Vidi se da si ista bitanga kao ma koji prostak. Što se tiče brata, to ćemo saznati. Dopustimo da je ovo brat ili stric, što ćeš joj onda reći o tome? Ne, ti joj više ne ćeš otići!«

Misli mu prekide pisak sirene.

»Kasno je, vrijeme je da se ide kući, dosta je vrludanja.«

Na Solomenki (tako se zvao radnički željeznički rajon) petorica stvoriše malu komunu. To su bili Žarki, Pavle, veseli plavi Čeh Klaviček, Okunjov Nikolaj, sekretar depoovske »Komse«,¹ Stepa Artjuhin, agent Željezničke čeke, do nedavno kotlar radionice za manje popravke.

Našli su sobu. Tri dana su je poslije rada mazali, krečili, prali. Vukli su u škafovima toliko vode, da su susjedi pomislili da je požar. Napravili su krevete, jastuke od vreća napunili su u parku klenovim lišćem, i četvrtog dana, ukrašena slikom Petrovskog i ogromnom mapom, soba je sjala čista i snježno bijela.

Između dva prozora, polica s gomilom knjiga. Dva sanduka obložena kartonom — to su stolice. Poveći sanduk je ormar. Nasred sobe je ogroman biljar bez

¹ Komsomolski aktiv.

čohu, koji su ovamo donijeli na leđima iz komunističkog gazdinstva. Danju je to stol, noću — krevet Klavičeka. Donijeli su ovamo svoju imovinu. Klaviček, koji je imao smisla za domaćinstvo, sastavio je spisak svega imanja komune i htio da ga pribije na zid, ali se poslije zajedničkog protesta odrekao toga. Sve je u sobi postalo opće. Plaća, obrok i slučajne pošiljke — sve se dijelilo na podjednake dijelove. Samo je oružje ostalo kao lična svojina. Komunari su jednodušno riješili: član komune, koji prekrši zakon o ukidanju svojine i koji ne sačuva povjerenje drugova, — isključuje se iz komune. Okunjov i Klaviček insistirali da se doda: i iseljuje se.

Na otvaranje komune skupio se čitav aktiv rajonske komse. U susjednom dvorištu pozajmili su veliki samovar i za čaj su utrošili svu rezervu saharina, a kada su svršili sa samovarom zapjevali su u koru:

*Svijet beskrajni se u suzama kupa.
Cio naš život — težak je rad,
A' dan će neizbježni da nastupi...*

Talja iz tvornice duhana upravlja. Crvena marama malo nakrivljena, oči kao u nestašnog dječaka. Nitko još nije uspio da ih поближе pogleda. Smije se zarazno Talja Lagutina. Očima mladosti gleda ova kartonistkinja na svijet s osamnaeste stube. Uzlijeće na više njezina ruka i refren kao signal fanfare:

*Širi se u daljinu, pjesmo naša, svuda poleti
Nad svijetom naša zastava leprša,
Ona gori i žarko se crveni,
To naša krv gori kao oganj...*

Razišli su se kasno probudivši mirne ulice dozivanjem i vikom.

Žarki pruži ruku prema telefonu.

— Tiše, djeco, ne čujem ništa! — doviknu grlatoj komsji, koja se nagurala u sobu odsekra.¹

Glasovi se malo stišale.

— Čujem. A, to si ti. Da, da, odmah. Izvještaj? Uvijek isti — dostavljanje drva s pristaništa. Šta? Ne, nikamo nije poslan. Ovdje je. Hoćeš da ga pozovem? Dobro.

Žarki pozva prstom Korčagina.

— Traži te drugarica Ustinović. — I dade mu slušalicu.

— Mislila sam da te nema. Ja ove večeri slučajno nisam zauzeta. Dođi. Brat se na prolasku svratio, nismo se vidjeli dvije godine.

Brat!

Pavle nije slušao njezine riječi. Sjetio se i one večeri i onoga što je riješio te noći na mostu. Da treba poći danas k njoj i porušiti sve mostove. Ljubav donosi mnogo uznemirenja i boli. Zar je sada vrijeme o njoj govoriti?

Glas preko telefona:

— Šta je, ne čuješ me?

— Ne, ne, slušam. Dobro. Da, poslije kancelarije.

On spusti slušalicu.

Gledao ju je ravno u oči i stežući rub hrastova stola, reče:

— Ja, vjerojatno, ne ću više moći da ti dolazim.

Reče, i vidje kako se podigoše guste trepavice. Njezina olovka stade i osta nepokretna na otvorenoj bilježnici.

---

¹ Odgovorni sekretar.

— Zašto?

— Sve mi je teže da nađem vremena. Sama znaš, kod nas su nastali teški dani. Žao mi je, ali moram odložiti..

Osluhnuo je svoje posljednje riječi i osjetio stano-
vitu nesigurnost u njima.

»Zašto si se zapleo kao pile u kućine? Nemaš, znači, snage da kažeš otvoreno!«

I Pavle uporno nastavi:

— Osim toga, davno sam ti htio reći da te slabo razumijem. Eto, kada sam radio sa Segalom sve mi je ostajalo u glavi, a s tobom mi nikako ne ide. Od tebe sam uvijek odlazio Tokarjevu, da mi on objasni. Moja tikva ne shvaća. Treba da uzmeš nekog pametnijeg.

I okrene se od njezina pažljivog pogleda.

Onemogućavajući sebi povratak djevojci, on tvrdo-
glavo završi:

— I, eto, izlazi da ne treba da uzalud trošimo vrijeme.

Ustade, oprezno odgurnu stolicu nogom i pogleda odozgo pognutu glavu, lice koje je problijedilo pri svjetlosti svjetiljke. Stavi kapu.

— Pa, zbogom, drugarice Rita. Žao mi je, što sam ti toliko vremena oduzeo. Trebalo je odmah reći. To je već moja krivica.

Rita mu mehanički pruži ruku i zbunjena njegovom neočekivanom hladnoćom mogla je samo da izgovori:

— Ja te ne krivim, Pavle. Pošto nisam mogla da ti se približim i da naučim da me razumiješ, onda sam ovo današnje zaslužila.

Teško je koračao. Bez buke je zatvorio vrata. Kod glavnog ulaza se zadržao — mogao bi da se još vrati, da

ispriča ... Zašto? Da mu baci u lice prezrivu riječ i da se opet nađe ovdje, kod ulaza? Ne.

Na sporednim kolosijecima dizala su se groblja ras-klimanih vagona i hladnih lokomotiva. Vjetar je podizao sitne strugotine na praznim drvarama.

A oko grada, po šumskim stazama, po dubokim padinama, kao grabljivica, tumarala je Orlikova banda. Danima se skrivala po okolnim zaseocima, po bogatim šumskim pčelinjacima, a noću se izvlačila na putove, kidala ih pandžama svoje šape i, pošto bi izvršila strašni posao, odvlačila se u svoju jazbinu.

I često su se rušili niz padinu čelični konji. Razbijali bi se u sitne komadiće vagoni, gnječili bi se kao lepinje sanjivi ljudi, miješalo se s krvlju i zemljom dragocjeno žito.

Nalijetala je banda na mirna općinska mjesta. Uplašeno kokodakajući bježale su kokoši s ulice. Odjekivali su pucnji zalutalih metaka. Šuštal je kao suho granje pod nogama kratko puškaranje kod bijele kućice Volsovjeta.¹ Banditi su jurili po selu na uhranjenim konjima i sjekli uhvaćene ljude. Sjekli su ih uz fijuk sablji kao da sijeku drva. Rijetko su pucali — čuvali su metke.

Kao što su se brzo pojavljivali, tako su brzo i nestajali. Svuda je banda imala svoje oči, svoje uši. Motrile su ove oči na volsovjetsku kućicu, gledale su iz popova dvorišta i iz gostuljubive kulačke kuće. I onamo, u šumske gustiše, protezale su se nevidljive veze. Tamo je stizala municija, komadi svježe svinjetine, boce sivkastog »prvijenca« i, usto ono što se došaptavalo manjim

---

¹ Volsovjet — općinski sovjet.

atamanima, a zatim, kroz veoma složenu mrežu — samom Orliku.

Banda je imala svega dvije-tri stotine razbojnika, ali se nije mogla uhvatiti. Dijeleći se na nekoliko dijelova, banda je operirala u dva-tri sreza odjednom. Nije bilo moguće napipati ih sve odjednom. Bandit noću — danju mirni seljak, radio je po svom dvorištu dajući hranu konju i s osmijehom sisao svoju lulu kod kapije, prateći mutnim pogledom konjičke patrole.

Bez mira i sna, plahovito je jurio sa svojim pukom kroz tri sreza Aleksandar Puzirevski. Neumoran u svojoj upornosti gonjenja, nailazio je katkada na neke bandite.

A poslije dva mjeseca povukao je Orlik svoje družine iz dva sreza. Stegli su ga u tijesan obruč.

Život je u gradu tekao svojim običnim tokom. Na pet trgova žagoreći su gmizali ljudi. Ovdje su vladale dvije težnje: jedna — što više oduzeti, druga — što manje dati. Ovdje su operirali, koristeći se svim svojim znanjem i sposobnostima, sve moguće i nemoguće skitnice. Kao buhe motale su se stotine okretnih čovječuljaka s očima u kojima je bilo svega osim savjesti. Ovdje se skupio, kao u gomili đubreta, sav gradski ološ u jednoj težnji da »odere novajliju«. Rijetki vlakovi izbacivali su iz svoje utrobe gomile ljudi natovarenih vrećama. Svi ovi ljudi dolazili su na trgove.

Uveče su ovi trgovi ostajali pusti i crni redovi tezgi i klupa izgledali su kao napuštene trgovačke ulice.

Rijetko će se naći koji junak, koji bi se usudio da noću zade u ovaj mračni kvart gdje je iza svake daščare

— nijema prijetnja. Često noću odjekne revolverski pucanj, kao da si udario čekićem po limu, i zaguši se u krvi nečije grlo. A dok dođe šačica milicionara sa susjednih stražarskih mjesta (po jedan se nisu kretali), osim zgrčenog leša, već nikoga ne može da nade. Tko bi znao koliko je daleko banda od mjesta na kome se desilo ubistvo, a podignuta buka kao vjetar rasprši sve noćne stanovnike tržnog kvarta. Tu je preko puta kino »Orion«. Ulica i pločnik su osvjetljeni elektrikom. Stoji gomila ljudi.

A u dvoranj bruji kinoaparat. Na platnu su ubijali jedan drugog nesretni ljubavnici i divlje su urlali gledaoci, kada se prekidalala slika. Izgledalo je, da u centru i na periferijama život ne izlazi iz svog toka i, štaviše, tamo gdje se nalazio mozak revolucionarne vlasti — u Gubkomu — sve je išlo kao i obično. Ali to je bio samo vanjski mir.

U gradu se predosjećala bura.

O njezinu približavanju znali su mnogi od onih, koji su ulazili u grad iz svih krajeva nevješto krijući pušku pod seljačkim gunjem. Znali su i oni, koji su, tobože, kao torbari dolazili na krovovima vlakova i nisu išli prema tržnici, nego su nosili vreće u ulice i kuće, koje su dobro pamtili. Ukoliko su ovi to i znali, ni radnički kvartovi, pa, štaviše, ni boljševici nisu naslućivali da se približuje oluja.

U gradu je bilo samo pet boljševika, koji su znali za sve ove pripreme.

Ostaci petljurovaca, koje je Crvena armija protjerala u bijelu Poljsku, u uskoj suradnji s inozemnim misijama u Varšavi, spremali su se da sudjeluju u namjeravanom ustanku.

Od ostataka petljurovskih pukova tajno se formirala pokretna grupa.

U Šepetovci je Centralni ustanički komitet, također, imao svoju organizaciju. U nju je ušlo četrdeset sedam ljudi, koji su bili aktivni kontrarevolucionari u prošlosti, a koje je mjesna Čeka lakovjerno ostavila na slobodi.

Organizacijom su rukovodili pop Vasilije, zastavnik Vinjik i petljurovski oficir Kuzmenko. A popove kćeri, brat i otac Vinjika i Samotija, koji se uvukao za djelo-vođu Ispolkoma¹ vodili su obavještajnu službu.

Bilo je riješeno da se u noć ustanka baci ručnim granatama u zrak pogranični Specijalni odsjek, da se puste uhapšenici, ako je moguće, da se zauzme željeznička stanica.

U velikom gradu — centru budućeg ustanka — u najvećoj tajnosti vršilo se koncentriranje oficirskih snaga, a u šumama blizu grada skupljale su se banditske družine. Odavde su se slali oprobani »zubri«¹ u Rumunjsku i samom Petljuri.

Mornar u Specijalnom odjelu okruga nije spavao već šestu noć. On je bio jedan od onih boljševika, koji su sve znali. Fjodor Žuhraj je proživljavao osjećaje čovjeka, koji je na tragu grabežljive zvijeri spremne za skok.

Ne smije viknuti, dići uzbunu. Krvožedna životinja mora biti ubijena. Tek će se onda moći mirno raditi, a

---

¹ Ispolkom. — Izvršni komitet.

¹ »Zubar« ili »tur« — divlji vo. U prenosnom političkom značenju: krajni i beskorisni desničar, rijetkost desničarskog ekstremizma. Tur je rijetka životinja, koja gazi sve pred sobom.

da se čovjek ne osvrće na svaki džbun. Zvijer se ne smije uplašiti. Tu, u toj borbi na život i smrt, odnose pobjedu samo izdržljivost borca i čvrstoća njegove ruke.

Približavalo se vrijeme određeno za akciju.

Ovdje negdje, u gradu, poslije bezbrojnih dogovaranja i konspiracija, bilo je odlučeno: sutra u noć.

Petorica boljševika, koji su znali, pretekli su ih. Ne — ove noći.

Uveče je iz depoa tiho, bez sirena, izišao oklopljeni vlak i isto su se tako tiho zatvorila za njim ogromna vrata depoa.

Telegrafske žice žurno su prenosile šifrirane brzopjave i svuda gdje su oni doletjeli, stražari republike, zaboravljajući na san, uništavali su zoljina gnijezda.

Akim pozva Žarkog na telefon.

— Jesu li osigurani ćelijski skupovi? Jesu. Dobro. Odmah dođi sa sekretarom rajonskog komiteta Partije na savjetovanje. Pitanje drva je gore nego što smo mislili. Kad dođeš, razgovarat ćemo — ču Žarki odlučnu i brzu riječ.

— E, mi ćemo skoro svi poludjeti zbog tih drva — progunda on nabijajući lulu.

Oba sekretara iziđoše iz automobila, kojim ih je dovezao Litke. Kada se popeše na drugi kat, odmah shvatiše da se stvar ne tiče drva.

Na stolu upravitelja poslova bio je »maksim«, a oko njega su se vrzli mitraljesci iz ČON-a.¹ U hodnicima — šutljivi stražari iz goraktiva² partije i Komsomola. Iza širokih vrata kabineta sekretara Gubkoma završavalo se izvanredno zasjedanje biroa Gubkoma partije.

¹ Odred za naročite zadatke.

² Gradski aktiv.

Kroz prozorčić s ulice telefonske su žice bile vezane s dva poljska telefona.

Prigušen razgovor. Žarki je našao u Akimovoj sobi Ritu i Mihajla. Rita, kao nekada u svojstvu političkog rukovodioca čete — u crvenoarmijskom šljemu, u zaštitnoj suknji, preko kaputa remen s teškim mauzerom.

— Kako sve ovo treba razumjeti? — začuđeno je upita Žarki.

— Pokusna uzbuna, Vanja. Sada ćemo početi u vaš rajon zbog uzbune u petoj pješadijskoj školi. Ravno s čelijskih skupova momci će krenuti onamo. Glavno je — da se ovo učini neprimjetno — govorila je Rita Žarkom.

Tiho je u »kadetskoj« šumi.

Visoki su šutljivi hrastovi — stogodišnji divovi. Spava ribnjak pokriven vodenim biljkama i vodenom koprivom, široke aleje su puste. Usred šume, iza visokog bijelog zida, zgrada kadetskog korpusa. Sada je ovdje peta pješadijska škola crvenih komandira. Duboka noć. Gornji kat je neosvijetljen. Na izgled je ovdje sve mirno. Svatko će, prolazeći ovuda, pomisliti da iza ovog zida spavaju. Ali zašto je onda otvorena čelična kapija, i šta je to slično dvjema ogromnim žabama kod kapije? Ali su ljudi, koji su ovamo išli iz raznih krajeva željezničkog rajona, znali, da u školi ne spavaju čim je dignuta noćna uzbuna. Ovamo su dolazili ravno iz čelijskih sastanaka poslije kratkog saopćenja, išli su šutke, pojedinačno i u parovima, ali ne više od tri čovjeka zajedno, u džepovima kojih, morala se nalaziti knjižica pod naslovom »Komunistička partija boljševika« ili »Komunistički savez omladine Ukrajine«.

Kroz željeznu kapiju moglo se ući samo ako se pokazala takva knjižica.

U svečanij je dvorani već mnogo ljudi. Ovdje je svijetlo. Prozori su zastrti šatorskim krilima. Boljševici, koji su se ovdje skupili, šalili su se zbog ove pokusne uzbune mirno pušeći mahorku zavijenu u novine. Nitko nije osjećao nikakvu uzbunu. Jednostavno ih onako skupljaju, za svaki slučaj, da bi se osjetila disciplina odreda za naročite zadatke. Ali su iskušani borci s fronte ulazeći u dvorište škole osjećali nešto što nije sasvim ličilo na pokusnu uzbunu. Sve se nekako pretjerano tiho radilo, šutke su se postrojavali na tihu komandu vodovi pitomaca. Na rukama su se iznosili mitraljezi, a napolju sve zgrade ostajale u mraku.

— Očekuje li se nešto ozbiljno, Mitjaj? — tiho upita Korčagin prilazeći Dubavi.

Mitjaj je sjedio na naslonu od prozora zajedno s nepoznatom djevojkom. Korčagin ju je letimice vidio prije tri dana kod Žarkog.

Dubava šaljivo potapša Pavku po ramenu.

— Šta je, otišlo ti srce u pete, a? Ništa, naučit ćemo vas da se borite. Šta je, ti je ne poznaješ? — klimnu on prema djevojci. — Zove se Ana, prezime joj ne znam, a čin joj je — rukovodilac agitacione baze.

Djevojka je slušajući šaljivo upoznavanje Dubave gledala Korčagina. Popravila je pramen kose, koji je virio ispod ljubičaste marame.

Susrela je Korčaginov pogled — nekoliko trenutaka trajala je nijema borba. Njezine plavičasto-crne oči izazivački su svjetlucale. Guste trepavice. Pavle prenese pogled na Dubavu. Osjetio je da crveni, nezadovoljno se namrštió.

— Da li ti agitiraš kod nje ili ona kod tebe? — upita Pavle pokušavajući da se osmjehne.

U dvorani se začuje larma. Komandir čete, popevši se na stolicu, viknu:

— Komunisti prve čete, postrojte se u ovoj dvorani. Brže, brže, drugovi!

U dvoranu udoše Žuhraj, predsjednik gubernijskog izvršnog komiteta i Akim. Tek što su bili prispjeli. Dvorana je bila prepuna ljudi postrojenih u redove.

Predsjednik gubernijskog izvršnog komiteta stade pored školskog mitraljeza, diže ruku i reče:

— Drugovi, mi smo vas skupili ovdje zbog ozbiljne i odgovorne stvari. Sada se može reći ono, što se nije smjelo reći još jučer, jer je to bila velika vojnička tajna. Sutra u noć u gradu, kao i u cijeloj Ukrajini, treba da plane kontrarevolucionarni ustanak. Grad je pun oficira. Oko grada se koncentriraju banditske družine. Jedan dio zavjerenika uvukao se u oklopni divizion i rade tamo kao šoferi. Ali je Izvanredna komisija otkrila zavjeru, i mi ćemo sada staviti pod oružje cijelu partijsku organizaciju i Komsomol. Zajedno s prokušanim odredima pitomaca i odredima Čeke djelovat će prvi i drugi komunistički bataljon. Pitomci su već izišli; sad je na vama red, drugovi. Imate petnaest minuta vremena da primite oružje i da se prikupite. Operacijom će rukovoditi drug Žuhraj. Od njega će komandiri dobiti točne naredbe. Smatram, da je nepotrebno da ukazujem komunističkom bataljonu na ozbiljnost sadašnjeg momenta. Sutrašnju pobunu moramo danas predusresti.

Kroz četvrt sata naoružani se bataljon postrojio u školskom dvorištu.

Žuhraj je bacio pogled na nepomične redove bataljona.

Na tri koraka ispred stroja dvojica u pohodnoj opremi: kombat¹ Menjajlo, junačina, uralski livac, i porred njega — komesar Akim. Lijevo — vodovi prve čete. Na dva koraka ispred — dvojica: komrot² i politruk. Za njihovim leđima — šutljivi redovi komunističkog bataljona. Trista bajuneta.

Fjodor dade znak.

— Vrijeme je da se krene.

Tri stotine ljudi koračalo je praznim ulicama.

Grad je spavao.

U Lavovskoj ulici, prema Divljoj ulici, bataljon uspori korak. Trebalo je da ovdje započnu akciju.

Tiho su opkoljavali gradske četvrti. Štab se smjestio na stubama jedne radnje.

Odozgo Lavovskom ulicom, iz centra, osvjetlivši put reflektorom, spuštao se automobil. Kod štaba se zaustavi.

Litke je ovoga puta dovezao svoga oca. Komandant je skočio na pločnik i dobacio nekoliko brzih rečenica svome sinu na letonskom. Automobil poleti naprijed i za trenutak se izgubi iza okuke u Dimitrijevoj ulici. Hugo Litke bio se sač pretvorio u oko. Ruke su mu prirasle za volan — desno — lijevo.

Aha, eto gdje je potrebna Litkeova smjela vožnja! Nikome ne će pasti na pamet da mu dade dvije noći zatvora zbog ludih viraža.

---

¹ Komandir bataljona.

² Komandir čete.

I Hugo je letio ulicama kao meteor.

Žuhraj koga je mladi Litke za tren oka prebacio iz jednog kraja grada u drugi, nije mogao da mu ne izrazi svoje odobravanje:

— Ako Hugo, kod ovakve vožnje nikog danas ne pregaziš — dobit ćeš sutra zlatan sat.

Hugo je trijumfirao.

— A ja sam mislio da ću zbog viraža dobiti deset dana zatvora...

Prvi udarci bili su upravljani na štab — stan zavjerenika. U Specijalni odjel bili su dotjerani prvi uhapšeni i dostavljeni zaplijenjeni dokumenti.

Kod Divlje ulice, u ćor-sokaku, koji se isto tako čudno nazivao, u kući broj 11 živio je netko po prezimenu Cibert. Prema podacima Čeke, on je igrao veliku ulogu u zavjeri bijelih. On je čuvao spiskove oficirskih družina, koje su imale da operiraju u rajonu Podola.

Sam Litke došao je u Divlju ulicu radi Cibertova hapšenja. U stanu, s prozorima prema vrtu odvojenoj zidom od bivšeg ženskog manastira, Ciberta nisu našli. On se toga dana, prema riječima susjeda, nije vraćao. Bio je izvršen pretres; pored sanduka ručnih granata našli su spiskove i adrese. Pošto naredi da se postavi zasjeda, Litke se za trenutak zadrži kod stola razgledajući nađeni materijal.

Stražar u vrtu bio je mladi pitomac. On je odande vidio osvijetljen prozor. Neprijatno mu je da stoji ovdje sam u kutu. Prilično neugodno. Naređeno mu je da gleda na zid. Ali je odavde daleko od umirujuće svjetlosti s prozora. A, usto, đavolji mjesec tako slabo sija. U mraku džbunje izgleda kao živo. Pitomac pipa bajunetom okolo — nema nikoga.

»Zašto su me ovamo postavili? Na zid se, svakako, ne će nitko popeti — visok je. Da li da pridem prozoru, da pogledam?« pomisli pitomac. I pošto još jednom pogleda u vrh zida, iziđe iz kuta, koji je zaudarao na memljive gljive. Zastade za trenutak pored prozora. Litke je brzo skupljao papire i spremao se da ode iz sobe. U tom se trenutku na vrhu zida pojavi prilika. Čovjek sa zida vidi stražara kod prozora i onog drugog u sobi. Okretna kao mačka, prilika se prebaci na drvo, zatim na zemlju. Kao mačka prikrade se žrtvi, zamahnu, i pitomac padne. Do ručice mu se zabila u vrat oštrica mornarskog noža.

Pucanj u vrtu udari kao električna struja ljude, koji su opkoljavali četvrt.

Lupajući čizmama prema kući je trčalo šestero ljudi.

Zaliven krvlju, s glavom na stolu, sjedio je u naslonjaču mrtvi Litke. Prozorsko okno je razbijeno. Neprijatelj ipak nije oslobodio svoje dokumente.

Kod manastirskog zida nastala je pucnjava. To je ubica iskočio na ulicu, potrčao prema Lukjanovskoj Pustari pucajući. Nije umakao: dostigao ga je nečiji metak.

Cijele noći vršeni su masovni pretresi. Stotine ljudi neupisanih u kućne knjige, sa sumnjivim dokumentima i oružjem, bilo je upućeno u Čeku. Tamo je jedna komisija za odabiranje vršila klasifikaciju.

Na nekim mjestima zavjerenici su pružili oružani otpor. U Žiljanskoj ulici, prilikom pretresa u jednoj kući, bio je ubijen na mjestu Antoša Lebedev.

Solomenski bataljon izgubio je te noći petoricu, a Čeka je izgubila Jana Litkea, starog boljševika, vjernog čuvara republike.

Ustanak je osujećen.

Te noći su u Šepetovci uhapsili popa Vasilija s kćerkama i svu ostalu braću.

Nemir se stišao.

Ali gradu je prijetio drugi neprijatelj — zastoj u željezničkom saobraćaju, a za njim — zima i glad.

Kruh i drva rješavali su sve.

DRUGA GLAVA

Fjodor zamišljeno izvuče iz usta kratku lulu i oprezno opipa prstima gomilicu pepela. Lula se ugasila.

Bjeličasti dim od desetak cigareta lebdio je kao oblak ispod zagasitog stropa, iznad naslonjača predgubispolkoma. Kao kroz laku maglu vidje lice onih, što sjede u uglovima kabineta.

Pored predgubispolkoma navalio se grudima na stol Tokarjev. Starac je ljutito čupao svoju bradicu i pokatkad pogledavao na niskog ćelavog čovjeka, čiji je visoki tenor izbacivao mnogorječive, prazne, dosadne fraze.

Akim uhvati neljubazan pogled bravara i sjeti se djetinjstva: imali su kod kuće pijetla — ubojicu, »izbioko.« On je isto tako gledao prije nego što će skočiti.

Dva sata oteгла se sjednica Gubkpartije. Ćelavi čovjek bio je predsjednik Željezničkog šumskog komiteta.

Spretno prelistavajući gomilu papira ćelavko je sipao:

— I, eto, upravo ovi objektivni uzroci sprečavaju da se izvrši odluka Gubernijskog komiteta i Uprave željeznica. Ponavljam, i za mjesec dana ne ćemo moći dati više od 400 kubičnih metara drva. E, a da se nahavi sto osamdeset tisuća kubičnih metara — to je...

— ćelavko je tražio riječ — utopija! — reče i zatvori mala usta, uvrijeđeno izvivši usne.

Šutnja je izgledala duga.

Fjodor lupkaše noktom po luli izbacujući pepeo. Tokarjev prekine šutnju dubokim basom.

— Nemamo razloga da mlatimo praznu slamu. U Želljeskomu¹ nije bilo drva, nije ih bilo, i ubuduće ih ne će biti... Je li tako?

Ćelavko sliježe ramenima.

— Oprostite, družo, drva smo spremili, ali postoji nedostatak kolnog transporta... — Čovječuljak se zagrenu, obriše kockastom maramicom sjajnu ćelu i, ne mogavši dugo pogoditi rukom u džep, nervozno gurnu maramicu pod kožnatu torbu.

— Šta ste učinili za prijenos drva? Ta, od vremena hapšenja rukovodećih stručnjaka, koji su prisustvovali u zavjeri, prošlo je mnogo dana — reče iz kuta Denjeko.

Ćelavko se okrene prema njemu:

— Tri puta sam izvještavao Upravu željeznice o nemogućnosti snabdijevanja bez transporta...

Tokarjev ga prekine.

— To smo već ćuli — jetko dobaci bravar presjekavši ćelavka neprijateljskim pogledom. — Šta je, da nas vi ne smatrate za budale?

Od ovog pitanja ćelavka podiđoše žmarci.

— Ja za rad kontrarevolucionara ne odgovaram — tiho odgovori ćelavko.

— Ali ste znali da se rad vodi daleko od pruge? — upita Akim.

---

¹ Želljeskom — željeznićka šumska komisija.

— Čuo sam, ali nisam mogao da ukazujem Upravi na nepravilnost u tuđem sektoru.

— Koliko imate službenika? — postavi ćelavku pitanje predsjednik Sovjetskog radničkog sindikata.

— Oko dvjesta.

— Po kubni metar na gotovana godišnje! — bijesno pljunu Tokarjev.

— Mi cijelom Željezničkom šumskom komitetu dajemo udarničko sljedovanje, zakidamo od radnika, a čime se vi bavite? Šta su uradili sa dva vagoña brašna, koje smo vam dali za radnike? — nastavi predsjednik Sovprofa.¹ Ćelavka obasuše sa svih strana oštrim pitanjima, a on se branio od njih kao od dosadnih vjeronika, koji traže da se plate mjenice.

Kao jegulja uzmicao je od neposrednih odgovora, ali su mu oči bježale u stranu. Predosjećao je, da mu se opasnost približava. S plašljivom nervozom želio je samo jedno: što prije otići odavde, onamo gdje ga uz dobru večeru čeka njegova još prilično mlada žena provodeći veče u čitanju romana Paul de Kocka.

Slušajući neprestano odgovore ćelavka, Fjodor je zapisivao u bilježnicu: »Mislim da ovog čovjeka treba bolje provjeriti, ovdje nije jednostavna neumješnost u radu. Ja već ponešto imam o njemu... Prekinimo razgovor s njim, neka ide, i pristupimo poslu.«

Predgubispolkoma pročitao predatu mu cedulju i klimnu glavom.

Žuhraj ustade i iziđe u predsoblje do telefona. Kada se vratio, predgubispolkoma je čitao kraj rezolucije:

---

¹ Sovjetski radnički sindikat.

— »... Smijeniti upravu Željjeskoma¹ zbog otvorene sabotaze. Stvar predati na dalji postupak istražnim organima.«

Čelavko je očekivao nešto gore. Istina, smjenjivanje s rada zbog sabotaze stavit će pod sumnju njegovu lojalnost, ali to je sitnica, a što se tiče Bojarke, e, što se tiče toga, on je miran, to nije u njegovu sektoru. »Fuj dođavola, meni se učinilo da su otkrili nešto...«

Skupljajući papire u torbu, već gotovo umiren reče:

— Pa, ja sam samo nepartijski stručnjak, i vi imate pravo da mi ne vjerujete. Ali moja je savjest čista. Ako nisam ništa učinio, znači da nisam mogao.

Nitko mu nije odgovorio. Čelavko izađe, žurno side niz stube i s olakšanjem otvori vrata na ulicu.

— Vaše prezime, građanine? — upita ga čovjek u kabanici.

Čelavko promuća preplašen:

— Čer... vinski...

U kabinetu predgubispolkoma, kada je otišao stranac, kod velikog stola se skupiše trinaestorica.

— Evo vidite... — Žuhraj pritisnu prstom raširenu mapu.

Evo stanice Bojarke, šest vrsta od mjesta sječe drva. Ovdje je poredano dvjesta deset tisuća kubnih metara drva. Osam mjeseci je ovdje radila Trudarmija,¹ uloženo je mnogo truda, a rezultat — izdaja: željeznica i grad bez drva. Treba ih dotjerivati šest vrsta do stanice. Za ovo je potrebno bar pet tisuća teretnih kola u toku cijelog mjeseca, i to pod uvjetom da se vraćaju dva puta

---

¹ Trudarmija — vojska rada.

dnevno. Najbliže selo je 15 vrsta daleko. Usto ovdje tumara Orlik sa svojom bandom... Razumijete li šta to znači...? Gledajte, prema planu sječa drva morala je početi evo ovdje i ići prema željezničkoj stanici, a ovi su je nitkovi pomakli u dubinu šume. Proračun je točan: ne ćemo moći da dovezemo spremljena drva do putova. I zaista, mi ne možemo dobiti ni stotinu kola. Eto odakle su nas udarili! To nije ništa manje od Ustaničkog komiteta.

Stegnuta Žuhrajeva šaka teško se spusti na voštani papir.

Svakome od trinaestorice bila je pred očima jasna slika svega užasa, koji se približuje, a što Žuhraj nije spomenuo. Zima je pred vratima. Bolnice, škole, ustanove i stotine tisuća ljudi ostavljeni su na milost i nemilost zime, a na željezničkim stanicama — ljudski mravinjak i — jedan vlak sedmično.

Svaki se duboko zamislio.

Fjodor otvori šaku.

— Postoji jedan izlaz, drugovi. Izgraditi za tri mjeseca prugu uskog kolosjeka od stanice do mjesta sječe — sedam vrsta, tako da kroz mjesec i po dana ona dođe do početka mjesta sječe. Ja se time bavim već jednu sedmicu. Za to je potrebno — Žuhrajev glas zaškripa u suhom grlu — tri stotine pedeset radnika i dva inženjera. U Puščaj Vodici ima šinja i sedam lokomotiva. Tamo ih je komsa našla na istovarištima. Otuda su htjeli da izgrade prije rata uzani kolosijek do grada. Ali u Bojarki radnici nemaju gdje da stanuju, samo jedna trošna drvena škola. Radnike ćemo morati da šaljemo u partijama na dvije sedmice: više ne će moći izdržati. Da uputimo tamo komsomolce, Akime?

I ne sačekavši odgovor, nastavi:

— Komsomol će onamo poslati sve što je moguće: drvo, solomensku organizaciju i jedan dio iz grada. Zadatak je vrlo težak, ali ako se momcima kaže da će ovo spasiti grad i željeznicu, oni će uraditi.

Šef stanice nepovjerljivo odmahnu glavom.

— Teško da će što od toga biti. Na golom mjestu, sedam vrsta trasirati pri sadašnjim prilikama: jesen, kiše, zatim mrazovi — umorno reče on.

Ne okrećući glavu prema njemu, Žuhraj odsiječe:

— Trebalo je da bolje motriš na sječū, Andreju Vasiljeviću. Željezničku prugu ćemo izgraditi. Ta ne ćemo se, zaboga, smrzavati skrštenih ruku.

Natovareni su posljednji sanduci s instrumentima. Vozna brigada zauzela je svoja mjesta. Rominjala je sitna kiša. Preko Ritine bluze, koja se sijala od vode, klizile su kao staklena zrnca kišne kapi.

Opraštajući se od Tokarjeva Rita mu snažno steže ruku i tiho reče:

— Želim vam uspjeh.

Starac je toplo pogleda ispod sijedih resa obrva.

— Da, zadali su nam muke, prokleti bili — progunda on, glasno prateći svoje misli. — Vi ovdje pazite. Ako se kod nas što zapetlja, obratite se kuda treba. Ta bez odugovlačenja ovaj gad ne može raditi. E, vrijeme je da uđem, kćeri.

Starac čvrsto zakopča kaput. U posljednjem trenutku Rita kao nehotice upita:

— Šta je, zar Korčagin ne ide s vama? Ne vidim ga među mladićima.

— On je s tehničkim rukovodiocem otputovao na dresini da pripremi što je potrebno za naš dolazak.

Peronom su žurno išli Žarki, Dubava, a s njima, u nemarnom nabačenom žaketu, s ugašenom cigaretom između tankih prstiju, Ana Borhart.

Gledajući putnike, Rita postavi posljednje pitanje:

— Kako vaše učenje s Korčaginom?

Tokarjev je začuđeno pogleda.

— Kakvo učenje, pa mladić je pod tvojim tutorstvom? Mladić mi je više puta govorio o tebi. Mnogo te hvali.

Rita je nepovjerljivo slušala njegove riječi.

— Da li je baš tako, družo Tokarjeve? Ta, on je od mene odlazio tebi da bolje nauči.

Starac se nasmija:

— Meni? Nisam ga ni vidio.

Lokomotiva pisnu, Klaviček iz vagona doviknu:

— Drugarice Ustinović, pusti nam taticu, ne ide tako! Šta ćemo mi bez njega?

Čeh je htio da kaže još nešto, ali primijetivši da ono troje prilaze, ušuti. Letimice se sukobi s nemirnim sjajem Aninih očiju, s bolom opazi njezin oproštajni osmijeh Dubavi, i brzo se udalji s prozora.

Šibala je u lice jesenja kiša. Nisko su milili nad zemljom tamnosivi oblaci, nabubrela od vlage. Kasna jesen ogolila je šumu, namršteno su stajali starci-grabovi, krijući bore na kori pod mrkom mahovinom. Nemilosrdna jesen skinula je njihovo raskošno odijelo, i oni su stajali goli i kržljavi.

Usamljena usred šume krila se mala stanica. Od kamene platforme za istovar robe protezala se u šumu traka razrovane zemlje. Kao mravi, bili su na njoj načičkani ljudi.

Odvratno je šljapkala pod čizmama ljepljiva glina. Ljudi su bez prekida radili kod nasipa. Potmulo su odzvanjale ćuskije, i kamen su greble lopate.

A kiša je sipala kao kroz sitno sito, i hladne kapi su probijale odijelo. Kiša je uništavala ljudski rad. Kao gusta kaša klizila je glina s nasipa.

Odijelo je bilo teško, hladno i potpuno mokro, ali su ljudi odlazili s rada tek kasno uveče.

I svakim danom traka iskopane i isitnjene zemlje odlazila je sve dublje i dublje u šumu.

Nedaleko od stanice mračno se zgurio kameni kostur zgrade. Sve što se moglo izvući, brzo skinuti ili skidati — sve je već davno odnijela ruka pljačkaša. Umjesto prozora i vrata — rupe, umjesto vratanaca na pećima — crni otvori. Kroz otvore razvaljenog krova vide se drvene grede sljemena.

Netaknut je ostao samo pod od betona u četiri prostrane sobe. Na njega bi uveče leglo četiri stotine ljudi u odijelu potpuno mokrom i oblijepljenom blatom. Ljudi su cijedili odijelo kod vrata, iz njega su tekli prljavi mlazovi. Teškim psovkama grdili su prokletu kišu i blato. U zbijenim redovima legli bi na betonski pod slabo pokriven slamom. Ljudi su se trudili da zagriju jedan drugog. Odijelo se isparivalo, ali se nije sušilo. A kroz vreće na prozorskim okvirima cijedila se voda na pod. Kiša je kao sačma udarala po ostacima željeza na krovu, a kroz pukotine na vratima puhao je vjetar.

Ujutro su pili čaj u staroj baraci gdje se nalazila kuhinja i odlazili na nasip. Za ručak su imali stalno posnu čorbu od sočiva, koju već nisu mogli da podnesu, funtu i po kruha, crnog kao antracit.

To je bilo sve što im je mogao dati grad.

Tehnoruk¹ — suhi, visoki starac sa dvjema dubokim borama na licu — Valerijan Nikodimović Patoškin i tehničar Vakulenko — čovjek nabijen, mesnata nosa na grubom licu — smjestili su se u stanu šefa stanice.

Tokarjev je noćivao u sobici staničnog čekiste Holjave, kratkonogog, pokretnog kao živa.

S ljutitom upornošću podnosio je odred graditelja sve oskudice.

Nasip je svakim danom išao sve dublje u šumu.

Odred je brojio već deset dezertera. Kroz nekoliko dana pobjeglo ih je još pet.

Prvi udarac je gradnja dobila druge sedmice: večernjim vlakom nije stigao kruh iz grada.

Dubava probudi Tokarjeva i saopći mu to.

Sekretar partkolektiva, spustivši na pod kosmate noge, bijesno se češao ispod pazuha.

— Počinje igra — progunđa sebi u bradu brzo se oblačeći.

U sobu upade okrugli Holjava.

— Trkni, de, do telefona i pozovi Specijalni odjeljak — naredi mu Tokarjev. — A ti, nikome ni riječi o kruhu — upozori on Dubavu.

Pošto je psovao linijske telefoniste, uporni Holjava dobi vezu sa zamnačom² Specijalnog odjeljka, Žuhra-

---

¹ Tehnoruk — tehnički rukovodilac.

² Zamnač — zamjenik načelnika.

jem. Slušajući njegove grdnje Tokarjev se nestrpljivo premještao s noge na nogu.

— Šta je? Kruh nisu donijeli? Sad ću da saznam tko je to učinio — prijeteci zagrmi u slušalicu Žuhraj.

— Reci ti meni, čime ćemo sutra hraniti ljude — ljutito je vikao u slušalicu Tokarjev.

Žuhraj je, po svemu sudeći, nešto smišljao. Poslije duge pauze sekretar partkolektiva ču:

— Kruh ćemo dostaviti u toku noći. Ja ću poslati Litkea automobilom, on zna put. U zoru ćete imati kruh.

U svanuće dođe na stanicu automobil uprskan blatom, natovaren vrećama kruha. Iz njega je umorno izašao, blijed od neprospavane noći, Litke — sin.

Borba za gradnju se zaoštravala. Iz uprave za putove su javili: nema pragova. U gradu nisu imali sredstava za prebacivanje šinja i lokomotiva za gradnju, a lokomotivu je, kako se to pokazalo, trebalo i prilično popraviti. Prva partija je završila rad, a smjene nije bilo; zadržavati pak, ljude koji su istrošili sve svoje snage, nije bilo moguće.

U staroj se baraci do kasno u noć pri svjetlosti dimljive lampe savjetovao aktiv.

Ujutro su u grad otputovali Tokarjev, Dubava, Klaviček, pošto su uzeli još šestoricu radi popravke lokomotiva i dostavljanja šinja. Klaviček, pekar po struci, poslan je kao kontrolor u Odsjek za snabdijevanje, a ostali u Pušću Vodicu.

A kiša je neprestano rominjala.

Korčagin je s mukom izvukao nogu iz ljepljive gline i osjetio po oštroj hladnoći u stopalu da je truli potplat čizme sasvim otpao. Od samog dolaska ovamo on je

patio zbog loših čizama, koje su uvijek šljapkale vlažne, blatnjave, a sad mu je jedan potplat sasvim otpao i gola noga je gazila u glinenu kašu čija ga je studen sjekla. Čizma mu je smetala da radi. Pošto izvuče iz blata ostatak potplata, Pavle ga s očajanjem pogleda i pogazi datu riječ da ne će psovati. S ostatkom čizme pođe u baraku. Sjede kraj pokretne kuhinje, raširi obojak, koji je bio sav blatnjav, i prinese peći nogu ukočenu od hladnoće.

Za kuhinjskim stolom sjekla je ciklu Odarka, žena drumskog stražara, koju je kuhar uzeo za pomoćnicu. Priroda je dala prilično mladoj stražarevoj ženi svega u dovoljnoj mjeri: muška široka ramena, bujne grudi, čvrste, jake kukove. Ona je spretno rukovala nožem i na stolu se brzo povećavala gomila nasječenog povrća.

Odarka baci na Pavla nemaran pogled i ljutito upita:

— Šta je, već se namještaš za ručak? Malko je rano. Sigurno izmičeš od rada, momčiću. Kuda guraš noge? Ovdje je kuhinja, a ne kupaonica — napade ona Korčagina.

Uđe postariji kuhar.

— Čizma mi se potpuno poderala — objasni Pavle svoje prisustvo u kuhinji.

Kuhar pogleda poderanu čizmu i pokaza glavom na Odarku.

— Njezin muž je napola obućar, on vam može pomoći, inače je bez obuće propast.

Slušajući kuhara Odarka se zagleda u Pavla i malo se zbuni.

— A ja sam mislila da ste neka lijenčina — priznade ona.

Pavle se osmjehnu stavljajući joj time do znanja da joj oprašta. Odarka znalačkim okom razgleda čizmu.

— Moj muž je ne će krpiti — nije ni za šta, a da ne biste osakatili nogu, ja ću vam donijeti staru kaljaču, jedna takva se vuče kod nas. Tko je vidio da se čovjek toliko muči! Danas-sutra udarit će mraz, propast ćete — već suosjećajno, prijateljski nastavi Odarka i pošto ostavi nož, izade.

Uskoro se vrati s dubokom kaljačom i komadom grubog lanenog platna. Pošto je nogu, uvijenu u platno i zagrijanu, uvukao u toplu kaljaču, Pavle šutke, sa zahvalnošću, pogleda stražarevu ženu.

Tokarjev je ljut doputovao iz grada, skupio je u Holjavinoj sobi aktiv i javio mu žalosne novosti.

— Svuda smetnje. Kud god kreneš, svuda se točkovi okreću i uvijek na istom mjestu. Izgleda da smo pohvatili malo bijelih »ptičica«; još će ih dosta biti dok smo živi — referirao je starac onima oko sebe. — Ja ću vam, djeco, reći otvoreno: stvar ništa ne valja. — Drugu smjenu još nisu skupili, a koliko će poslati — ne zna se. Mraz je pred vratima. Prije njega, makar pomrli, moramo proći kroz blato, jer poslije toga ne ćeš moći ni zubima usitniti zemlju. Pa, eto tako, momci, u gradu će pritegnuti sve one, koji zapetljavaju, a mi ovdje moramo da udvostručimo brzinu. Pet puta umri, ali pruga mora biti sagrađena. Kakvi smo inače boljševici — samo blato — govorio je Tokarjev, ne svojim običnim muklim basom, već napregnutim, čeličnim glasom. Njegove sjajne oči ispod namrštenih obrva govorile su o odlučnosti i upornosti.

— Danas ćemo sazvati tajnu sjednicu, objasniti ćemo svojim, a sutra svi na posao. Ujutro ćemo pustiti ne-partijce, a sami ćemo ostati. Evo odluke Gubkoma — preda Pankratovu na četvoro presavijen list.

Preko ramena nosača Korčagin pročitao: »Smatrajte za neophodno da se na gradnji zadrže svi članovi Komsomola i da se ne smijene prije nego što se pošalju prva drva. Za sekretara gubkomola R. Ustinović.«

U tijesnoj baraci ne možeš da se okreneš. Ispunilo ju je sto dvadeset ljudi. Stajali su kod zidova, popeli su se na stolove i razmjestili su se, štaviše, i u kuhinji.

Sjednicu je otvorio Pankratov. Tokarjev je govorio kratko, ali kraj njegova govora je sve zaprepastio:

— Sutra komunisti i komsomolci ne će poći u grad.

Starac je pokretom ruke obilježio svu neminovnost rješenja. Ova gesta je izbrisala sve nade za povratak u grad svojim za izvlačenje iz ovoga blata. U prvom trenutku nije se ništa moglo razumjeti zbog vike. Od ljudskog kretanja nemirno je zažmirkala škiljava svjetiljka. Mrak je skrivao lica. Brujanje glasova je raslo. Jedni su kao o lijepom snu govorili o »domaćim udobnostima«, drugi su negodovali, vikali da su premoreni. Mnogi su šutjeli. A samo je jedan izjavio da će dezertirati. Njegov ljutiti glas čuo se iz ugla popraćen psov-kama:

— Dođavola! Ne ću više ni dan da ostanem! Ljude šalju na robiju, ali bar su izvršili zločin. A zašto nas? Držali su nas dvije sedmice — dosta. Nema više budala. Neka onaj, koji naređuje dođe sam da gradi. Tko hoće

neka se vuče po ovom blatu, a ja imam samo jedan život. Sutra odlazim.

Okunjev, iza čijih je leđa stajao ovaj drekavac, zapali šibicu želeći da vidi dezertera. Šibica za tren oka izvuče iz mraka lice izobličeno grimasom bijesa i otvorena usta. Okunjev poznade: sin knjigovode iz Gub-prodroma.¹

— Šta me zaglêdaš? Ja se ne krijem, nisam lopov.

Šibica se ugasi. Pankratov se uspravi koliko je dug.

— Tko se to tamo razgalamio? Kome je ovaj partijski zadatak — robija? — poče on muklo, prelazeći teškim pogledom preko onih što su stajali blizu. — Braćo, mi nipošto ne smijemo u grad, naše mjesto je ovdje. Ako mi odavde kliznemo, ljudi će se smrznuti. Braćo, ukoliko brže završimo, utoliko ćemo se brže vratiti, a pobjeći odavde, kako to ovdje hoće jedan samoživi tip, nama ne dopuštaju naša ideja i disciplina.

Nosač nije volio velike govore, ali je i ovaj kratak prekinuo onaj isti glas:

— A nepartijci odlaze?

— Da — odsiječe Pankratov.

Do stola se provuče momak u kratkom gradskom kaputu. Kao slijepi miš poleti nad stolom mala članska karta, udari Pankratova u grudi i udarivši u sto ostade da leži na rubu.

— Evo članske karte, uzmite je, molim vas. Ne ću da žrtvujem svoje zdravlje zbog ovog komadića kartona.

Kraj rečenice ugušiše glasovi, koji se razlegoše po baraci:

— Čime se bacaš!

---

¹ Gubernijski komitet za ishranu.

— Ah ti, prodana dušo!

— U Komsomol se uvukao, nadao se toplom mjestancu!

— Tjeraj ga odavde!

— Dobit ćeš ti od nas, uši jedna!

Onaj što je bacio kartu probijao se oborene glave prema izlazu. Propuštali su ga, sklanjajući se kao od gubavca. Škripnuše za njim zatvorena vrata.

Pankratov uze prstima bačenu člansku kartu i baci je u plamen svjetiljke.

Karton se zapali i savi u ugljenastu trubicu.

U šumi odjeknu pucanj. Od stare barake u mračnu šumu krenuo je konjanik. Iz škole i barake istrčaše ljudi. Netko slučajno naleti na dasku od furnira zavučenu u pukotinu vrata. Kresnuše šibicu. Zaklanjajući krajevima kaputa svjetlost, koja se lelujala na vjetru, pročitaše: »Kupite se svi sa stanice. Odlazite onamo odakle ste i došli. Tko ostane, ne gine mu metak u čelo. Pobit ćemo sve do jednoga bez poštete. Dajem vam rok do sutrašnje noći.« I potpisano: »Ataman Česnok«.

Česnok je bio iz Orlikove bande.

U Ritinoj sobi na stolu otvoren dnevnik.

2. prosinca.

Jutros je pao prvi snijeg. Jak mraz. Na stubištu sam srela Većeslava Oljšinskog. Išli smo zajedno.

— Ja uvijek uživam u prvom snijegu. Kakav mraz! Divota jedna, zar ne? — reče Oljšinski.

Sjetih se Bojarke i odgovorih mu da me mraz i snijeg nimalo ne raduju, naprotiv — žaloste me. Rekla sam mu zašto.

— To je subjektivno. Ako se prihvati vaše mišljenje, onda se, recimo, ne smije dopustiti smijeh i uopće ma kakva radost za vrijeme rata. Ali u životu to ne biva. Tragedije su tamo gdje je linija fronte. Tamo je osjećanje života potisnuto blizinom smrti. Ali se, štaviše, i tamo smiju. A daleko od fronte život je uvijek isti: smijeh, suze, žalost i radost, želja za lijepim prizorima i uživanjima, uzbuđenje, ljubav.

U riječima Oljšinskog je teško razlikovati ironiju. Oljšinski je punomoćnik Narodnog komesarijata inozemnih poslova. U partiji je od godine 1917. Evropski se oblači, uvijek je glatko obrijan, malo namirisan. Stanuje u našoj kući, u Segalovu stanu. Uveče svraća do mene. Zanimljivo je s njim razgovarati, poznaje Zapad, dugo je živio u Parizu, ali ne mislim da ćemo postati dobri prijatelji. Tome je uzrok: on u meni vidi prije svega ženu, pa tek poslije partijskog druga. Istina, on ne maskira svoje želje i misli — ima dovoljno smjelosti da kaže istinu, i njegove želje nisu grube. On umije da ih učini lijepim. Ali on mi se ne sviđa.

Nešto gruba jednostavna priroda Žuhrajeva neuporedivo mi je bliža nego evropska ugladenost Oljšinskog.

Iz Bojarke dobijamo kratke izvještaje. Svakoga dana stotinu hvati dalje. Pragove stavljaju ravno na smrznutu zemlju, u specijalno usječena udubljenja. Tamo je svega dvjesto četrdeset ljudi. Polovina druge smjene se razbježala. Uvjeti su zaista teški. Kako će raditi po mrazu...? Dubava je već jednu sedmicu tamo. U Puščaj

Vodici od osam lokomotiva su sklopili pet. Za ostale nemaju dijelove.

Protiv Dimitrija je tramvajska uprava uputila krivičnu optužbu: on je sa svojom brigadom silom zadržao sva tramvajska kola, koja su išla iz Pušče Vodice u grad i pošto je skinuo putnike, natovarao je platforme šinjama za uski kolosijek. Dovezli su devetnaest vagona gradskom prugom na željezničku stanicu. Tramvajci su im mnogo pomagali.

Na stanici su neki iz solomonskog Komsomola preko noći natovarili šinje, a Dimitrije ih je sa svojima odvezao u Bojarku.

Akim je odbio da pitanje Dubave iznese na sjednicu. Dimitrije nam je ispričao o nečuvenom odugovlačenju i birokratizmu direkcije tramvaja. Tamo su kategorički odbili da daju više od dva vagona. Tufta je Dubavi očitao lekciju.

— Vrijeme je da se odbace partizanski ispadi, sada zbog toga možeš odsjediti u zatvoru. Kao da se ne može dogovoriti i proći bez upotrebe oružja?

Ja još nisam vidjela Dubavu tako razjarenog.

— Zašto se ti, piskaralo, nisi dogovorio? Sjediš ovdje, tintožderu, i jezikom laparaš. Ako ne donesem šinje, meni će u Bojarki njušku razbiti. A tebe bi, da se ne motaš ovdje, trebalo poslati na građnju, da kod Tokarjeva malo prođeš školu — grmio je Dimitrije tako da je odjekivao čitav gubernijski komitet.

Tufta je napisao protiv Dubave referat, ali je Akim, zamolivši me da izađem, govorio s njim desetak minuta. Tufta je izašao od Akima crven i ljut.

3. prosinca.

U Gubkomu nova stvar iz Transčke.¹ Pankratov, Okunjev i još nekoliko drugova došli su na stanicu Motovilovku i skinuli s praznih zgrada vrata i prozore. Pri utovaru svega ovoga u radnički vlak pokušao je da ih uhapsi stanični čekist. Oni su razoružali i tek kad je vlak krenuo, vratili mu revolver, izvadiвши metke iz njega. Vrata i prozore su odvezli. Tokarjeva, pak, građevinski odsjek za putove okrivljuje zbog samovoljnog uzimanja dvadeset pudova čavala iz bojarskog stovarišta. On ih je razdijelio seljacima za prijevoz dugačkih cjepanica, koje oni stavljaju umjesto pragova.

Govorila sam s drugom Žuhrajem o ovim stvarima. On se smije: »Sve ćemo mi to izgladiti«.

Na gradnji je stanje veoma napregnuto i svaki je dan skupocjen. Za najmanju sitnicu treba vršiti presiju. Stalno vučemo u Gubkomu one, koji koče posao. Momci na gradnji sve češće krše propise.

Oljšinski mi je donio malu električnu peć. Ja i Olja Jurenjeva grijemo nad njome ruke. Ali ona ne grije sobu. Kako će tamo u šumi proći ova noć? Olga priča: U bolnici je vrlo hladno i bolesnici ne izlaze ispod pokrivača. Lože svaki treći dan.

Ne, družo Oljšinski, tragedija na fronti je i tragedija u pozadini!

4. prosinca.

Cijele noći je padao snijeg. U Bojarki je, pišu, sve zasuto. Rad je prestao. Čiste put. Danas je Gubkom donio odluku: gradnju prvog dijela, do mjesta sječe, za-vršiti najdalje do 1. siječnja godine 1922. Kad su ovo

¹ Transportna izvanredna komisija.

dostavili u Bojarku, Tokarjev je, vele, odgovorio: »Ako ne izdahnemo, završit ćemo«.

O Korčaginiu se ništa ne čuje. Čudno je da i njega ne optužuju za »djela« kao što su Pankratovljeva. Još uvijek ne znam zašto ne želi da se sretne sa mnom.

5. prosinca.

Jučer je banda pucala na gradnju.

Konji oprezno gaze meki paperjasti snijeg. Od vremena do vremena se pokrene i savije grana pritisnuta kopitom uz zemlju i krene — konj frkne, skoči u stranu, ali dobivši prutićem po načuljenim ušima, prelazi u galop sustižući prve.

Oko desetak konjanika je prevalilo preko brežuljka-
ste kose, pored koje se nalazi traka crne zemlje još nepokrivene snijegom.

Ovdje konjanici zaustaviše konje. Zvecnu stremenje pri sudaru. Šumno se strese cijelim tijelom ždrijebac oznojen od duga hoda.

— Dovraga, mnogo ih ima ovdje — reče prednji. — Al' ćemo ih preplašiti. Komandant je rekao da tih skakavaca sutra ne bude ovdje; izgleda, da će se onaj gad iz radionica dokopati drva...

Stanici su prilazili jedan za drugim duž pruge uskog kolosijeka. Lagano su dojahali do proplanka kod stare škole; ne izlazeći na poljanu ostadoše iza drveća.

Pucanj poremeti tišinu mračne noći. Kao vjeverica skliznu gruda snijega sa srebrnasto sjajne grane breze na mjesecini. A među drvećem su sijevale varnice. Meci su sipali trošnu žbuku, nekako bolno zveckalo je probijeno prozorsko staklo, koje je Pankratov dovezao.

Pucnjava otrže ljude s betonskog poda, podiže ih na noge, ali kada se po sobi razletješe užasne krijesnice, strah ponovo obori ljude na pod.

Padali su jedan na drugog.

— Kamo ćeš? — uhvati Dubava Pavla za kabanicu.

— Napolje.

— Lezi, idiote! Oborit će te na mjestu, ako samo izviriš — brzo je šaputao Dimitrije.

Ležali su jedan pored drugog u sobi, kod samih vrata. Dubava se pripio uza sam pod ispruživši u pravcu vrata ruku s revolverom. Korčagin je čučao, nervozno opipavajući prstima rupe za metke u bubnju nagana. U njima je pet metaka. Napipavši praznine, okrene bubanj.

Puškaranje prestade. Iznenađna tišina začudi ljude.

— Momci, tko ima oružje, skupite se ovamo — šapatom naredi Dubava onima što su ležali.

Korčagin oprezno otvori vrata. Na proplanku nigdje nikoga. Lagano se vrteći, padale su snježne pahuljice.

A u šumi je deset konjanika šibalo svoje konje.

Oko ručka dojuri iz grada autodresina. Iz nje iziđoše Žuhraj i Akim. Sreli su ih Tokarjev i Holjava. S dresine skidoše i postaviše na perom mitraljez »Maksim«, nekoliko kutija s mitraljeskim trakama i dvadeset pušaka.

Išli su brzo prema mjestu gdje se radilo. Krajevi Fjodorove kabanice crtali su po snijegu krive linije. Korak mu je medvjedi, njihao se — i još uvijek se nije odvikao da raskreči noge u obliku šestara, kao da se pod njim njiše paluba razarača. Tokarjev je morao

da trči za svojim suputnicima: visoki Akim je išao usporedo s Fjodorom.

— Napadaj bande nije najveća nesreća. Eto, tu je padina, koja nam se ispriječila na putu. Na glavu nam se već popela, đavo je nosi. Morat ćemo da vadimo mnogo zemlje.

Starac zastade, okrenu leđa vjetru, zapali napravivši dlanovima zaklon i pustivši jedan-dva dima, stiže one što su mu odmakli.

Akim zastade čekajući ga. Žuhraj je išao dalje ne usporavajući korak.

Akim uputa Tokarjeva:

— Da li ćete imati snage da u određenom roku završite željezničku prugu.

Tokarjev odgovori poslije male stanke.

— Znaš, sinko — reče najzad — ako govorimo uopće, onda ne možemo da izgradimo, ali da ne izgradimo — također ne smijemo. Eto, to ti je.

Oni stigoše Fjodora i pođoše usporedo s njim. Stolar poče uzbuđeno:

— Ovdje upravo i počinje ono »ali«. Ta, samo nas dvojica ovdje — Patoškin i ja — znamo da je pod ovako psećim uvjetima, kod ovakve organizacije i s malo radne snage, nemoguće izgraditi. Ali zato svi do jednoga znaju, da je moramo izgraditi. I eto zašto sam mogao reći: »Ako se ne smrznemo — završit ćemo.« Pogledajte sami, drugi je mjesec kako se ovdje lomimo, četvrtu smjenu završavamo, a glavnina ljudstva radi bez predača, samo je mladost drži. Ta, polovina ih je već prehladena. Kada pogledaš ovu djecu, srce ti se steže, nema im ravnih... Mnoge će u grob otjerati ova prokleta pustinja.

Na kilometar od stanice završavao se potpuno izgrađen uski kolosijek.

Kilometar i po dalje, na poravnjenom nasipu, ležale su ukopane u zemlju dugačke cjepanice slične plotu koga je oborio vjetar. To su pragovi. Još dalje, do same padine, išao je samo ravan put.

Ovdje je radila prva radna grupa Pankratova. Četrdeset ljudi je postavljalo pragove. Ridobradi seljak u novim opancima polako je istovarivao sa širokih saonica cjepanice i bacaio ih na nasip. Malo dalje su istovarivali još nekoliko istih takvih saonica. Dvije dugačke željezne poluge ležale su na zemlji. To je bio razmak za šinje, po njima su uglavljivali pragove. Za nabijanje zemlje upotrebljavali su sjekire, maljeve, lopate.

Uglavljivanje pragova je pipav i spor posao. Čvrsto i stabilno moraju ležati pragovi u zemlji, i tako da se šinja oslanja podjednako na svaki od njih.

Tehniku uglavljivanja znao je samo jedan starac bez ijedne sijede u svojoj pedeset četvrtoj godini, crne razdvojene brade — desetar pruge Lagutin. On je dobrovoljno radio četvrtu smjenu, podnosio je s omladinom sve teškoće i zaslužio je u odredu opće poštovanje. Ovaj je nepartijac (Taljin otac) uvijek zauzimao počasno mjesto na svim partijskim savjetovanjima. Ponoseći se time, starac je dao riječ da ne će napustiti gradnju.

— Pa kako da vas ostavim, recite, molim vas? Zamrsit ćete se bez mene pri uglavljivanju, tu je potrebno oko, praksa. A ja sam tih pragova mnogo nabio po

Rusiji za svoga života... — dobroćudno je govorio prilikom svake smjene, i ostajao je.

Patoškin mu je vjerovao i rijetko je navraćao u njegov sektor. Kada su trojica prišli radnicima, Pankratov je, znojan i crven, sjekao sjekirom ležište za pragove.

Akim je jedva prepoznao nosača. Pankratov je omršavio, široke jabučice su mu se oštrije ocrtale, a slabo umiveno lice nekako je potamnilo i izmršavilo.

— A. vlast je doputovala! — reče i pruži Akimu toplu vlažnu ruku.

Lupa lopata prestade. Akim vidje oko sebe blijeda lica. Svučene kabanice i kratki kožusi ležali su tu, na snijegu.

Progovorivši nekoliko riječi s Lagutinom, Tokarjev zovnu Pankratova i povede novodošle prema padini. Nosač je išao usporedno s Fjedorom.

— Reci mi, Pankratove, šta vam se to desilo s čekistom u Motilovki? Šta misliš, da niste malo pretjerali s razoružanjem? — ozbiljno upita Fjodor šutljivog nosača.

Pankratov se zbunjeno osmjehnu.

— Mi smo ga razoružali s njegovim pristankom. On nas je sam molio. Ta, on je naš čovjek. Kad smo mu sve objasnili kako stoji stvar, on nam reče: »Ja nemam prava, momci, da vam dozvolim da odnesete prozore i vrata. Naredba je druga Đeržinskog da se sprečava raznošenje željezničke imovine. Tamo je šef stanice sa mnom u zavadi, krade, nitkov, a ja mu smetam. Ako vas pustim, on će me svakako tužiti, i mene će pod vojni sud. A vi me razoružajte i kidajte. I, ako me šef stanice ne tuži, na tome će se svršiti«. Tako smo i učinili. Ta, nismo, valjda, vozili za sebe vrata i prozore.

Pošto je primjetio u Žuhrajevim očima iskricu smijeha, Pankratov doda:

— Neka padne sve na nas, nemojte goniti mladića, družo Žuhraje.

— Sve je to likvidirano. Ubuduće tako što ne treba raditi — to ruši disciplinu. Mi imamo dovoljno snage da razbijamo birokratizam legalnim putem. Dobro, porazgovorimo i o važnijim stvarima. — I Fjodor poče da se raspituje o pojedinostima napadaja.

Četiri kilometra daleko od stanice bijesno su se zarivale lopate u zemlju. Ljudi su sjekli padinu koja im je bila na putu.

A po strani su stajala sedmorica, naoružana Holjavinim karabinom i revolverima Korčagina, Pankratova, Dubove i Homutova. To je bilo cjelokupno oružje odreda.

Patoškin je sjedio na nasipu unoseći brojke u bilježnicu. Inženjer je ostao sam. Vakulenko, pošto je više volio sud zbog dezerterstva nego smrt od bandinskog metka, pobježe jutros u grad.

— Na iskopavanje će nam otići pola mjeseca, zemlja je smrznuta — reče polako Patoškin Homutovu, koji je stajao pred njim, a koji je uvijek bio natmuren i šutljiv.

— Daju nam svega dvadeset pet dana za čitav kolo-sijek, a vi za iskopavanje uzimate petnaest — odgovori mu Homutov, ljutito dohvaćajući usnom okrajak brka.

— Ovaj rok ne odgovara; doduše, ja cijelog svoga života nisam radio pod ovakvim okolnostima i s ekipom

ljudi kao što je ova. Mogu i da se prevarim, to mi se već dva puta desilo.

A u to vrijeme su Žuhraj, Akim i Pankratov prilazili prokopu. Na padini su ih opazili.

— Gle, tko je to? — gurnu Korčagina laktom razroki mladić u starom džemperu poderanom na laktovima. Petjka Trofimov, majstor za izradu šarafa iz radionice, pokazujući prstom podnožje padine. U istom trenutku Korčagin, ne puštajući lopatu iz ruku, poleti na niže. Njegove su se oči sada pod štitom šljema toplo osmjehnule, i Fjodor je stezao njegovu ruku duže nego ostalima.

— Zdravo, Pavle. Tko bi ga poznao u takvom kombiniranom odijelu.

Pankratov se podrugljivo osmjehnu.

— Zgodna je kombinacija od pet prstiju i svih pet vire napolje! Uz to su mu dezerteri ukrali kabanicu. On i Okunjev su u komuni: ovaj je dao Pavlu svoj kaput. Ne mari, Pavluša je temperamentan mladić. On će se jedno sedmicu dana grijati na betonu — slama gotovo ne pomaže — a zatim će »otegnuti« — tužno reče nosač Akimu.

Crnomanjasti radnik, malo prčasta nosa, žmirkajući lukavim očima odgovori:

— Mi ne ćemo dopustiti da Pavluška propadne. Glasat ćemo — gurnut ćemo ga u kuhare, Odarku u pomoć. Tamo će se, ako ne bude budala i najesti i ugrijati — bilo uz peć, bilo uz Odarku.

Zajednički smijeh zagluši njegove posljednje riječi.

Toga su se dana prvi put smijali.

Fjodor je razgledao padinu, odvezao se s Tokarjevima i Patoškinim saonicama do mjesta sječe i vratio se natrag. Na padini su kopali zemlju s istom upornošću. Fjodor je gledao na sijevanje lopata, na leđa pogrbljena pod teškim naporom i tiho reče Akimu:

— Miting nije potreban. Ovdje nikome nije potrebna agitacija. Istinu si kazao, Tokarjeve, da se ne može procijeniti njihova vrijednost. Eto, gdje se kali čelik.

Žuhrajeve su oči s ushićenjem i surovom prijateljskom gordošću gledale kopače. Ta, još nedavno jedan dio ovih kopača nosio je bajunete noću uoči pobune. A sada su obuzeti jedinom željom da sprovedu čelične šinje do željenih bogatstava — drva, izvora toplote i života.

Patoškin je učtivo, ali uvjerljivo, dokazivao Fjodoru da je za dvije sedmice nemoguće prosjeći prokop. Fjodor je slušao njegove proračune i rješavao nešto za sebe.

— Skinite ljude s padine, razradujte put dalje, a brijeg ćemo drukčije prosjeći.

Na stanici je Žuhraj dugo sjedio pored telefona. Holjava je stražario kraj vrata. Za leđima je čuo mukli Fjodorov bas:

— Javi odmah u moje ime naštaokru,¹ da odmah prebace puk Puzirevskog u sektor gradnje. Potrebno je očistiti rajon od bandi. Pošaljite iz baze oklopljeni vlak s minerima. Ostalo ću sam udesiti. Vratit ću se noćas. Oko dvanaest sati pošaljite na stanicu Litkea s automobilom.

¹ Načelnik štaba okruga.

U baraci je poslije kratkog Akimova govora počeo da govori Žuhraj. U drugarskom razgovoru je neprijetno prošao jedan sat, Fjodor je govorio graditeljima, da do prvog siječnja moraju na svaki način završiti određeni dio gradnje.

— Gradnju prebacujemo iz mirnodopskog u ratno stanje. Komunisti se šalju u četu ČON.¹ Za komandira čete se postavlja drug Dubava. Svih šest graditeljskih grupa dobivaju krupne zadatke. Ostatak radova na pruži se dijeli na šest jednakih dijelova. Svaka grupa dobiva svoj dio. Do prvog siječnja svi radovi moraju biti završeni. Grupa koja završi rad ranije, dobiva pravo na odmor i odlazak u grad. Osim toga, predsjedništvo gubispolkoma predložit će VUCIK-u² da se najbolji saradnik ove grupe nagradi ordenom Crvene zastave.

Za šefove graditeljskih grupa bili su određeni: prve — drug Pankratov, druge — drug Dubava, treće — drug Homutov, četvrte — drug Lagutin, pete — drug Korčagin, šeste — drug Okunjev.

— Šef gradnje — završio je svoj govor Žuhraj — njezin idejni rukovodilac i organizator ostaje stalno Anton Nikiforović Tokarjev.

Kao da je jato ptica uzletjelo, pljeskale su ruke. Nasmejala su se surova lica, i prijateljska, šaljiva posljednja rečenica ozbiljnog čovjeka pretvorila je napregnutu pažnju u buru smijeha.

Dvadeset ljudi je u gomili pratilo Akima i Fjodora do autodresine.

¹ ČON — odred za naročite zadatke.

² Sveukrajinski centralni izvršni komitet.

Praštajući se od Korčagina i gledajući njegovu snijegom zasutu kaljaču, Fjodor tiho reče:

— Poslat ću ti čizme. Još ti nisu promrzle noge?

— Nešto slično tome, počele su da otiču — odgovori Pavle, i sjetivši se svoje stare molbe, uhvati Fjodora za rukav:

— Hoćeš li da mi daš malo metaka za nagan? Imam samo tri sigurna.

Žuhraj je žalosno klimao glavom, ali kada vidje razočaranje u Pavlovim očima, ne razmišljajući otkopča svoj mauzer.

— Evo ti, poklanjam ti ga.

Pavle nije odmah povjerovao da mu se poklanja stvar o kojoj je on davno sanjao, ali mu Žuhraj prebaci remen preko ramena.

— Uzmi, uzmi! Znam da ti je odavno zapao za oko. Samo opreznije s njim — nemoj svoje da poubijaš. Evo ti još i pun šaržer.

Pavla su gledali s otvorenom zavišću. Netko mu doviknu:

— Pavka, da se mijenjamo, dajem ti kratak kožuh i čizme kao dodatak.

Pankratov gurnu nestašno Pavla u leđa:

— Mijenjaj, đavole, za čizme. Ta, u kaljačama i onako ne ćeš doživjeti do Božića.

Stavivši nogu na nogostup dresine Žuhraj je pisao dozvolu za poklonjeni revolver.

Rano ujutro, potmulo grmeći na skretnicama, stanici se približi oklopljeni vlak. Kao raskošna perjanica, kao labudovo paperje izvijala se bijela para i nestajala je

odmah u čistom hladnom zraku. Iz oklopljenih kutija izlazili su ljudi u kožnatim odijelima. Kroz nekoliko sati tri minera iz oklopljenog vlaka duboko zabiše u padinu dvije ogromne tikve od crnog čelika, sprovedoše od njih dugačke fitilje i dadoše signal pucanjem. Tada, sa sada strašne padine, na sve strane potrčaše ljudi. Zapaljen šibicom, kraj fitilja bljesnu fosfornim plamičkom.

Kod stotine ljudi stegoše se za trenutak srca. Jednu-dvije minute mučnog iščekivanja — i... zemlja uzdrhta: strašna snaga raznese vrh brijega bacivši u nebo ogromne komade zemlje. Druga eksplozija bi jača od prve. Strašna grmljavina odjeknu šumskim čestarom, puneći ga kaosom zvukova padine iskidane u komade.

Tamo gdje je malo prije bio brežuljak zijala je duboka jama, i razrivena zemlja je zasula na desetke metara unaokolo šećernu bjelinu snijega.

U udubljenje prouzrokovano eksplozijom poletješe ljudi s pijucima i lopatama.

S odlaskom Žuhraja na gradnji nastade uporno takmičenje — borba za prvenstvo.

Još prije svanuća Korčagin tiho ustane nikoga ne budeći, jedva pokrećući noge, koje su se ukočile na hladnom podu, pođe u kuhinju. Pošto mu je provrila voda u kazanu za čaj, vrati se i probudi cijelu svoju grupu.

Kad je cijeli odred probudio, već je svanulo.

U baraci, za vrijeme jutarnjeg čaja, Pankratov se progura do stola gdje je sjedio Dubava sa svojim arsenalcima.

— Jesi li vidio, Mitjaj, Pavka je u samu zoru svoju bratiju podigao na noge. Sigurno su prešli već desetak hvati. Momci vele da je on svoje iz glavnih radionica tako navio da su odlučili da dvadeset petog završe svoj dio. Hoće da nas lupne sve preko nosa. Ali to ćemo, oprostite, vidjeti! — uzbuđeno reče on Dubavi.

Mitjaj se kiselo osmjehnu. On je vrlo dobro razumio zašto je postupak grupe iz glavnih radionica toliko uzбудio sekretara kolektiva i riječnog pristaništa. I nje ga, Dubavu, prijatelj Pavluška je dobro iznenadio: ne rekavši ni riječi pozvao je na dvoboj cijeli odred.

— Bratstvo za bratstvo, a duhan svak iz svoje kese — ovdje je »tko će koga« — reče Pankratov.

Oko podneva bio je energičan rad Korčaginove grupe neočekivano prekinut. Stražar, koji je stajao kod pušaka složenih zajedno, spazio je među drvećem grupu konjanika i opalio u znak uzbune.

— Na oružje, braćo! Banda! — viknu Pavle i bacivši lopatu poleti prema drvetu na kome je visio njegov mauzer.

Pograbivši oružje koje je imala, grupa leže ravno u snijeg kod izbočine na drumu. Prednji konjanici počеше da mašu kapama. Jedan od njih viknu:

— Stojte, drugovi! Naši smo!

Pedesetak konjanika u budonovkama s crvenim zvijezdama približavali su se putem.

Pokazalo se, da je vod Puzirevskog puka došao da posjeti gradnju. Pavle je obratio pažnju na odsječeno uho komandantova konja. Lijepa siva kobila s bijelom mrljom na čelu nije stajala na mjestu, poigravala je pod konjanikom. Ona se uplašeno trgla kada ju je Pavle, poletjevši k njoj uhvatio za uzdu.

— Liska, nestašna, vidiš gdje smo se sreli! Nije te pogodio metak, ljepotice moja jednouha.

On nježno obuhvati tanki vrat kobile i pogladi rukom njezine drhtave nozdrve. Komandant se pažljivo zagleda u Pavla i prepoznavši ga začuđeno uzviknu:

— Ta, ovo je Korčagin...! Konja je poznao, a Seredu nije spazio. Zdravo, braco!

U gradu su poduzete sve mjere. To se odmah pokazalo na gradnji. Žarki je ispraznio Rajkom poslavši ostatke organizacije u Bojarku.

U Solomenki su ostale samo djevojke. Od Tehničke više škole za putove Žarki je za gradnju dobio novu grupu studenata.

Javlajući o svemu ovom Akimu on, napola u šali, reče:

— Ostao sam samo sa ženskim proletarijatom. Postavit ću Lagutinu mjesto sebe. Na vratima ćemo napisati: »Ženotdjel«¹ i — odoh u Bojarku. Nezgodno mi je, znaš da se ja, jedini muškarac, vrtim među ženama. Gledaju me djevojke sumnjivo. Sigurno svrake, između sebe govore: »Sve je poslao, a sam ostao, gusak mator« — ili nešto još uvjerljivije. Molim te, dopusti mi da idem.

Akim smijući se odbi.

U Bojarku su pristizali ljudi. Stiglo ih je šezdeset studenata građevinara odsjeka za putove.

Žuhraj je uspio da Uprava željeznice pošalje u Bojarku četiri putnička vagona za stanovanje radnika, koji su naknadno poslani.

---

¹ Ženski odsjek.

Dubavina grupa bila je smijenjena i poslana u Pušću Vodicu. Dobila je naređenje da dostavi gradnji lokomotive i šezdeset pet otvorenih vagona uskog kolosijeka. Ovaj se rad uračunavao kao rad na vlastitoj sekciji puta.

Prije odlaska Dubava je posavjetovao Tokarjevu da pozove Klavičeka na gradnju i da mu dade ponovo organiziranu grupu. Tokarjev je izdao ovu naredbu i ne pomišljajući na pravi razlog, koji je pobudio arsenalca, da se sjeti da Čeh postoji. A razlog je bila Anina cedulja, koju su donijeli oni, koji su doputovali iz Solomenke.

»Dimitrije! — pisala je Ana. — Klaviček i ja smo vam odabrali gomilu literature. Tebi i svim bojarskim udarnicima šaljem svoj topli pozdrav. Silna ste vi momčad! Želim vam snage i energije. Jučer su iz skladišta izdali posljednje rezerve drva. Klaviček je molio da vas pozdravim. Divan mladić. On sam peče za vas hljeb. U pekari ni u koga nema povjerenja. Sam sije brašno, sam mijesi tijesto mašinom. Dobio je negdje dobro brašno i pravi divan hljeb, ni sluga mu nije onaj što ga ja dobivam. Uveče se kod mene skupljaju naši: Lagutina, Artjuhin, Klaviček i ponekad Žarki. Učenje napreduje pomalo, ali više govorimo o svemu i svačemu, a najčešće o vama. Djevojke se bune, što je Tokarjev odbio da ih pusti na gradnju. One uvjeravaju da će podnijeti oskudice zajedno sa svima. Talja veli: »Obući ću očevo odijelo i pojavit ću se pred starim, pa neka pokuša da me otuda otjera«.

Ona to gotovo može i da učini. Pozdravi crnookog. Ana.«

Mećava se podigla odjednom. Nebo su prekrili sivi, niski oblaci. Počeo je da pada gusti snijeg. Uveče je počeo da zavija u dimnjacima vjetar, zafijukao je među drvećem praveći snježne vihore, uznemirivao je šumu prijetećim fijukom.

Cijele noći je bjesnila i pustošila mećava. Ljudi su promrzli do kostiju, iako su cijele noći ložili peći. Stanična trošna zgrada nije držala toplinu.

Ujutro, kada je odred došao na rad, upadao je u snijeg, a iznad drveća je plamsalo sunce; na modroplavom nebu nije bilo ni jednog oblačka.

Korčaginova grupa je oslobađala svoj sektor od snježnih nanosa. Tek je sada Pavle osjetio koliko su teške patnje od zime. Stari Okunjovljev kaput nije ga grijao, a u kaljaču je ulazio snijeg. Više puta ju je gubio u smetovima. Postojala je opasnost da se čizma na drugoj nozi sasvim raspadne. Od spavanja na podu na vratu su mu se nadula dva ogromna čira. Umjesto šala, Tokarjev mu je dao svoj ručnik.

Mršav, upaljenih očiju, Pavle je uporno radio drvenom lopatom zgrćući snijeg.

Na stanicu je u to vrijeme domilio putnički vlak. Jedva ga je dovikla iznemogla lokomotiva; na tenderu ni jedne cjepanice, u peći su dogorijevali ostaci.

— Ako date drva — poći ćemo, ako ne — prebacite vlak u rezervu, dok još imamo čime da se krećemo! — poviče mašinovođa šefu stanice.

Vlak prebaciše na sporedni kolosijek. Razočaranim putnicima saopćišu uzrok zadržanja vlaka. U dupkom punim vagonima počеше da kukaju i da psuju.

— Razgovarajte sa starcem — evo ga, ide peronom. To je šef gradnje. On može narediti da se dovezu drva

za lokomotivu na saonicama. Oni ih stavljaju mjesto pragova — posavjetovao je šef stanice konduktere.

Oni pođoše u susret Tokarjevu.

— Dat ću drva, ali ne besplatno. Ta, to je naš građevinski materijal. Kod nas su smetovi. U vlaku je šest-sedam stotina putnika. Djeca i žene mogu ostati u vlaku, a ostali lopate u ruke i do večeri neka raščičuju snijeg. Za ovo će dobiti drva. Ako otkazu — neka sjede do nove godine — reče Tokarjev kondukterima.

— Gle'te momci, koliko je svijeta! Gle, i žene! — začuđeno počеше govoriti iza Korčaginovih leđa.

Pavle se okrene.

— Eto ti sto ljudi; daj im posla i nadziraj da ne sjede — reče Tokarjev prilazeći.

Korčagin je dijelio posao onima što dođoše. Neki visoki čovjek u željezničkoj kabanici, s krznenim ovratnikom, s toplom šubarom od astrahana, uzbuđeno je vrtio u rukama lopatu i, obraćajući se mladoj ženi pored sebe u kapi od kotikova¹ krzna s paperjastom kičankom na vrhu, protestiraše:

— Ja ne ću da čistim snijeg, mene nitko nema prava da prinudi. Ako me zamole, ja kao inženjer za putove mogu da nadgledam rad, ali ni ja ni ti ne moramo da prevrćemo snijeg, to se nigdje ne predviđa. Starac protuzakonito postupi. Ja ću ga optužiti. Tko je ovdje desetar? — upita on radnika, koji mu je bio najbliži.

Priđe Korčagin.

---

¹ Kotik — životinja kojoj je krzno kao baršun, živi u sjevernim krajevima Rusije. — Prev.

— Zašto ne radite, građanine?

Čovjek odmjeri Pavla od glave do pete prezirnim pogledom.

— A šta ste vi?

— Ja sam radnik.

— Šta onda imam da razgovaram s vama. Pošaljite mi desetara ili nekog drugog...

Korčagin ga mrko pogleda.

— Ako ne ćete da radite, ne morate. Bez naše bilješke na voznoj karti ne ćete sjesti u vlak. Takva je naredba šefa gradnje.

— A vi, građanko, također odbijate? — okrene se Pavle ženi i za trenutak se skameni: pred njim je stajala Tonja Tumanova.

Ona je teško u tom odrpancu prepoznala Korčagina. U otrcanom, poderanom odijelu i fantastičnoj obući, s prljavim ručnikom oko vrata, odavno neumivena lica stajao je pred njom Pavle. Samo su mu oči iste onakve s plamenom, koji se ne gasi. Njegove oči. I, eto, tog odrpanca, sličnog skitnici, ona je još nedavno tako voljela. Kako se sve promijenilo!

Ona sa svojim mužem, poslije nedavne svadbe putuje u veliki grad, gdje on radi u Upravi za putove na odgovornom mjestu. I eto gdje je morala sresti svoju mladenačku ljubav. Bilo joj je, štaviše, neugodno da mu pruži ruku. Šta će pomisliti Vasilije? Kako je neprijatno što se Korčagin tako srozao. Vidi se, dalje od kopača ložac nije odmakao.

Stajala je neodlučna, crveneći od uzbuđenja. Inženjera je razbijesnilo, kako mu se činilo, grubo ponašanje odrpanca koji nije odvajao oči od njegove žene.

On baci lopatu na zemlju i priđe Tonji.

— Hajde, Tonja, ne mogu da mirno gledam ovog lazarona.

Korčagin je iz romana »Giuseppe Girabildi« znao što je to lazaron.

— Ako sam ja lazaron, ti si, naprosto nelikvidirani buržuj — potmulo odgovori on inženjeru i bacivši pogled na Tonju, suho odsiječe: — Uzimajte lopatu, drugarice Tumanova, i stanite u red. Ne uzimajte za primjer ovog uhranjenog bivola. Molim za oprostaj, ne znam šta vam je on.

Pavle se neljubazno osmjehnu gledajući Tonjine krznene cipele i doda uzgred:

— Ne savjetujem vam da ostanete. Ovih dana je banda navraćala.

Okrene se i pođe svojim šljapkajući kaljačom.

Posljednje riječi su utjecale i na inženjera.

Tonja ga je nagovorila da ostanu da rade.

Uveče, kada su svršili posao, vraćali su se na stanicu. Tonjin muž je išao naprijed, žureći da zauzme mjesto u vlaku. Tonja zastade propuštajući radnike. Pozadi je išao, podupirući se lopatom, umorni Korčagin.

— Zdravo, Pavluša! Priznajem da nisam očekivala da te vidim takvog. Zar kod vlasti nisi zaslužio ništa bolje nego da kopaš zemlju? Mislila sam da si već odavno komesar ili nešto slično. Kako ti se to život nesretno krenuo... — poče Tonja idući pored njega.

Pavle zastade i začuđeno pogleda Tonju.

— Ja također nisam očekivao da te sretnem takvu... ukrućenu — nađe najzad Pavle pogodnu blažu riječ.

Vrhovi Tonjinih ušiju buknuše.

— Ti si još uvijek grub!

Korčagin zabaci lopatu na rame i pođe. Tek poslije nekoliko koraka odgovori:

— Moja je grubost, drugarice Tumanova, kudikamo podnošljivija od vaše tako zvane uljudnosti. O mome životu se nemojte brinuti, tu je sve u redu. A vaš je život gori nego što sam očekivao. Prije dvije godine bila si bolja: nisi se stidjela da pružiš radniku ruku. A sada zaudaraš na naftalin. I reći ću ti po duši: u stvari nemam o čemu s tobom da razgovaram.

Pavle je dobio pismo od Artjoma. Brat mu je pisao o svojoj predstojećoj svadbi i molio Pavla da pošto-poto dođe.

Vjetar otme iz Korčaginovih ruku bijeli list i ovaj kao golub poleti uvis. Ne može otići na svadbu. Kakav odlazak? Ta, jučer je već medvjed Pankratov prestigao njegovu grupu i tako krenuo naprijed da su se svi začudili. Nosač je htio pošto-poto da osvoji prvenstvo i, pošto je izgubio svoj obični mir, podbadao je svoje »obalce« na ludi tempo.

Patoškin je promatrao šutljivu revnost graditelja. Začudeno tarući sljepočice pitao je sam sebe: »Kakvi su ovo ljudi? Kakva je to neshvatljiva sila? Ta, ako lijepo vrijeme ostane još makar osam dana, doći ćemo do mjesta sječe. Izlazi: proživiš vijek, učiš stalno, a ostariš kao budala. Ovi ljudi svojim radom pobijaju sve proračune i norme«.

Iz grada je došao Klaviček, dovezao je svoj posljednjih kruh, koji je nedavno sam ispekao. Pošto se vidio s Tokarjevim, on nađe na poslu Korčagina. Prijateljski se pozdraviše. Klaviček osmjehujući se izvuče iz vreće

izvanredno lijep, žut krzneni švedski kaput i, udarivši dlanom po elastičnom boksu, reče:

— Ovo je za tebe. Ne znaš od koga...? He! Al si glup, momče! Šalje ti drugarica Ustinović da se, budalo, ne bi smrznuo. Kaput joj je poklonio drug Oljšinski; ona ga je uzela iz njegovih ruku i meni dala — »nosi Korčaginu«. Akim joj rekao da ti u kratkom kaputiću radiš na mrazu. Oljšinski je malo objesio nos. »Ja — veli — tom drugu mogu poslati kabanicu«. A Rita se smijala: »Ne mari, u kaputu će bolje raditi! Uzmi!«

Pavle je začuđeno držao u ruci skupocjenu stvar, a zatim je neodlučno obuče na prozeblo tijelo. Meko krzno je ubrzo zagrijalo leđa i grudi.

Rita je zapisivala.

20. prosinca.

Vije mećava. Snijeg i vjetar. Bojarci su bili gotovo došli do cilja, ali su ih mraz i mećava zaustavili. Propadaju u snijeg. Teško je kopati smrznutu zemlju. Ostalo je samo tri četvrti kilometra, ali to je najteže.

Tokarjev javlja: Na gradnji se pojavio tifus, trojica su oboljela.

22. prosinca.

Na plenum Gubkomola iz Bojarke nije došao nitko. Banditi su na sedamnaestom kilometru od Bojarke bacili u zrak transport, koji je nosio kruh, a po naređenju upolnarkomproda¹ cijeli graditeljski odred je prebačen onamo.

¹ Opunomoćenik nar. komesara za ishranu.

23. prosinca.

U grad su iz Bojarke doveli još sedmoricu oboljelih od tifusa. Među njima je Okunjov. Bila sam na stanici. S pufera vlaka, koji je došao iz Harkova skidali su ukočene leševe.

U bolnicama je hladno. Prokleta mećava. Kada će prestati?

24. prosinca.

Tek što sam došla od Žuhraja. Točno je, dakle: Orlik je jučer preko noći s čitavom bandom napao na Bojarku. Dva sata se između naših i banda vodio boj. Banda je prekinula saobraćaj i tek jutros je Žuhraju uspjelo da dobije točne podatke. Bandu su odbili. Tokarjevu je metak prošao kroz grudi. Danas će ga dovesti. Ubili su Franca Klavičeka, koji je te noći bio komandir straže. On je bio taj, koji je primijetio bandu i digao uzbunu, ali pucajući na napadače, nije uspio da dotrči do škole: bio je ubijen. Od graditeljskog odreda je ranjeno jedanaest. Sada su tamo blindirani vlak i dva eskadrona konjice.

Šef gradnje je postao Pankratov. Preko dana je Puzirevski stigao dio bande u zaselku Glubokom i pobio ih sve do jednoga. Jedan dio kadrovaca nepartijaca, ne čekajući vlak, pobjegao je pješke uz prugu.

25. prosinca.

Dovezli su Tokarjeva i ostale ranjenike. Smjestili su ih u kliniku. Liječnici su obećali da će spasiti starca. On je u nesvijesti. Životi ostalih nisu u opasnosti.

Iz Bojarke smo Gubkompart i mi dobili brzoglav: »Kao odgovor na banditske napade, mi vas, graditelji

uskog kolosijeka, skupljeni na današnjem mitingu zajedno s komandom blindiranog vlaka »Za sovjetsku vlast« i crvenoarmejcima kavpolka,¹ uvjeravamo da ćemo — bez obzira na sve zapreke — dati gradu drvo od prvog siječnja. Napregnuvši sve snage, pristupamo poslu. Živjela Komunistička partija, koja nas je poslala! Predsjednik mitinga Korčagin. Sekretar Berzin«.

Na Solomenki su s vojnim počastima sahranili Klavičeka.

Toliko željena drva su već blizu, ali se do njih dolazilo pretjerano sporo: svakog je dana tifus uzimao desetke potrebnih ruku.

Glavinjajući se kao pijan, klecajući, vraćao se na stanicu Korčagin. Već je odavno imao povećanu temperaturu, ali je ova danas bila veća nego obično.

Trbušni tifus, koji je sisao krv odredu, privukao se i Pavlu, ali se njegovo jako tijelo protivilo, i pet je dana nalazio snage da ustaje s betonskog poda pokrivenog slamom i da ide zajedno s ostalima na rad. Nisu ga spasili ni topao kaput ni valjanke,² koje mu je Fjodor poslao, navučene na već promrzle noge.

Pri svakom koraku nešto ga je probadalo u grudima, od zime je cvokotao zubima, maglilo mu se pred očima i izgledalo mu je, da se drveće nekako čudno okreće, kao na vrtuljku.

Jedva se dovukao do stanice. Čudnovata larva ga je iznenadila. Zagledao se: dugačka kompozicija se ote-

---

¹ Konjički puk.

² Valjanke — pustene čizme.

gla kroz čitavu stanicu. Na platformi su bile lokomotive, ležale su šinje, pragovi — njih su istovarivali ljudi, koji su doputovali vlakom. Napravio je još nekoliko koraka i izgubio ravnotežu. Jedva je osjetio udarac glavom o zemlju. Snijeg je prijatnom svježinom rashladio vruć obraz.

Na njega su nabasali poslije nekoliko sati. Donijeli su ga u baraku. Korčagin je teško disao i nije poznavao one oko sebe. Pomoćnik liječnika, koga su pozvali iz blindiranog vlaka reče: »Krupozno zapaljenje pluća i trbušni tifus. Temperatura 41,5°. O zapaljenju zglobova i oteklinama na vratu ne treba ni govoriti — to je sitnica. Prva dva oboljenja su sasvim dovoljna da ga pošalju na onaj svijet.«

Pankratov i Dubava, koji je doputovao, činili su sve moguće da spasu Pavla.

Korčaginovu zemljaku, Aljoši Kohanskom, bilo je povjereno da odveze Korčagina u rodno mjesto.

Tek uz pomoć čitave Korčaginove grupe i, što je najglavnije, uz pomoć Holjave, Pankratovu i Dubavi je uspjelo da utovare onesviještenog Korčagina i Aljošu u dupkom puni vagon. Nisu htjeli da ih puste, bojeći se zaraze protivili su se, prijetili su, da će usput tifusnog bolesnika izbaciti.

Holjava je, mašući naganom ispred nosova, onih, koji su sprečavali utovar bolesnika, vikao:

— Bolesnik nije zarazan! On će poći, pa makar došlo do toga da vas sve izbacimo. Razumijete, gulikože, ako ga samo netko rukom takne — ja ću javiti telefonom: sve ćemo skinuti s vlaka i strpati iza rešetaka. Evo ti, Aljoša, Pavkin mauzer; ubij odmah svakoga, koji pokušava da ga skine — doda Holjava da bi zastrašio:

Vlak pođe. Na praznom peronu Pankratov pride Dubavi.

— Šta misliš, hoće li preživjeti?

I ne dobi odgovor.

— Hajdemo, Mitjaj, bit će šta bude. Moramo sada za sve da odgovaramo. Noćas ćemo morati da istovarujemo lokomotive, a sutra ćemo pokušati da ih raspalimo.

Holjava je telefonirao niz cijelu prugu svojim prijateljima čekistima. Vatreno ih je molio da ne dopuste putnicima da istovare bolesnog Korčagina, i tek kada dobi čvrsto obećanje da »ne će dopustiti«, pođe spavati.

Na jednoj većoj željezničkoj stanici iz jednog vagona putničkog vlaka izvukoše na peron leš nepoznatog plavog mladića, koji bijaše umro. Tko je on i od čega je umro nitko nije znao. Stanični čekisti, sjećajući se Holjavine molbe, pritrčашe vagonu da bi spriječili istovar, ali pošto se uvjeriše, da je mladić umro, narediše da leš odnesu u mrtvačnicu evakoprijemnika.¹

Holjavi su odmah javili u Bojarku i saopćili mu smrt onoga za čiji se život toliko brinuo.

Kratak brzozjav iz Bojarke izvještavao je Gubkom o smrti Korčagina.

Aljoša Kohanski odvede bolesnog Korčagina majci i bratu i sâm se razboli od strašnog tifusa.

9. siječnja.

Zašto mi je tako teško? Prije nego što sam sjela za stol, plakala sam. Tko bi mogao pomisliti da i Rita može da plače, i još kako gorko? Zar su suze uvijek znak slabosti volje? Sada mi je uzrok velika žalost. Za-

¹ Prijemno mjesto evakuacione baze.

što je do toga došlo? Zašto je to došlo danas, u dan najveće pobjede, kada je strahota zime pobijedena, kada su željezničke stanice zakrčene dragocjenim gorivom, kada dođoh s proslave pobjede na velikom plenumu Gorsovjeta,¹ na kojemu su slavili junake-graditelje. To je pobjeda, ali su za nju dali svoj život dvojica: Klaviček i Korčagin.

Pavlova smrt mi je otkrila istinu: on mi je draži nego što sam mislila.

Na ovome prekidam svoje bilješke. Ne znam da li ću se ikada vratiti novima. Sutra pišem u Harkov da pristajem da radim u CK Komsomola Ukrajine.

---

¹ Gorsovjet — gradski sovjet.

TREĆA GLAVA

Mladost je pobijedila. Tifus nije ubio Korčagina. Pavle je po četvrti put prešao granicu smrti i vraćao se u život. Tek je poslije mjesec dana, mršav i blijed, ustao na nesigurne noge i, hvatajući se za zidove, pokušao da prošeće po sobi. Uz majčinu pomoć došao je do prozora i dugo gledao na put. Svjetlucale su barice od snijega, koji se topio. Napolju je bila prva proljetna jugovina.

Upravo ispred prozora, na grani višnje, šepirio se vrabac sivog trbuha, nemirno gledajući Pavla svojim vragoljastim očicama.

— Šta je, ja i ti preživjesmo zimu? — tiho progovori Pavle lupnuvši prstom u prozor.

Majka ga uplašeno pogleda.

— S kim ti to govoriš?

— To ja pravcu ... odletio, lopuža jedna — i slabo se osmjehnu.

Proljeće je bilo u punom jeku. Korčagin je počeo pomišljati o povratku u grad. On je dosta ojačao da bi mogao ići, ali mu u organizmu nije bilo sve u redu. Jednom je, šetajući po vrtu, neočekivano pao na zemlju zbog oštrog bola u kičmi. S mukom se dovukao do sobe. Sutradan ga je liječnik pažljivo pregledao. Napipavši na kičmi duboko ulegnuće začuđeno progundā:

— Otkud vam to?

— To je, doktore, trag od kamena iz ceste. Pred gradom Rovno poljski je top razrovao cestu iza mene...

— Kako ste se kretali? Zar vam to nije smetalo?

— Ne, tada sam odležao jedno dva sata — i na kohnja. Eto, sada me to prvi put podsjetilo.

Liječnik je, namrštivši se, razgledao ulegnuće.

— Da, dragi moj, vrlo neprijatna stvar. Kičma ne voli takve potrese. Nadajmo se da se ubuduće ne će pojavljivati bolovi. Obucite se, družo Korčagine.

I on je suosjećajno i ne krijući svoje sažaljenje promatrao svoga pacijenta.

Artjom je živio u porodici svoje žene, neugledne mladenke Steše. To je bila seljačka porodica koja je osiromašila. Pavle je jednom otišao Artjomu. Po malom prljavom dvorištu trčkarao je zamazan i razrok mališan. Kada vidje Pavla, on bezobrazno upilji svoje očiće u njega i pažljivo čačkajući nos upita:

— Što hoćeš? Možda si došao da kradeš? Bolje odlazi, naša je nana i inače ljuta.

Na staroj, niskoj kućici otvori se prozorčić i Artjom ga pozove:

— Uđi, Pavluša.

Kod peći se petljala, s vatraljom u ruci, starica lica požutjelog kao pergament. Ona za trenutak baci neljubazan pogled na Pavla i propustivši gosta počne da lupa loncima.

Dvije poodrasle djevojčice kratkih pletenica brzo se uspuzaše na peć i s radoznalošću divljakinja počеше da gledaju odande.

Za stolom je sjedio Artjom, malo zbunjen. Njegovu ženidbu nisu odobravali ni majka ni brat. Artjom je

porijeklom proleter i nije jasno zašto je prekinuo svoje trogodišnje prijateljstvo s ljepoticom Galjom, kćerkom kamenoresca, krojačkom radnicom, i otišao da bude ukućan kod neugledne Steše, u porodicu s petero ustiju bez ijednog radnika. Ovdje je, poslije rada u depou, svu svoju snagu trošio radeći plugom, obnavljajući za-pušteno gospodarstvo.

Artjom je znao, da Pavle nije odobravao njegov od-lazak, kako se on izražavao, »u malograđanski eleme-nat« i sada je promatrao kako brat prima sve ovo što ga ovdje okružuje.

Posjediše, izmijeniše beznačajne, obične pri susretu fraze, i Pavle se spremio da ode. Artjom ga zadržao:

— Pričekaj da ručamo zajedno, sada će Steša doni-jeti mlijeka. Dakle, sutra odlaziš? Još si slabašan, Pavka. -

U sobu uđe Steša, pozdravi se, pozva Artjoma na gumno da pomogne da se nešto prenese. Pavle ostane sam sa staricom, koja nije bila razgovorljiva. Kroz pro-zor se čulo crkveno zvono. Starica spusti vatralj i neza-dovoljno promrmlja:

— Gospode bože, od đavoljih poslova čovjek nema vremena ni da se pomoli. — I skinuvši s vrata maramu, gledajući poprijeko došljaka, pride uglu punom sumor-nih ikona, pocrnjelih od vremena. Sastavivši tri koštu-njava prsta, počeo se krstiti:

— Oče naš, iže jesi na nebesi, da svjatisja imja tvoje — počeo da šapuće suhim usnama.

U dvorištu mališan, zaletjevši se, uzjaha crnu svinju klapavih ušiju. Jašio je mamuzajući bosim nogama,

uhvativši se rukama za čekinje, vikao je na životinju, koja se vrtjela i groktala:

— Ho-o-oo, hajde, stoj, ne bjesni!

Svinja je trčala s mališanom po dvorištu pokušavajući da ga zbací, ali se razroki obješenjak čvrsto držao.

Starica prekine molitvu i proviri kroz prozor.

— Uzjahat ću ja tebe, groznica ti oca ubila! Dolje sa svinje, kolera te pokosila dabogda! Đavo te odnio, derište pogano!

Svinja je najzad uspjela da zbací jahača, i zadovoljna starica se opet okrene ikonama. Načinivši pobožno lice ona nastavi:

— Da pridet carstvije tvoje...

Na vratima se pojavi rasplakani mališan. Brišući rukavom razbijeni nos i jecajući od boli, plačućim glasom reče:

— Mamo-o-o, daj mi valjušaka!

Starica se ljutito okrene.

— Ne dâ da se čovjek bogu pomoli. đavo razroki. Sad ću ja tebe nahraniti, pseći sine...! — I ona dohvati sa police bič. Mališan odjednom iščezne. Djevojčice iza peći tiho prasnuše u smijeh.

Starica počne po treći put da se moli.

Pavle ustade i iziđe ne sačekavši brata. Zatvarajući kapiju primijeti u posljednjem prozoru staričinu glavu. Ona ga je pratila.

»Koji li je đavo dovukao Artjoma ovamo? Sada se nikad ne će izvući. Steša će rađati svake godine. Zaglavít će kao kukac u đubretu. Još će, blago meni, napustiti depo« — razmišljao je skrušeno Pavle koračajući pustom ulicom gradića. — »A ja sam mislio da ga uvučem u politički život.«

On se radovao što će sutra otputovali onamo, u veliki grad u kome su ostali njegovi prijatelji i svi njemu dragi. Veliki grad ga je privlačio svojom snagom, vitalnošću, neprekidnim tokom ljudske rijeke, lupom tramvaja i piskom automobilskih sirena. A, što je glavno, privlačile su ga ogromne kamene zgrade, garavi odjeli tvornice, mašine, tihi šumovi točkova. Vuklo ga je onamo gdje se pomamnom brzinom okreću divovi — točkovi i miriše mašinsko ulje, vuklo ga je onome s čime se srodio. Ovdje pak, u gradiću, lutajući ulicama Pavle je osjećao neki pritisak. Nije ga čudilo što mu je gradić postao tuđ i dosadan. Bilo mu je štaviše neprijatno da danju izađe u šetnju. Prolazeći pored brbljavih prija koje su sjedile pred kućama, Pavle je slušao njihov brzi razgovor:

- Slušajte, prijо, odakle je ovo strašilo?
- Vidi se da je tuberkulozan, jektiku ima.
- A ima dobru bluzu, sigurno je ukrao...

I mnogo štošta od čega mu se gadilo.

Odavno je sebe odavde iščupao. Postao mu je bliži i miliji veliki grad. Društvo snažno i puno životne radosti, i rad.

Korčagin je neprimjetno stigao do borove šume i zastao na raskršću. Desno — ograđena od šume visokim plotom od zašiljenog kolja nalazila se mračna stara tamnica, iza nje — bijele zgrade bolnice.

Evo tu, na ovoj prostranoj ledini, izdahnuli su u omčama Valja i njezini drugovi. Šuteći je stajao na onom mjestu na kome su bila vješala, zatim pođe prema ponoru. Spustio se dolje i izišao na ravan bratskog groblja.

Nečije brižljive ruke ukrasile su red grobova vijencima od jele, zagrađivši malo groblje zelenom ogradom. Nad ponorom se nadnijeli vitki borovi. Zelena svila mlade trave zastrla je padine ponora.

Ovdje se gradić svršavao. Tiho i tužno. Lako šuštanje šume i proljetna trulež probudene zemlje. Ovdje su junački umirali drugovi, da bi život postao lijep za one, koji su se rodili u sirotinji, za one, kojima je već rođenje bilo početak ropstva.

Pavlova ruka je polako skinula kapu s glave, i tuga, velika tuga, ispuni mu srce.

Život je čovjeku najdraži. On mu se daje jedamput, i proživjeti ga treba tako, da kasnije ne prebacujemo sebi da smo ga bez cilja proživjeli, i da ne crvenimo od stida zbog podle i sitničarske prošlosti, i da umirući možemo reći: »Čitav život i sve snage posvetimo samo onome, što je najljepše na svijetu: borbi za oslobođenje čovječanstva. I treba da što više proživiš u životu, jer podmukla bolest ili neka tragična slučajnost mogu da ga prekinu.«

Obuzet ovim mislima, Korčagin ode s bratskog groblja.

Kod kuće je mati, žalosna, spremala sina na put. Gleđajući je, Pavle primijeti, da ona krišom plače.

— Možda ćeš ostati, Pavluša? Teško mi je, da u starosti sama živim. Toliko djece, a čim odrastu — raziđu se. Šta te vuče u grad? I ovdje se može živjeti. Ili si se, također, zagledao u neko zlato? Ta, nitko meni, starici, ne će ništa da kaže. Artjom se oženio — riječi mi nije rekao, a ti ćeš utoliko prije. Ja vas samo

vidim kada se povrijedite — tiho je govorila mati slažući u čistu torbu sinovljeve oskudne stvari.

Pavle je uhvati za ramena, privuče sebi.

— Mamice, nije po srijedi žena. A znaš li ti, stara moja, da ptice iz svoga roda traže drugaricu? Zar ti misliš da sam ja neozbiljan?

Natjerao je majku da se osmjehne.

— Ja sam, mama, dao sebi riječ da ne milujem djevojke dok na cijelom svijetu ne uništimo buržuje. Šta, »dugo ćemo čekati«, veliš? Ne, mama, ne će se buržuji dugo održati... Jedna republika će biti za sve ljude, a vas starice i starce koji ste radili, vas ćemo poslati u Italiju, u toplu zemlju pokraj mora. Tamo nikad nema zime, mamice. Uselit ćemo vas u buržujске dvorove, i grijat ćete svoje stare kosti na suncu. A mi ćemo u Ameriku da dotučemo buržuje.

— Ne ću ja, sinko, doživjeti tvoju priču... Isto tako žustar bio ti je i djed: bio je mornar. Sačuvaj bože, pravi razbojnik. Tako se borio u Sevastopoljskom ratu, da se bez noge i ruke kući vratio. Na grudi mu objesiše dva križa i dvije carske polurublje na trakama, a umro je starac u strašnoj bijedi. Bio je naprasit, udario je neku vlast motkom po glavi, u tamnici je odležao gotovo cijelu godinu. Zatvoriše ga oni tamo. Ni križevi mu nisu pomogli. Pogledam te, sasvim si se na djeda umetnuo.

Zašto, mamice, da naš rastanak bude tako tužan? Daj mi harmoniku, odavno je u rukama nisam držao.

Oborio je glavu nad sedefaste redove dirki. Čudila se majka novim tonovima njegove muzike.

Nije svirao kao nekada. Nema one razuzdane hrabrosti, bečarskih podvriskivanja, smjelih preliva, onog

opojnog zanosa, koji je proslavio mladog harmonikaša Pavku u čitavom gradiću. Tonovi su zvučali melodično i, ne gubeći snagu, postadoše nekako dublji.

Na stanicu je došao sam.

Nagovorio je majku da ostane kod kuće. Nije želio da vidi njezine suze pri rastanku.

U vlak su se svi nagurali na silu. Pavle je zauzeo slobodnu policu na samom vrhu i otuda gledao kako ljudi viču i kako se komešaju u hodnicima.

Svi su na isti način vukli vreće i gurali ih pod klupe.

Kada je vlak krenuo svi su se smirili i, kao uvijek u ovakovim prilikama, željno su se prihvatili jela.

Pavle je ubrzo zaspao.

Prva kuća, koju je htio posjetiti bila je u centru grada na Kreščatiku. Polako se penjao stubama. Sve mu je unakolo bilo poznato, ništa se nije izmijenilo. Išao je preko mosta, prevlačio je rukom preko uglačane ograde. Približio se stubama. Zastao je. Na mostu ni žive duše. U beskrajnoj visini pružao se u noći pred očaranim očima veličanstven prizor. Tama je crnim baršunom zastirala vidik; prelijevajući se, svjetlucale su fosforastom svjetlošću bezbrojne zvijezde. A tamo, niže, gdje se na nevidljivoj liniji slivala zemlja s nebeskim svodom, grad je u mraku prosipao milijune svjetlosti...

U susret Korčaginu stubama penjalo se nekoliko ljudi. Oštri glasovi ljudi zanijetih prepirkom narušise noćnu tišinu, i Pavle, odvojivši pogled od gradskih svjetiljki, poče da se spušta niz stube.

Na Kreščatiku, u kancelariji za dozvole Specijalnog odjeljka okruga, dežurni komandant saopći Korčaginu, da Žuhraj već odavno nije u gradu.

On je dugo ispitivao Pavla i, tek pošto se uvjerio da mladić lično poznaje Žuhraja, ispričao mu je: Fjodor je već prije dva mjeseca pozvan na rad u Taškent, na turkeštanski front. Korčagin je bio tako ožalošćen da, štaviše, nije htio ni da se raspituje o pojedinostima, već se šutke okrene i iziđe na ulicu. Umor ga je savladao i natjerao ga da sjedne kod ulaza.

Prođe tramvaj lupajući i tandručui. Na pločnicima beskrajna ljudska rijeka. Grad oživi — čas sretan smijeh žena, čas odlomci muškog basa, čas tenor mladića, čas drhtava promuklost starca. Beskrajna ljudska rijeka je nepresušna. Korak uvijek užurban. Sjajno osvijetljeni tramvaj, blijesci automobilskih reflektora i požar žarulja oko reklame obližnjeg kina. I svuda ljudi, koji pune ulicu neprestanim žamorom. To je veće velikog grada.

Vreva i užurbanost glavne ulice ublažavale su u njemu oštrinu bola, izazvanog izvještajem o odlasku Fjodora. Kamo da ide? Da se vrati na Solomenku gdje su mu stanovali prijatelji — daleko je. I tada mu iznenada iskrsnu u pameti kuća nedaleko odavde, u Kruglo-univerzitetskoj ulici. Naravno, on će odmah poći tamo. Ta, poslije Fjodora, prvi drug koga je htio da vidi bila je Rita. Tamo, kod Akima, može i prenoćiti.

Još izdaleka, gore u krajnjem prozoru, opazi svjetlost. Trudeći se da bude miran, povuče hrastova vrata. U predsoblju malo zastade. Iza vrata, u Ritinoj sobi, čuli su se glasovi, netko je svirao na gitari.

»Oho, znači, dozvoljena je i gitara? Režim se ublažio«, zaključio Korčagin i lako lupnu šakom u vrata. Osjećajući da se uzbuđuje, ugrize usnu.

Vrata mu otvori nepoznata žena, mlada, s uvojcima na sljepočicama. Ona upitno pogleda Korčagina.

— Koga tražite?

Ona nije zatvorila vrata i brz pogled na nepoznati namještaj dao mu je već odgovor.

— Mogu li da vidim Ustinovićevu?

— Nje nema, ona je još u siječnju otputovala u Harkov, a odande, kako sam čula u Moskvu.

— A da li drug Akim stanuje ovdje, ili je također otputovao?

— I drug Akim također nije tu. On je sada sekretar odeskog gubkomola.

Pavlu nije preostalo ništa drugo nego da se vrati. Nije više bio radostan što se vratio u grad.

Sada je trebalo da se ozbiljno pobrine za prenoćište.

— Tražeći ovako prijatelje, sve ću noge polomiti i nikog ne ću naći — namršteno je gundao Korčagin, svladavajući gorčinu. Ali je ipak odlučio da još jednom okuša sreću — da nađe Pankratova. Nosač je živio u blizini pristaništa i do njega je bilo bliže nego do Solomenke.

Sasvim umoran, dospio je najzad do stana Pankratova i, kucajući u nekada žuto obojena vrata, odluči: »Ako i ovoga nema — ne ću više lutati. Zavučiću se pod čamac i prenoćit ću.«

Vrata otvori starica omotana prostom maramom — Pankratovljeva majka.

— Da li je Ignjat kod kuće, majko?

— Tek što je došao. A vi do njega?

Ona nije prepoznala Pavla i okrećući se natrag, viknu:

— Genjka, traže te!

Pavle uđe s njom u sobu i stavi torbu na pod. Pankratov se preko stola okrene prema njemu, dovršavajući zalogaj.

— Ako si do mene došao, sjedi i pričaj, a ja ću sada da smotam zdjelu boršča, jer od jutros, osim vode, ništa nisam okusio. — I Pankratov uze u ruku veliku drvenu žlicu.

Pavle sjede sa strane na provaljenu stolicu. Skinuvši kapu, po staroj navici, obrisa njome čelo.

»Zar sam se tako promijenio, da me ni Genjka nije poznao?«

Pankratov gurnu dvije-tri žlice boršča u usta i pošto ne dobi odgovor od gosta okrene glavu prema njemu.

— Dakle, šta imaš?

Ruka s komadom kruha zastade na pol puta do usta. Pankratov poče zbunjeno da trepće.

— E... Stani... Uh, kakva zabuna!

Gledajući njegovo od napora crveno lice, Korčagin se nije mogao uzdržati i počne se smijati.

— Pavka! Ta, mi smo smatrali da si nestao... Stoj. Kako se zoveš?

Na Pankratovljeve uzvike iz susjedne sobe istrčase njegova starija sestra i majka. Svi troje se najzad uvjere, da je pred njima pravi Korčagin.

U kući su već odavno spavali, a Pankratov je još uvijek pričao o događajima, koji su se odigrali za minula četiri mjeseca.

— Još zimus su otputovali u Harkov Žarki i Mitjaj. I nisu otišli ma gdje, strvine, već ravno na Komunistički

univerzitet. Vanjka i Mitjaj su na pripremnom. Skupilo se nas petnaestak ljudi. Neki đavo i mene natjera da se prijavim. Treba, mislim, da malo napunim ćupu, vrlo je prazna. Ali me, razumiješ, komisija »udesi za vrbicu.«

Pošto se ljutito izduva, Pankratov nastavi.

— U početku mi je išlo glatko. Sve je bilo u redu: partijsku člansku kartu imam, staža kao komsomolac imam dovoljno, što se tiče stanja i porijekla — ni da pisnu, ali kada je došla stvar do političkog ispita — tu mi se desi neugodnost.

Uхватim ti se ja s jednim drugom iz komisije. Postavlja on meni ovakvo pitanje: »Kažite mi, družo Pankratove, imate li kakvih pojmova iz filozofije?« A ja ti, razumiješ, nemam nikakvih. Ali se tu prisjetim: bio je kod nas jedan nosač-gimnazijalac, skitnica. Postao je nosač iz bijesa. Jednom nam je pričao: postojali su u Grčkoj, ne znam ni sâm kada, neki učenjaci, koji su bili jako uobraženi, a nazivali su ih filozofima. Jedan takav tipčić, ne sjećam mu se prezimena, čini mi se Ideogen, proveo je cio svoj život u buretu, i tako dalje... Među njima se kao najbolji spec¹ smatrao onaj, koji četrdeset puta dokaže da je crno — bijelo, a bijelo — crno. Jednom riječi, bili su naklapala. E tako, sjetim ti se ja gimnazijalčeve priče i pomislim: »E, ovaj me član komisije navodi na tanak led«. A on me lukavo gleda. E, ja ti onda odvalim: »Filozofija — velim — to je samo prazna lagarija i zamlaćivanje. Ja, drugovi, tom burgijom nemam želje da se bavim. A što se tiče historije partije — od sveg srca.« A oni mene počеше da farbaju:

---

¹ Spec — stručnjak.

otkuda, vele, kod mene takve novosti o filozofiji. Ovdje sam dodao još nešto iz riječi gimnazijalca od čega je cijela komisija prasnula u smijeh. Ja se naljutih. »Zašto me — velim — pravite budalom?« Dohvatim kapu — pa kući.

Zatim me je ovaj član komisije sreo u Gubkomu i oko tri sata sa mnom razgovarao. Pokazalo se, da je gimnazijalac napravio zbrku. Izlazi da je filozofija velika, mudra stvar.

A, eto, Dubava i Žarki prodoše. E, Mitjaj je dobro učio, a Žarki — taj nije dalje od mene dotjerao. Vanjki je sigurno pomagao orden. Jednom riječju, ostao sam na cjedilu. Odredili su me ovdje na pristanište da čuvam državno dobro. Zamjenjujem šefa robnog pristaništa. Nekada sam sa starješinama uvijek stupao u borbu zbog raznih omladinskih stvari, a sada sâm moram da se petljam s državnom imovinom. Ponekad biva ovako: padne ti pod ruku lijenčina ili nespretnjaković, pa ga onda pritegneš i kao starješina i kao sekretar. On mi već ne će podvaliti, to je sigurno. O sebi ću poslije. Koje ti novosti još nisam pričao? Za Akima znaš. Od starih u Gubkomu još samo Tufta sjedi uvijek na istom mjestu. Tokarjev je sekretar na Solomenki u rajkomu partije. U rajkomu je i Okunjov, tvoj komunac; Politprosvet¹ je Talja. U radionicama je na tvom mjestu Cvetajev, ja ga malo poznam, u Gubkomu se srećemo, izgleda nije glup mladić, ali je samoljubiv. Ako se sjećaš Ane Borhart, ona je također na Solomenki, rukovodi ženskim odjeljkom Rajonskog komiteta partije. O ostalima sam ti već pričao. Da, Pavluša,

---

¹ Politprosvet — politički radnik.

mного je ljudi Partija uputila na učenje. U Gubsovpartškoli¹ sav stari aktiv sjedi sada za knjigom. Obećavaju da će iduće godine i mene poslati.

Zaspali su kasno poslije ponoći. Kada se Korčagin ujutro probudio, Ignata već nije bilo kod kuće, otišao je na pristanište. Dusja, njegova sestra, jaka djevojka, slična bratu, služila je gosta čajem veselo brbljajući o svemu i svačemu. Pankratovljevi otac, mašinista na lađi, bio je na putu.

Korčagin se spremao da pođe. Na rastanku Dusja ga podsjeti:

— Ne zaboravite da vas čekamo na ručak.

U Gubkomu uobičajena živost. Ulazna vrata ne znaju za mir. U hodnicima i sobama mnogo ljudi. Potmula lupa mašina iza vrata uprave.

Pavle zastade u hodniku gledajući ne će li spaziti kakvo poznato lice i, pošto ne nađe nikoga, uđe u sekretarovu sobu. Za velikim pisačim stolom sjedio je u plavoj košulji sekretar Gubkoma. On dočeka Korčagina letimičnim pogledom i ne dižući glavu nastavi da piše.

Pavle sjede prema njemu i pažljivo poče razgledati Akimova zamjenika.

— Šta želite? — upita sekretar u plavoj košulji stavljajući točku na kraju ispisanog lista.

Pavle mu ispriča svoj slučaj.

— Potrebno je, druže, da me ponovo uvedete u spiskove organizacije i da me uputite u radionicu. Izdaj naredbu o tome.

---

¹ Gubsovpartškola — gubernijska sov. partijska škola.

Sekretar se nasloni na stolicu i odgovori neodlučno:

— Naravno da ćemo te povratiti, o tome ne može biti ni govora. Ali nije zgodno da te pošaljemo u radionice, tamo već radi Cvetajev, član Gubkoma posljednjega saziva. Mi ćemo te iskoristiti na drugom mjestu.

Korčaginove se oči smanjiše.

— Ja ne odlazim u radionice da ometam rad Cvetajeva. Ja idem u odjel kao specijalista, a ne kao sekretar kolektiva, i, pošto sam fizički još slab, molim da me ne šaljete na drugi rad.

Sekretar se složi. Stavi na papir nekoliko riječi.

— Predajte drugu Tufti, on će sve udesiti.

U Učraspredu¹ Tufta je grdio na sva usta svoga pomoćnika računovođu. Pavle je pol minute slušao njihovu prepirku, ali videći, da se ona odugovlači, prekide razvikanog šefa statistike:

— Nastavit ćeš s njim svađu poslije, Tufta. Evo ti bilješke, hajde da uredimo moje dokumente.

Tufta je dugo gledao čas na papir, čas na Korčagina. Naposljetku je shvatio:

— E! Dakle, ti nisi umro? Šta ćemo sad? Ti si isključen iz spiskova, ja sam sâm poslao u sliku CK. A zatim, ti nisi prošao kroz sveruski popis. Prema raspisu CK Komsomola, svi koji nisu ušli u spiskove, isključuju se. Zato tebi ostaje jedno — da stupiš ponovo pod općim uvjetima — reče Tufta takvim tonom, da mu se nije moglo prigovoriti.

Korčagin se namršti.

— Ti uvijek po starom? Mlad si momak, a gori si od starog štakora iz gubernijske arhive. Kad ćeš jednom da postaneš čovjek, Volodjka?

¹ Odsjek za statistiku.

Tufta poskoči kao da ga ujede buha.

— Molim te da mi ne čitaš lekcije; ja odgovaram za svoj rad. Raspisi se ne pišu zato da bi ih narušavao. A za uvredu — što se tiče »štakora« — tužit ću te.

Posljednje riječi Tufta izgovori prijeteći, i demonstrativno privuče sebi gomilu nepregledane pošte, pokazujući cijelim svojim držanjem da je razgovor završen.

Pavle polako pođe prema vratima, ali, sjetivši se nečega, vrati se do stola i uze sekretarovu cedulju, koja je bila pred Tuftom. Tufta je promatrao Pavla. Zao i svadljivac, ovaj mladi starčić velikih načuljenih ušiju, bio je neprijatan i u isti mah smiješan.

— Dobro — zajedljivo mirno reče Korčagin. — Menj se, naravno, može priljepiti »unošenje kaosa u statistiku«, ali na koji način misliš da pozoveš na odgovornost one, koji su pomrli, a nisu prethodno podnijeli izvještaj o tome? Ta, ovo svatko može: ako zaželi — može da se razboli, ako zaželi — može da umre, a raspis za ovo sigurno postoji.

— Ho-ho-ho — ču se veseo glas Tuftina pomoćnika, koji nije mogao sačuvati neutralitet.

Vrh olovke u Tuftinoj ruci slomi se. On je baci na pod, ali nije mogao da odgovori svome protivniku. U sobu upade gomila ljudi, koji su glasno razgovarali i smijali se. Među njima je bio Okunjov. Radosnom čuđenju i raspitivanju nije bilo kraja. Poslije nekoliko minuta u sobu uđe još jedna grupa omladinaca i s njima Jurenjeva. Ona je dugo zbunjeno, ali radosno stezala Pavlove ruke. Pavla su opet natjerali da priča sve ispočetka. Iskrena radost drugova, pravo prijateljstvo i suosjećanje, čvrsto stezanje ruku, tapšanje po rame-

nima, jaka i prijateljska, natjerala su-ga da zaboravi na Tuftu.

Najzad Korčagin ispriča drugovima svoj razgovor s Tuftom. Okolo se čuše uzbuđeni uzvici. Olga, pogledavši prezrivo Tuftu, ode u sekretarovu sobu.

— Hajdemo Nježdanovu! On će mu obrisati nos. — S ovim riječima Okunjev uze Pavla za rame, i oni okruženi gomilom drugova pođoše za Olgom.

— Treba ga smijeniti i poslati Pankratovu na pristanište kao nosača na godinu dana. Ta, Tufta je zadrta birokrata! — ljutila se Olga.

Sekretar Gubkoma se uslužno osmrjehnu pošto je čuo zahtjeve Okunjeva, Olge i drugih da smijeni Tuftu iz Učraspreda.

— O rehabilitaciji Korčaginovoj ne treba ni govoriti, njemu ćemo odmah napisati člansku kartu — umirivao je Olgu Nježdanov. — I ja se s vama slažem, da je Tufta formalista — nastavi on. — To je njegov osnovni nedostatak. Ali ipak treba priznati, da je on posao organizirao i to veoma dobro. Gdje god sam ja radio, pregled rada i statistika u komsomolskim komitetima — neprohodne su šume, i ni jednoj cifri ne možeš da vjeruješ. A kod nas je statistika dobro postavljena. Vi sami znate da Tufta ponekad sjedi do ponoći u svom odsjeku. I ja mislim, smijeniti ga možemo uvijek, ali ako mjesto njega bude dobar momak, a loš računovođa, onda birokratizam ne će biti, ali neće biti ni računovodstva. Neka radi. Ja ću mu natrljati nos kako treba. To će utjecati za izvjesno vrijeme, a zatim ćemo vidjeti.

— Dobro, đavo ga odnio — složi se Okunjev. — Hajd'mo Pavluša, na Solomenku. Sada je u našem

klubu sastanak aktiva. Nitko još o tebi ne zna, i odjednom: »Riječ ima Korčagin!« Alal ti vjera, Pavluša, što nisi umro! Kakvu bi inače korist imao proletarijat od tebe? — šaljivo je rezonirao Okunjev grleći Korčagina rukom preko leđa i gurajući ga u hodnik.

— Olga, ti ćeš doći?

— Naravno.

Korčagin nije otišao Pankratovima na ručak, nije se vratio ni uvečer. Okunjev je odveo prijatelja u svoj stan. U kući Sovjeta imao je svoju sobu. Nahranio ga je čim je mogao i, pošto je stavio pred Pavla gomile listova i dvije debele knjige zapisnika sjednica biroa Rajkomola, posavjetova mu:

— Razgledaj sve ovo. Dok si ti bez potrebe gubio vrijeme bolujući od tifusa, ovdje se mnogo štošta desilo. Čitaj, upoznaj se s onim, što je bilo i što jest. Ja ću predveče doći, pa ćemo poći u klub, a ako se umoriš — leži i spavaj.

Pošto je nagurao u džepove gomilu dokumenata, potvrda, spisa (torbu je Okunjev iz principa ignorirao i ona je ležala ispod kreveta) sekretar Rajkomola se okrene po sobi u znak oprostaja i iziđe.

Uvečer, kada se vratio, pod je u sobi bio pretrpan otvorenim listovima, ispod kreveta izvučena gomila knjiga. Jedan ih je dio bio poredan na stolu. Pavle je sjedio na krevetu i čitao posljednja pisma Centralnog komiteta, koja je našao pod prijateljevim jastukom.

— Šta si ti, razbojniče, načinio od moga stana! — tobože buneći se podviknu Okunjev. — E, stani, stani,

druže! Ta, ti već čitaš tajne dokumente! Pa da ga čovjek pusti u kuću!

Pavle se osmjehnu i odloži pismo u stranu.

— Ovdje baš nema tajne, a eto, ti si umjesto šešira na svjetiljci zaista imao dokument, koji ne treba da bude javan. Šta više izgorio je na krajevima. Vidiš?

Okunjov uzme poluizgorjeli list, pa pošto pogleda naslov udari se dlanom po čelu.

— A ja sam tri dana tražio, đavo ga odnio! Nestao je kao da je u zemlju propao. Sada se sjećam, to je Volincev prije tri dana napravio od njega šešir, a zatim ga je i sâm toliko tražio da ga je sedam znojeva probilo. — Okunjov brižljivo savije list i turnu ga pod jastuk. — Poslije ćemo sve urediti — reče on umirujuć. — Sada ćemo malo založiti, pa u klub. Sjedi, Pavluša!

Okunjov izvuče iz jednog džepa dugačku ribu uvijenu u novine, a iz drugog dva komada hljeba. Pomakne na kraj stola papir, na slobodnom prostoru raširi novine, uzme ribu za glavu i počne pljeskati njome po stolu.

Sjedeći na stolu i energično žvačući, pun životne radosti Okunjov je govoreći čas ozbiljno, čas šaleći se, pričao novosti Pavlu.

U klub je Okunjov uveo Korčagina kroz službeni ulaz iza kulisa. U uglu prostrane dvorane, desno od pozornice, kod glasovira, u uskom krugu željezničke komse, sjedile su Talja Lagutina i Borhartova. Prema Ani, njišući se na stolici sjedio je Volincev — komsomolski sekretar depona, rumen kao jesenja jabuka, u sasvim

otrčanom nekada crnom, kožnom kaputu. Volincevljeva kosa je bila boje pšenice, a obrve isto tako.

Pored njega je, nemarno se naslonivši laktom na poklopac glasovira, sjedio Cvetajev, lijep, smeđi mladić oštro izrezanih usana. Ovratnik njegove košulje bio je otkopčan.

Prilazeći društvu, Okunjev čuvši kraj Anine rečenice:

— Ponetko želi da na svaki način spriječi prijem novih drugova. Cvetajev to ne krije.

— Komsomol nije prolazno dvorište — odazva se Cvetajev tvrdokorno grubom prezrivošću.

— Pazite, pazite! Nikolaj danas sija kao očišćeni samovar! — uzviknu Talja kada vidje Okunjova.

Okunjeva opkoliše i obasuše pitanjima:

— Gdje si bio?

— Hajde da počnemo.

Okunjev umirujući pruži ruku naprijed.

— Ne žurite se, djeco. Sad će doći Tokarjev, pa ćemo početi.

— A, evo i njega — primijeti Ana.

Doista, prilazio im je sekretar Rajkomparta. Okunjev mu pođe u susret:

— Hajdemo, oče, iza kulisa, pokazat ću ti jednog tvog poznanika. E, začudit ćeš se!

— I šta još? — progundā starac povukavši dim iz cigarete, ali ga je Okunjev već vukao za ruku.

Zvonce je u rukama Okunjeva tako bijesno zvonilo da su, štaviše, i veliki brbljavci požurili da prekinu razgovore.

Iza Tokarjevljevih leđa, u raskošnom okviru od zelenih četinara stajala je lavovska glava genijalnog tvorca »Komunističkog manifesta«. Dok je Okunjev

otvarao sjednicu, Tokarjev je gledao Korčagina, koji je stajao iza kulise.

— Drugovi! Prije nego što pristupimo pretresanju pitanja, koja su na dnevnom redu, treba, kako Tokarjev i ja mislimo, da izvan okvira dnevnog reda damo riječ jednom drugu, koji nas je za nju zamolio.

U dvorani se začuše glasovi odobravanja i Okunjev odsiječe:

— Pozdravnu riječ ima Pavka Korčagin!

Od stotinu ljudi u dvorani bar je osamdeset njih poznavalo Korčagina, i kada se na rubu rampe pojavi poznata figura i visoki, blijed mladić poče da govori, u dvorani ga dočekaše radosnim uzvicima i burnim ovacijama.

— Dragi drugovi!

Korčaginov je glas bio ujednačen, ali nije mogao da sakrije uzbuđenje.

— Dogodilo se tako, prijatelji, da sam se vratio vama i ponovo uzimam svoje mjesto u stroju. Sretan sam što sam se vratio. Vidim ovdje čitav niz svojih prijatelja. Kod Okunjeva sam čitao, da na Solomenki imamo za trećinu više novih drugova, da su u radionicama u depou potpaljivači propali i da s groblja za lokomotive vuku mrtvace u glavnu ložionicu. To znači, da se naša zemlja ponovo rađa i prikuplja snagu. Imamo zašto da živimo! Pa zar sam mogao da umrem u ovakvo vrijeme? — I Korčaginove oči se zasjaše sretnim osmijehom.

Uz pozdravne uzvike Korčagin izide u dvoranu i pode prema mjestu gdje su sjedile Borhart i Talja. Brzo je stegao nekoliko ruku. Prijatelji se zbiše i Korčagin

sjede. Na njegovu ruku se spusti Taljina ruka i čvrsto, čvrsto je steže.

Anine su oči širom otvorene, trepavice joj jedva podrhtavaju, a u pogledu joj se ogleda čuđenje i pozdrav.

Dani su promicali. Oni nisu mogli da se nazovu običnim danima. Svaki dan je donosio nešto novo i ma da je ujutro raspoređivao svoje vrijeme, Korčagin je s gorčinom zapažao da preko dana ima malo vremena i da ne može da svrši sav posao, koji je zamislio.

Pavle se nastanio kod Okunjova. Radio je u radionicama kao pomoćnik elektroinstalatera.

Pavle je dugo raspravljao s Nikolajem, dok od njega nije dobio pristanak, da privremeno napusti rad, kojim je rukovodio.

— Nemamo dovoljno ljudi, a ti hoćeš da se odmaraš u odjelu. Nemoj da mi spominješ bolest, ja sam i sâm poslije tifusa mjesec dana sa štapom odlazio u Rajkom. Ta, znam te ja, Pavka — nije u tome stvar. Reci ti meni suštinu stvari — navaljivaše na njega Okunjov.

— Suština je, Kolja, u ovome: hoću da učim,

Okunjov triumfalno promumlja:

— A, a... to je ono. Ti hoćeš, a misliš li ti da i ja ne bih? To je, brate, egoizam. Mi ćemo, dakle, okretati kotač, a ti ćeš učiti. Ne, milij moj, sutra ćeš poći u orginstr.¹

A poslije duge diskusije Okunjov popusti:

---

¹ Instruktorska organizacija.

— Dva mjeseca te ne ću dirnuti. Poštuj moju do-
brotu. Ali ti s Cvetajevim ne ćeš moći da radiš, on ima
vrlo visoko mišljenje o sebi.

Korčaginov povratak u radionice Cvetajev primi
s rezervom. Bio je uvjeren, da će dolaskom Korčagino-
vim početi borba za vodstvo i, pretjerano samoljubiv,
spremao se za otpor. Ali još prvih dana uvidje, da su
njegove pretpostavke pogrešne. Kada je saznao za na-
mjeru biroa kolektiva, da ga uvrste u njihov sastav,
Korčagin ode sam u sobu odseka¹ i pozivajući se na
dogovor s Okunjevom nagovori ga da skine ovo pitanje
s dnevnog reda. U ćeliji Komsomola svog odjela Korča-
gin uzme da vodi kružok politički neupućenih, ali se nije
trudio da dobije zaposlenje u birou. Pa, ipak, iako zva-
nično nije sudjelovao u rukovodstvu, Korčaginov se
utjecaj osjećao u cijelom radu kolektiva. Neprimjetno,
prijateljski, pomagao je on više puta Cvetajevu da izide
iz teške situacije.

Jednom, kada uđe u odjel, Cvetajev se začudi kad
vidje kako cijela omladinska ćelija i tridesetak nepar-
tijskih momaka peru prozore, čiste mašine skidajući
s njih dugogodišnje blato, iznose u dvorište otpatke i
smeće. Pavle je ogromnom četkom nemilosrdno trljao
betonski pod zamazan mazivom i mašću.

— Zašto se to dotjeruje? — začuđeno upita Pavla
Cvetajev.

— Ne ćemo da radimo u prljavšitini. Ovdje dva-
deset godina nitko nije prao; mi ćemo učiniti da odjel
kroz sedmicu dana izgleda kao nov — kratko odgovori
Korčagin.

Cvetajev sleže ramenima i ode.

---

¹ Odgovorni sekretar.

Elektrotehničari se nisu zadovoljili time i počese da uređuju i dvorište. Ovo veliko dvorište je bilo dugo vremena bunjište. Čega sve tamo nije bilo! Stotine vagonских nadstrešnica nad platformama, čitave gomile zardalog željeza, šinje, puferi, kočnice — nekoliko tisuća tona metala rdalo je pod vedrim nebom. Ali nisu mogli da pristupe izbacivanju svega toga, jer nije dopustila administracija.

— Ima važnijih zadataka, dvorište nije toliko hitno.

Tada električari popločiše opekama ulaz u svoj odjel, staviše na njih žičanu mrežu za čišćenje blata s obuće i na tome se zaustaviše. Ali u samom odjelu spremanje se nastavljalo uveče, poslije rada. Kada je kroz jednu sedmicu ovamo navratio glavni inženjer Striž, odjel je blistao. Ogromni prozori sa željeznim mrežama, oslobođeni vjekovne prašine pomiješane s mazivom, propustiše sunčeve zrake i oni se, bliješteći, odbijahu od čistih bakarnih dijelova Dieselmotora. Teški dijelovi mašina bijahu obojeni zelenom bojom, pa je, štaviše, na paocima kotača netko marljivo nacrtao žute strijelice.

— M-mda . . . — začudio se Striž.

U udaljenom uglu odjela nekoliko ljudi je završavalo posao. Striž pođe tamo. U susret mu je išao Korčagin s loncem punim rastvorene boje.

— Pričekajte, mili moj — zadrži ga inženjer. — Odo-bravam vam što radite. Ali tko vam je dao boju? Ta, ja sam zabranio da se bez moga odobrenja troši, to je potrošni materijal. Bojadisanje pojedinih dijelova lokomotive je važnije od ovoga što vi radite.

— Boju smo dobili iz bačenih lonaca za boju. Dva dana smo čeprkali po otpacima dok nismo nakupili je-

dno dvadeset pet funti. Ovdje je sve po zakonu, družte tehnoruče.¹

Inženjer opet nešto zbunjeno promrmlja.

— Kada je tako, naravno, radite. M-mda... Ipak je interesantno... Kako da se objasni ova, da se tako izrazim, dobrovoljna težnja za čistoćom? Ta, vi ste ovo uradili u slobodnom vremenu. — Korčagin osjeti u glasu tehnoruka note iskrenog čuđenja.

— Naravno. A kako ste vi mislili?

— Da, ali...

— Evo vam i »ali«, družte Striže. Tko vam je rekao da će boljševici ostaviti ovo blato na miru? Pričekajte, mi ćemo ovu stvar proširiti. Imat ćete još mnogo šta da vidite i da mu se divite.

I oprezno obilazeći inženjera, da ga ne bi umazao bojom, Korčagin pođe vratima.

Uveče bi Korčagin dugo ostajao u javnoj biblioteci. On se ovdje dobro upoznao sa sve tri bibliotekarke i, pošto je iskoristio sva propagandna sredstva, dobio je najzad željeno pravo da slobodno razgleda knjige. Stavljajući ljestvice uz ogromne ormare za knjige, Pavle je satima sjedio na njima prelistavajući knjigu za knjigom, tražeći sve, što bi moglo da mu bude interesantno i potrebno. Knjige su većinom bile stare. Nova literatura je bila skromno smještena u jedan mali ormar. Ovdje je bilo sakupljeno nekoliko brošura iz građanskog rata, koje su slučajno ovamo dospjele: Marksov »Kapital«, »Gvozdena peta« i još nekoliko knjiga. Među starim knjigama Korčagin nade roman »Spartak«. Pošto ga je pročitao za dvije noći, Pavle prenese knjigu u ormar i stavi je pored gomile knjiga M. Gorkog. Takvo premje-

¹ Tehnički rukovodilac.

štanje najinteresantnijih i najdražih knjiga vršio je za sve vrijeme.

Bibliotekarke mu nisu smetale — njima je bilo svejedno.

U komsomolskom kolektivu jednoliki mir je naglo poremećen jednim, kako je u početku izgledalo, beznačajnim događajem: član biroa ćelije radionice za lakše popravke Kostka Fidin, prečasta nosa, lica hrapava od boginja, trom mladić, slomio je skupocjeno američko svrdlo bušeći željeznu ploču. Slomio ga je zbog svoje nevjerojatne aljkavosti. Što je još gore — gotovo namjerno. To se dogodilo ujutro. Stariji majstor radionice za lakše popravke Hodorov dade ga Kostki da provrti nekoliko rupa na ploči. Kostka u početku nije htio, ali pod pritiskom majstora uzme ploču i poče da je buši. Hodorova u odjelu nisu voljeli, jer je bio svadljivac i cjepidlaka. On je nekada bio menjševik. U društvenom životu nije uzimao nikakva učešća; komsomolce je gledao poprijeko, ali je svoj posao znao odlično i svoje je dužnosti vršio savjesno. Majstor je primijetio, da Kostka buši »nasuho«, ne podmazujući svrdlo uljem. Majstor brzo pride mašini za bušenje i zaustavi je.

— Šta ti je, jesi li oslijepio, jesi li jučer došao ova-mo? — počeo je da viče na Kostku, znajući da svrdlo mora propasti, ako se to radi.

Ali Kostka se obrecnu na majstora i opet pusti bušilicu. Hodorov poče da se potuži šefu odjela, a Kostka, ne zaustavivši bušilicu, otrča da potraži ulje da bi sve bilo u redu kada dođu starješine. Dok je našao ulje i dok se vratio, svrdlo se već slomilo. Šef odjela podnese

predstavku da se Fidin otpusti. Biro komsomolske ćelije zauzme se za Kostku, pozivajući se na to, da Hodorov tlači omladinski aktiv. Administracija ostade pri svome i pretres se prenese u biro kolektiva. Ovdje je i otpočelo.

Od pet članova biroa, trojica su bili za to, da se Kostka ukori i prevede na drugi posao. Među njima je bio Cvetajev. Dvojica su smatrali, da Kostka uopće nije kriv.

Sjednica biroa bila je u sobi Cvetajeva. Tu je bio veliki stol pokriven crvenom tkaninom, nekoliko dugačkih klupa i stolica bez naslonjača, koje su momci iz stolarske radionice sami napravili, po zidovima portreti vođa, iza stola, preko čitavog zida, raširena zastava kolektiva.

Cvetajev je bio »oslobodeni radnik«. Kovač po zanatu, on se, zahvaljujući svojim sposobnostima, za posljednja četiri mjeseca istakao i povjereno mu je da rukovodi radom omladinskog kolektiva. Kao član biroa Rajkomola ušao je i u sastav Gubkoma. Radio je kao kovač u mehaničkoj tvornici, u radionicama je bio najvlijja. Još od prvog dana čvrsto je uzeo uzde u svoje ruke. Samopouzdan i odlučan, odmah je prigušio ličnu inicijativu radnika, svega se prihvaćao sam, ma da nije pratio cjelokupan rad, grdio je svoje pomoćnike zbog neagilnosti.

I soba je bila ukrašivana pod njegovim ličnim nadzorom.

Cvetajev je vodio sjednicu, zavaljen u jedini meki fotelj, koji je donijet iz crvenog ugla.¹ Sjednica je bila

---

¹ Dio dvorane gdje se održavaju sjednice, Komsomola.

tajna. Kada je partorg¹ Homutov zamolio za riječ, netko pokuca na vrata zatvorena rezom. Cvetajev se ljutito namršti. Kucanje se ponovi. Katjuša Zeljonova ustade i povuče rezu. Pred vratima je stajao Korčagin. Katjuša ga pusti unutra.

Pavle se već bio uputio slobodnoj klupi, kada mu Cvetajev doviknu:

— Korčagine! Mi imamo sada tajnu sjednicu.

Pavlovo lice pocrvenje i on se polako okrene stolu.

— Ja to znam. Mene interesira vaše mišljenje o Kostkinoj stvari. Želim da vam postavim novo pitanje u vezi s tim. A ti si, dakle, protiv moga prisustva?

— Ja nemam ništa protiv, ali tebi je poznato, da tajnim sjednicama prisustvuju samo članovi biroa. Kad ima mnogo ljudi, teško je raspravljati. Ali kad si već došao — sjedni.

Takav šamar dobio je Pavle prvi put u životu. Na čelu mu se, između obrva, pojavi bora.

— Čemu takve formalnosti? — iskaza svoje neodobranje Homutov, ali ga Korčagin gestom zaustavi i sjede na stolicu. — Evo šta sam htio da kažem — poče Homutov. — Što se tiče Hodorova, on je, istina, čovjek na svoju ruku, ali kod nas ne valja disciplina. Ako svi komsomolci počnu ovako lomiti svrdla, mi ne ćemo imati čime da radimo. A i za nepartijce primjer nije nimalo podesan. Mislim da mladića moramo opomenuti.

Cvetajev mu nije dao da dovrši i poče protusloviti. Pošto je slušao desetak minuta, Korčagin shvati stanje u birou. Kada su već pristupili glasanju, on zamoli za riječ. Cvetajev se svlada i dade mu riječ.

---

¹ Partijski organizator.

— Ja hoću, drugovi, da vam kažem svoje mišljenje o Kostkinoj stvari.

Korčaginov glas bio je oštrij nego što je on htio.

— Kostkina stvar je tek nagovještaj glavnog problema. Jučer sam prikupio neke brojke. — Pavle izvuče iz džepa bilježnicu. — Dao mi ih je statističar. Saslušajte pažljivo: dvadeset tri posto komsomolaca svakodnevno zakašnjuje na posao pet do petnaest minuta. To je već pravilo; sedamnaest postotaka komsomolaca sistematski ne dolazi po dva dana mjesečno, dok nepartijska omladina ima četrnaest postotaka takvih. Brojke su gore od biča. Ja sam uzgred zapisao još nešto: među partijcima ima četiri postotka onih, što ne dolaze po jedan dan u mjesecu i zakašnjuju četiri postotka. Među odraslim nepartijcima ima jedanaest postotaka onih, što ne dolaze jedan dan u mjesecu i zakašnjuju trinaest postotaka. Upropašćivanje instrumenata: — devedeset postotaka pada na omladinu, od kojih sedam postotaka na one, koji su tek primljeni u posao. Odavde izlazi: mi radimo mnogo gore od partijaca i odraslih radnika. Ali ovo stanje nije svuda jednako. Kovačnici se može zavidjeti, kod električara je zadovoljavajuće, a kod ostalih više-manje isto. Drug Homutov je po mome mišljenju rekao samo četvrtinu onoga, što treba reći o disciplini. Pred nama stoji zadatak — ispraviti sve nepravilnosti. Ja ne ću ni da agitiram niti da sazivam mitinge, ali se moramo svom snagom okomiti na raspuštenost i neurednost. Stariji radnici pravo kažu: za gazdu se radilo bolje, za kapitalistu se radilo ispravnije, a sada, kada smo sami postali gospodari, za takav rad nema opravdanja. I u prvom redu nije toliko kriv Kostka ili netko drugi, nego mi sami, jer ne samo da nismo vodili borbu

protiv ovog zla kako treba, nego smo, naprotiv, pod ovim ili onim izgovorom, štitili takve kao što je Kostka.

Ovdje su baš malo prije govorili Samohin i Butiljak o tome kako je Fidjin naš čovjek. — Kako se to kaže »potpuno naš«: aktivista je, snosi izvjesnu odgovornost. E, prebio svrdlo — pa vrlo važno, kome se to ne dešava. Zato je mladić naš; a majstor — tuđin, ma da Hodorovu nitko na poslu nije ravan... Taj svadljivac ima trideset godina radničkog staža! Da ne govorimo o njegovoj političkoj poziciji. On je sad u pravu: on, tuđin, čuva državno dobro, a mi lomimo inozemne instrumente. Kako da nazovem takovo stanje stvari? Smatram da ćemo sada zadati prvi udarac i da treba da počnemo napadaj na ovom sektoru.

Predlažem: Fidjina, kao mangupa, nediscipliniranog i dezorganizatora proizvodnje, isključiti iz Komsomola. O njegovu postupku treba da se napiše u zidnim novinama i da se otvoreno, ne bojeći se nikakvih prigovora, stave ove brojke u uvodni članak. Mi imamo snage, imamo na koga da se oslonimo. Osnovna masa komso-molaca su dobri radnici. Šezdeset od njih je prošlo kroz Bojarku, a to je najsigurnija škola. Njihovom pomoću i uz njihovo učešće izglatit ćemo sve ovo. Samo treba jednom zauvijek odbaciti ovakvo gledanje na stvari kakvo je sada.

Obično miran i šutljiv, Korčagin je sada govorio vatreno i oštro. Cvetajev je prvi put promatrao električara u njegovoj pravoj boji. On je bio svijestan opravdanosti Pavlovih riječi, ali mu osjećanje opreznosti nije dopuštalo da se s njim složi. Korčaginovo istupanje je razumio kao oštru kritiku općeg stanja organizacije, kao potkopavanje njegova, Cvetajevljeva autoriteta i odluč

da uništi instalatera. Svoj odgovor poče otvorenom optužbom Korčagina zbog zaštite menjševika Hodorova.

Tri sata je trajala strastvena diskusija. Kasno uveče bili su svedeni njezini rezultati: slomljen neumoljivom logikom činjenica, i pošto je izgubio većinu, koja je prešla na stranu Korčagina, Cvetajev je učinio pogrešan korak — pregazio je demokraciju: prije glasanja o odluci on predloži Korčaginu da iziđe iz sobe.

— Dobro, iziđi ću, iako ti to ne služi na čast, Cvetajev. Samo te upozoravam da ću, ako ti i dalje budeš ostao pri svome, sutra istupiti na općem skupu i, siguran sam — ti tamo ne ćeš dobiti većinu. Ti, Cvetajev, nisi u pravu. Mislim, družo Homutove, da ti moraš pokrenuti to pitanje u Partkolektivu još prije općeg sastanka.

Cvetajev izazivački uzviknu:

— Čime me plašiš? I bez tebe znam put onamo, mi ćemo i o tebi da porazgovorimo. Ako ti ne radiš, onda bar nemoj drugima da smetaš.

Pošto zatvori vrata, Pavle obrisa rukom vrelo čelo i pođe kroz praznu kancelariju prema izlazu. Kada izađe na ulicu, udahnu punim grudima zraka. Zapalivši cigaretu uputi se k maloj kućici na Batijevu Brdu, gdje je živio Tokarjev.

Korčagin zateče stolara za večerom.

— Pričaj, da čujemo šta je tamo kod vas novo. Darja, donesi mu zdjelu kaše — reče Tokarjev nudeći Pavla da sjedne za stol.

Darja Fominična, Tokarjevljeva žena, nasuprot mužu visoka i puna, stavi pred Pavla tanjur kaše od prosa i, brišući bijelom kecljom vlažne usne, reče dobroćudno:

— Jedi, sinko!

Ranije, kada je Tokarjev radio u radionicama, Korčagin je ovdje često sjedio do duboko u noć, ali sada, po povratku u grad, bio je kod starca prvi put.

Bravar je pažljivo slušao Pavla. Sam nije ništa govorio, pažljivo je jeo žlicom mrmrlajući za sebe. Pošto završi s kašom, on obrisa maramom brkove i iskašlja se.

— Ti si, naravno, u pravu. Odavno je trebalo da postavimo tu stvar na svoje mjesto. Radionice su osnovni kolektiv u rajonu, odavde treba početi. Dakle, ti i Cvetajev ste se dohvatili? Ne valja. On je prilično utjecajan momak, ali ti si umio da radiš s omladinom. Uzgred budi rečeno, šta ti radiš u radionicama.

— Ja sam u odjelu. Tako, uopće svuda se pomalo nađem. U svojoj ćeliji vodim kružok politički neupućenih.

— A šta radiš u birou?

Korčagin počeo da se snebiva.

— U prvo vrijeme, dok sam još bio slab, mislio sam da malo učim; službenog udjela u rukovođenju nisam imao.

— Eto ti sad! — s negodovanjem uzviknu Tokarjev.

— Znaš, sinko, jedno te izvlači od kazne — to je tvoje slabo zdravlje. A kako je sada, jesi li se malo oporavio?

— Jesam.

— E, onda se bolje prihvati posla. Ne treba se gnjaviti sitnicama. Je li tko vidio da se nešto dobro uradi sve ležeći na meku dušek? Ovako ti može svatko reći, da izmičeš od odgovornosti; ne može onda čovjek ni da te brani. Sutra sve to tamo uredi, a ja ću Okunjovu da natrljam nos — nešto nezadovoljnim glasom završi Tokarjev.

— Ne uznemiruj ga ti, oče — zauze se Pavle — ja sam ga sâm molio da me ne opterećuje.

Tokarjev prezrivo zazvižda.

— Ti si ga molio, a on ti uvažio molbu? E pa dobro, šta može čovjek s vama, s komsom... Hajde, sinko, po starom običaju pročitaj mi novine. Oči me izdaju...

Biro partkolektiva je odobrio mišljenje omladinskog biroa. Pred partijski i omladinski kolektiv bio je postavljen važan i težak zadatak: ličnim radom dati primjer radne discipline. U birou su Cvetajeva sasvim isprašili. On se u početku kao počeo da šepiri, ali pritisnut uza zid istupanjem odsekra Lopahina, starijeg čovjeka žutobljeda lica od tuberkuloze, koja ga je uništavala, Cvetajev popusti i upola priznade svoju pogrešku.

Sutradan se u zidnim novinama u radionici pojaviše članci, koji privukoše pažnju radnika. Čitali su ih na glas i vatreno o njima raspravljali. Uveče se na neobično posjećenom skupu omladinskog kolektiva govorilo samo o njima.

Kostku su isključili, a u biro kolektiva uvedoše novog druga, novog politprosveta — Korčagina.

Neobično mirno i pažljivo su slušali Nježdanova. Ovaj je govorio o novim zadacima, o novoj etapi u koju su stupile željezničke radionice.

Poslije skupštine Cvetajeva je na ulici čekao Korčagin.

— Hajdemo zajedno, imamo o nečemu da razgovaramo — priđe on odsekru.

— O čemu? — reče muklo Cvjetajev.

Pavle ga uze ispod ruke i poslije nekoliko koraka zastade kod klupe.

— Sjednimo za trenutak. — I prvi sjedne.

Cvetajevljeva cigareta bi čas zaszvietlila, čas bi se ugasila.

— Reci mi Cvetajeve, zašto si protiv mene?

Nekoliko trenutaka šutnje.

— Ali ti o tome, a ja sam mislio — o poslu! — Cvetajevljev glas je nemiran, namješteno začuđen.

Pavle čvrsto stavi svoj dlan na njegovo koljeno.

— Nemoj, Dimka, da uvijaš. To se samo diplomati tako izvlače. Ti mi odgovori: Zašto ne možeš da me podnosiš?

Cvetajev se nestrpljivo pomakne.

— Šta si navalió? Što, da imam nešto protiv tebe! Ja sam ti predložio da radimo. Odbio si, a sada izlazi kao da te ja odbijam.

Pavle ne nađe u njegovu glasu iskrenosti i skidajući ruku s koljena, poče govoriti uzbuđeno:

— Ne ćeš da odgovoriš? Ja ću ti reći. Ti misliš da ću ti ja prepriječiti put, misliš da sanjam o mjestu odsekra? Ta, da nije toga, ne bi među nama bilo prepirke zbog Kostke. Takvi odnosi kvare cjelokupan rad. Kad bi to smetalo samo nama dvojici, do đavola s tim — ne mari, misli šta hoćeš. Ali mi ćemo sutra zajedno raditi! Šta će od toga ispasti? E, onda slušaj: Mi nemamo šta da dijelimo. Ti i ja smo radnici. Ako ti je naša stvar milija od svega dat ćeš mi šapu i od sutra ćemo biti drugovi. A ako sve te burgije ne izbaciš iz glave i pođeš utrtom stazom, onda ćemo se zbog svakog neuspjeha u poslu, koji se zbog toga bude dogodio, boriti bijesno. Evo ti ruka, dok je to drugarska ruka.

Velikim zadovoljstvom osjeti Korčagin na svom dlanu čvoraste prste Cvetajeva.

Prošla je jedna sedmica. U Rajkompartu rad se privodio kraju. U odjeljcima tišina. Ali Tokarjev još nije odlazio. Starac je sjedio u naslonjaču i pažljivo čitao najnoviji materijal. Netko pokuca na vrata.

— Naprijed, odgovori Tokarjev.

Uđe Korčagin i stavi pred sekretara dva ispunjena lista.

— Šta je to?

— To je, oče, likvidacija neodgovornosti. Mislim da je vrijeme. Ako si istog mišljenja, onda te molim za podršku.

Tokarjev pogleda naslov, zatim, pošto je nekoliko sekundi promatrao mladića, mirno uze pero u ruku. I u rubrici o partstažu¹ u kojoj su bile ispisane riječi, koje preporučuju druga Korčagina Pavla Andrejevića za kandidata RKP (b) odlučno napisa »1903. godina« i usporedo s tim svoj jednostavan potpis.

— Na, sinko. Vjerujem da nikada ne ćeš osramotiti moju sijedu glavu.

U sobi je zagušljivo i lebdi samo jedna misao: »Da mi je da što prije budem tamo, u alejama kestenova na Solomenki, kod željezničke stanice«.

— Završavaj, Pavka, nemam više snage — molio je Cvetajev sav znojan. Katjuša, a za njom i drugi podu-priješe ga.

Korčagin zatvori knjigu. Kružok završi svoj rad.

---

¹ Parstaž — partijski staž.

Kada su se svi u gomili podigli, na zidu nemirno otkuca stari »Erikson«. Trudeći se da nadviče one što su razgovarali u sobi, Cvetajev povede pregovore.

Pošto objesi telefonsku slušalicu, okrene se Korčaginiu.

— Na peronu stoje dva diplomatska vagona poljskog konzulata. U njima se ugasila svjetlost, vlak kreće kroz jedan sat, treba da se popravi instalacija. Uzmi, Pavle, sanduk s materijalom i otidi onamo. Posao je hitan.

Dva sjajna vagona za međunarodni saobraćaj stajala su na prvom kolosijeku stanice. Salon-vagon sa širokim prozorima bio je jako osvijetljen, ali je susjedni bio u mraku.

Pavle priđe raskošnom pulmanu i uhvati se rukom za priručje spremajući se da uđe.

Od staničnog zida brzo se odvoji čovjek i uhvati ga za rame.

— Kamo, građanine?

Glas mu je poznat. Pavle se okrene. Kožnati kaput, širok štit na kapi, tanak orlovski nos i oprezan, nepovjerljiv pogled.

Atjuhin tek sada poznade Pavla, ruka mu pade s ramena, izraz lica postade blaži, ali upitan pogled ostade na sanduku.

— Kamo si pošao?

Pavle mu ukratko objasni. Iz vagona pojavi se druga prilika.

— Odmah ću pozvati njihova sprovodnika.

U salon-vagonu, u koji uđe Korčagin sa sprovodnikom, sjedilo je nekoliko ljudi elegantno obučениh u putnička odijela. Za stolom pokrivenim svilenim stolnjakom s ružama, leđima okrenuta vratima sjedila je jedna

žena. Kada Korčagin uđe, ona je razgovarala s visokim oficirom, koji je stajao prema njoj. Čim instalater uđe, razgovor se prekide.

Pošto brzo razgleda žice, koje su vodile od posljednje svjetiljke u hodnik i pošto je vidio da su ispravne, Korčagin izide iz salon-vagona nastavljaajući da traži kvar. Za njim je u korak išao debeli sprovodnik, boksterskog vrata, u uniformi s mnogo velikih dugmadi s jednoglavim orlom.

— Prijeđimo u drugi vagon, ovdje je sve ispravno, akumulator radi. Kvar je svakako tamo.

Sprovodnik okrene ključ u vratima i oni uđu u mračan hodnik. Osvjetljujući žicu električnom svjetiljkom, Pavle ubrzo nađe mjesto kratkog spoja. Kroz nekoliko minuta sinu prva žarulja u hodniku i osvijetli ga mliječnoblijedom svjetlošću.

— Treba da se otvori odjeljak, tamo moraju da se promijene svjetiljke, one su pregorjele — obrati se Korčagin svome suputniku.

— Onda moramo pozvati gospođu, kod nje je ključ.
— I sprovodnik povede Korčagina sa sobom, jer nije želio da ga ostavi samog.

U odjeljak prvo uđe žena, a za njom Korčagin. Sprovodnik zastane na vratima zatvorivši ih svojim tijelom. Pavlu padoše u oči dva fina kovčega u mrežama, svileni ogrtač nemarno bačen na divan, bočica mirisa i mala pudrijera od malahita na stoliću pored prozora. Žena sjede u kut divana i popravljajući svoju kosu lanelene boje, promatraše rad instalatera.

— Molim, gospođo, da me za trenutak oslobodite; gospodin major želi hladnog piva — ponizno reče sprovodnik teško savijajući pri klanjanju svoj utovljeni vrat.

Žena prenamažući se, izgovori pjevuckavim glasom:
— Možete ići.

Razgovor se vodio na poljskom jeziku.

Traka svjetlosti iz hodnika padala je na ženino rame. Elegantna, od najfinije lionske svile, sašivena kod prvoklasnih pariskih majstora, njezina haljina je ostavljala gola ramena i ruke. U malom uhu, plamsajući i svjetlucajući, njihao se kao kapljica okrugli briljant. Korčagin je vidio samo ženino rame i ruke kao isklesane iz slo-nove kosti. Lice joj je bilo u sjeni. Brzo radeći odvijaćem Pavle je promjenio na stropu ležište žarulje i kroz minutu se u odjeljku pojavi svjetlost. Ostalo mu je da razgleda drugu žarulju iznad divana na kome je sjedila žena.

— Moram da iskušam ovu žarulju — reče Korčagin pošto stade ispred nje.

— Ah, da, pa ja vam smetam — na čistom ruskom jeziku odgovori gospođa; lako se diže s divana i stade gotovo tik uz Korčagina. Sada ju je vidio svu. Poznate su mu strelaste linije obrva i napadno stisnute usne. Nije moglo biti sumnje: pred njim je stajala Neli Leščinska. Advokatova kći nije mogla, a da ne zapazi njegov začuđeni pogled. Ali ako ju je Korčagin i poznao, Leščinska ipak nije primjetila, da je instalater, koji je izrastao u toku ove četiri godine, njezin bivši nemirni stanar.

Prezrivo izvivši obrve na njegovu začuđenost ona dođe do vrata odjeljka i zastade tamo, nestrpljivo lupkajući vrhom svoje lakovane cipelice. Pavle se prihvati druge žarulje. Odrnuvši je, pogleda na svjetlosti i, ne-očekivano i za samog sebe, a tim prije za Leščinsku, upita na poljskom jeziku:

— Je li Viktor također ovdje?

Postavivši to pitanje Korčagin se nije okrenuo. On nije vidio Nelino lice, ali je duga šutnja svjedočila o njezinoj zabuni.

— Zar ga poznajete?

— Šta više, vrlo ga dobro poznajem. Ta, mi smo bili susjedi. — Pavle se okrene njoj.

— Vi ste Pavle, sin... — Neli zastade.

— ... kuharice — dopuni Pavle.

— Kako ste porasli! Sjećam vas se kao neobuzdanog dječaka.

Neli ga je neučtivo promatrala od glave do pete.

— A zašto vas interesira Viktor? Koliko se sjećam, vi se s njim niste slagali — reče Neli svojim raspjevanim sopranom nadajući se da će joj ovaj iznenadni susret razbiti dosadu. Majstor je brzo uvrtao zavrtanj u zid.

— Viktor mi nije platio dug. Kada ga sretnete, recite mu, da ja ne gubim nadu da ću s njim obračunati.

— Recite mi koliko vam je dužan, ja ću vam platiti mjesto njega.

Ona je razumjela o kakvom je »računu« govorio Korčagin. Bio joj je poznat čitav događaj s petljurovcima, ali želja da malo naljuti ovog momka podsticala ju je na ismjehtavanje.

Korčagin je prešutio.

— Recite mi da li je točno da je naša kuća opljačkana i da se ruši? Svakako su hladnjak i aleje sasvim uništene? — tužno upita Neli.

— Kuća je sada naša, a ne vaša, i nemamo računa da je rušimo.

Neli se sarkastično osmjehnu.

— Oho, vidi se da su i vas učili! Ali, između ostalog, ovdje je vagon poljske misije i u ovom odjeljku sam ja gospodarica, a vi ste ostali rob kao što ste i bili. Vi i sada radite da bih ja imala svjetlosti, da bi mi bilo udobno za čitanje, evo, na ovom divanu. Ranije nam je vaša majka prala rublje, a vi ste nosili vodu. Sada smo se opet sreli u istom stanju.

Ona je to govorila trijumfalno i zlorado. Pavle je čisteći nožem kraj žice gledao Poljakinju otvorenim podsmijehom.

— Ja za vas, građanko, ne bih ni zarđali čavao zabio, ali pošto su buržuji izmislili diplomate, mi ne smijemo da se osramotimo: ne siječemo im glave, štaviše, ne govorimo im ni drskosti kao što ih, na primjer, vi govorite.

Nelino se lice zacrvenje.

— Šta biste vi učinili sa mnom, kad biste uspjeli da zauzmete Varšavu? Da li biste me, također, isjekli na komade ili biste me uzeli kao ljubavnicu?

Ona je stajala među vratima, elegantno izvijena; strasne nozdrve, koje poznaju kokain, podrhtavale su. Nad divanom sinu svjetlost. Pavle se ispravi.

— Kome ste vi potrebni? Crknut ćete od kokaina i bez naših sablji. Ja te ne bih ni za ženu uzeo — takvu!

Uze sanduk u ruke i pođe prema vratima. Neli se skloni, i već na kraju hodnika on ču njezino prigušeno:

— Pšeklentij boljševik!¹

Kada Korčagin iduće večeri pođe u biblioteku, srete na ulici Katjušu. Uhvativši se čvrsto za rukav njegove bluze Zeljonova mu u šali prepriječi put.

---

¹ Prokleti boljševik!

— Kamo juriš, politiko i prosvjeto?

— U biblioteku, mamice; pusti me da prođem — u istom tonu joj odgovori Korčagin, brižljivo uze Katjušu za ramena i oprezno je odgurnu na kaldrmu. Oslobođajući se iz njegovih ruku Katjuša pođe pored njega.

— Slušaj, Pavluša! Nemoj stalno da učiš... Znaš šta? Hajdemo danas na posijelo; kod Zine Gladiš se danas skuplja omladina. Djevojke su me već davno molile da te dovedem. Ta, ti si udario samo u politiku, zar ne želiš da se malo razveseliš, da se razonodiš. Ako ne pročitaš danas — tvojoj će glavi biti lakše — uporno ga je nagovarala Katjuša.

— Kakvo je to posijelo? Šta ćemo tamo raditi?

Katjuša podsmjehujući se ponovi:

— Šta ćemo raditi! Ne ćemo se bogu moliti nego ćemo veselo provesti vrijeme — i ništa više. Ta, ti na bajanu¹ sviraš. A ja te nikad nisam čula. De, učini mi zadovoljstvo. Zinkin stric ima bajan, ali on loše svira. Djevojke se interesiraju za tebe, a ti se zabio u knjigu. Gdje to piše da komsomolac ne smije da se proveseli? Hajdemo dok mi nije dosadilo da te nagovaram, inače ću se posvađati s tobom i ne ću progovoriti mjesec dana.

Katjuša, ličilački majstor, krupnih očiju, dobar je drug i dobra komsomolka. Korčagin nije htio da vrijeđa djevojku te pristade, ma da mu je bilo neobično i neugodno.

U stanu mašinovođe Gladiča bilo je mnogo ljudi i galame.

Stariji, da ne bi smetali omladini, prijeđoše u drugu sobu, a u prvoj velikoj sobi i na verandi, koja je vodila

---

¹ Vrsta harmonike.

u malu bašču skupilo se petnaestak mladića i djevojaka. Kada je Katjuša provela Pavla kroz bašču na terasu, tamo se već igralo takozvano »hranjenje golubova«. Nasred terase su stajale dvije stolice naslonom uz naslon. Na njih bi, na poziv domaćice, koja je upravljala igrom, sjeli mladić i djevojka. Domaćica bi viknula: »Hranite golubove!« — i mladić i djevojka, koji su sjedili leđima okrenuti jedno drugom, okretali su glave nazad, usne su im se sretale i oni su se pred svima otvoreno ljubili. Zatim su se igrali »prstena«, »pismošće«, i svaka ova igra bivala je popraćena poljupcima: uz to u »pismošći«, da bi se izbjegao društveni nadzor, poljupci su davani, mjesto na terasi, u sobi u kojoj se u to vrijeme gasilo osvjetljenje. Za one, koji nisu bili zadovoljni ovim igrama, stajao je na okruglom stoliću u uglu snop karata »Flert cvijeća«. Pavlova susjeda, koja je rekla da se zove Mura, šestnaestgodišnja djevojka, koketirajući svojim plavim očima pruži mu kartu i tiho reče:

— Ljubičica.

Prije nekoliko godina Pavle je gledao takve večeri, i ma da nije neposredno sudjelovao u njima, ipak je sve to smatrao kao normalnu pojavu. Ali sada kada se on zauvijek odvojio od malograđanskog života malog građića, ovo posijelo mu je izgledalo kao nešto nakazno, pomalo smiješno.

Bilo kako mu drago, ali karta »flert« je bila u njegovoj ruci.

Prema »ljubičici« on pročitao: »Vi mi se veoma sviđate«.

Pavle pogleda u djevojku. Ona sretne ovaj pogled ne zbunjujući se nimalo.

— Zašto?

Pitanje je bilo prilično teško. Mura je pripremala odgovor ranije.

— Ruža — pruži mu ona drugu kartu.

Prema »ruži« je stajalo: »Vi ste moj ideal«. Korčagin se okrene djevojci i trudeći se da ublaži ton upita:

— Zašto se baviš ovim glupostima?

Mura se zbuni i smete.

— Zar vam je neprijatno moje priznanje? — njezine usne se prkosno skupiše.

Korčagin ostavi njezino pitanje bez odgovora. Ali on je htio da sazna tko s njim razgovara. I on je postavljao pitanja na koja je djevojka vrlo rado odgovorila. Kroz nekoliko minuta je već znao da ona uči u sedmogodišnjoj školi, da je njezin otac pregledač vagona, da ona Korčagina zna odavno i da je željela da se s njim upozna.

— Kako ti je prezime? — upita Korčagin.

— Volinceva Mura.

— Tvoj brat je sekretar ćelije u depou?

— Da.

Sada je Korčagin znao s kim govori. Jedan od najaktivnijih komsomolaca rajona, Volincev, nije, kako se vidjelo, nimalo obraćao pažnju na svoju sestru, i ona je rasla kao obična malograđanka. Posljednje godine počela je da posjećuje posijela kod svojih drugarica s poljupcima do vrtoglavice. Korčagina je nekoliko puta vidjela kod brata.

Mura je odmah osjetila da susjed ne odobrava njezino vladanje i kada je pozvaše da »hrani golubove«, ona odlučno odbije opazivši podsmješljiv smiješak Korčagina.

Posjedili su još nekoliko trenutaka. Mura je pričala o sebi. Priđe im Zeljonova.

— Hoćeš li da sviraš na bajanu, ako ga donesem? — I vragoljasto žmireći očima, pogleda Muru. — Šta je, upoznali ste se?

Pavle natjera Katjušu da sjedne pored njega, i, koristeći se time što su se unaokolo smijali i vikali, reče:

— Ne ću da sviram. Mura i ja ćemo odmah otići odavde.

— Oho! Uхватиła te, dakle? — veoma značajno reče Zeljonova.

— Da, uhvatila me. Ali, reci mi da li osim mene i tebe ima ovdje još koji komsomolac? Ili smo samo ti i ja zapali u »golubinjak«?

Katjuša reče umirujuće:

— Već su prestali da prave gluposti; sada ćemo plesati.

Korčagin ustane.

— Dobro, pleši, starice, a Volinceva i ja ćemo ipak otići.

Jedne večeri Borhartova svrati do Okunjoва. U sobi je sjedio sâm Korčagin.

— Jesi li veoma zauzet, Pavle? Hoćeš li da odemo na plenum Gorsovjeta? U dvoje će biti veselije; a treba i da se vratimo kašno.

Korčagin se brzo spremi. Nad krevetom mu je visio mauzer, on je bio suviše težak. On izvuče iz ladice stola browning Okunjoва i stavi ga u džep. Ostavi cedulju za Okunjoва. Ključ sakrije na određenom mjestu.

U kazalištu sretoše Pankratova i Olgu. Sjedili su svi zajedno; za vrijeme odmora šetali su po trgu. Sjednica se, kako je Ana i očekivala, oteгла do kasno u noć.

— Kako bi bilo, da pođeš k meni da spavaš? Već je kasno, a imaš daleko da ideš — predloži Jurenjeva.

— Ne, on i ja smo se već dogovorili — odbi Ana.

Pankratov i Olga pođoše naniže glavnom ulicom, a solomenci pođoše uzbrdo.

Noć je bila zagušljiva, mračna. Građ je spavao. Po tihim ulicama razilazili su se na razne strane učesnici plenuma. Njihovi su koraci i glasovi postepeno nestajali. Pavle i Ana su se brzo udaljivali od glavnih ulica. Na praznom trgu zaustavi ih patrola. Pošto im provjeri isprave, propusti ih. Presjekoše bulevar i iziđoše na neosvijetljenu, pustu ulicu, koja je vodila kroz pustaru. Skrenuše ulijevo i pođoše cestom, paralelno s glavnim skladištima materijala za putove. Anu iznenada obuze nemir. Ona se ispitivački zagleda u mrak, isprekidano i bez veze odgovarala je Korčagini. Kada se pokaže da je sumnjiva sjenka bio samo telefonski stup, Borhartova se nasmije i ispriča Korčagini o svome duševnom stanju. Uze ga ispod ruke i umiri se priljubivši svoje rame uz njegovo.

— Dvadeset treća mi je godina, a neurastenična kao starica. Možeš da me smatraš za strašljivicu. Ne bi bio u pravu. Ali danas sam u naročito napregnutom stanju. Eto, sada kada te osjećam pored sebe nemira nestaje i, štaviše, stid me je zbog svih tih strahovanja.

Pavlova mirnoća, svjetlucanje njegove cigarete, koja za trenutak osvijetli dio njegova lica, muški izvijene obrve — sve joj to rastjera strah, koji su joj ulile noćna

tama, divljina pustare i priča, koju je čula u kazalištu o jučerašnjem jezovitom ubistvu na Podolu.

Skladišta ostadoše iza njih. Prijeđoše most prebačen preko rječice i pođoše putem pored željezničke stanice prema tunnelskom prolazu, koji se protezao dolje, ispod željezničke pruge, spajajući ovaj dio grada sa željezničkim rajonom.

Stanica im ostade daleko s desne strane. Prolaz je vodio kroz ćor-sokak, za depoom. Tu su im već bila poznata mjesta. Gore, gdje se protezala željeznička pruga, svjetlucale su raznobojne svjetlosti na skretnicama i signalnim stupovima, a kod depoa je umorno dahtao »manevrik«,¹ koji je odlazio na noćni odmor.

Kod ulaza u tunel visjela je na zardalaj kući svjetiljka, jedva primjetno se njihala na vjetru, i njezina se mutnožuta svjetlost kretala od jednog zida tunela do drugog.

Na desetak koraka od ulaza u tunel, uz samu cestu, stajala je osamljena kućica. Prije dvije godine na nju je pala teška granata i, razrušivši je iznutra, pretvorila je u ruševinu, te je sada iz nje zijala ogromna rupa, i ona je izgledala kao prosjak pored puta pokazujući svoju bijedu svijetu. Vidjelo se kako je gore nasipom projurio vlak.

— Eto, mi smo gotovo kod kuće — s olakšanjem reče Ana.

Pavle neprimjetno pokuša da oslobodi svoju ruku. Ali Ana mu ruke ne pusti. Prođoše pored razrušene kućice.

Iza njih kao da nešto odjednom tresnu. Brzi bat nogu. Promuklo dizanje. Netko je jurio za njima.

---

¹ Lokomotiva za manevriranje.

Korčagin trže ruku, ali je Ana, u strahu, steže uza se. I kada je on silom ipak izvuče, bilo je već kasno: željezni stisak prstiju steže Pavlu vrat, okret u stranu — i Pavle se nađe okrenut licem prema napadaču. Ruka je napipala vrat i zgužvavši ovratnik njegove bluze, držala ga je pred revolverskom cijevi, koja je polako ocrtavala luk u zraku.

Začarane oči električara pratile su ovaj luk krajnjim naporom. Smrt mu je gledala u oči kroz tamni otvor cijevi, a on nije imao snage, nedostajalo mu je volje da makar za stoti dio sekunde odvoji oči od otvora cijevi. Očekivao je udarac. Ali pucnja nije bilo i razrogačene oči ugledaše banditovo lice. Velika lubanja, jake vilice, crna neobrijana brada i brkovi, dok su oči pod širokim štitom kape i dalje bile u sjenci.

Krajičkom oka Korčagin opazi kao kreda blijedo lice Anino, koju je upravo toga trenutka povukao u otvor kuće jedan od trojice. Kršeći joj ruke, obori je na zemlju. Prema Pavlu se ustremi još jedna prilika. Korčagin ju je samo vidio odraženu na zidu tunela. Pozadi, u otvoru kuće vodila se borba. Ana se očajno odupirala, njezin prigušeni krik zaustavi kapa kojom su joj začepili usta. Glavonju, u čijim je rukama bio Korčagin i koji nije želio da ostane ravnodušan promatrač, kao zviđer privlačio je plijen. To je, svakako, bio starješina i ovakva podjela uloga mu se nije svidjela. Mladić koga je on držao pred sobom bio je, po svemu sudeći, pravi žutokljunac, »depoovsko ništavilo«. Ovaj dječak nije predstavljao nikakvu opasnost.

»Kucnuti ga špalerom u čelo dva-tri puta kako treba i pokazati mu put za pustaru — uhvatit će maglu ne osvrćući se do samoga grada«. I on otvori šaku.

— Kidaj trkom... Vuci se odakle si došao, a pisneš li — metak u grlo. — I glavonja kuenu Korčagina revolverskom cijevi u čelo.

— Kidaj — procijedi on promuklo i spusti »parabellum« kako se Korčagin ne bi plašio da će mu pucati u leđa.

Korčagin poleti nazad, idući prva dva koraka postrance, ne puštajući glavonju iz vida.

Bandit shvati da se mladić još uvijek plaši da ne dobije metak i okrenu se prema kući.

Korčagin naglo pruži ruku prema džepu. »Samo da stignem, samo da stignem.« Naglo se okrene i, pruživši naprijed lijevu ruku, samo za trenutak uhvati na nišan glavonju i opali.

Bandit je kasno shvatio svoju pogrešku. Metak mu se zario u bok prije no što je uspio da podigne ruku.

Od udarca se zateturao prema zidu tunela i potmulo jauknuvši hvatajući se rukom za zid, spustio se lagano na zemlju. Iz kućnog otvora nadolje, u uvalu promače prilika. Za njom se razleže drugi pucanj Korčagina. Druga prilika, savijena, u skokovima je odmicala u mrak tunela. Pucanj. Zasuta prašinom isitnjenog, metkom razbijenog betona, prilika poleti u stranu i šmugnu u mrak. Za njom browning tri puta uznemiri noć. Pored zida, previjajući se kao crv, izdisao je glavonja.

Potresena užasom onoga što se odigralo, Ana, koju je Korčagin podigao sa zemlje, gledala je bandita, koji se grčio, ne vjerujući u svoje spasenje.

Korčagin je silom odvuče u mrak, natrag prema gradu, odvođeci je iz osvijetljenog kruga. Oni su trčali prema stanici. A kod tunela na nasipu već su svjetlucali

plamičci: i teško odjeknu na kolosijeku uznemirujući puščani pucanj.

Kad su najzad stigli do Anina stana, negdje u Batijevu brdu zapjevaše pijetli. Ana legne na krevet. Korčagin sjede kod stola. Pušio je pažljivo promatrajući kako se diže naviše sivi kolut dima. Malo prije on je ubio četvrtog čovjeka u svome životu.

Postoji li uopće junaštvo, koje se uvijek pokazuje u svojoj savršenoj formi? Sjećajući se svih svojih osjećaja i preživljavanja, on priznade sebi da mu je prvih nekoliko sekundi otvor cijevi sledio srce. A zar su dvije prilike nekažnjeno umakle samo zato što nije dobro vidio i što je morao da puca lijevom rukom? Ne. Na razmaku od nekoliko koraka moglo se uspješnije gađati, ali su ga ipak napregnutost i užurbanost, nesumnjivi znak neprisebnosti, spriječili u tome.

Svjetlost stolne svjetiljke osvjetljivala je njegovu glavu, i Ana ga je gledala ne gubeći iz vida ni jedan pokret mišića na njegovu licu. Uostalom, oči su mu bile mirne i samo je bora na čelu svjedočila o napregnutosti misli.

— O čemu misliš, Pavle?

Njegove misli, prekinute pitanjem nestadoše kao dim za osvjetljenim polukrugom, i on reče prvo što mu padne u tom trenutku na pamet.

— Moram otići do komande. Treba o svemu ovome izvijestiti.

I preko volje, savladujući umor, ustade.

Ona ne pusti odmah njegovu ruku — nije željela da ostane sama. Otprati ga do vrata i zatvori ih tek

kad se Korčagin, koji joj je sad postao tako drag i blizak, izgubi u noći.

Korčaginov dolazak u komandu objasnio je ubistvo, koje je željezničkoj straži bilo nejasno. Leš su odmah prepoznali — to je bio dobro poznat krivičnoj policiji Fimka Čeren, bandit i ubojica, višestruki ubojica.

Slučaj kod tunela bio je sutradan svima poznat. Ova okolnost izazvala je neočekivan sukob između Pavla i Cvetajeva.

U jeku posla, u odjel uđe Cvetajev i pozove Korčagina. Cvetajev ga izvede u hodnik i zaustavivši se u zabačenom kutu, uzbuđen i ne znajući kako da počne, najzad reče:

— Ispričaj mi šta je bilo jučer.

— Pa ti znaš.

Cvetajev nemirno sleže ramenima. Monter nije znao da se slučaj kod tunela ticao Cvetajeva više nego ostalih. Monter nije znao da ovaj kovač, i pored svoje izvanje ravnodušnosti, nije bio ravnodušan prema Borhartovoj. Ana nije kod njega izazivala samo osjećaje simpatije — kod Cvetajeva je to bilo složenije. Slučaj kod tunela, o kome je on malo prije doznao od Lagutine, ostavio je u njegovoj svijesti mučno, nerješivo pitanje. Ovo pitanje nije mogao monteru otvoreno postaviti, ali je htio da sazna odgovor. U dubini svoje svijesti on je shvaćao egoistično sitničarstvo svoje uznemirenosti, ali u složenoj borbi osjećaja u njemu je ovoga puta pobijedio primitivni, životinjski osjećaj.

— Slušaj Korčagine — poče on prigušeno. — Razgovor neka ostane među nama. Ja razumijem, da ti ne pričaš o tome da ne bi mučio Anu, ali meni možeš da se povjeriš. Reci mi, dok te je bandit držao, da li

su oni drugi silovali Anu? — Pri kraju rečenice Cvetajev nije mogao da izdrži i skrene pogled u stranu.

Korčagin ga je jedva počeo da razumijeva.

»Da ga Ana ne zanima, Cvetajev se ne bi toliko uzbuđivao. A ako mu je Ana draga, onda...« Pavle se uvrijedi zbog Ane.

— Zašto pitaš?

Cvetajev poče nešto nevezano i, osjećajući da ga je Pavle razumio naljuti se:

— Što vrdaš? Ja te pitam da odgovoriš, a ti počinješ da me ispituješ.

— Ti voliš Anu?

Šutnja. Zatim Cvetajev s mukom izgovori:

— Da.

Korčagin, jedva uzdržavši gnjev, okrene se i pođe hodnikom na osvrćući se.

Jednom uveče Okunjov, pošto se neko vrijeme vrzao pored prijateljeva kreveta, sjede na rub i stavi ruku na knjigu, koju je Pavle čitao.

— Znaš, Pavluša, treba da ti ispričam o jednom događaju. S jedne strane može se reći — glupost, a s druge — sasvim suprotno. Između mene i Talje Lagutine nastao je nesporazum. U početku ona mi se, vidiš, svidjela. — Okunjov se kao krivac počesa po sljepočici, ali se oslobodi videći da se prijatelj ne smije: — A zatim i kod Talje... nešto slično. Jednom riječju, ja ti ne ću sve pričati, sve se vidi i bez fenjera, jučer smo odlučili da pokušamo sreću da izgradimo naš život u dvoje. Ja imam dvadeset dvije godine, oboje imamo

pravo glasa. Ja hoću da s Taljom ostvarim život na načelima ravnopravnosti. Šta ti misliš o tome.

Korčagin se zamisli.

— Šta da ti odgovorim, Kolja? Oboje ste mi prijatelji, po rodu ste istog plemena. Ostalo je također zajedničko, a Talja je naročito dobra djevojka... Sve je ovdje jasno.

Sutradan Korčagin prenese svoje stvari u internat pri depou, a kroz nekoliko dana kod Ane je bilo drugarsko veče bez jela i pića — komunističko posijelo u čast zajednice Talje i Nikolaja. To je bilo veče uspomena, čitanje odlomaka iz najuzbudljivijih knjiga. Mnogo su i lijepo pjevali u koru. Nadaleko su se čule borbene pjesme, a kasnije su Katjuša Zeljonova i Volincova donijele bajan i brujanje dubokih basova i srebrno zvučanje visokih tonova ispuniše sobu. Te večeri Pavka je svirao lijepo kao rijetko kada, a kad se na čuđenje svih prisutnih pusti u ples dugonja Pankratov, Pavka se zaboravi, a harmonika, napustivši nov stil burno poče da svira.

*Eh, ulice, ulice!
Gad Denjkin žmuri.
Jer je sibirska Čeka
Udesila Kolčaka.*

Svirala je harmonika o prošlosti, o burnim godinama i sadašnjem prijateljstvu, borbi i radosti. Ali kada harmoniku dadoše Volincovu, i bravar zasniva živo »jabločko«, električar vatreno zapleše. U ludoj čečotki¹ Korčagin je plesao treći i posljednji put u svome životu.

¹ Čečotka — brzi pokret nogu uz udaranje takta.

ČETVRTA GLAVA

Granica — to su dva stupa. Oni stoje jedan prema drugom šutljivi i neprijateljski, oličavajući dva svijeta. Jedan uglačan i dotjeran, obojen, kao policijska stražarnica crnobijelom bojom. Na vrhu je čvrstim klincima prikovan jednoglavi grabljivac. Raširenih krila, kao da pandžama obuhvaća prugasti stup, neprijateljski gleda jednoglavi lešinar u metalni štit prema sebi; njegov savijen kljun je ispružen i napregnut. Na šest koraka prema njemu nalazi se drugi stup. Duboko je ukopan u zemlju okrugao istesan hrastov stup. Na stupu je željezni štit, na njemu čekić i srp. Između dva stupa je provalija, iako su stupovi ukopani u ravnu zemlju. Ne smije čovjek da prijeđe ovih šest koraka, a da mu život nije u opasnosti.

Ovdje je granica.

Od Crnog mora na tisuće kilometara do krajnjeg sjevera prema Ledenom Oceanu, protegao se nepokretni lanac tih šutljivih stražarnica Sovjetskih Socijalističkih Republika s velikim emblemima rada na željeznim štitovima. Od onoga stupa na kome je prikucan pernati grabljivac počinju granice Sovjetske Ukrajine i gospodske Poljske. U zabačenim mjestima kao da se izgubilo malo mjesto Berezdov. Na deset kilometara od njega, prema

poljskom mjestu Korjec nalazi se granica. Od mjesta Slavuta do mjesta Anapolja je rajon N-skog pograničnog bataljona.

Pružaju se granični stupovi preko snježnih polja, probijajući se kroz šumske proplanke, spuštajući se u uvale, izbijajući na više. Strše na brežuljcima i, kad dođu do rijeke, zagledaju se s visoke obale u snijegom zatrpane ravnice tuđe zemlje.

Mraz. Škripi pod valjenkama snijeg. Od stupa sa srpom i čekićem odvaja se ogromna prilika u viteškom šljemu; teško gazeći kreće se da obiđe svoj sektor. Krujni crvenoarmejac obučen je u sivu kabanicu sa zelenim hlačama, a na nogama ima valjenke. Preko kabanice je prebačen veliki ogrtač od ovčjeg krzna s veoma širokim ovratnikom, na glavi topla krznena kapa. Na rukama rukavice od ovčje kože. Ogrtač je dugačak do samih peta, u njemu je toplo, štaviše, i za vrijeme jakih mećava. Preko ogrtača na ramenu — puška. Crvenoarmejac, dodirujući snijeg ogrtačem, ide stražarskom stazom sa zadovoljstvom uvlačeći dim cigarete od mahorke. Na sovjetskoj granici, na otvorenom polju, stražari stoje na kilometar jedan od drugog da bi mogli da vide svog susjeda. Na poljskoj strani, na kilometar — dvojica.

U susret crvenoarmejcu po svojoj stražarskoj stazi kreće se poljski žolner.¹ On je obučen u grube vojničke cipele, u sivozelenu bluzu i hlače, a povrh njih crna kabanica s dva reda sjajnih puceta. Na glavi kapa konfederatka. Na kapi bijeli orao, na suknenim epoletama orlovi, i na oznakama roda oružja na ovratniku orlovi, ali od toga vojniku nije toplije. Oštar mraz ga je probio

¹ Vojnik.

do kostiju. On trlja premrzle uši, pri hodu lupa potpeticom o potpeticu, a ruke su mu se ukočile u tankim rukavicama. Ni jednog trenutka Poljak ne može da zastane: mraz mu odmah ledi zglobove, i vojnik se neprestano kreće, ponekad malo potrči. Stražari se približiše jedan drugom. Poljak se okrenu i pođe paralelno s crvenoarmejcem.

Na granici ne smije da se razgovara, ali kad unakolo nema nikoga, kad se tek na kilometar odavde nalaze ljudske prilike — tko će da sazna idu li ova dvojica šutke ili krše međunarodne zakone.

Poljak hoće da puši, ali je šibice zaboravio u kasarni, a vjetrić, kao za pakost, donosi sa sovjetske strane sablažnjivi miris mahorke. Poljak prestade da trlja promrzlo uho i osvrnu se: možda će se odred konjice s komandirod straže ili s gospođinom poručnikom, švrljajući po granici, neočekivano pojaviti iza brežuljka da obide straže. Ali je unaokolo pusto. Sunce zasljepljujući blješti na snijegu. U zraku ni jedne pahuljice.

— Druže, daj pšepaljic,¹ prvi povređuje svetinju zakona Poljak, i pošto zabaci svoju brzometnu francusku pušku s bajunetom — sabljom, poče s mukom da izvlači prozeblim prstima iz džepa kabanice paketić jef-tinih cigareta.

Crvenoarmejac čuje Poljakovu molbu, ali pravila pogranične vojne službe zabranjuju borcu da stupa u razgovor bilo s kim preko granice, a pritom on nije sasvim razumio šta je rekao vojnik. I on nastavlja svoj put čvrsto gazeći u toplim i mekim valjenkama snijeg koji zaškripi.

¹ Daj da pripalim.

— Druže, boljševiče, daj da zapalim, baci kutiju šibica — ovoga puta već ruski govori Poljak.

Crvenoarmejac se zagleda u svog susjeda. »Vidi se, mraz je »pana« probio do kostiju. Iako je buržujski vojnik, život mu je ipak bijedan. Istjeran je na takav mraz samo u kabanici, pa skače kao zec, a bez pušenja ni malo ne valja.« I crvenoarmejac mu baca, ne okrećući se, kutiju šibica. Vojnik je hvata u letu i često lomeći šibice, najzad zapali. Kutija opet istim putem prelazi granicu, i onda crvenoarmejac slučajno povređuje zakon:

— Zadrži je, ja imam.

Ali se s one strane granice čuje:

— Ne, hvala, morao bih zbog ove kutije da odležim dvije godine zatvora.

Crvenoarmejac gleda kutiju. Na njoj je avion. Umjesto propelera snažna šaka i napisano: »Ultimatum.«

»Da, zaista im je nezgodno.«

Vojnik i dalje ide usporedno s njim. Dosadno mu je samom na pustom polju.

Ritmično škripe sedla, raznomjerni kas konja umiruje. Na njušci vranog ždrijepca, oko nozdrva na dlakama zamrzlo inje. Konjski dah se gubi kao bijela para u zraku. Šarena kobila pod kombatom lijepo gazi, igra se uzdom izvijajući tanki vrat. Oba konjanika imaju sive kabanice i utegnuti su opasačima; na rukama po tri crvena kvadrata, ali su kod kombata Gavrilova oznake roda oružja zelene, a kod njegova suputnika crvene. Gavrilov je graničar. To je njegov bataljon prote-

gnoo svoje straže na sedamdeset kilometara, on je ovdje gospodar.« Njegov suputnik je gost iz Berezdova, vojni komesar bataljona VVO¹ Korčagin.

Preko noći je padao snijeg. Sada leži, paperjast i mek, nedirnut ni kopitom ni čovječjom nogom. Konjanici su izjahali s proplanka i pustili se u kas poljem. Na četrdeset koraka u stranu opet dva stupa.

— Sto-oj!

Gavrilov čvrsto zateže uzde. Korčagin okrene vranca da bi saznao uzrok zadržavanja. Gavrilov se sagne i pažljivo razgleda jedan čudan lanac tragova na snijegu, kao da je netko prevukao zupčastim točkom. Ovdje je prošla lukava zvjerka stavljajući nogu pred nogu i sakrivajući svoj trag zamršenim šarama. Teško je bilo razumjeti otkuda je išao trag, ali nije životinjski trag natjerao kombata da zastane. Na dva koraka od lanca životinjskih tragova, zasuti snijegom — drugi tragovi. Ovuda je prošao čovjek. On nije skrivao svoj trag već je išao ravno prema šumi i trag je jasno pokazivao, da je čovjek išao iz Poljske. Kombat potjera konja i trag ga dovodi do stražareve staze. Desetak koraka dalje na poljskoj strani, vidi se otisak nogu.

— Noćas je netko prešao granicu — progunda kombat. — Opet treći vod nije pazio, a u jutarnjem izvješčaju nema ničega. Davoli — Gavrilovljevi brkovi su sijedi — posrebrilo ih je inje od toplog daha — i oni se spuštaju niz usnu dajući surov izraz licu. Konjanicima u susret kreću se dvije prilike. Jedna mala, crna, s oštricom francuskog bajuneta, koji je blještao na suncu, druga velika, u žutom ogrtaču od ovčje kože.

---

¹ VVO — opća vojnička izobrazba.

Šarena kobila, osjećajući stisak koljena, ubrza hod i konjanici se brzo približuju onima, koji im idu u susret. Crvenoarmejac popravlja remen na ramenu i pljuje na snijeg popušenu cigaretu.

— Zdravo, družo! Kako je ovdje u vašem sektoru?
— I kombat mu gotovo ne saginjući se, jer je crvenoarmejac visok, pruža ruku. Junačina brzo skide rukavicu s ruke. Kombat se pozdravlja sa stražarom.

Poljak izdaleka promatra. Dva crvena oficira se pozdravljaju s vojnikom kao bliski prijatelji. Za trenutak on zamišlja kako bi to izgledalo da on pruži ruku svome majoru Zakrževskom, i zbog te nemoguće misli on se nehotice osvrće.

— Tek što sam primio stražu, družo kombat — raportira crvenoarmejac.

— Jeste li vidjeli ondje trag?

— Ne, još nisam vidio.

— Tko je stajao noćas od dva do šest?

— Surotenko, družo kombat.

— E dobro, otvorite dobro oči.

I spremajući se već da ode, strogo ga upozori:

— Manje se s ovima šetati.

Kad su konji išli kasom po širokom putu, koji se otegaō između granice i mjesta Berezdova, kombat je pričao:

— Na granici je potrebno oko. Zadrjemaš li, gorko ćeš zažaliti. Naša služba ne zna za san. Danju nije tako lako prijeći granicu, ali noću treba dobro paziti. Eto sami prosudite, družo Korčagine. U mome sektoru su četiri sela na pola presječena. Ovdje je vrlo teško. Ma kako zatvorio lanac, na svakoj svadbi ili prazniku, prešavši kordon, prisustvuje sva rodbina. Kako da ne pri-

jedu kad se kuća od kuće na dvadeset koraka nalazi, a rječicu može i kokoš da pregazi. Ne ide ni bez krijumčarenja. Istina, sve su to sitnice. Donese seljanka koju bocu poljske zubrovke od četrdeset gradi, ali zato ima dosta krupnih krijumčara, tu operiraju ljudi s velikim novcem. A znaš li šta rade Poljaci? U svim pograničnim selima otvorili univerzalne radnje, možeš da kupiš što god zaželiš. Naravno, to nisu učinili zbog svojih siromašnih seljaka.

Korčagin je s interesom slušao kombata. Pogranični život liči na stalno izviđanje.

— Recite, družo Gavrilove, da li se stvar ograničava samo na krijumčarenje?

Kombat odgovori natmuren:

— U tome je upravo suština.

Mjestance Berezdov. Zabačen provincijski kutak, preko kojeg je nekad prelazila granica, do koje su se smjeli naseljavati židovi. Dvije-tri stotine kućica besmisleno razbacanih tu i tamo. Veliki pijačni trg, nasred trga dvadesetak dućančića. Trg je prljav, pun đubreta. Mjesto okružuju seljačka imanja. U židovskom centru, putem za klaonicu, nalazi se stara sinagoga. Tužno izgleda ta stara zgrada. Istina, sinagoga se ne može žaliti da je subotom prazna, ali već nije ono što je ranije bila, a razborit život nije uopće onakav kakav bi on želio. Nešto se, očigledno, vrlo loše dogodilo devetstosedamnaeste godine kad već i ovdje, u ovako zabačenom kutu omladina gleda rabina bez dužnog poštovanja. Doduše, starci još ne jedu »zabranjeno«, ali koliko mališana jede od boga prokletu svinjsku kobasicu! Fuji.

odvratno je, štaviše, pomisliti. Rabin Baruh ljutito rita nogom svinju, koja marljivo ruje po đubretu tražeći da nešto pojede. Da, on — rabin nije potpuno zadovoljan time, što je Berezdov postao rajonski centar. Dovukli se ti komunisti, đavo bi ih znao otkuda, i stalno huškaju i huškaju, i svakog dana neka nova neprijatnost. Jučer je on, rabin, vidio na kućnoj veži popova imanja novu tablu: »Berezdovski rajonski komitet komunističkog saveza omladine Ukrajine.«

Od te table nije se moglo očekivati ništa dobro. Obuzet svojim mislima rabin nije ni primjetio kako je naletio na malu objavu, prilijepljenu na vrata njegove sinagoge:

»Danas se u klubu saziva zbor radničke omladine. S referatom istupa predsjednik izvršnog komiteta Lisićin i vrid¹ sekretara rajkomola, drug Korčagin. Poslije zбора bit će održan koncert učenika devetorazredne škole.«

Rabin bijesno podere listić priljepljen na vrata.

»Eto, počinj!«

S dvije strane obuhvaća mjesnu crkvicu veliki vrt popova imanja, a u vrtu prostrana kuća u starom stilu. Vlažne su i dosadne sobe u kojima su živjeli pop i popadija, stari i dosadni isto kao i kuća, i koji su davno dosadili jedno drugom. Odmah je iščezla dosada kada su u kuću ušli novi gospodari. U velikoj dvorani gdje su bogobojažljivi domaćini samo o velikim praznicima primali goste sada je bilo uvijek mnogo ljudi. Popova kuća je postala partijski komitet Berezdova. Na vratima male sobe, desno od glavnog ulaza, kredom je

---

¹ Vrid — privremeno vrši dužnost.

napisano: »Rajkomsomol«. Ovdje je dio svoga dana provodio Korčagin, koji je zajedno s vojenkomom drugog bataljona za opću vojnu obuku vršio dužnost sekretara tek nedavno osnovanog rajkoma Komsomola.

Osam mjeseci je prošlo od onoga dana, kada su proveli drugarsko veče kod Ane. A izgleda kao da je bilo nedavno. Korčagin odgurnu u stranu gomilu spisa i, zavalivši se u fotelju, zamisli se...

Tiho je u kući. Već je uveliko noć. Partkom je opustio. Nedavno je posljednji otišao Trofimov, sekretar Rajkompokompartije, i sada je Korčagin sam u kući. Mraz je izvezao na prozoru čudne šare. Petrolejska lampa je na stolu, peć dobro naložena. Korčagin se sjeća nedavnih događaja. U kolovozu ga je vlakom za popravke poslao kolektiv radionica kao omladinskog organizatora u Jekaterinoslav. I do duboke jeseni sto pedeset ljudi se kretalo od stanice do stanice oslobađajući iz ratnog naslijeđa i rušenja izgorjele i razbijene vagone. Put ih je vodio od Sinjeljnikova do Pologa. Ovdje, u bivšem carstvu bandita Mahnoa, na svakom koraku su tragovi rušenja i istrebljivanja. U Guljaj Polju čitavu sedmicu su popravljali kamenu zgradu za veliku pumpu, stavljali željezne zakrpe na bokove cisterne za vodu, razvaljene dinamitom. Električar nije znao vještinu i teškoće bravarskog zanata, ali su ne jednu tisuću zarđalih matica zavrtale njegove ruke, koje su držale ključ.

U duboku jesen došao je vlak do svojih radionica. Radionice su primile natrag u svoje zgrade stopedeset pari ruku...

Češće su počeli vidati električara kod Ane. Nestala je bora na čelu i više puta se čuo njegov zaradni smijeh.

Opet su momci zamazani uljem slušali u kružocima njegove priče o minulim godinama borbe, o pokušajima buntovničke ropske seljačke Rusije, da obori krunisano čudovište, o bunama Stenjke Razina i Pugačeva.

Jedne večeri kada se kod Ane skupilo mnogo mladih ljudi, električar se neočekivano oslobodio jedne stare nezdrave navike. On, naviknut na duhan gotovo od djetinjstva, reče oštro i odlučno.

— Ja više ne pušim.

To se dogodilo neočekivano. Netko je pokrenuo pitanje da je navika jača od čovjeka, kao primjer naveo je pušenje. Glasovi se podijeliše. Električar se nije miješao u prepirku, ali ga je Talja uvukla u nju. On reče ono što je mislio:

— Čovjek gospodari navikom, a ne obrnuto. Do čega bismo inače došli.

Cvetajev iz ugla viknu:

— Krupna riječ. Ovo Korčagin voli. A ako se on samo razmeće, šta se time dobija? Puši li on? Puši! Zna li da pušenje ničemu ne vodi? Zna, A, eto, da ga ostavi nema snage. Nedavno je u kružocima »kulturu širio.« — I, mijenjajući ton, Cvetajev upita s hladnim podsmijehom: — Neka nam odgovori kako kod njega stoji s psovkom? Tko zna Pavku, taj će reći: psuje rijetko, ali jezgrovito. Lakše je propovijedati, nego biti svetac.

Nastade šutnja. Oštrina Cvetavljeva tona ostavi na sve neprijatan utisak. Električar nije odgovorio odmah. Polako izvuče iz usta cigaru, zgužva je i reče odmjerenim glasom:

— Ja više ne pušim.

I pošutivši dodade:

— Ovo je zbog sebe i pomalo zbog Dimke. Ne vrijedi ni pet para onaj tko ne može da svlada lošu naviku. Ostaje mi još psovka. Ja, momci, nisam sasvim pobijedio ovaj porok, ali štaviše i Dimka priznaje da rijetko čuje moju psovku. Lakše može riječ da izleti nego da se zapali cigareta, zato, eto, ne ću reći sada da sam i s ovim svršio. Ali ipak ću i psovku iskorijeniti.

Pred samu zimu rijeku zakrčiše drveni splavovi, jesenja poplava ih je razbijala i propadalo je gorivo, nosila ga je rijeka. Solomenka je opet poslala svoje kolektive da spasi šumska bogatstva.

Želja da ne zaostane za kolektivom natjera Korčagina da sakrije od drugova jaku prehladu. I kad kroz sedmicu dana na obalama pristaništa izrastoše gomile drvenih naslaga, hladna voda i jesenja vlaga razbudiše neprijatelja, koji je drijemao u krvi — i Korčagin dobi vrućicu.

Dvije sedmice je lomio oštri reumatizam njegovo tijelo, a kad se vratio iz bolnice, kod mengela je mogao raditi samo sjedeći »kao jahač«. Majstor je samo mahao glavom.

A kroz nekoliko dana nepristrana komisija ga oglašila nesposobnim za rad i on dobi obračun i pravo na penziju, koju ljutito odbi.

Teška srca ostavi on svoje radionice. Poštavajući se, kretao se polako i s oštrim bolom. Mati mu je više puta pisala, molila ga da je posjeti i sada se sjetio svoje starice, njezinih riječi na rastanku:

— Vidim vas samo kad se povrijedite.

U Gubkomu je dobio dva lična naređenja savijena u trubicu: komsomolsko i partijsko, i ne oprostivši se

gotovo ni s kim, da ne bi budio žalost, otputova majci. Dvije sedmice mu je starica parila, trljala otekle noge i kroz mjesec dana je već išao bez štapa, a u grudima mu je igrala radost i sumrak je opet postao svitanje. Vlakom je došao u gubernijski centar. Poslije tri dana u orgotdelu¹ uručiše mu akt kojim se upućuje u Gubvojenkomat² kao politički radnik za stvaranje vojenobuča.

A još kroz sedmicu dana on je došao ovamo kao vojenkombat u snijegom zatrpano mjesto. U okružnom komitetu Komsomola dobio je zadatak da skupi razjedinjene komsomolce i da stvori organizaciju u novom rajonu. Eto kako se okretao život.

Napolju vrućina. Kroz otvoren prozor kabineta predispolkoma viri grančica višnje. Pozlaćeni križ katoličke crkve u gotskom stilu, što stoji preko puta Ispolkoma, blista na suncu. U vrtu pred prozorom okretno traže hranu nježno-paperjasti kao trava što ih okružuje, majušni guščići žene ispolkomskeg služitelja.

Predispolkoma je završavao čitanje tek dobijene depeše. Preko njegova lica prijeđe sjena. Velika čvornata ruka zavuče se u bujnu grguravu kosu i ostade tamo.

Nikolaj Nikolajević Lisicin, predsjednik Berezdovskog ispolkoma, ima svega dvadeset četiri godine, ali nitko od njegovih suradnika i partijskih radnika to ne zna. On je velik i snažan čovjek, strog i ponekad strašan, izgleda kao da mu je trideset i pet godina. Snažno

¹ Orgotdel — organizacioni odjel.

² Gubvojenkomat — okružna vojna komandatura.

tijelo, velika glava na moćnom vratu, smeđe, hladne, pronicave oči, energična, oštra linija brade. Plave jahaće hlače, sivi frenč »koji je mnogo čega vidio«, na lijevom gornjem džepu orden Crvene zastave.

Do listopada Lisicin je »komandirao« strugom u tuljskoj tvornici oružja, gdje su njegov djed, otac i on gotovo od djetinjstva sjekli i oštrili željezo.

A od one jesenje noći kad je prvi put pograbio u ruke oružje, koje je dotle samo pravio, Kolju Lisicina je zahvatila bura. Bacali su ga revolucija i partija iz jednog požara u drugi. Svoj slavni put od crvenoarmejsca do ratnog komandira i komesara puka prošao je tuljski puškar.

Otišli su u prošlost požari i topovska grmljavina. Sada je Nikolaj Lisicin ovdje, u pograničnom rajonu. Život teče mirno. Do kasno uvečer ostaje on nad izvještajima o ljetini, a, eto, ovaj brzobjav za trenutak uskršava ono što je bilo nedavno. Škrtim telegrafskim jezikom upozorava brzobjav.

»Strogo povjerljivo. Berezdovskom predispolkoma Lisicinu.

Na granici se primjećuje kako Poljaci intenzivno prebacuju veliku bandu, koja bi bila u stanju da terorizira pogranične rajone. Poduzmite mjere predostrožnosti. Preporučujemo da se vrijednosti finotdjela¹ pošalju u okrug bez zadržavanja novca dobivena od poreza.«

Kroz prozor kabineta Lisicin vidi svakoga tko ulazi u RIK.² Na doksatu je Korčagin. Poslije jedne minute kucanje na vratima.

¹ Financijski odjel.

² Rajonski izvršni komitet.

— Sjedi, da porazgovaramo. — I Lisicin steže Korčaginu ruku.

Čitav sat predispolkoma nije primao nikoga.

Kad je Korčagin izišao iz kabineta bilo je već podne. Iz vrta istrča Lisicinova sestra Njura. Pavle ju je zvao Anjutka. Stidljiva i suviše ozbiljna za svoje godine, djevojčica se uvijek pri susretu s Korčaginom ljubazno osmjehivala i sada se nevješto, kao dijete, pozdravi zabacujući s čela pramen kratke kose.

— Ima li koga kod Kolje? Marija Mihailovna ga odavno čeka na ručak — reče Njura.

— Idi, Anjutka, sam je.

Sutradan, još mnogo prije svanuća, Ispolkomu se približiše troja kola u koja su bila upregnuta tri ugojena konja. Ljudi su u njima tiho razgovarali. Iz finotdjela iznesoše nekoliko zapečaćenih vreća, natovariše ih na kola i kroz nekoliko minuta cestom zatandrkaše točkovi. Kola je okružavao odred pod komandom Korčagina. Četrdeset kilometara do okružnog centra (od njih dvadesetpet kroz šumu) prešli su sretno: vriednosti su prešle u sefove okrfinotdjela.¹

A kroz nekoliko dana dojurio je od granice u Be-rezdov konjanik. Konjanika i konja pokrivenog pjenom pratili su začuđeni pogledi besposlenih mještana.

Kod kapije Ispolkoma konjanik se svali na zemlju i pridržavajući rukom sablju zalupa uz stube teškim čizmama. Lisicin, namrštivši se, primi od njega paket, otvori i na omotu potvrdi prijem. Ne dajući konju da predahne, graničar skoči u sedlo i odmah u galopu odjuri natrag.

¹ Okružni financijski odjel.

Nitko nije znao sadržaj paketa osim predispolkoma, koji ga je upravo pregledao. Ali mještani imaju nekakav pasji njuh. Od tri sitna trgovca ovdje su u svakom slučaju dvojica sitni krijumčari i ovaj zanat stvara kod njih neku instinktivnu sposobnost da predosjete opasnost.

Pločnikom prema štabu bataljona VVO brzo prođoše dva čovjeka. Jedan od njih je Korčagin. Njega mještani poznaju: on je uvijek naoružan. Ali što sekretar partkoma Trofimov ima opasač s naganom — to već ne valja.

Kroz nekoliko minuta iz štaba potrča petnaestak ljudi i držeći puške s bajunetima, trkom poletješe prema vodenici, koja se nalazila na raskršću. Ostali su se, komunisti i komsomolci, naoružavali u Partkomu. Predispolkoma projuri na konju u kubanki s obaveznim mauzerom o bedru. Jasno je, dešava se nešto loše i veliki trg i zabačene uličice kao da izumriješe — nigdje ni žive duše. Za tren oka se na vratima malih dućana pojaviše ogromni sredovječni katanci, zalupiše se kapci. I samo su neumorne kokoši i vrućinom izmorene svinje uporno prevrtale po đubrištu.

U okolini je po vrtovima postavljena zasjeda. Odavde počinju polja i nadaleko se vidi ravna linija ceste.

Izvještaj koji je Lisicin dobio sadržavao je nekoliko riječi:

»Sinoć se u rajonu Podubeca borbom probila preko granice na sovjetski teritorij banda konjanika naoružana sa stotinu sabalja i dva ručna mitraljeza. Poduzmite mjere. Trag bande se gubi u Slavutskim šumama.

Napominjem, danju će kroz Berezdov u potjeri za bandom proći stotina crvenih kozaka. Nemojte pogriješiti.

*Kombat
graničarskog odjeljka
Gavrilov«*

Već poslije jednog sata putem prema mjestu pojavi se konjanik, a na kilometar iza njega grupa konjanika. Korčagin je pažljivo gledao naprijed. Konjanik se približavao oprezno, ali zasjedu u vrtovima nije primijetio. To je bio mlad crvenoarmejac iz sedmog puka crvenih kozaka. Bio je prvi put u izvidnici i kad ga odjednom opkoliše ljudi, koji izletješe iz vrtova na cestu, on se, videći na bluzama značke KIM zbunjeno osmjehnu. Poslije kratkih pregovora okrene konja i pojuri grupi od stotinu kozaka, koja je išla galopom. Zaseda je proputila crvene kozake i ponovo se raspodijele po vrtovima.

Proteče nekoliko nemirnih dana. Lisicin je dobio izvještaj u kome se govorilo da banditi nisu uspjeli da se razviju. Gonjena crvenom konjicom, banda je bila primorana da se brzo povuče iza kordona.

Mala grupa boljševika, devetnaest ljudi, naporno je radila u cijelom rajonu na sovjetskoj izgradnji. Mladi, tek organizirani rajon zahtijevao je da se stvara sve iznova. Blizina granice držala ih je sve stalno na oprezu.

Ponovni izbori sovjeta, borbe s banditima, kulturni rad, borba s krijumčarima, vojno-partijski i komsomolski rad — to je krug u kome se kretao od zore do duboke noći život Lisicina, Trofimova, Korčagina i malobrojnog aktiva. koji su oni skupili.

S konja za pisaći stol, od stola — na trg gdje marširaju vodovi omladine, koji se obučavaju, klub, škola, dvije-tri sjednice, a noću — konj, mauzer na bedru i oštro: »Stoj, tko ide?«, lupa točkova teretnih kola, koja se udaljuju s prokrijumčarenom robom — tako su prolazili mnogi dani i mnoge noći vojenkombata 2.

Rajkomol Berezdova — to su Korčagin, Lida Poljevih — Volžanka uskih očiju, rukovodilac ženskog odjeljka — i Razvalihin Ženjka, visok, ugađen doskorašnji gimnazijalac »mlad ali iskusan«, ljubitelj opasnih avantura, poznavalac Sherlock Holmesa i Louisa Bousšenara. Razvalihin je radio kao rukovodilac poslova Rajkompartije; prije jedno četiri mjeseca stupio je u Komsomol, ali se u Komsomolu ponašao kao »stari boljševik«. Nisu imali koga da pošalju u Berezdov i poslije dugih razmišljanja Okružkom¹ je poslao Razvalihina kao »politprosvjeta«.

Sunce se primaklo zenitu. Vrućina je ulazila u najskrovitije kutove, sve živo se skrivalo pod krovove, štaviše i psi su se zavukli pod ambare i ležali tamo izmoreni od vrućine, lijeni i sanjivi. Izgledalo je da je sve živo napustilo selo, i samo je u bari kod bunara blaženo groktala svinja uvaljena u blato.

Korčagin odveza konja, ugrize se za usnu zbog bola u koljenu i sjedne u sedlo. Učiteljica je stajala na školskim stubama zaklanjajući rukom oči od sunca.

— Do viđenja, družo vojenkome — osmjehnu se ona.

---

¹ Okružni komitet.

Konj nestrpljivo udari nogom o zemlju i savijajući vrat povuče uzdu.

— Do viđenja, drugarice Rakitina. Dakle riješeno je: sutra držite prvu lekciju.

Konj osjeti slobodnu uzdu i odmah poče da kasa. Odjednom Korčagin ču divlje zapomaganje. Tako viču žene kadâ je požar u selu. Čvrsta uzda naglo okrenu konja i vojenkom vidje kako juri zadihana mlada seljanka. Rakitina iziđe na sredinu ulice i zaustavi je. Na pragovima susjednih kuća pojavise se ljudi, većinom starci i starice. Svi jaki ljudi su u polju.

— Oj, dobri ljudi, šta se tamo događa! Oj, ne mogu, ne mogu!

Kad Korčagin doleti k njima, sa svih strana su već jurili ljudi, okupljali se oko žene, vukli je za rukave bijele košulje, obasipali uplašenim pitanjima, ali se iz njezinih nepovezanih riječi ništa nije moglo razumjeti. »Ubili! Kolju se na smrt«, samo je uzvikivala. Nekakav djed raščupane brade, pridržavajući rukom platnene hlače, smiješno podskakujući navaljivao je na mladu ženu:

— Ne viči kao ludal! Gdje biju? Zašto se biju? Prestani da vrištiš. Fuj, đavole!

— Naše selo se bije s Podupcima... Zbog međa! Podubecki strašno tuku naše!

Svi su shvatili nesreću. Na ulici se podiže ženska kuknjava, starci počеше pomamno da viču. I selom projurili, raznese se po dvorištu kao uzbuna: »Podubecki zbog međa sijeku naše kosama!« Na ulice su iz kuća istrčali svi, koji su mogli da idu, i pošto se naoružase

vilama, sjekirama ili samo koljem iz plota, trčahu u njih, gdje su u krvavom boju svake godine rješavala dva sela svoju parnicu o međama.

Korčagin tako udari svoga konja, da ovaj odmah pođe galopom. Podbadan uzvikom konjanika, prestižući one, koji su trčali, vranac poleti naprijed u skokovima. Čvrsto pripivši uši uz glavu i visoko bacajući noge, on je stalno ubrzavao galop. Na uzvišenju vjetrenjača, kao da želi da pregradi put, raširila je svoje ruke — krila. Od vjetrenjače desno, dolje kod rijeke — livade. Lijevo, dokle pogled dopire, čas penjući se uz brežuljak, čas spuštajući se niz strminu, pružilo se raženo polje. Prelazio je vjetar po zreloj raži, kao da je milovao rukom. Upadljivo su se crvenjeli makovi pored puta. Ovdje je bilo tiho i nepodnošljivo toplo. Samo su izdaleka, odozdo, tamo gdje se na suncu kao sretna zmijica presijavala rijeka, dopirali uzvici.

Nešto niže, prema livadama, konj je jurio strašnom brzinom. »Zakačit će nogom — pa i meni i njemu grob«, sinu kroz glavu Pavlu. Ali više nije bilo moguće zaustaviti konja i, prignuvši se uz njegov vrat, Pavle je slušao kako mu u ušima zviždi vjetar.

Na livadu je dojurio kao lud. S tupim, zvjerskim bijesom tukli su se ovdje ljudi. Na zemlji je ležalo nekoliko ljudi oblivenih krvlju.

Konj grudima obori na zemlju nekog bradonju, koji je s komadom drška od kose jurio za jednim mladićem razmrskana i krvava lica. Preplanuo, jak seljak mijesio je teškim čizmetinama protivnika oborenog na zemlju, trudeći se marljivo da ga pogodi »u srce.«

Korčagin naletj na ljudsku gomilu razjurivši konjem na sve strane one, koji su se tukli. Ne dopuštajući da

se osvijeste, obijesno je okretao konja, tjerao ga na podivljale i osjećajući da ovo krvavo ljudsko tijesto može razbiti samo istim divljaštvom i prijetnjom, bijesno viknu:

— Razilazite se, gadovi! Pobit ću vas, banditske duše!

I pošto izvuče mauzer iz futrole, opali iznad nečijeg bijesom iznakaženog lica. Skok konja — pucanj. Poneki pobacaše kose i ustuknuše. Tako, bijesno jureći na konju po livadi, neprestano pucajući iz mauzera, vojenkom postiže cilj. Ljudi poletješe s livade na sve strane, da bi se sakrili od odgovornosti i od ovog strašnog, razjarenog čovjeka, koji je iskrsnuo da vo će ga znati odakle, s »paklenom mašinkom«, koja stalno puca.

Uskoro stiže u Podupce rajonski sud. Dugo se mučio narodni sudac ispitujući svjedoke, ali nije našao krivce. Od tučnjave nitko nije umro, ranjeni su preživjeli. Uporno, s boljševičkim strpljenjem, trudio se sudac da objasni seljacima, koji su namršteni stajali pred njim, kako je njihova tučnjava besmislena i nedozvoljena.

— Međe su krive, družo suče. Pomiješale nam se međe. Zbog toga se i bijemo svake godine.

Ponetko je morao da ispašta.

A sedmicu dana poslije toga po kosištima je išla komisija i nabijala kolčice na spornim mjestima. Starac geometar sav znojan, izmučen vrućinom i dugim hodom, savijajući vrpcu metra, reče Korčeginu:

— Trideset godina mjerim zemlju, i uvijek i svuda je međa uzrok razdora. Pogledajte na liniju, koja dijeli livade; pa, to je nešto nevjerovatno! I pijan krivuda manje. A šta je na poljima? Traka od tri koraka širine, jedna se u drugu uvlači, pa njih dijeliti — to je da

poludiš. I to se iz godine u godinu sve više komada. Odvojio se sin od oca — traka na polovinu. Uvjeravam vas da će kroz dvadeset godina polja biti same međe i ne će se imati gdje sijati. Ta, i sada pod međama deset posto zemlje propada.

Korčagin se osmjehnu:

— Kroz dvadeset godina mi ne ćemo imati ni jedne međe, družo geometre.

Starac neshvatljivo pogleda svoga sugovornika.

— To vi o komunističkom društvu govorite? Pa, znate, to je još negdje u dalekoj budućnosti.

— A znate li o budanovskom kolhozu?

— Eto o čemu vi!

— Da.

— Bio sam u Budanovki... Ali ipak to je izuzetak, družo Korčagine.

Komisija je mjerila. Dva mladića su nabijala kolčiće. A s obje strane kosišta stajali su seljaci i pažljivo promatrali da se kolčići zabiju na mjestu ranije međe, jedva primjetne prema poluistrulim motkama, koje su gdjegdje stršile iz trave.

Ošinuvši bičem nezgrapnog srednjaka, kočijaš se okrene putnicima i budući da je volio govoriti, poče pričati:

— Tko zna kako su se ovi komsomoli kod nas razmnožili. Ranije toga nije bilo. A sve je počelo, mislim, od učiteljice, prezime joj je Rakitina, možda je poznate. Mlada još žena; a može se reći štetna. Ona sve žene u selu buni, skuplja ih i navija, a od toga samo neprijatnosti. Lupneš ženu po njušci u ljutini, bez toga se ne

može. Ranije se dešavalo, obriše se i zašuti, a sada samo ih dirni pa da vidiš vike. Tu možeš čuti i o narodnom sudu, a koja je mlađa — ona govori i o razvodu i sve će zakone da ti spomene. A moja Ganka, oduvijek tako mirna, sada pošla u delegate. To je neka vrsta starješina nad ženama, šta li. I dolaze k njoj iz cijelog sela. Ja sam u početku htio da pomilujem Ganku uzdama, a poslije sam pljunuo. Neka ih đavo nosi! Neka gaču. Ona mi je dobra žena i što se tiče domaćinstva i uopće.

Kočijaš počesa kosmata prsa, koja su se vidjela kroz razrez platnene košulje i reda radi ošinu srednjaka po stomaku. Kolima su putovali Razvalihin i Lida. U Podupcima su imali posla oboje: Lida je htjela da se posavjetuje s delegatima, a Razvalihin je pošao da uredi rad u ćeliji.

— A zar vam se komsomolci ne sviđaju? — u šali upita Lida kočijaša.

Ovaj počesa bradu i odgovori bez žurbe:

— Ne, zašto? Mladost — ludost. Da izvedu neku predstavu ili nešto drugo, ja sâm volim da gledam komediju, ako nešto vrijedi. Mi smo prvo mislili, da će djeca praviti nestašnosti, a ono se dogodilo obratno. Ljudi govore da je kod njih, što se tiče pijančevanja, manguparenja i ostalog, strogo. Više im je stalo da uče. Samo, eto, diraju u boga i nastoje na tome da crkvu uzmu za klub. To je već pretjerano — starci ih zato poprijeko gledaju i neprijateljski su raspoloženi prema komsomolcima. Pa šta? Evo šta kod njih ne valja: primaju u svoje društvo samo goliše, koji su težaci ili imovno slabi. Gazdinske sinove ne uzimaju.

Kola se spustiše s brežuljka i približiše se školi.

Stražareva žena namjesti putnicima u svojoj sobi, a sama ode spavati u sjenik. Lida i Razvalihin tek što su se vratili sa skupa, koji se otegao. U kući mračno. Pošto skide cipele, Lida leže u krevet i odmah zaspao. Razbudi je Razvalihinov grub dodir ruku, koji nije ostavljao nikakve sumnje o njegovim namjerama.

— Šta hoćeš?

— Tiše, Lidice, što vičeš? Dosadno mi je, znaš, da ovako ležim, đavo da ga nosi! Zar ti ne nalaziš ništa drugo nego da spavaš?

— Skloni ruke i da te odmah đavo nosi s mog kreveta! — Lida ga gurnu. Dvosmisleni osmijeh Razvalihina nije ni ranije podnosila. Sada Lidija želi da kaže Razvalihinu nešto uvredljivo i podrugljivo, ali je san savlađuje i ona zatvori oči.

— Šta se izmotavaš? Misliš da je to inteligentno ponašanje? Da vi niste slučajno iz instituta blagorodnih djevica? Zar misliš da ti ja vjerujem? Nemoj se pretvarati. Ako si ti svijestan čovjek, najprije zadovolji moju potrebu, pa poslije spavaj koliko god hoćeš.

Smatrajući, da je nepotrebno da troši riječi, on se opet premjesti s klupe na krevet i kao vlasnik, koji polaže pravo stavi svoju ruku Lidiji na rame.

— Idi dođavola! — Odjednom se probudivši, reče ona: — Časna riječ, sutra ću reći Korčagini.

Razvalihin je uhvati za ruku i počeo šaputati ljutito:

— Pljujem ja na tvoga Korčagina, a ti nemoj da se protiviš, jer ću te ipak imati. Između njega i Lide povede se kratka borba i glasno u tišini kućice odjeknu šamar, jedan, dva . . . Razvalihin odleti u stranu. Lida u mraku nasumce jurne prema vratima i gurnuvši ih

istrči u dvorište. Tamo ona stoji obasjana mjesečinom, izvan sebe od ljutine.

— Hajde u kuću, ludo! — bijesno viknu Razvalihin.

On iznese svoju postelju pod trijem i ostade da prenoći napolju. A Lida, pošto spusti zasun na vratima, skupi se na krevetu.

Ujutro, kad su se vraćali kući, Ženjka je sjedio na kolima zajedno sa starcem kočijašem i pušio cigaru za cigarom.

»Ta ova svetica zaista može ispričati Korčaginu. Pazi ti nje! Da je bar na izgled ljepotica, a ono ni izdaleka. Moram se s njom pomiriti, može mi zamijesiti kolač. Korčagin me i onako poprijeko gleda.

Razvalihin se premjesti do Lide. On se pravio zbunjeno, oči su mu bile gotovo žalosne, muca neka nejasna opravdanja, već se kaje.

Razvalihin je uspio: kad su se bližili mjestu, Lidija obećava da nikome ne će pričati o nome, što se jučer dogodilo.

Jedna za drugom rađale su se u pograničnim selima komsomolske ćelije. Mnogo snaga su uložili rajkomolci u ovo prvo širenje komunističkog pokreta. Čitave dane dane provodili su Korčagin i Lida Poljevih u ovim selima.

Razvalihin nije volio ići u sela. On nije umio da se približi seoskim mladićima, da zadobije njihovo povjerenje samo je kvario stvar. A kod Poljevihove i Korčagina to je išlo lako i prirodno. Lida je skupljala oko sebe djevojke, nalazila sebi prijateljice i više nije gu-

bila veze s njima, neprimjetno je uspijevala da zainteresira djevojke za život i rad Komsomola. Korčagina je u rajonu poznavala sva omladina. Tisuću šestotina onih, koji još nisu bili na vojnoj službi potpadalo je radi obuke pod drugi bataljon VVO. Nikada harmonika nije svirala tako veliku ulogu u propagandi kao ovdje na seoskim posjelima na ulici. Harmonika je činila Korčagina »svojim momkom«, mnoga je staza u Komsomol za ove ćubaste mladiće počinjala upravo odavde, od raspjevane čarobnice harmonike, koja je bila čas strasna i gonila srce u ludi tempo marša, čas mila i nježna u tužnim prelivima ukrajinskih pjesama. Slušali su harmoniku, slušali i harmonikaša — radnika, sada vojenkoma i komsomolskog sekretara. Skladno se spletalo sa srcima i pjesmom harmonike ono o čemu je govorio mladi komesar. Počele su da se čuju u selima nove pjesme, pojavile se u izbama, osim psaltira i sanovnika, i druge knjige.

Nastalo je teško vrijeme za krijumčare, morali su da se čuvaju ne samo graničara: sovjetska vlast dobila je mlade prijatelje i brižljive pomoćnike. Ponekad, zanesene ambicijom da sami uhvate neprijatelja, pretjerivale su pogranične ćelije, i onda je Korčagin morao da spasava svoje podčinjene. Jednom je Grišutka Horovodjko, plavooki sekretar podubečke ćelije, vatrena srca, koji je strasno volio da se prepire, antireligiozno nastrojen, pošto je dobio svojim vlastitim kanalima obavještenja o tome, da će noćas seoskom mlinaru dotjerati krijumčarenu robu, podigao je cijelu ćeliju na noge. Pošto se naoružala puškom za obuku sa dva bajuneta, ćelija je noću na čelu s Grišutkom oprezno opkolila mlin očekujući lovinu. O krijumčarenju je sa-

znao pogranpost¹ GPU i postavio svoju zasjedu. Noću su se obje strane sukobile i samo zahvaljujući opreznosti graničara komsomolce nisu poubijali u ovom okršaju. Mladiće su samo razoružali, odveli ih u susjedno selo na četiri kilometra i zatvorili.

Korčagin je u to vrijeme bio kod Gavrilova. Ujutro mu kombat predade izvještaj, koji je tek dobio i sekretar Rajkoma pojuri da oslobodi mladiće.

Predstavnik GPU smijući se ispriča mu šta se noćas desilo.

— Evo šta ćemo uraditi, družo Korčagine. Dobri su momci, ne ćemo ih optuživati. A da se oni ne bi dalje miješali u naše funkcije, ti ih malo prodrmusaj.

Stražar otvori vrata na šupi i jedanaest mladića ustadoše sa zemlje i stojeći zbunjeni premještali su se s noge na nogu.

— Eto, vidite ih — ljutito raširi ruke predstavnik.

— Napravili gužvu — i sad moram da ih pošaljem u okrug.

Tada uzbuđeno počeo da govori Grišutka:

— Družo Saharove, šta smo mi to učinili? Pa mi smo htjeli da se potrudimo za sovjetsku vlast. Mi smo na onog psa davno motrili, a vi ste nas zatvorili kao bandite. — I on se uvrijeđeno okrenu.

Poslije ozbiljnih pregovora Korčagin i Saharov, s mukom održavajući ton, prestadoše da ih kore.

— Ako ih uzmeš i jamčiš za njih, i ako nam obećaš da ne će više dolaziti na granicu i da će svoju pomoć drukčije ukazivati, onda ću ih pustiti bez daljih neprijatnosti — obrati se Saharov Korčaginu.

---

¹ Granična stanica.

— Dobro, ja za njih odgovaram. Nadam se, da me ne će iznevjeriti.

U Podupce se ćelija vraćala pjevajući. Incident je ostao u tajnosti. Ali su mlinara uskoro ipak uhvatili. Ovoga puta po zakonu.

Bogato žive Nijemci-kolonisti na šumskim zaseocima Majdan-Vile. Na pol kilometra jedan od drugog stoje dobra kulačka imanja, kuće sa sporednim zgradama, kao male tvrđave. U Majdan-Vili nalaze se dijelovi Antonjukove bande. Skrpio je ovaj carski narednik od rođaka banditsku sedmorku i počeo da operira naganom po okolnim putovima, ne ustežući se da prolije krv, napadajući špekulante, ali ne propuštajući ni sovjetske radnike. Brzo se kretao Antonjuk. Danas je udesio dvojicu seoskih kooperatora, sutra je već na dvadeset kilometara odatle razoružao poštara i opljačkao ga do posljednje pare. Takmičio se Antonjuk sa svojim kolegom Gordijem, bili su dostojni jedan drugoga i obojica su zajedno oduzimali mnogo vremena okružnoj miliciji i GPU. Švrljao je Antonjuk pred samim Berezdovom. Opasno je bilo ići putovima za grad. Bandita je bilo teško uhvatiti: kad mu je bilo opasno — bježao je preko granice, ostajao je tamo i ponovo se javljao, kad su ga najmanje očekivali. Pri svakoj vijesti o krvavom napadaju ove opasne zvjerke, koja nije mogla da se uhvati Lisicin je nervozno grizao usne.

— Dokle će nas ujedati ovaj gad? Izazvat će me, strvina, da ga ja uzmem u svoje ruke — uzdisao je on kroz stisnute zube. I dvaput je predstavnik Ispolkoma

nailazio na svježi trag bandita idući zajedno s Korčaginom i još tri komunista, ali im je Antonjuk izmicao.

Iz okruga su poslali u Berezdov odred za borbu s banditima. Njima je komandirao kicoš Filatov. Ohol kao mlad pijetao, nije smatrao za potrebno da se prijavi kod predsjednika Ispolkoma, kako su to zahtijevala granična pravila, već je poveo svoj odred u obližnje selo Semaki. Pošto je došao u selo noću, smjestio se s odredom u najbližoj izbi. Nepoznati naoružani ljudi, koji su tako tajanstveno operirali privukli su pažnju susjeda komsomolca i ovaj je potrčao predsjedniku Selsovjeta. Ne znajući ništa o odredu, predsjednik je pomislio da je banda, i u rajon je poletio specijalni glasnik, komsomolac na konju. Nespretnost Filatova umalo nije mnoge stajala života. Lisicin je saznao o bandi noću, odmah je podigao miliciju na noge i sa desetak ljudi pojurio u Semake. Stigli su do dvorišta, sjahali s konja i preko plotu pojurili prema kući. Stražar na pragu, pošto dobi udarac drškom mauzera u glavu, štoposta se na zemlju kao vreća, vrata se pod teškim udarcem Lisicinova ramena naglo otvoriše i u sobu, slabo osvijetljenu svjetiljkom, koja je visjela na tavanici, nagrnuše ljudi. Zabacivši ruku nazad, spreman da baci ručnu granatu, stežući mauzer u drugoj ruci, Lisicin se prodere tako, da su zadrhtali prozori:

— Predajte se ili ću vas raznijeti na komade!

Još jednu sekundu i napadači bi zasuli kišom metaka sanjive ljude, koji poskakaše s poda. Ali strašan izgled čovjeka s granatom podiže desetak ruku uvis. A kroz minutu, kad ljude iz odreda otjeraše napolje samo u rublju, orden na Lisicinovu frenču razveza jezik Filatovu.

Lisicin bijesno pljunu i s prezrivism omalovažavanjem dobaci:

— Nespretnjakoviću!

Doprli su do rajona odjeci njemačke revolucije. Čuo se prasak puščane paljbe na barikadama Hamburga. Na granici je zavladao nemir. U napregnutom očekivanju čitane su novine. Sa zapada su duvali listopadski vjetrovi. Rajkomol je bio zasut molbama za primanje dobrovoljaca u Crvenu armiju. Korčagin je dugo uvjeravao predstavnike ćelija, da je politika sovjetske zemlje politika mira i da ona za sada nema namjere da se bori ni s jednim susjedom. Ali je to malo utjecalo. Svake nedjelje su se u mjestu skupljali komsomolci svih ćelija, i u velikom popovskom vrtu održavali su se rajonski zborovi. Jednom je u podne u veliko dvorište Rajkoma, u stroju, pješačkim maršem, u punom sastavu ušla podubačka ćelija Komsomola. Korčagin ju je primijetio kroz prozor i izišao na doksat. Jedanaest mladića s Horovodjkom na čelu — u čizmama, s velikim torbama na leđima — zaustaviše se kod ulaza.

— U čemu je stvar, Griša? — začuđeno upita Korčagin.

Ali mu Horovodjko dade znak očima i s Korčaginom uđe u kuću. Kada Horovodjku okružiše Lida, Razvalihin i još dva komsomolca, on zatvori vrata i ozbiljan, mršteći izbljedjele obrve, saopći:

— To ja, drugovi, pravim bojni pokus. Ja sam danas svojima javio: iz rajona je došao brzojav, strogo povjerljiv, naravno, počinje rat protiv njemačkih buržuja, a uskoro će početi i protiv panova. Prema tome, iz Mo-

skve je došla naredba: sve komsomolce na front, a tko se boji neka napiše izjavu — ostavit će ga kod kuće. Naredio sam da o ratu ni riječi ne kažu, nego da uzmu po jedan hljeb i komad slanine, a tko nema, on neka uzme bijelog ili crnog luka, i da se kroz jedan sat tajno skupe iza sela. Poći ćemo u rajon, a otuda u okrug, gdje ćemo dobiti oružje. Ovo je jako utjecalo na mladiće. Oni me stalno zapitkuju, a ja kažem: »Bez razgovora, i svršeno! A tko odbija — neka piše izjavu. U rat se ide dobrovoljno. Razidoše se moji momčići, a meni lupa srce: šta će biti, ako nitko ne dođe. Onda ću morati da raspustim ćeliju, a sam da pođem u drugo mjesto. Sjedim ja na kraju sela i gledam. Dolazi jedan po jedan. Nekome njuška uplakana, a ništa ne pokazuje. Svih deset je došlo, nijednog dezertera nemam. Eto, to je podubačka ćelija! — ushićeno završi Grišutka i gordo se lupi šakom u grudi.

Ali kad se Poljevihova revoltirano pobuni i uze ga »u unakrsnu vatru«, on je pogleda začuđeno:

— Šta ti meni govoriš? To je najbolji pokušaj! Ovako možeš svakog da vidiš sigurno. Ja sam htio da ih reda radi odvučem u okrug, ali su se umorili momci. Neka idu kućama. Samo im ti, Korčagine, moraš reći neku riječ, inače kako bi? Bez toga ne ide... Reci im, mobilizacija je odložena, a njima za junaštvo čast i slava.

U okružni centar Korčagin je rijetko navraćao. Ovi su mu odlasci oduzimali po nekoliko dana, a rad je zahtijevao da svakodnevno bude u rajonu. Zato je u grad svakom zgodnom prilikom odlazio Razvalihin. Naoružan od glave do pete, u mislima uspoređujući sebe

s jednim od Kuperovih junaka, on je sa zadovoljstvom išao na ova putovanja. U šumi je otvarao paljbu na vrane ili na hitru vjevericu, zaustavljao usamljene prolaznike i kao iskusni istražitelj ispitivao: tko je otkuda i kamo ide. U blizini grada Razvalihin se razoružao, pušku pod sijeno, revolver u džep i u Okružkom Kom-somola ulazio izgledajući kao i obično.

— Pa šta je nova kod vas u Berezdovu?

U sobi Fedotova sekretara Okružkoma, uvijek je mnogo ljudi. Svi jedan drugom upadaju u riječ. Treba umjeti raditi u ovakvim prilikama, slušati odjednom četvoricu, pisati i odgovarati petom. A Fedotov je sasvim mlad, ali ima partijsku kartu od godine 1919. Samo je u ono burno vrijeme mogao petnaestgodišnjak postati član Partije.

Na pitanje Fedotova Razvalihin nemarno odgovori:

— Ne možeš sve novosti ispričati. Vrtim se od jutra do kasne noći. Sve rupe treba začepiti, znate, treba raditi sve ispočetka. Opet sam stvorio dvije nove ćelije. Zašto ste me zvali? — I on se poslovno spuštao u naslonjač.

Krimski, rukovodilac ekonomskog odjeljka, trenutno diže glavu od gomile spisa i osvrnu se:

— Mi smo zvali Korčagina, a ne tebe.

Razvalihin pušta iz usta velike kolutove dima.

— Korčagin ne voli dolaziti ovamo, pa šta više, i ovo moram ja da svršim... Uopće, dobro je nekim sekretarima: ništa ne rade, a ovakve magarce kao što sam ja iskorišćuju. Kad Korčagin ode na granicu, onda ga nema po dvije-tri sedmice, a ja vodim cio posao.

Razvalihin je nedvomisleno podvukao da bi upravo on bio pogodan za sekretara Rajkoma.

— Meni se nikako ne sviđa ova ptica — otvoreno priznade Fedotov okružkomovcima pošto je Razvalihin izašao.

Razvalihinove prevare otkrile su se slučajno. Jednom je Fedotovu došao Lisicin po poštu. Svatko tko je dolazio uzimao je poštu za sve. Fedotov je imao s Lisicinom dug razgovor i Razvalihina su prozreli.

— Ali ti Korčagina ipak pošalji. Pa mi se ovdje s njim gotovo i ne poznajemo — opraštao se od predsjednika ispolkoma Fedotov.

— Dobro. Samo uvjet: nemojte ni pomisliti, da nam ga uzmete. Kategorički ćemo protestirati.

Te godine listopadske su svečanosti prošle na granici s nevidenim oduševljenjem. Korčagin je bio izabran predsjednikom Listopadske komisije u pograničnim selima. Poslije mitinga u Podupcima masa od pet tisuća seljaka i seljanki iz tri susjedna sela, postrojena u kolonu od pola kilometra, na čelu s duvačkim orkestrom i bataljonom VVO, raširivši crvene zastave krenula je iz sela prema granici. Održavajući potpuni red i organiziranost, kolona je počela svoj pohod po sovjetskoj zemlji pored graničnih stupova i uputila se prema selima, koje je granica dijelila na dva dijela. Takav prizor Poljaci na granici nikad nisu vidjeli. Ispred kolone na konjima kombat Gavrilov i Korčagin, iza njih grmi duhački orkestar, lepršaju zastave i pjesme, pjesme! Blagdanski odjevena seljačka omladina, vesele seoske djevojke, srebrnasti zvon djevojačkog smijeha, ozbiljna lica odraslih i svečana lica staraca. Dokle ti pogled dopire teče ova ljudska rijeka, obala joj je gra-

nica — ni koraka ni jedna noga nije kročila iz sovjetske zemlje preko zabranjene linije. Korčagin propušta pored sebe potok ljudi. Komsomolska pjesma:

*Od tajge do britanskih mora
crvena vojska je jača od drugih! —*

prepliće se sa djevojačkim zborom:

Oj na brijegu žeteoci žanju.

Radosnim osmijehom pozdravljali su kolonu sovjetski stražari, a zbunjeni i izgubljeni dočekivali je poljski. Kretanje pored granice, iako je izviještena poljska komanda, izazvalo je na onoj strani uznemirenost. Razmilili se užurbano odredi poljske žandarmerije, upetu stružio se broj stražara, po uvalama su se za svaki slučaj čuvale skrivenē rezerve. Ali je kolona išla po svojoj zemlji burna i radosna i zrak je odjekivao od njezinih pjesama. Na brijegu je poljski stražar. Odmjereni korak kolone. Odjekuju prvi zvuci marša. Poljak skide s ramena pušku i stavivši je k nozi pozdravi. Korčagin ču jasno:

— Živjela komuna!

Vojnikove oči govore, da je on ovo rekao. Pavle ne odvaja oči od njega.

Prijatelj! Pod njegovom vojničkom kabanicom kuca srce, koje osjeća isto kao i ovi ljudi u koloni, i Korčagin mu odgovara tiho na poljskom:

— Zdravo, družel!

Stražar ostade pozadi. On propušta kolonu držeći stalno pušku u istom položaju. Pavle se nekoliko puta okrenuo i gledao na ovu malu crnu priliku. Evo i drugog Poljaka. Prosijedi brkovi. Ispod niklovane ivice štita

konfederatke nepokretne, izbljedjele oči. Korčagin, još pod utiskom onoga što je maločas čuo, prvi reče kao za sebe na poljskom:

— Zdravo, družo!

I ne dobi odgovora.

Gavrilov se osmjehnu. On je izgleda sve čuo.

— Ti mnogo hoćeš — reče. — Osim vojnika proste pješadije ovdje je i pješadija žandarmerijska. Jesi li mu vidio na rukavu širit? To je žandar.

Čelo kolone već je silazilo s brda prema selu, koje granica dijeli na dva dijela. Sovjetski dio sela spremao je gostima svečan doček. Kod graničnog mosta, na obali rječice, skupilo se cijelo sovjetsko selo. Djevojke i momci poredali se s jedne i s druge strane puta. Na poljskom dijelu sela, na krovovima kuća i štala načičkali se ljudi pažljivo promatrajući šta se dešava preko rijeke. Na pragovima kuća i kod plotova — gomile seljaka. Kad je kolona ušla u ljudski hodnik, orkestar je svirao »Internacionalu«. Na tribini, koju su seljaci sami napravili i ukrasili zelenilom držali su uzbuđljive govore i neiskusna omladina i sijedi starci. Govorio je i Korčagin na materinjem ukrajinskom jeziku. Njegove su riječi prelijetale preko granice i čule su se na drugoj obali. Onamo je bilo odlučeno da ne dopuste da njegov govor raspali nečije srce. Po selu se razletješe u grupama žandari i korbačem tjerahu stanovnike u kuće. Začuše se udarci metaka po krovovima.

Ulice opustješe. Nestade s krovova omladine, otjerane mecima, a sa sovjetske obale promatrali su sve ovo i mrštili se. Na tribinu se pope, uz pomoć mladića, starac čobanin i obuzet gnjevom poče uzbuđeno da govori:

— Dobro! Gledajte, djeco! Tako su nas nekada tukli, a sada se u selu ne može vidjeti, da seljaka vlast korbačem bije. Nema gospode, nema ni korbača po našim leđima. Čuvajte dobro, sinovi, ovu vlast. Ja sam star, ne znam govoriti. Ja sam mnogo htio reći. O cijelom našem životu što smo ga pod carem teglili kao što vol tegli, i zbog toga mi je krivo...! — I mahnu koštunjavom rukom prema rijeci i zaplaka kao što plaču samo mala djeca i starci.

Poslije djeda došao je Grišutka Horovodjko. I, slušajući njegov gnjevni govor, Gavrilov okrenu konja gledajući da možda ne bilježi netko na onoj obali. Ali obala je bila pusta, štaviše i stražara su s mosta povukli.

— Izgleda da će proći bez note Narkomindelu¹ — našali se on.

Jedne kišovite jesenske noći krajem studenoga prestali su ostavljati krvave tragove Antonjuk i ona sedmorica, što su bili s njim. Dolijalo je vučje sjeme na svadbi bogatog koloniste u Majdan-Vili. Uхватili su ga tamo hrolinski komunari.

Ženski jezici donijeli su vijesti o ovim gostima na kolonistovoj svadbi, a za tren oka su se skupili članovi ćelije, svega njih dvanaest, naoružani čim je tko stigao. Na kolima su se prebacili do zaseoka Majdan-Vile, a u Berezdov je vratolomnom brzinom pojurio glasnik. U Semakama je glasnik naletio na odred Filatova, koji u galopu jurnu sa svojim po još svježem tragu. Hrolinski komunari počеше da se puškaraju s Antonjukovom

---

¹ Narodni komesarijat vanjskih poslova.

družinom. Zasjeo Antonjuk sa svojim u malom krilu kuće i šibao olovom svakog tko mu je došao na nišan. Poletio je da se probije, ali su ga hronilci ponovo utjerali u kuću, ubivši jednog od sedmorke. Više puta je zapadao Antonjuk u takvu situaciju i uvijek je izlazio čitav: spasavale su ga ručne granate i noć. Možda bi i ovog puta umakao, komunari su u puškaranju već izgubili dvojicu, ali u zaselak stiže Filatov. Antonjuk je razumio da je zaglavio, i to ovoga puta konačno. Do jutra je olovom odgovarao sa svih prozora kuće, ali su ga u svanuće uhvatili. Od sedmorice se nitko nije predao. Kraj vučjeg sjemena koštao je četiri života. Tri od njih dala je mlada hronilska ćelija Komsomola.

Korčaginov bataljon bio je pozvan na jesenske manevre teritorijalnih trupa. Četrdeset kilometara do logora teritorijalne divizije bataljon je prešao za jedan dan po pljusk, pošto je počeo svoje putovanje rano ujutro, a završio ga duboko u noć. Kombat Gusev i njegov komesar prešli su ovaj put na konjima. Osam stotina vojnih obveznika tek što je stiglo do kasarne polijegalo je. Štab teritorijalne divizije zakasnio je s pozivom bataljona: ujutro su počinjali manevri. Trebalo je izvršiti smotru bataljona, koji je naknadno stigao. Postrojili su ga na vježbalištu. Uskoro je iz štaba divizije dojurilo nekoliko konjanika. Bataljon, koji je već dobio odijelo i puške, preobrazio se. Gusev, vojni komandir, i Korčagin — obojica su uložili mnogo napa i vremena oko svog bataljona i bili su mirni u pogledu povjerene im jedinice. Kada je službena smotra bila završena i bataljon pokazao svoju sposobnost da

manevrira i da se prestrojava, jedan od komandira lije-
pa, ali uvela lica, oštro upita Korčagina:

— Zašto ste na konju? Kod nas komandiri i vojen-
kom bataljona VVO ne treba da imaju konja. Nare-
đujem vam, da predate konja u konjušnicu, manevre
ćete izvoditi u pješačkom stroju.

Korčagin je znao da, ako siđe s konja, ne će moći
sudjelovati u manevrima, ne će prijeći ni kilometar na
svojim nogama. Kako da to kaže razvikanom kicošu sa
desetak pojaseva i remena?

— Ja bez konja ne mogu da sudjelujem u mane-
vrima.

— Zašto?

Svijestan da ničim drugim ne može obrazložiti svoje
odbijanje, Korčagin prigušeno odgovori:

— Nadule su mi se noge i ne ću moći da sedmicu
dana trčim i hodam. Osim toga ne znam tko ste vi,
druže?

— Ja sam načelnik štaba vašeg puka — to je prvo.
Drugo — još jednom naređujem da sidete s konja, a
ako ste invalid, ja nisam kriv što se nalazite u vojnoj
službi.

Korčagina kao da je netko korbačem ošinuo. On po-
vuče konja uzdom, ali čvrsta ruka Guseva ga zadrža. U
Pavlu su se nekoliko trenutaka borila dva osjećaja:
uvreda i uzdržanost. Ali Pavle Korčagin već nije onaj
crvenoarmejac, koji je mogao da prijeđe iz jedinice u
jedinicu ne razmišljajući. Korčagin je bio vojenkom
bataljona, ovaj mu je bataljon bio podčinjen. Kakav bi
on primjer discipline pokazao njemu svojim ponaša-
njem! Nije on za ovog kicoša odgajao svoj bataljon.

On izvuče noge iz stremena, side s konja i, savlađujući oštar bol u zglobovima, pođe prema desnom krilu.

Bilo je nekoliko rijetko lijepih dana. Manevri su se bližili kraju. Petoga dana izvodili su ih oko Šepetovke, gdje je bio njihov krajnji cilj. Berezdovski bataljon dobio je zadatak da zauzme stanicu sa strane sela Klimentovići.

Poznavajući dobro okolinu Korčagin je kazao Gusevu za sve prilaze. Bataljon podijeljen na dva dijela velikim zaobilaženjem, koje neprijatelj nije primijetio, zađe neprijatelju za leđa i s uzvikom »hura« uletje u stanicu. Prema rješenju posrednika, ova operacija je bila odlično izvedena. Stanica je ostala u rukama Berezdovaca, a bataljon, koji je branio uslovno izgubivši 50 posto svog sastava, povuče se u šumu.

Korčagin je uzeo na sebe da komandira polovinom bataljona. Dajući naredjenja za razvijanje stroja Korčagin je stajao nasred ulice s komandirrom i politrukrom treće čete.

— Druže komesare — pritrča im crvenoarmejac — kombat pita da li su mitraljezci zauzeli prijelaze. Odmah će doći komisija — zadihano saopći Korčaginu.

Pavle s komandirima pođe k prijelazu.

Kod prijelaza se okupila komanda puka. Gusevu su čestitali zbog uspjele operacije. Predstavnici razbijenog bataljona premještali su se s noge na nogu, ne pokušavajući, štaviše, ni da se opravdaju.

— To nije moja zasluga, nego, eto, Korčagin je mještatin, pa nas je on i proveo.

Načelnik pride sasvim do Pavla i dobaci podrugljivo:

— Izgleda da možete dobro trčati, druže, a na konju ste izgleda dojahali radi parade? — Htio je kazati još nešto, ali ga Korčaginov pogled zaustavi i on se trže.

Kad je komanda otišla, Korčagin tiho upita Guseva:

— Da li znaš kako se preziva?

Gusev ga potapša po ramenu.

— Mani, ne obraćaj pažnju na tu protuhu. A prezime mu je Čužanjin, čini mi se bivši zastavnik carske vojske.

Nekoliko puta toga dana Korčagin se trudio da se sjeti gdje je čuo ovo prezime, ali nije mogao.

Manevri su se završili. Pošto je dobio odličnu ocjenu bataljon je otišao u Berezdov, a Korčagin je dva dana ostao kod majke, fizički potpuno iscrpljen. Konj mu je stajao kod Artjoma. Dva dana je Pavle spavao po dvanaest sati, trećeg dana ode Artjom u depo. Nešto svoje, blisko obuze ga ovdje u čađavoj zgradi. Sa zadovoljstvom je povukao kroz nos dim od uglja. Snažno ga je privlačilo ovo — od djetinjstva poznato, gdje je odrastao i s čim se srodi. Kao da je usput izgubio nešto drago. Koliko mjeseci nije čuo pisak lokomotive, i kao što mornara uzbuđuje tirkizno plavetilo beskrajnog mora svaki puta poslije dugog rastanka, tako je sada ložača i montera mamila bliska sredina. Dugo nije mogao u sebi savladati ovo osjećanje. S bratom je malo razgovarao. Primijetio je kod Artjoma novu borbu na čelu. Artjom je radio kraj pokretnog vignja. Ima i drugo dijete. Život mu je, očigledno, težak. Artjom o tome ne

govori, ali se ovo i bez toga vidi. Radili su jedno dva sata zajedno. Rastali su se. Kod prijelaza Pavle zaustavi konja i dugo gledaše stanicu, zatim ošinu vranca i potjera ga punim kasom šumskim putem.

Sada više nisu opasna putovanja kroz šumu. Uništili su boljševici krupne i sitne bandite, popalili njihova gnijezda, i po selima rajona moglo se mirnije živjeti.

U Berezdov je Korčagin prispio oko podne. Na doksatu Rajkoma radosno ga je dočekala Poljevih.

— Najzad si prispio! Bilo nam je već dosadno bez tebe. — I obgrlivši ga oko ramena Lida uđe s njim u kuću.

— Gdje je Razvalihin? — upita je Korčagin skidajući kabanicu.

— Ne znam gdje je. A, sjećam se! On jutros reče da će otići u školu da predaje društvene nauke umjesto tebe. »To je, veli u stvari moja funkcija, a ne Korčaginova.«

Ova novost neprijatno iznenadi Pavla. Razvalihin mu se oduvijek nije dopadao. »Šta će taj tip u školi napričati?« — pomisli nezadovoljno Korčagin.

— Pa dobro. Pričaj, koje dobro kod vas. Da li si bila u Gruševki? Šta rade momci?

Poljevih mu sve ispriča. Korčagin se odmarao na divanu protežući umorne noge.

— Prekjuče su primili za kandidata Partije Rakitinu. To će još više pojačati našu podubačku ćeliju. Rakitina je dobra djevojka, ona mi se veoma sviđa. Vidiš, među učiteljima je već nastao prijelom, neki od njih prelaze sasvim na našu stranu.

Ponekad su uveče kod Lisicina za velikim stolom do duboko u noć sjedila trojica: Lisicin, Korčagin i novi sekretar Rajkoma partije Ličikov.

Vrata spavaće sobe su zatvorena. Anjuška i žena predispolkoma spavaju, a njih trojica za stolom nagnuli su se nad velikom knjigom. Lisicin je imao vremena za učenje samo noću. Ovih dana kada se Pavle vraćao sa sela provodio je večeri kod Lisicina i s gorčinom opažao da su, Ličikov i Nikolaj već izmakli naprijed.

Iz Podubeca je stigla vijest: noću su nepoznati ubili Grišku Horovodjka. Kad ču ovo, Korčagin poleti prema ispolkomovskoj konjušnici i zaboravljajući na bol u nogama dotrči do konjušnice za nekoliko trenutaka. Nevjerojatno užurbano osedla konja i udarajući ga s obje strane kožnatim korbačem poleti prema granici.

U velikoj kući Selsovjeta na stolu ukrašenim zelenilom pokriven zastavom sovjeta ležao je Grišutka. Dodolaska vlasti nikoga nisu puštali k njemu, na vratima su čuvali stražu crvenoarmejac-graničar i komsomolac. Korčagin uđe u kuću, priđe k stolu i podiže zastavu. Blijed kao vosak, široko otvorenih očiju u kojima se ogleda samrtna muka, ležao je Grišutka nagnute glave. Potiljak, razbijen nečim ostrim, bio je pokriven jelovom grančicom.

Čija se to ruka podigla na ovoga mladića jedinog sina udovice Horovodjko, koja je izgubila u revoluciji muža, voeničarskog radnika, kasnije seoskog kombedčika?

Vijest o sinovljevoj smrti teško je pogodila staru majku, i nju su polumrtvu njegovale susjede, a sin je ležao nijem, čuvajući tajnu svoje smrti.

Grišutkina smrt uzbunila je selo. Pokazalo se, da je komsomolski vođ i zaštitnik radnika imao u selu više prijatelja nego neprijatelja.

Potresena ovom smrću Rakitina je plakala u svojoj sobi, a kad uđe Korčagin, ona, štaviše, i ne diže glavu.

— Šta misliš, Rakitina, tko ga je ubio? — upita pri-
gušeno Korčagin teško se spuštajući na stolicu.

— Tko bi drugi nego ona vodeničarova banda! Ta, ovim krijumčarima Grišutka je bio kost u grlu.

Na Grišutkinu sahranu došla su dva sela. Korčagin je doveo svoj bataljon, cijela komsomolska organizacija došla je da oda posljednju počast svome drugu. Dvjestepedeset bajoneta granične čete postrojio je Gavrilov na trgu Selsovjeta. Uz tužne zvuke posmrtnog marša iznijeli su mrtvački sanduk obavijen u crveno i postavili ga na trg, gdje je bio iskopan grob pored partizana-boljševika sahranjenih za vrijeme građanskog rata.

Grišutkina krv je zblížila sve one za koje se on uvijek toliko brinuo. Radnička omladina i sirotinja obećavale su pomoć ćeliji i, svi su vatreno i gnjevno govorili — zahtijevali su smrt ubicama, zahtijevali su da se pronađu i da im sude ovdje na trgu, kod ovoga groba, da bi svaki vidio neprijatelja.

Tripud je odjeknuo plotun i na novi grob su spuštene grančice četinara. Iste večeri ćelija je izabrala novog sekretara — Rakitinu. Iz pogranične stanice GPU javiše Korčaginu, da su naišli na trag ubice.

Poslije sedmice dana u mjesnom kazalištu otvoren je drugi rajonski kongres sovjetâ. Lisicin, surov, svečano je počinjao svoj referat:

— Drugovi, sa zadovoljstvom mogu da saopćim kongresu, da smo u toku prošle godine svršili mnogo poslova. Mi smo u rajonu duboko učvrstili sovjetsku vlast, u korijenu uništili banditizam i podsjekli krila krijumčarenju. U selima su se pojavile jake organizacije seoske sirotinje, udesetostručile su se komsomolske organizacije, a partijske su se proširile. Posljednji kulčki napad u Podupcima, u kome je kao žrtva pao naš drug Horovodjko, razjašnjen je; ubice — mlinar i njegov zet — uhapšene su i za koji dan će im biti suđeno na idućoj sjednici gubernijskog suda. Od čitavog niza delegacija seoski prezidium je dobio zahtjev da donese rezoluciju, kojom će se tražiti primjena najveće kazne za bandite-teroriste.

Dvorana se zatresla od uzvika:

— Prihvaćamo! Smrt neprijatelju sovjetske vlasti! Na sporednim vratima pojavila se Poljevih. Ona rukom dozove Pavla.

U hodniku mu Lida predade paket s natpisom »Hitno«. On ga otvori.

»Rajkomol Berezdova«. Kopija Rajkocompart. Rješenjem biroa Gubkoma drug Korčagin se poziva iz rajona i stavlja na raspoloženje Gubkoma za odgovoran komsomolski posao«.

Korčagin se oprostio od rajona u kome je radio godinu dana. Na posljednjoj sjednici Rajkocomparta pretresli su dva pitanja: prvo — prevesti u članove Komunističke partije druga Korčagina, drugo — utvrditi nje-

govu karakteristiku oslobodivši ga dužnosti sekretara Rajkomola.

Snažno do bola stezali su Pavlu ruke Lisicin i Lida i bratski ga grlili, a kad je konj skretao iz dvorišta na put, pozdravilo ga je desetak revolverskih pucnjeva.

PETA GLAVA

Teško brekće elektromotor tramvaja, koji se penje uz Fundklijevsku ulicu. Kod opere zastade. Iz njega iziđe grupa omladine i tramvaj ponovo poče da mili naviše.

Pankratov je požurivao zaostale:

— Hajde, momci. Zakasnili smo.

Okunjov ga stiže kod samog ulaza u kazalište.

Sjećaš li se, Genjka, kako smo ti i ja na isti način došli ovamo prije tri godine. Tada nam se Dubava vraćao iz »radničke opozicije«. Bilo je lijepo veče. A danas moramo opet da se borimo s Dubavom.

Pankratov odgovori Okunjovu tek u dvorani u koju su ušli, pokazujući kontrolorima kod vrata svoja punomoćja:

— Da, s Mitjajem se ponovila priča opet na ovom istom mjestu.

Ušutkali su ih. Morali su da zauzmu najbliža mjesta — večernje zasjedanje konferencije bilo je već započelo. Na govornici jedna žena.

— Upravo na vrijeme. Sjedi i slušaj šta će reći ženica — šapnu Pankratov gurnuvši Okunjova laktom u slabinu.

— ... Istina, na diskusiju smo utrošili mnogo, ali se zato omladina, koja je u njoj sudjelovala, mnogo čemu

naučila. Mi s velikim zadovoljstvom podvlačimo činjenicu, da je u našoj organizaciji slom pristalica Trockoga očigledan. Oni se ne mogu, požaliti, da im nismo dali da se izjasne, da u potpunosti izlože svoja gledišta. Ne, dogodilo se štaviše protivno: sloboda akcije, koju smo im mi dali dovela je do čitavog niza najgrubljih prekršaja partijske discipline s njihove strane.

Talja je uzbuđena, pramen kose pao joj je na lice i smetao pri govoru. Ona odlučno zabaci glavu.

— Mi smo ovdje slušali mnoge drugove iz rajona i svi su govorili o onim metodama, kojima su se služili trockisti. Ovdje su, na konferenciji, zastupani u znatnom broju. Rajoni su im namjerno dali punomoćja, da bismo ih još jednom ovdje na gradskoj partikonferenciji saslušali. Nije naša krivica, ako oni malo istupaju. Potpun slom u rajonima i ćelijama naučio ih je kojekemu. Teško je sada evo s ove govornice istupiti i ponoviti ono, što su govorili još jučer.

Iz desnog ugla partera Talju prekide nečiji oštar glas:

— Mi ćemo još kazati!

Lagutina se okrene:

— Pa, Dubava, iziđi i reci, mi ćemo te saslušati — predloži ona.

Dubava zaustavi na njoj mračan pogled i nervozno iskrivij usne:

— Doći će vrijeme — reći ćemo! — viknu on i sjeti se jučerašnjeg teškog poraza u svom rajonu gdje su ga poznavali.

U dvorani nastane gundanje. Pankratov nije mogao da izdrži:

— Šta, još jednom mislite da uzdrmate Partiju?

Dubava prepoznade njegov glas, ali se štaviše i ne osvrnu nego se samo do bola ugrize za usnu i obori glavu.

Talja nastavi:

— Kao očigledan primjer kako trockisti krše partijsku disciplinu može poslužiti, recimo, Dubava. On je naš stari komsomolski radnik, mnogi ga poznaju, arsenalci naročito. Dubava je student Harkovskog komunističkog univerziteta, ali mi svi znamo, da se on već tri sedmice nalazi ovdje zajedno sa Šumskim. Šta ih je dovelo ovamo u jeku najvećeg rada na univerzitetu? Nema nijednog rajona u gradu u kome oni nisu govorili. Istina, Mihailo je počeo da se trijezni posljednjih dana. Tko ih je poslao ovamo? Osim njih kod nas postoji čitav niz trockista iz raznih organizacija. Svi su oni nekada ovdje radili i sada su došli da raspale borbu u samoj Partiji. Znali li partijska organizacija za mjesto njihova prebivanja? Naravno, ne.

Konferencija je očekivala, da će trockisti istupiti priznavajući svoje griješke.

Talja je pokušala da ih gurne na put priznanja i kao da nije govorila sa govornice, već u drugarskom razgovoru:

— Sjećate li se, kako nam se prije tri godine u ovom istom kazalištu vratio Dubava s bivšom grupom »radničke opozicije«? Sjećate li se njegovih riječi: »Nikada nećemo ispustiti partijsku zastavu iz svojih ruku«, i nisu prošle ni tri godine, a Dubava ju je ispustio. Da, ja kažem »ispustio«. Ta, njegove riječi »mi ćemo još kazati«, svjedoče o tome, da će on i njegovi istomišljenici trockisti poći dalje.

— Iz posljednjih fotelja se začu:

— Neka Tufta kaže o barometru, on je kod njih neka vrsta meteorologa.

Začuše se uzbuđeni glasovi:

— Dosta je bilo šale!

— Neka odgovore: da li napuštaju borbu protiv Partije ili ne?

— Neka kažu tko je napisao protupartijsku deklaraciju?

Uzbuđenje je raslo, predsjednik je dugo zvonio.

Taljine riječi su se gubile u žagoru, ali se uskoro bura stižala, a Lagutinu su opet mogli čuti:

— Mi sa periferije dobivamo pisma od naših drugova — oni su s nama i to nas oduševljava. Dopustite mi da pročitam odlomak iz jednog pisma. Ovo je od Olge Jurenjeve, nju mnogi znaju, ona je sada zavor-gotdjela¹ Okružkoma Komsomola.

Talja izvuče iz gomile spisa list i, pošto prijede letimice preko njega, pročita:

— Praktičan rad je napušten, već četvrti dan čitav biro je u rajonima, trockisti su pokrenuli borbu veoma odlučno. Jučer se dogodio slučaj, koji je izazvao gnušanje u cijeloj organizaciji. Opozicionari, pošto nisu dobili u gradu većinu ni u jednoj ćeliji, odlučili su da se ujedinjenim snagama upuste u borbu u ćeliji okvojenkomata, u koju ulaze komunisti okrplana² i rabprosa.³ Ćelija ima četrdeset članova, ali ovdje su se okupili sve sami trockisti. Mi još nismo nikad slušali takve protupartijske govore kao na ovoj sjednici. Jedan od vojenkomatskih ustade i reče otvoreno: »Ako partijski

---

¹ Rukovodilac organizacije odjela.

² Okružni plan.

³ Radnička prosvjeta.

aparati ne odstupi, mi ćemo ga silom srušiti«. Opozicionari dočekaše ovu izjavu aplauzima. Tada istupi Korčagin i reče: »Kako ste mogli aplaudirati ovom fašisti kao članovi Partije?« Korčaginu nisu dopustili da nastavi govor, lupali su stolicama i vikali. Članovi ćelije gnušajući se mangupskih ispada zahtijevali su da čuju Korčagina, ali kad Pavle počne govoriti, opet ga dočeka opstrukcija. Pavle im je doviknuo: »Lijepa mi je ta vaša demokracija! Ja ću ipak govoriti!« Nekoliko ljudi ga onda uhvatiše i pokušашe da ga uklone s govornice. Dogodi se nešto nevjerojatno. Pavle se branio i dalje govorio, ali ga oni odvukoše s podija i otvorivši pobočna vrata gurnuše ga niz stube. Neki podlaci ga je tako udarili, da mu je cijelo lice bilo u krvi. Gotovo su svi članovi ćelije napustili skup. Ovaj slučaj je mnogima otvorio oči...«

Talja napusti govornicu.

Segal je već dva mjeseca radio kao rukovodilac agitpropa Gubkomparta. Sada je sjedio u predsjedništvu zajedno s Tokarjevim i pažljivo slušao govore delegata gopartkonferencije.¹ Zasada je govorila isključivo omladina, koja je bila još u Komsomolu.

»Kako su porasli za ovih nekoliko godina!« mislio je Segal.

— Opozicionarima je već vruće — reče Tokarjevu — a teška artiljerija još nije stupila u djelovanje: trockiste razbija omladina. Na govornicu se popne Tufta. U dvorani dočekaše njegovu pojavu burom neodobra-

---

¹ Gradska partijska konferencija.

vanja, kratkom eksplozijom smijeha. Tufta se okrenu prema predsjedništvu, htjede da protestira protiv takvog prijema, ali u dvorani već zavlada tišina.

— Ovdje me je netko nazvao meteorologom. Eto, drugovi — većino — kako se vi podsmjehujete mojim političkim pogledima! — reče on brzo.

— Zajednički smijeh uguši njegove riječi. Tufta negodujući pokaza predsjedništvu na dvoranu.

— Ma kako se vi smijali, ja ću opet reći, da je omladina — barometar. Lenjin je o tome nekoliko puta pisao.

U dvorani se za čas stišaše.

— Šta je pisao? — začu se u dvorani.

Tufta živahnu.

— Kad se pripremao Oktobarski ustanak Lenjin je davao direktivu, da se okupi odlučna radnička omladina, da se naoruža i da se zajedno s mornaricom uputi na najodgovornija mjesta. Ako hoćete, pročitat ću vam to mjesto? Ja imam sve citate ispisane na kartonima. I Tufta htjede da otvori torbu.

— Mi to znamo!

— A šta je pisao Lenjin o jedinstvu?

— A o partijskoj disciplini?

— Gdje je Lenjin suprostavljao omladinu staroj gardi?

Tufta izgubi vezu i prijeđe na drugu temu:

— Ovdje je Lagutina čitala pismo Jurenjeve. Mi ne možemo odgovarati za neke nenormalnosti u diskusiji.

Cvetajev, koji je sjedio pokraj Šumskog, prošapta bijesno:

— Pošalji ludu u vojsku pa sjedi i plači.

Šumski isto tako tiho odgovori:

— Da! Ovaj glupan će nas sasvim upropastiti.

Tuftin tanak, piskav glas i dalje je probijao uši:

— Ako ste vi organizirali frakciju većine, onda mi imamo pravo da organiziramo frakciju manjine.

U dvorani se podiže bura.

Tuftu nadjača bezbroj uzbuđenih uzvika:

— Šta je to? Opet boljševici i menjševici?

— RKP nije parlament!

— Oni se brinu za sve — od Mjasnikova pa do Martova.

Tufta mahnu rukom kao da hoće plivati i poče uzbuđeno brzo da govori:

— Da, potrebna je sloboda grupiranja. Inače kako ćemo se mi, koji drugačije mislimo, boriti za svoje poglede s takvom organiziranom, jednodušnom disciplinom većine.

U dvorani je bila sve veća galama. Pankratov se podiže i viknu:

— Neka se izjasni, to je korisno znati. Tufta blebeće o onome o čemu drugi šute.

Nastade tišina. Tufta je razumio da je pretjerao. To možda nije trebalo sada da govori. Njegova misao učinila je skok u stranu, i završavajući svoj govor on zapljusnu slušaoce bujicom riječi:

— Vi nas, naravno, možete isključiti i gurnuti u kut. To već počinje. Mene su već izbacili iz Gubkoma. Ništa, ubrzo ćemo vidjeti tko je bio u pravu. I on se spusti s govornice u dvoranu. Dubava primi od Cvetajeva cedulju:

»Mitjaj, istupaj odmah. Istina, to ne će popraviti stvar, naš poraz je ovdje očigledan. Moramo popraviti Tuftu. Ta, on je budala i brbljavac«.

Dubava zamoli za riječ i odmah je dobi.

Kad se pope na govornicu, u dvorani nastade napregnuta tišina. Zbog ove najobičnije tišine prije govora Dubava osjeti donekle ravnodušno raspoloženje. Nije bilo kod njega one vatrenosti s kojom je istupao u ćelijama. Iz dana u dan se gasila vatra, i on je sada ličio na vatru u polju zalivenu vodom, okruženu ljutim dimom, a ovaj dim bio je bolesno samoljublje pojačano otovrenim porazom i oštrim otporom od strane starih prijatelja i uz to tvrdoglava želja da ne prizna da nije u pravu. On odluči, ma da je znao da će ga ovo još više udaljiti od većine. On je govorio muklo, ali jasno.

— Molim da me ne prekidate i da ne dobacujete. Ja hoću da izložim našu poziciju u cjelini, iako unaprijed znam, da je to uzalud — vi ste u većini.

Kad završi, u dvorani kao da prсну granata. Burom uzvika napadoše na Dubavu. Kao udarci korbača po obrazu, ošinuše Dimitrija gnjevni uzvici:

— Sramota!

— Dolje raskoljnici!

— Dosta, dosta su se na nas bacali blatom!

Ironičan smijeh pratio je Dimitrija kad je silazio s govornice i ovaj smijeh ga je ubijao. Da su vikali negodojući i ljutito, to bi ga zadovoljilo. Ali, ta njega su ismijali kao umjetnika kad uzme pogrešnu notu pa se obruka.

— Riječ ima Šumski — reče predsjednik.

Mihajlo se podiže.

— Ja ne ću da govorim.

Iz posljednjih redova začu se Pankratovljevi bas:

— Molim za riječ!

Po boji glasa Dubava osjeti Pankratovljevo duševno stanje. Tako nosač govori kad bi ga netko teško vrijeđao, i prateći mračnim pogledom visoku, malo pogrbljenu priliku Ignata, koji je brzo išao prema govornici, Dubava osjeti težak nemir. On je znao šta će reći Ignat. Sjeti se svog jučerašnjeg susreta na Solomenki sa starim prijateljima, kad su momci u prijateljskom razgovoru pokušali da ga natjeraju da napusti opoziciju. S njima su bili Cvetajev i Šumski. Skupili su se kod Tokarjeva. Tamo su bili Ignat, Okunjev, Talja, Volincev, Zeljonova, Starovjerov, Artjuhin. Dubava je ostao nijem i gluh prema ovom pokušaju da se uspostavi jedinstvo. U jeku razgovora on s Cvetajevim ode ističući na taj način da ne želi priznati da su njegova gledišta pogrešna. Šumski je ostao. On je sada odbio da govori. »Intelektualac i mekušac! Oni su ga, naravno, privukli na svoju stranu, neprijateljski pomisli Dubava. U ovoj bezglavoj borbi on je izgubio sve prijatelje. U komvuzumu je došlo do prekida starog prijateljstva sa Žarkim, koji je u birou oštro istupio protiv izjave »četrdesetšestorice«. Zatim, kad su se razmimoilaženja pojačala, on je pre-stao da govori sa Žarkim. Nekoliko puta je vidio Žarkog u svom stanu — kod Ane. Ana Borhart mu je već godinu dana bila žena. On i Ana imali su zasebne sobe. Dubava je smatrao, da se njegovi zategnuti odnosi s Anom, koja nije dijelila njegove poglede, pogoršavaju iz dana u dan i zbog toga što je Žarki počeo često da dolazi Ani u goste. Ovdje nije bilo ljubomore, ali ga je Anino druženje sa Žarkim, s kojim Dubava nije govorio, ljutilo. On je to rekao Ani. Došlo je do krupnih riječi i odnosi među njima postali su još zategnutiji. On je došao ovamo ne rekavši joj o tome.

Brzi tok njegovih misli prekide Ignat. Počinjao je svoj govor:

— Drugovi! — odlučno izgovori ovu riječ Pankratov. On se pope na govornicu i stade pokraj samog ruba. — Drugovi! Mi smo deset dana slušali govore opozicionara. Reću ću otvoreno: oni nisu govorili kao suborci, revolucionarni borci, naši klasni drugovi i drugovi iz borbe — njihovi govori su bili veoma neprijateljski, nepomirljivi, zlobni i klevetnički. Da, drugovi, klevetnički! Nas boljševike su pokušali da predstave kao pristalice režima batine u partiji, kao ljude, koji izdaju interese svoje klase i revolucije. Najbolji, najoprobaniji odred naše partije, slavnu staru boljševičku gardu, one koje je iskovala, odgojila RKP, one koje je morila po zatvorima carska tiranija, one koji su na čelu sa drugom Lenjinom vodili neumoljivu borbu protiv sovjetskog menjševizma i Trockog — te su pokušali da istaknu kao predstavnike partijskog birokratizma. Tko je, ako ne neprijatelj, mogao reći takve riječi? Zar partija i njezin aparat nisu jedna cjelina? Na što to liči, recite? Kako biste nazvali one, koji su huškali mlade crvenoarmejece protiv komandira i komesara protiv štaba — i to sve u ono vrijeme kad je odred okružen neprijateljima? Dakle, ako sam ja danas bravar, onda se po mišljenju trockista može još smatrati da sam »pošten«, ali sutra postanem sekretar komiteta, onda sam ja već »birokrata« i »režimski čovjek«?! Nije čudo, drugovi, da se među opozicionarcima, koji se bore protiv birokratizma, za demokraciju, nalaze na primjer i takva lica kao Tufta, koga su nedavno smijenili s rada zbog birokratizma, Cvetajev, dobro poznat Solomencima po svojoj »demokraciji«, ili Afanasijev, koga je Gubernij-

ski komitet triput otpuštao s posla zbog njegova komandiranja i ugnjetavanja u Podoljskom rajonu? Činjenica je, da su se u borbi protiv partije ujedinili svi oni, koje je partija tukla. O, boljševizmu Trockoga neka kažu stari boljševici. Potrebno je, da omladina zna historiju borbe Trockoga protiv boljševika i njegova stalna prelaženja iz jednog logora u drugi. Borba protiv opozicije zbilja je naše redove, ona je idejno ojačala omladinu. U borbi protiv sitnoburžujskih struja očelili su se Boljševička partija i Komsomol. Histerični paničari iz opozicije proriču nam potpun ekonomski i politički slom. Naša sutrašnjica će pokazati istinitost tog proročanstva. Oni zahtijevaju da naše starce, na primjer Tokarjeva, pošaljemo na strug, a da na njihovo mjesto postavimo rasklimatan barometar, kao što je to Dubava, koji borbu protiv Partije hoće da predstavi kao neko junaštvo. Ne, drugovi, mi to ne ćemo. Starci dobivaju zamjenu, ali njih ne će zamijeniti oni, koji prilikom svake teškoće napadaju partijsku liniju. Mi ne ćemo dopustiti, da se ruši jedinstvo naše velike Partije. Nikada se ne će rascijepiti stara i mlada garda. U nepomirljivoj borbi protiv sitnoburžujskih struja, pod zastavom Lenjina, doći ćemo do pobjede.

Pankratov siđe s govornice. Burno su mu pljeskali.

Sutradan se kod Tufte skupilo desetak ljudi. Dubava je govorio:

— Šumski i ja putujemo danas u Harkov. Nemamo ovdje više šta da radimo. Trudite se da se ne razidete. Nama ostaje samo da očekujemo kako će se razvijati događaji. Jasno je, da će nas Sveruska konferencija

osuditi, ali mi izgleda da još ne trebamo očekivati represalije. Većina je odlučila da nas još jédnom oproba na poslu. Sada nastaviti borbu otvoreno, naročito poslije konferencije, znači izletjeti iz Partije, a to ne ulazi u plan naše akcije. Teško je ocijeniti šta će biti dalje. Izgleda da nema više o čemu govoriti. — I Dubava ustane spremajući se da ode.

Mršav, tankih usana, Starovjerov također ustade.

— Ja tebe ne razumijem, Mitjaj — poče on polako vrskažući i zamuckujući. — Dakle, odluka konferencije za nas ne će biti obavezna?

Cvetajev ga oštro prekine:

— Formalno — obavezno, inače će ti uzeti partijsku člansku kartu. Vidjet ćemo na koju stranu vjetar puše, a sada ćemo se razići.

Tufta se nemirno pokrenu na stolici. Šumski, mračan i blijed, s modrim kolutovima oko očiju zbog neprosparanih noći, sjedio je kraj prozora grizući nokte. Kod posljednjih riječi Cvetajeva on napusti svoje neprijatno zanimanje i okrene se skupu.

— Ja sam protiv takovih kombinacija — reče on muklo, razdraživši se odjednom. — Ja lično smatram, da je rješenje konferencije za nas obavezno. Mi smo branili svoja uvjerenja, ali se odluci konferencije moramo pokoriti.

Starovjerov ga pogleda s odobravanjem.

— Ja sam to i sam htio reći — promrmlja on.

Dubava upre pogled u Šumskog i s naročitim podsmijehom procijedi:

— Tebi uopće nitko ništa ne predlaže. Ti imaš još mogućnost da se »pokaješ« na gubernijskoj konferenciji.

Šumski skoči.

— Kakav je to ton, Dimitrije?! Da ti kažem pravo, tvoje me riječi odbijaju od tebe i primoravaju da razmislim o jučerašnjem stavu.

Dubava odmahnu rukom.

— Tebi samo to ostaje. Idi, pokaj se dok nije kasno.

I Dubava, opraštajući se, pruži ruku Tufti i ostalima. Odmah poslije njega odoše Šumski i Starovjerov.

Velikom hladnoćom zabilježila je svoj ulazak u historiju tisuću devetsto dvadeset četvrta godina. Razbjesnio se siječanj iznad snijegom zatrpane zemlje, a u drugoj polovini je zaurlao burama i dugom mećavom.

Jugozapadne željezničke pruge zatrpao je snijeg. Ljudi su se borili s pobješnjelim elementom.

U sniježne gomile usjekli su se čelični propeleri mašina za čišćenje snijega krčeći put vlakovima. Od mraza i mećave kidale su se zaleđene telegrafске žice, od dvanaest linija radile su samo tri: indoevropski telegraf i dvije direktne linije.

U telegrafskoj sobi stanice Šepetovka 1, tri Morzeova aparata neprestano vode svoj neumorni razgovor, koji razumije samo iskusno uho.

Telegrafistkinje su mlade, dužina trake, koje su one otkucale od prvog dana službe ne premašuje dvadeset kilometara, dok je starac, njihov kolega, počinjao već treću stotinu kilometara. On ne čita trake kao one, ne mršti čelo slažući teške riječi i rečenice. On ispisuje na blanketu jednu riječ za drugom, slušajući kucanje aparata. On prima uhom: »Svima, svima, svima«.

Zapisujući, telegrafista misli: »Sigurno opet cirkular o borbi sa zapusima«. Napolju vijavica, vjetar baca u prozor pregršti snijega. Telegrafisti se učinilo, da je netko zakucuo na prozor, on okrene glavú i nehotice se zanesse ljepotom šara, koje je mraz izveo na staklu. Ni jedna ljudska ruka ne bi mogla da izreže ovu najfiniju rezbariju fantastičnog lišća i stabala.

Zanesen ovim prizorom, on prestane slušati aparat i kad odvoji pogled od prozora, stavi traku na dlan da bi pročitao propuštene riječi.

Aparat je prenosio:

»Dvadeset prvog siječnja u šest sati i pedeset minuta . . .«

Telegrafista brzo zapiše pročitano i bacivši traku nasloni glavu na ruku i poče slušati:

»Jučer je u Gorkama preminuo . . .«

Telegrafista je polako zapisivao. Koliko je on u svom životu čuo radosnih i tragičnih vijesti, prvi je doznao za tuđu žalost i sreću. Već se davno prestao unositi u smisao kratkih isprekidanih rečenica, hvatao ih sluhom i mehanički stavljao na papir, ne razmišljajući o sadržaju.

Evo sada je netko umro, nekome to javljaju. Telegrafista je zaboravio adresu: »Svima, svima, svima.« Aparat je otkucavao »V-l-a-d-i-m-i-r I-l-j-i-ć«, i stari telegrafista je pretvarao otkucaj tastera u slova. Sjedio je miran, malo umoran. Negdje je umro neki Vladimir Iljić, nekome će on danas zapisati tragične riječi, netko će zajecati u očajanju i bolu, a od njega je sve to tako daleko — on je svjedok sa strane. Aparat otkucava točke, crtice, opet točke, opet crtice, a on je iz poznatih zvukova sastavio prvo slovo i stavio ga na blanket, to

je bilo »L«. Zatim je napisao drugo — »E«, usporedo s njim je marljivo izveo »Nj«, dvaput podvukao položenu crticu između dvije upravne, »J«, odmah je uz njega dodao »I« i već automatski uhvatio posljednje »N«. Aparat je otkucavao pauzu, i telegrafista je za trenutak zaustavio pogled na riječi, koju je ispisao:

— LENJIN.

Aparat je dalje kucao, ali se misao, koja je slučajno naišla na poznato ime, opet vratila njemu. Telegrafista je još jednom pogledao posljednju riječ — »Lenjin«. Šta? Lenjin? Zjenica je odrazila u perspektivi čitav tekst brzojava. Nekoliko trenutaka je telegrafista gledao na listić i prvi put u toku trideset dvogodišnjeg rada nije povjerovao onome, što je zapisao.

On je tri puta letimice prešao preko redova, ali su se riječi tvrdoglavo ponavljale: »Umro je Vladimir Iljić Lenjin«. Starac skoči na noge, podigne spiralni uvojak trake, upi se u nju očima. Traka od dva metra potvrdi ono što nije mogao da povjeruje. On okrene svojim drugaricama samrtnički blijedo lice i one začuše njegov preplašeni uzvik:

— Lenjin je umro!

Vijest o velikom gubitku izletjela je iz telegrafske sobe kroz širom otvorena vrata kao oluja i poletjela po stanici, uletila u sniježnu buru, kružila po putovima i skretnicama i kao ledeni vjetar prodrila kroz odškrinutu polovinu željeznih vrata depoa.

U depou je nad prvim rovom za popravak stajala lokomotiva, liječila ju je brigada za lake popravke. Starac Polentovski se zavukao u rov pod trbuh svoje loko-

motive i pokazivao bravarima bolesna mjesta. Zahar Bruzžak je s Artjomom ispravljao savijene spojnice poluga. On je držao rešetku na nakovanju, podmećući je pod udarce Artjomova čekića.

Zahar je posljednjih godina ostario, ono što je preživio ostavilo mu je duboku brazdu na čelu, a sljepočice je posrebrila sijeda kosa. Leđa su mu se pogurila, a u upalim očima se ogledao suton.

U svijetlom otvoru vrata depoa promače čovjek, i predvečernje sjenke ga progutaše. Udarci po željezu zaglušiše njegov prvi krik, ali kad čovjek potrči ljudima kod lokomotive, Artjom ne spusti podignuti čekić.

— Drugovi! Lenjin je umro!

Čekić lagano skliznu s ramena i Artjomova ruka ga nečujno spusti na cementni pod.

— Šta si kazao? — Artjom je kao kliještima zderao rukom kožuh s krznenog kaputa onoga što donese ovu strašnu vijest.

A ovaj, zasut snijegom, teško dišući ponovi, ali već muklo i isprekidano:

— Da, drugovi, Lenjin je umro.

I zato što čovjek nije vikao, Artjom shvati strašnu istinu i tada razgleda čovjekovo lice; to je bio sekretar Partkolektiva.

Iz rova iziđoše ljudi, šuteći su slušali o smrti onoga čije je ime znao cijeli svijet.

A kod vrata, natjeravši sve da uzdrhte, zapišta lokomotiva. Njoj se odazva na kraju stanice druga, treća... Njihovu snažnom pozivu punom nemira pridruži se pisak električne centrale, visok i prodoran kao let šrapnela... Jasnim metalnim zvukom premaši ih brzovozna

ljepotica »S« — lokomotiva putničkog vlaka, koji je bio spreman da krene za Kijev.

Uzdrhtao je od iznenađenja i agent GPU kad ložič poljske lokomotive direktne linije Šepetovka—Varšava, saznajući o uzroku alarmnih sirena, za trenutak poslušao, zatim polako podiže ruku i povuče naniže lančić, koji je otvarao ventil sirene. Znao je, da posljednji put svira, da ne će više služiti na ovoj mašini, ali njegova ruka se nije odvajala od lanca i zavijanje njegove lokomotive podizalo je s mekih divana preplašene poljske kurire i diplomate.

Depo ispuniše ljudi. Ulazili su kroz sva vrata, i kad je velika zgrada bila prepuna, u tužnoj šutnji odjeknuše prve riječi. Govorio je sekretar šepetovskog Okružnoga partije, stari boljševik Šarabri.

— Drugovi! Umro je vođa svjetskog proletarijata Lenjin. Partiju je zadesio nenadoknadiivi gubitak, umro je onaj, koji je stvorio i odgojio u nepomirljivosti prema neprijateljima Boljševičku partiju... Smrt vođe Partije i klase zove najbolje sinove proletarijata u naše redove...

Zvuci posmrtnog marša, stotine nepokrivenih glava i Artjom, koji za posljednjih petnaest godina nije plakao, osjeti kako mu se nešto steže u grlu i njegova snažna ramena se zatresoše.

Izgledalo je da zidovi željezničkog kluba ne će izdržati pritisak ljudske mase. Napolju oštar mraz; dvije granate jele kod ulaza pokrivene su snijegom i ledenim iglama, ali u dvorani je zagušljivo od dobro naložene peći i disanja šest stotina ljudi, koji su željeli sudjelovati na komemorativnoj sjednici partkolektiva.

U dvorani nije bilo uobičajene galame i razgovora. Velika bol je prigušila glasove, ljudi su razgovarali tiho i u više stotina očiju čitalo se bolno uzbuđenje. Izgledalo je, da se ovdje skupila posada broda, koji je izgubio svog iskusnog kormilara kojega je vihor bacio u more.

Isto su tako tiho zauzeli svoja mjesta za stolom predsjedništva članovi biroa. Snažni Sirotenko pažljivo podiže zvono, malo zazvoni njime i ponovo ga spusti na stol. To je bilo dovoljno, i postepeno u dvorani zavlada mučna tišina.

Odmah poslije referata ustade od stola odsekr kolektiva Sirotenko. Ono što je on rekao nikog nije začudilo, iako je bilo neobično na komemorativnoj sjednici. A Sirotenko je rekao:

— Čitav niz radnika moli sjednicu da razgleda njihovu izjavu, koju su potpisali trideset sedam drugova. I on pročita izjavu:

»Željezničkom kolektivu Komunističke partije boljševika stanice Šepetovka jugozapadne željezničke pruge.

Smrt vođe pozvala nas je u redove boljševika, i mi molimo, da na današnjoj sjednici budemo provjereni i primljeni u Partiju Lenjina.«

Ispod ovih nekoliko riječi stajala su dva reda potpisa.

Sirotenko ih je čitao zastajući poslije svakog po nekoliko sekundi, da bi prisutni mogli da zapamte po-

znata imena. Polentovski Stanislav Zigmundović — mašinovođa, s trideset godina praktičnog rada.

Dvoranom je preletio odjek odobravanja.

— Korčagin Artjom Andrejević — bravar, sa sedamnaest godina praktičnog rada.

— Bruzžak Zahar Filipović — mašinovođa, s dvadeset i jednom godinom praktičnog rada.

Vreva je u dvorani postajala sve veća, a kod stola je čovjek i dalje prozivao, i dvorana je slušala imena kadrovaca željezničko-mehaničarskog osoblja.

U dvorani zavlada tišina kada stolu priđe prvi potpisani.

Starac Polentovski nije mogao da se ne uzbuđuje pričajući historiju života.

— ... Šta da vam kažem još drugovi? Poznato je kakav je nekada bio život radnika. Živio je u ropstvu i propadao kao prosjak u starosti. Dakle, priznajem, kad je revolucija izbila, smatrao sam da sam starac. Pritisla me porodica i nisam vidio put u Partiju. Iako nisam nikad pomagao neprijatelja, ipak sam u sukobe rijetko ulazio. Devetsto pete u varšavskim radionicama bio sam u štrajkaškom komitetu, bio sam uz boljševike. Bilo je tada mladosti i vatrenosti. Našto se sjećati prošlosti! Pogodila me Iljićeva smrt u sred srca, izgubili smo za uvijek svoga druga i staratelja, i nemam više riječi o starosti...! Neka netko ljepše kaže, ja nisam majstor za riječi. Jedno samo tvrdim: moj put s boljševicima i nikako drukčije.

Sijedi mašinovođa učini odlučan pokret glavom i upre čvrst i netremičan pogled u dvoranu kao da je od nje čekao rješenje.

Nijedna ruka se nije podigla da odbije omanjeg sije-
dog čovjeka i nijedan se nije uzdržao od glasanja, kada
je biro molio nepartijce da kažu svoju riječ.

Od stola je Polentovski odlazio kao komunista.

Svatko je u dvorani shvatio, da se sada događa nešto
neobično. Tamo gdje je malo prije bio mašinovođa već
je stajala Artjomova prilika. Bravar nije znao što će sa
svojim dugačkim rukama i gužvao je svoju kapu s pre-
klopcima za uši. Izlizan po rubovima, kratak ovčji kožuh
bio je otkopčan, a ovratnik sive vojničke bluze, čvrsto
stegnut s dva bakrena dugmeta, čini bravarevu priliku
praznički urednom. Artjom se okrene prema dvorani i
za trenutak primijeti poznato žensko lice: sa svojim
drugaricama iz krojačke radnje sjedila je Galina, kćerka
kamenoresca. Ona mu se osmjehnu kao da mu prašta i
u njezinu osmijehu bilo je odobravanje i još nešto neis-
kazano do kraja, skriveno u uglovima usana.

— Ispričaj svoju biografiju, Artjome! — ču bravar
Sirotenkov glas.

Teško je počinjao svoju historiju Korčagin stariji,
nije navikao da govori na velikom skupu. Tek je sada
osjetio, da ne će moći iskazati sve ono, što je život na-
gomilao. Teško je sastavljao riječi, pa mu je još i uzbu-
đenje smetalo da govori. Nikada nije osjećao ništa
slično. Bilo mu je jasno, da se u njegovu životu vrši
jedan odlučan prijelom, da on, Artjom, sada čini po-
sljednji korak prema onome, što će uljepšati i dati smi-
sao njegovu grubom, surovom životu.

— Bilo nas je četvero u majke — poče Artjom.

U dvorani tišina. Šest stotina ljudi pažljivo slušaju
visokog majstora orlovskoga nosa i očiju sakrivenih
ispod gustih, crnih obrva.

— Majka je kuhala kod gospode. Oca se malo sjećam, nije se mnogo slagao s majkom. Kvasio je grlo više nego što treba. Živjeli smo s majkom. Nije mogla da ishrani toliku porodicu. Gospoda su joj plaćala četiri srebrna rublja i davali joj hranu, i ona se grbila od zore do mraka. Imao sam sreću da idem dvije zime u osnovnu školu, naučili su me čitati i pisati, a kad sam ušao u desetu godinu majka nije imala drugog izlaza, nego da me odvede u bravarsku radnju za šegrta. Bez plaće, na tri godine, samo za hranu... Gazda radionice bio je Nijemac po prezimenu Ferster. U početku nije htio da me uzme, jer sam bio još mlad, ali sam bio zdrav momčić, a i mati mi je dodala dvije godine. Bio sam kod tog Nijemca tri godine. Zanatu me nisu učili, već su me primoravali da služim u kući i da donosim votku. Pio je veoma mnogo... Slao me i po ugalj i po željezo... Gazdarica me načinila svojim slugom: vukao sam joj lonce i čistio krumpir. Svatko je gledao da me ritne nogom, često sasvim bez razloga — onako, po navici: ne ugodim li nešto gazdarici — ona ljuta na sve zbog muževljeva pijančenja — mlatne me jedamput-dvaput po njušci. Pobjegnem od nje na ulicu, a kamo ću, kome da se požalim? Majka je četrdeset vrsta daleko, ali ni kod nje nemaš pribježišta. U radionici nije bolje. Tamo je bio sve i sva gazdin brat. Ovaj gad je volio da pravi šale sa mnom. »Daj mi — veli — onu alku« — i pokaže na zemlju u kutu gdje je kovački mijeh. Ja tamo, zgrabim rukom alku, a on tek što ju je iskovao, izvadio je iz vatre. Leži na zemlji crna, a kad je uhvatiš ispečeš prste do mesa. Jaučem od bola, a on se cereka, puca od smijeha. Dojadilo mi to sjecanje, pobjegao sam majci. A ona ne zna kuda će sa mnom. Dovala me opet Nijemcu,

vodila i plakala. Treće godine su mi počeli pokazivati ponešto iz bravarskog zanata, ali su nastavili da me tuku. Pobjegao sam opet, krenuo u Starokonstantinov. U ovom gradu sam stupio u kobasičarsku radnju i proživio tamo kao pas više od godinu i pol dana perući crijeva. Naš gazda je prokockao svoju radnju, za četiri mjeseca nije nam platio ni pare i kliznuo nekamo. Tako sam se izvukao iz te jazbine. Sjeo sam na vlak, sišao u Žmerinki i pošao da tražim posao. Neka je hvala jednom radniku iz depoa — sažalio se na mene. Saznao je, da ponešto razumijem u bravarstvo, počeo je za mene kao za svog rođenog da moli kod uprave. Prema visini dali su mi sedamnaest godina i ja sam postao bravarski pomoćnik. Deveta je godina kako ovdje radim. Eto to je moj prošli život, a o sadašnjem vi sve znate.

Artjom prevuče rukom preko čela i duboko uzdahnu. Trebalo je reći još najvažnije, za njega najteže, ne čekajući da ga pitaju. I skupivši guste obrve, on nastavi svoju historiju:

— Svatko može da me upita: zašto nisam boljševik od onog vremena kada se vatra rasplamtela? Šta da kažem na to? Ta, ja sam još daleko od starosti, a tek sam sada našao svoj put ovamo. Šta da vam krijem? Nismo mi vidjeli ovaj put, trebalo je da počnemo još osamnaeste godine, kad smo protiv Nijemaca štrajkovali. Mornar Žuhraj je više puta s nama razgovarao. Tek sam se dvadesete godine prihvatio puške. Svršila se gužva, bacili smo bijele u Crno More, vratili smo se natrag. Tada porodica, djeca... Odao sam se domaćinstvu. Ali kad je nestalo našeg druga Lenjina i Partija izbacila poklič, gledao sam na svoj život i razumio sam šta mi nedostaje. Nije dovoljno braniti svoju vlast, treba da

istupimo kao složna porodica umjesto Lenjina, da sovjetska vlast stoji kao željezno brdo. Treba da postanemo boljševici — jer Partija je naša.

Jednostavno, ali s dubokom iskrenošću, stideći se zbog neobičnog stila svoga govora završi bravar kao da skide s leđa težak teret, uspravi se koliko je dug i očekivaše pitanja.

— Možda netko želi da nešto zapita? — naruši tišinu Sirotenko.

Ljudski se redovi uskomešaše, ali dvorana ne odgovori odmah. Crn kao buba ložrač, koji je došao na skup ravno s lokomotive, dobaci odlučno:

— A šta da ga pitam? Zar ga ne znamo? Dati mu kartu i svršeno!

Snažan, crven od vrućine i naprezanja kovač Giljaka reče promuklim glasom:

— Taj nas ne će iznevjeriti, bit će dobar drug. Glasaj, Sirotenko!

U posljednjim redovima gdje su sjedili komsomolci podiže se jedan, koji se u polutami nije vidio i upita:

— Neka drug Korčagin kaže zašto se latio zemlje, i da li ga seljaštvo ne odvaja od proleTERSKE psihologije?

Dvoranom se pronese lak šum neodobranja i nečiji glas poče protestirati.

— Govori jednostavno! Našao si gdje da se pokažuješ...

Ali Artjom je već odgovarao:

— Ništa, druže. Ovaj momak pravilno kaže, da sam se ja prihvatio zemlje. To je točno, ali ja time nisam izgubio radničku svijest. Od danas je svršeno s tim. Preselit ću se s porodicom bliže depou, ovdje je sigurnije. Jer od te zemlje ne mogu da dišem.

Još jednom zadrhta Artjomovo srce, kad je pogledao na šumu podignutih ruku, i ne osjećajući težinu svoga tijela, ne savijajući leđa, pođe na svoje mjesto. Iza sebe ču Sirotenkov glas:

— Jednoglasno.

Treći je pored stola predsjedništva stao Zahar Bruzjak. Šutljivi stari pomoćnik Polentovskog, koji je već davno i sam postao mašinovođa, završavao je priču o svome radničkom životu i, kad dođe do posljednjeg dana, reče tiho, ali svi čuše:

— Ja moram da završim što su moja djeca započela. Nisu ona zato umirala, da ja ostanem po strani sâm sa svojim bolom. Njihovu pogibiju nisam prežalio, ali mi je, eto, smrt vode otvorila oči. Za staro me ne pitajte, naš stvarni život počinje iznova!

Zahar se natmuri uznemiren uspomenama, ali kad su ga, ne postavivši mu ni jedno oštro pitanje, dizanjem ruku primili u Partiju, oči mu zasjaše i sijeda se glava više ne spusti.

Do duboko u noć nastavljala se u depou smotra onih, koji su dolazili na red. U Partiju su primili samo najbolje, one koje su dobro poznavali, čiji su cijeli život ispitali.

Lenjinova smrt je pretvorila stotine tisuća radnika u boljševike. Nestanak vođe nije razbio redove Partije. Tako ni drvo koje je duboko uraslo jakim korijenjem u tlo ne propada, ako mu odsijeku vrh.

ŠESTA GLAVA

Na ulazu u koncertnu dvoranu gostionice stajala su dvojica. Visoki s cvikerima imao je na rukavu crvenu traku s natpisom: »Komandir«.

— Da li je ovdje sjednica ukrajinske delegacije? — upita Rita.

Visoki odgovori službeno:

— Da! A u čemu je stvar?

— Dopustite da uđem.

Visoki napola zagradi prolaz. On odmjeri Ritu i reče:

— Vaša punomoć? Mogu da uđu samo delegati, koji imaju karte za odlučivanje i savjetovanje.

Rita izvuče iz taške kartu s utisnutim zlatnim slovima. Visoki pročita: »Član Centralnog komiteta«. Njegova službenog držanja nestade kao da ga nije ni bilo, odmah postade učtiv i »svoj«.

— Izvolite, prođite; s lijeve strane ima slobodnih mjesta.

Rita prođe između redova stolica i kad vidi slobodno mjesto, sjede. Delegati su očigledno završavali savjetovanje. Rita poče da sluša predsjednikove riječi. Glas joj se učini poznat.

— Dakle, drugovi, izabrani su predstavnici delegacija za senior konvent Sveruskog kongresa, isto tako i za sovjet delegacija. Ostalo je dva sata do početka. Doku-

stite, da još jednom provjerimo spisak delegata, koji su došli na kongres.

Rita poznade Akima; to je on brzo čitao spisak imena. Kao odgovor dizale su se ruke s crvenim ili bijelim punomoćima.

Rita je slušala s napregnutom pažnjom.

Evo jednog poznatog prezimena:

— Pankratov.

Rita pogleda podignutu ruku, ali u redovima onih, koji su sjedili nije mogla da vidi poznato nosačevo lice. Prolaze imena i među njima opet jedno poznato — »Okunjov«, i odmah za njim drugo — »Žarki«.

Rita vidje Žarkog. On sjedi sasvim blizu, napola okrenut prema njoj. Evo i njegova profila, koji je zaboravila... Da, to je Vanja. Nekoliko godina ga nije vidjela.

Redala su se imena i iznenada jedno od njih natjera Ritu da uzdrhti:

— Korčagin!

Daleko naprijed podiže se i spusti jedna ruka i, čudno, Ustinovićeva neobično zaželi da vidi onoga, koji je imao isto prezime kao i njezin umrli drug. Ona nije odvajala oči, pažljivo je gledala prema mjestu gdje se podigla ruka, ali su sve glave izgledale slične. Rita ustade i pođe prolazom pokraj zida prema prednjim redovima. Akim zašuti. Poče lupa stolica, koje su premještali, delegati počеше glasno da razgovaraju, razleže se mladenački smijeh i Akim trudeći se da nadviče galamu u dvorani uzviknu:

— Nemoj zakasniti... Veliko kazalište... Sedam sati.

Na izlaznim vratima stvori se gužva.

Riti je bilo jasno, da u ovoj ljudskoj bujici ne će naći nikoga od onih, kojih imena je malo prije čula. Odlučila je da ne izgubi iz vida Akima i da preko njega nađe ostale. Išla je prema Akimu propuštajući pokraj sebe posljednju grupu delegata.

— Dakle, Korčagine, hajdemo i mi, stari druže —
ču ona iza sebe, i glas tako poznat, koji je tako dobro pamtila, odgovori:

— Hajdemo.

Rita se brzo okrene. Pred njom je stajao krupan, crnomanjast mladić u bluzi kaki boje, utegnut u struku tankim kavkaskim remenom, i u plavim hlačama. Rita ga je gledala široko otvorenih očiju i, kad su je toplo zagrlile ruke i drhtav glas rekao tiho: »Rita«, ona, razumje, da je to Pavle Korčagin.

— Ti si živ?

Ove su mu riječi kazale sve. Ona nije znala, da je vijest o njegovoj smrti bila pogrešna.

Dvorana se ispraznila; kroz otvoren prozor čula se galama iz Tverske ulice, te velike gradske arterije. Sat je zvonko otkucao šest puta, a i jednom i drugom se učinilo, da su se sreli prije nekoliko minuta. Ali sat je pozivao u Veliko kazalište.

Kad su ušli širokim stubama prema izlazu, ona još jednom baci pogled na Pavla. Bio je sada za pola glave viši od nje. Isti kao i prije, samo snažniji i ozbiljniji.

— Vidiš, ne upitah te gdje radiš.

— Ja sam sekretar Okružkoma omladine ili, kako kaže Dubava, »režimlija« — i Pavle se osmjehnu.

— Jesi li ga vidio?

— Da, vidio sam ga, i ovaj susret je ostavio na mene neprijatnu uspomenu.

Izišli su na ulicu. Sirena automobilâ u prolazu, kretanje i galama gomile. Do Velikog kazališta došli su gotovo ne razgovarajući, misleći o istom. A kazalište je okružavalo ljudsko more, burno i snažno. Ono se ustremilo na kamenu zgradu kazališta, pokušavalo da se probije kroz poznate ulaze, koje su čuvali crvenoarmejci, ali su neumoljivi stražari propuštali samo delegate i oni su prolazili kroz kordon ponosito pokazujući punomoćje.

Okolo kazališta je more komsomolaca. Sve su to momci, koji nisu dobili karte, koje su razdate gostima, ali su ipak željeli da pošto poto prisustvuju otvaranju kongresa. Okretni komsomolci su se uvlačili usred grupe delegata, također pokazivali neki crveni papir, koji je trebao da predstavlja punomoć i dospijevali ponekad do samih vrata. Nekima je uspijevalo da šmugnu i kroz vrata. Ali ih je ovdje zadržavao dežurni član CK ili komandir, koji su upućivali goste na galerije, a delegate u parter. I onda su ih, na veliko zadovoljstvo ostalih, koji nisu imali karte, izvodili napolje.

Kazalište nije moglo da primi ni dvadeseti dio onih, koji su željeli da prisustvuju.

Rita i Pavle su se jedva probili do vrata. Delegati su stalno dolazili: dovozili su se tramvajima i automobilima. Kod vrata gužva. Crvenoarmejcima — komsomolcima — bilo je već teško. Pritisnuli su ih uza zid, a s ulaza je odjekivala snažna vika:

- Gurajte, baumanci, gurajte!
- Guraj, brate, pobjeda je naša!
- Navali...!

Kroz vrata zajedno s Korčaginom i Ritom kao čigra šmugnu momčić nestašnih očiju s kimovskom značkom

i otrgnuvši se od komandira straže strmoglavce poleti u foyer. Trenutak — i on se izgubi u bujici delegata.

— Sjednimo ovdje — pokaza Rita na mjesto »iza foteljâ« kad udoše u parket.

Sjedoše u ugao.

— Želim da dobijem odgovor na jedno pitanje — reče Rita. — Iako je to stvar prošlosti, ipak ćeš mi, mislim reći zašto si onda, davno, prekinuo naš rad i naše prijateljstvo?

Ovo pitanje je očekivao od prvog momenta, kada su se sreli, a ipak se zbunio. Njihove oči se sretoše i Pavle shvati: ona zna.

— Mislim da sve znaš, Rita. To je bilo prije tri godine, a sada mogu samo da osudim Pavku zbog toga. Uopće Korčagin je u svom životu pravio velike i male griješke i jedna od njih bila je ova o kojoj pitaš.

Rita se osmjehnu.

— To je dobar uvod. Ali ja čekam odgovor.

Pavle poče tiho:

— Tome nisam kriv samo ja nego i »Obad«, njegova revolucionarna romantika. Knjige u kojima su bili izvanredno opisani junački revolucionari jaki duhom i voljom, neustrašivi, beskrajno odani našoj stvari ostavljale su na mene neizgladiv utisak i želju da budem kao oni. Eto, moji osjećaji prema tebi javili su se poslije »Obada«. Sada mi je to smiješno, ali mi je još više neprijatno.

— Dakle, »Obad« je precijenjen?

— Ne, Rita, u osnovi ne! Odbačena je samo nepotrebna tragika teške operacije ispitivanja svoje volje. Ali sam još uvijek za ono osnovno u »Obadu« — za njegovo junaštvo, za beskrajnu izdržljivost, za onaj tip

čovjeka, koji zna podnositi patnje ne pokazujući ih svima i svakome. Ja sam za ovaj tip revolucionara za koga individualno ne znači ništa u poređenju sa socijalnim.

— Treba žaliti, Pavle, što se ovaj razgovor vodi poslije tri godine od trenutka kad ga je trebalo voditi — reče Rita osmjehujući se zamišljeno.

— Nije li ti zbog toga žao, Rita, što za tebe ne bih nikada postao nešto više od druga?

— Ne, Pavle, mogao si postati više.

— To se može ispraviti.

— Malo je kasno, družo Obade.

Rita se osmjehnu svojoj šali i objasni:

— Imam kćerkicu. Ona ima oca, mog velikog prijatelja. Nas troje živimo u velikom prijateljstvu i taj trio je zasad nerazdvojan.

Njezini prsti dodirnuše Pavlovu ruku. Taj je pokret značio, da se ona brine za njega, ali ona odmah razumjeda, da je njezin pokret izlišan. Da, on je za ove tri godine izrastao ne samo fizički. Ona je razumjela, da je njemu sada teško — o tome su govorele njegove oči — ali on reče neizvještačeno, iskreno:

— Ipak mi ostaje mnogo više nego što sam ovoga časa izgubio.

Pavle i Rita ustadoše. Vrijeme je bilo da zauzmu mjesta bliže pozornici. Oni pođoše prema foteljima gdje se smjestila ukrajinska delegacija. Zasniva orkestar. Velika platna su plamsala svojim crvenilom, a sjajna slova su klicala: »Budućnost pripada nama«. Tisuće su punile parter, lože, galerije. Ove su se tisuće ovdje spajale u jedan snažan transformator energije, koja se nikada ne gasi. Džinovsko kazalište je primalo cvijet

mlade garde velikog industrijskog plemena. Tisuće očiju, i u svima bliješte iskre onoga, što gori nad teškim zastorom: »Budućnost pripada nama«. A ljudska plima još traje; još nekoliko minuta i teški će se baršunasti zastor polako dići, sekretar CKRKSM³ počeo će uzbuđeno, gubeći za trenutak hladnokrvnost pred veličanstvenom svečanošću trenutka:

— Otvaram Šesti kongres ruskog komunističkog saveza omladine.

Nikad jasnije, dublje nije osjetio Korčagin veličinu i moć revolucije, onaj riječima neiskazani ponos i radost, koja se nikad ne može ponoviti, koju mu je dao život, koji ga je doveo ovamo kao borca i graditelja na ovu pobjedničku svečanost mlade garde boljševizma.

Kongres je oduzimao svojim učesnicima sve vrijeme od ranog jutra do duboke noći i Pavle ponovo sreće Ritu tek na jednoj od posljednjih sjednica. On je opazi u grupi Ukrajinaca.

— Sutra, poslije završetka kongresa, odmah odlazim — reče ona. — Ne znam, da li ćemo imati prilike da razgovaramo na rastanku. Zato sam ti danas spremila dva sveska svojih bilježaka, koje se odnose na prošlost, i malo pismo. Pročitaj ih i pošalji mi ih natrag poštom. Iz bilježaka ćeš saznati sve što ti nisam rekla.

On joj steže ruku i zagleda se u nju dugo, kao da je htio da zapamti njezine crte.

Sreli su se, kako su se i dogovorili, sutradan kod centralnog ulaza i Rita mu predade jedan omot i zatvo-

---

³ Centralni komitet ruskog Komunističkog saveza omladine.

reno pismo. Bilo je svijeta oko njih, zato se oprostiše uzdržljivo i samo je u njezinim malo zamagljenim očima vidio veliku toplinu i malo tuge.

Sutradan su ih **vlakovi nosili na razne strane.**

Ukrajinci su putovali u nekoliko vagona. Korčagin je bio u grupi Kijevljana. Uveče kad su svi legli i Okunjov na obližnjoj postelji počeo u snu da hrče, Korčagin priđe bliže svjetlosti i otvori pismo.

»Mili Pavluša!

Mogla sam ti ovo reći lično, ali ovako je bolje. Hoću samo jedno: da ono o čemu smo govorili prije početka kongresa ne ostavi dubok trag u tvome životu. Znam da imaš mnogo snage, zato vjerujem u ono što si kazao. Ja na život ne gledam formalno, ponekad čovjek može da učini izuzetak, istina vrlo rijetko u ličnim odnosima, ako su izazvani velikim dubokim osjećanjem. Ti to zaslužuješ, ali sam odbacila želju da platim dug našoj mladosti. Osjećam, da nam to ne bi pružilo veliku radost. Ne treba biti tako surov prema sebi, Pavle. U našem životu nema samo borbe, već ima i radosti i lijepih osjećaja.

Za ostali dio tvoga života, za njegov osnovni sadržaj nisam zabrinuta. Čvrsto ti stežem ruke, Rita«.

Pavle zamišljeno podere pismo i pošto provuče ruku kroz prozor, osjeti kako vjetar istrže komadiće papira iz njegovih prstiju.

Do jutra je pročitao oba sveska, zavio ih u papir i vezao.

U Harkovu je jedan dio Ukrajinaca sišao s vlaka, među njima Okunjov, Pankratov i Korčagin. Nikola je morao da otputuje u Kijev po Talju, koja je ostala kod Ane. Pankratov, izabran u CK Komsomola Ukrajine, imao je svoje poslove. Korčagin odluči da putuje do Kijeva, da bi posjetio Žarkog i Anu. Zadržao se u poštanskom odjelu stanice da pošalje Riti sveske i kad se vratio u vlak nikog od drugova nije našao. Tramvaj ga je odvezao do kuće gdje su živjeli Ana i Dubava. Pavle se pope na drugi kat i pokuca na vrata lijevo, kod Ane. Na kucanje nitko ne odgovori. Bilo je rano jutro i Ana još nije mogla da ode na posao: »Ona sigurno spava«, pomisli on. Vrata se na suprotnoj strani otvoriše i na stube iziđe sanjivi Dubava. Tamno lice s modrim kolobarima oko očiju. Jako je zaudarao na luk i, što je Korčagin odmah osjetio, na vino. Kroz odškrinuta vrata Korčagin vidje na krevetu nekakvu debelu ženu, točnije, njezinu debelu golu nogu i ramena.

Dubava opazivši njegov pogled zatvori nogom vrata.

— A ti do drugarice Borhart? — upita on promuklo, gledajući negdje u kut. — Ona više nije ovdje. Zar ti to ne znaš?

Namršteni Korčagin gledao ga je ispitivački.

— Nisam znao. Kamo je otišla? — upita on.

Dubava se odjednom naljuti.

— To me ne interesira. — I podrignuvši dodade s prigušenim bijesom: — A ti došao da je tješiš? Da, baš u pravo vrijeme. Sad je slobodna, poduzmi akciju. Bar te ne će odbiti. Ona mi je više puta govorila, da joj se sviđaš ili kako li to već žene kažu. Koristi priliku kada već postoji jedinstvo duše i tijela.

Pavle osjeti vatru u licu. Uzdržavajući se reče tiho:

— Do čega si dospio, Mitjaj! Nisam očekivao, da ću te vidjeti kao takvog nitkova. Nekad si bio dobar mladić. Zašto propadaš?

Dubava se naslonio uza zid. Vidjelo se, da mu je bilo hladno, da stoji bosim nogama na cementnom podu i on se ježio. Vrata se otvoriše i kroz njih proviri pospana žena naduvenih obraza.

— Macane, hodi ovamo, što stojiš tu...?

Dubava joj ne dade da završi, zalupi vrata i nasloni se na njih.

— Dobar početak... — reče Pavle. — Koga dovodiš k sebi i do čega će te ovo dovesti?

Dubavi očigledno dosadiše prodike i on dreknu:

— Vi treba još da mi kažete s kim ću da spavam! Dosta ste mi čitali litanije! Možeš da se vučeš odakle si došao! Idi i pričaj da Dubava pije i spava s pokvarenom ženom.

Pavle mu priđe i reče uzbuđeno:

— Mitjaj, otjeraj ovu tetku, hoću još jednom, posljednji put, da razgovaram s tobom...

Dubava probljedi. On se okrene i uđe u sobu.

— Eh, gad! — prošapta Korčagin dok je polako silazio niz stube.

Prošle su dvije godine. Neumitno vrijeme brojilo je dane i mjesece, a život poletan, raznovrstan ispunjavao je ove dane, naoko jednolike, uvijek nečim novim što nije sličilo na jučerašnjicu. Sto šezdeset milijuna ujedinjenih u veliki narod, koji je prvi u svijetu postao gospodar svoje beskrajne zemlje i njezinih neizmjernih

prirodnih bogatstava podizali su herojskim i napornim radom narodnu privredu, koju je rat razorio. Zemlja je jačala, razvijala se i već se nisu mogli vidjeti dimnjaci doskora mrtvih i mračnih zapuštenih tvornica iz kojih nije išao dim.

Ove su dvije godine prošle za Korčagina u poletnom radu i on ih štaviše nije ni primijetio. On nije znao da živi mirno, da odmjereno i lijeno zijevajući dočeka rano jutro i da zaspi točno u deset. On je žurio da proživi. I ne samo, da je sam žurio već je i druge gonio.

Malo je vremena ostavljao za san. Više puta se mogao vidjeti osvijetljen prozor njegove sobe do duboko u noć, a u njoj ljudi nadneseni nad stol. Učili su. Za dvije godine bio je obrađen treći svezak »Kapitala«. Postala je jasna najfinija mehanika kapitalističke eksploatacije.

U okrugu, u kome je radio Korčagin, pojavio se Razvalihin. Poslao ga je Gubernijski komitet s prijedlogom, da radi kao sekretar Rajkomola. Korčagin je bio na putu i u njegovu odsustvu biro je poslao Razvalihina u jedan rajon: došao je Korčagin, saznao o tome — ništa nije rekao.

Prošlo je mjesec dana i Korčagin je banuo u Razvalihinov rajon. Našao je malo činjenica, ali među njima su bili: pijančevanje, okupljanje oko sebe ulizica i upropašćivanje dobrih mladića. Korčagin je sve ovo iznio u birou, i kad su se svi izjasnili, da se Razvalihin strogo ukori, neočekivano reče:

— Isključiti ga bez prava na ponovno primanje u članstvo.

To začudi sve, izgledalo je suviše strogo, ali Korčagin ponovi:

— Isključiti nitkova. — Ovom se gimnazijalčiču davala mogućnost da postane čovjek, a on se jednostavno prilagodio. — Pavle ispriča o Berezdovu.

— Ja kategorički protestiram protiv Korčaginove izjave. To su lični računi. Svatko može da udara po meni. — Neka Korčagin iznese pismene dokaze, podatke i činjenice. Ja također mogu da izmislim, da se on bavio krijumčarenjem, znači da ga treba isključiti? Ne, neka da pismene dokaze! — vikao je Razvalihin.

— Pričekaj, dat ćemo i pismene dokaze — odgovori mu Korčagin.

Razvalihin izade. Kroz pola sata Korčagin je uspio da se donese rezolucija: »Isključuje se iz redova Kom-somola kao stran element«.

Za vrijeme ljeta prijatelji su jedan za drugim odlazili na odmor. Tko je bio slabijeg zdravlja odlazio je na more. Ljeti su snovi o odmoru obuzimali sve, i Korčagin je puštao svoje ljude na odmor, nabavljao im je preporuke za sanatorije i pomoć. Oni su odlazili blijedi i izmučeni, ali radosni. Njihov rad je padao na njegova leđa i on ga je vukao kao što dobar konj vuče kola uzbrdo. Vraćali su se preplanuli puni životne radosti, puni energije. Zatim su odlazili drugi. Ali čitava ljeta ponekog nije bilo, a život nije zaustavljao svoj tok i nije se mogao zamisliti dan, a da Korčagin ne bude u svojoj sobi.

Tako je prolazilo ljeto. Jesen i zimu Pavle nije volio: one su mu donosile mnogo fizičkih patnji.

Ovo je ljeto naročito nestrpljivo očekivao. Bilo mu je teško da prizna samom sebi da svake godine ima sve

manje snage. Bila su dva izlaza: ili da prizna, da je nesposoban da podnese težak i naporan rad, da prizna da je invalid, ili da ostane na položaju dokle god je to moguće. — I on je izabrao ovo drugo.

Jednom je u birou Okružkoma partije sjeo kraj njega starac-ilegalac doktor Bartelik, upravitelj okružnog saniteta:

— Loše izgledaš, Korčagine. Jesi li bio na liječničkom pregledu? Kako tvoje zdravlje? Nisi bio, je li? Nešto se ne sjećam, a treba te pregledati, prijatelju. Dođi u četvrtak uveče.

Pavle nije došao na pregled — bio je zauzet, ali Bartelik nije zaboravio na njega i jednom ga dovede k sebi. Kao rezultat pažljivog pregleda (Bartelik je lično sudjelovao u njemu kao neuropatolog) bilo je zapisano:

»Liječnička komisija smatra za neophodno, da se odmah otpusti s rada i da se uputi na duže liječenje na Krim i dalje ozbiljno liječenje, inače su teške posljedice neizbježne«.

Ovome je prethodilo dugo nabranje na latinskom iz koga Korčagin shvati, da kod njega nije glavna nevolja u nogama već u teškoj povredi živčanog sistema.

Bartelik je sproveo rješenje komisije kroz biro i nitko nije bio protiv toga, da se Korčagin odmah oslobodi posla, ali je Korčagin sam predložio da pričekaju dok se ne vrati s odsustva upravnik Orgotdjela komсомolskog Okružkoma, Sbitnjev. Korčagin se bojao da ostavi komitet na cjedilu. Složili su se, iako se Bartelik tome protivio.

Ostale su još tri sedmice do prvog odsustva u Pavlovu životu. U ladici mu je već stajala uputnica za sanatorij u Eupatoriju.

Korčagin je ovih dana prionuo na posao, sproveo je plenum okružnog Komsomola i ne žaleći snage svršavao ono što je zaostalo, da bi otputovao miran.

I eto tada, uoči odmora i odlaska na more koje nikad u svome životu nije vidio, desilo se nešto nemoguće i odvratno, što nije očekivao.

Pavle je bio došao u sobu agitpropa partije poslije rada i sjeo na naslon otvorenog prozora kod ormara za knjige, čekajući vijećanje agitpropa. Kad je ušao nije bilo nikoga u sobi. Uskoro je došlo nekoliko ljudi. Pavle ih iza ormara nije vidio, ali je prepoznao glas jednoga. To je bio Fajlo, upravnik okružnog državnog gazdinstva, visok, lijep čovjek vojničkog držanja. O njemu je Pavle često slušao, da voli da popije i pođe za svakom ljepuškastom ženom.

Fajlo je nekada bio partizan i u svakoj zgodnoj prilici je smijući se pričao kako je sjekao glave mahnovcima — po desetak na dan. Korčagin ga nije podnosio. Jednom dođe Pavlu neka komsomolka i rasplaka se pričajući kako joj je Fajlo obećao ženidbu, ali kad je proživio s njom sedmicu dana prestao je štaviše da joj se javlja. U KK Fajlo je uspio da se opravda, djevojka nije imala dokaza, ali Pavle joj je vjerovao. Korčagin poče da osluškuje. Oni što uđoše u sobu nisu ni pretpostavljali da je on tu.

— E, Fajlo, kako tvoje stvari? Jesi li uhvatio što novo?

To je pitao Gribov; jedan od prijatelja Fajlovih, čovjek sličan njemu. Gribova su, ne zna se zašto, smatrali za propagandista, ma da je bio veoma neizgrađen, ograničen i velika budala, ali se kočoperio zvanjem propagandista i napominjao je to u svakoj zgodnoj prilici.

— Možeš mi čestitati: jučer sam udesio Korotajevu. A ti si govorio da ne će biti ništa. Ne, brajko, kad se ja uz neku zanesem onda budete uvjereni — i Fajlo dodade neku odvratnu rečenicu.

Korčagin osjeti nervnu drhtavicu — znak da se veoma uzbudio. Korotajeva je bila upravitelj okružnog ženskog odjela. Ona je došla ovamo u isto vrijeme kad i on, i Pavle se na zajedničkom poslu sprijateljio s ovom simpatičnom partijkom, koja je imala razumijevanja i bila pažljiva prema svakoj ženi i prema onima, koje su dolazile k njoj da potraže zaštitu ili savjet. Među radnicima komiteta Korotajeva je uživala poštovanje. Nije bila udata. Fajlo je nesumnjivo govorio o njoj.

— Da ne lažeš, Fajlo? Za nju se ne bi moglo tako što reći?

— Ja lažem? — Za koga me onda smatraš? Ja sam i bolje slomio. Treba samo znati. Svaka zahtijeva, da joj se naročito priđe. Neka se podaje već sutradan, ali treba priznati — to je đubre. Za drugom treba juriti mjesec dana. Glavno je treba poznavati psihologiju. Svuda je potrebno naročito prilaženje. To je, brajko, čitava nauka, ali sam ja tu profesor. Ho-ho-ho-ho!

Fajlo se gušio od zadovoljstva. Slušaoci su ga podbadali da priča. Društvo je bilo nestrpljivo da sazna pojedinosti.

Korčagin ustade i steže šake osjećajući kako mu srce kuca od uzbuđenja.

— Korotajevu nisam mogao ni pomisliti da uzmem ovako, na brzinu, a da to propustim nisam htio, tim prije što sam se s Gribovim okladio za tucet portvajna. Ja počeh neočekivani napad. Svratih kod nje jedamput. drugiput. Gledam, kočoperi se. Uz to ovdje me bije

glas, možda je i do nje došao. Jednom riječju, početni neuspjesi. Ja onda okolo, okolo, ha ha! Razumiješ, velim, borio sam se, mnogo sam ljudi poubijao, potučao se po svijetu, bola sam, velim, dosta iskusio, a ženu, eto, suputnicu nisam našao, živim kao usamljeni pas — ni pažnje, ni ljubaznosti... I nastavim da vezem sve u istom smislu. Jednom riječju, pogađao sam u slabe točke. Mnogo sam se s njom gnjavio. Jedno vrijeme sam mislio da pljunem, neka je đavo nosi, i da završim komediju. Ali ovdje je stvar principa, zbog principa je nisam ostavljao... Najzad sam uspio da mi pruži ruku. Za moje strpljenje mjesto žene sam naletio na djevojku. Ha, ha...! Prava komedija!

I Fajlo nastavi svoju gnjusnu priču.

Korčagin nije mogao da se sjeti, kako se našao pored Fajla.

— Životinjo! — zaurla Pavle.

— Da li sam ja životinja ili ti što prisluškuješ tuđe razgovore?

Očigledno Pavle je kazao još nešto, jer ga Fajlo uhvati za grudi.

— Ti hoćeš da me vrijeđaš?!

I udari Korčagina šakom. Bio je pijan.

Korčagin dohvati hrastovu stolicu i jednim udarcem obori Fajla na zemlju. Korčagin u džepu nije imao revolver i samo je to spasilo život Fajlu.

Ali se ono neočekivano ipak dogodilo: onog dana kad je bilo određeno da krene za Krim, Korčagin je stajao pred partijskim sudom.

U gradskom kazalištu skupila se sva partorganizacija. Slučaj u agitropu uzbudio je sve, i suđenje se pretvorilo u oštru polemiku o pitanjima iz svakidašnjeg

života. Pitanje načina života, ličnih uzajamnih odnosa i partijske etike odgurnuše stvar, koja se pretresala. Ona je postala signal. Fajlo se na sudu ponašao izazivački, drsko se smješкао, govorio da će njegovu stvar razmotriti narodni sud i da će Korčagin zbog njegove razbijene glave otići na prisilan rad. Odbio je kategorički da odgovara na pitanja.

— Šta je, hoćete da popričate na moj račun. Izvinite. Možete mi prišivati što god hoćete, a to što su se protiv mene ovdje razbjesnile žene, to je zato, što ja na njih ne obraćam pažnju. A stvar ne vrijedi ni prebijene pare. Da je to bilo osamnaeste godine, ja bih se s tim psihopatom Korčaginom na svoj način obraćunavao. A sada se ovdje može i bez mene. — I iziđe.

Kada predsjedavajući predloži Korčaginu da ispriča o sukobu, Pavle poče mirno, ali se osjećalo, da se s mukom uzdržava.

— Sve o čemu je ovdje riječ dogodilo se zato, što se ja nisam svladao. Davno je prošlo to vrijeme kada sam radio više šakama nego glavom. Dogodila se neprijatnost, i prije nego što sam to shvatio, Fajlo je dobio po glavi. Za nekoliko posljednjih godina ovo je kod mene prvi slučaj samovolje i ja ga osuđujem premda je udarac u osnovi opravdan. Fajlo je odvratna pojava u našem komunističkom društvu. Ja ne mogu da razumijem i nikada se ne ću pomiriti s time, da revolucionar-komunist može da bude u isto vrijeme najpokvarenija životinja i hulja. Ovaj slučaj nas je natjerao da razgovaramo o životu: to je jedino pozitivno u čitavoj stvari.

Partijski kolektiv je ogromnom većinom glasao za isključenje Fajla iz Partije. Gribov je strogo ukoren i

opomenut zbog lažnog svjedočenja. Ostali učesnici su sve priznali. Oni su dobili ukor.

Bartelik je ispričao u kakvom su stanju Pavlovi živci. Skup je burno protestirao, kada je partijski isljednik predložio, da se Korčagin ukori. Isljednik je povukao prijedlog, Pavle je bio opravdan.

Poslije nekoliko dana vlak je nosio Korčagina u Harkov. Okružkom partije je pristao, na njegovu upornu molbu, da ga stavi na raspoloženje CK Komsomola Ukrajine. O njemu su dali dobru karakteristiku i on je oputovao. Jedan od sekretara CK Komsomola bio je Akim. Pavle je otišao k njemu i sve mu ispričao.

U odgovoru poslije riječi »požrtvovno odan Partiji« Akim je pročitao: »Ima partijsko ophođenje, samo u izuzetno rijetkim slučajevima prgav toliko, da gubi vlast nad sobom. Tome je uzrok teška povreda živčanog sistema.«

— Ipak su ti zapisali, Pavluša, ovu karakteristiku na dobrom svjedočanstvu. Nemoj se ljutiti, dešavaju se takve stvari štaviše i jakim ljudima. Idi na jug, nakupi snage. Kad se vratiš, onda ćemo porazgovarati gdje ćeš raditi.

I Akim mu čvrsto stegne ruku.

Sanatorij CK — »Komunar«. Aleje ruža, blistavo prelijevanje vodoskoka, zgrada u bašči u vinovoj lozi. Bijeli kratki kaputi, kupaći kostimi ljudi na odmoru. Mlada liječnica zapisuje prezime, ime. Velika soba u krajnjoj zgradi, snježno bijela postelja. Čistoća i tiši-

na, koju ništa ne remeti. Preobučen, osvježen kupanjem u kadi, Korčagin poleti k moru.

Sve dokle god pogled dopire — veličanstveni mir plavomodre, kao uglačani mramor, morske pučine. Negdje u dalekoj plavičastoj izmaglini gubile su mu se granice; užareno sunce ogledalo se na njegovoj površini vatrenim odsjevom. U daljini su se kroz jutarnju maglu oertavale masivne gromade planinskog lanca. Grudi su duboko udisale životvornu svježinu morskog povjetarca, a oči se nisu mogle odvojiti od veličanstvenog mira plavetila.

Polako se promicao njegovim nogama lijeni val i lizao zlatan pijesak na obali.

SEDMA GLAVA

Pokraj sanatorija CK nalazi se veliki park centralne poliklinike. Kroz njega su komunarci prolazili, vraćajući se s mora u sanatorij. Ovdje, u hladu guste platane, kod visokog zida od sivog krečnjaka volio je da se odmara Korčagin. Ovamo je rijetko tko zavirivao. Odavde se moglo promatrati živo kretanje ljudi po alejama i stazama parka, da se uveče sluša glazba, a ipak daleko od gužve velikog kupališta, koja je išla na živce.

I danas se Korčagin zavukao ovamo. Sa zadovoljstvom je prilegao u pletenu ljuljačku, i prijatno umoran od kupanja u moru i od sunčanja — zadrijemao. Čupavi ubrus i još nepročitana »Pobuna« od Furmanova ležali su u susjednoj ljuljački. Prvih dana u sanatoriju nije ga napuštalo stanje živčane napetosti, u glavi mu nisu prestajali bolovi. Profesori su još uvijek proučavali njegovo komplicirano i rijetko oboljenje. Mnoga kucanja i slušanja dosađivala su Pavlu i zamarala ga. Ordinatore s čudnim prezimenom Jerusolimčik, simpatična partijka, teško je nalazila svoga pacijenta i strpljivo ga nagovarala da pođe s njom do ovog ili onog specijaliste.

— Časna riječ, sve me je ovo umorilo — govorio je Pavle. Pet puta dnevno pričaj jedno te isto: »Nije li bila

luda vaša baba, nije li bolovao od reumatizma vaš pradjed?« A đavo će ga znati od čega je bolovao. Ja mu ni očiju nisam vidio! Zatim, svatko pokušava da me nagovori da priznam, da sam bolovao od gonoreje ili od nečeg još goreg, a ja zaželim, priznajem, da zbog toga nekog lupnem po glavi. Dajte mi mogućnost da se odmorim! Inače, ako me čitav mjesec i po dana budu proučavali, postat ću socijalno opasan.

Jerusalimčik se smijala, odgovarala šalom, ali bi ga već kroz nekoliko trenutaka uzela ispod ruke i pričajući mu putem nešto zanimljivo dovodila kirurgu.

Za danas se nije predviđao pregled. Još jedan sat do ručka. Kroz drijemež Pavle osjeti nečije korake. Nije otvorio oči: »Pomislit ću da spavam pa će otići«. Uzaludna nada: škripnu ljuljačka, netko sjede. Fini miris svjedočio je o tome da blizu sjedi žena. Otvori oči. Prvo što je vidio bila je blistava bijela haljina i preplanule noge u safijanovim čizmicama, zatim dječaćki očešljana glavicica, dva krupna oka, niz oštrih zuba kao u miša. Ona se zbunjeno osmjehnu.

— Izvinite, ja sam vas izgleda uznemirila.

Korčagin ušuti. To nije bilo sasvim učtivo, ali se još nadao da će susjeda otići.

— Je li ovo vaša knjiga?

Prelistavala je »Pobunu«.

— Da, moja.

Kratka šutnja.

— Recite mi, družo, jeste li vi iz sanatorija »Komunar«?

Korčagin se nestrpljivo pomakne. »Otkuda je đavo donese? Dakle, lijepo sam se odmorio. Sada će svakako upitati od čega bolujem. Morat ću otići.« On reče suho:

— Ne.

— Ja kao da sam vas tamo vidjela. — Pavle se već dizao da pođe, kad iza njega jedan dubok ženski glas upita:

— Zašto si se ovamo zavukla, Doro?

Na kraj ljuljačke sjede preplanula, punačka plavuša u sanatorijskom kostimu za plažu. Ona za trenutak pogleda u Korčagina.

— Ja sam vas negdje vidjela, družo; ne radite li možda u Harkovu?

— Da, u Harkovu.

Korčagin odluči da završi ove duge razgovore.

— Šta radite?

— U geometarskoj ekipi! — i nehotice uzdrhta od njihova hihota.

— Ne može se reći da ste veoma učtivi, družo.

Tako je počelo njihovo prijateljstvo, i Dora Rotkina, član biroa harkovskog Gorkoma partije, više puta se sjećala smiješnog početka njihova poznanstva.

Iznenada u bašči sanatorija »Talasa«, kuda je Korčagin došao na jedan popodnevni koncert, on srete Žarkog.

I ma kako čudnovato izgledalo — sastavi ih fokstrot.

Poslije debele pjevačice, koja je s burnim gestikulacijama pjevala »Gorjela je noć ushićenja i sladostrasti«, na pozornicu skoči jedan par. On u crvenom cilindru, polugol, s nekakvim kopčama u boji na bedrima, ali u sniježno bijeloj košulji i s kravatom. Jednom riječju: loša parodija divljaka. Ona ljepušasta, s mnogo tkanine na sebi. Ovaj par, uz oduševljenu buru gomile

nepmanovaca bikovskih potiljaka, koji su stajali iza fotelja i poljskih kreveta sanatorijskih bolesnika, poče da se vrti na podiju u brzom fokstrotu. Odvratnija slika nije se mogla zamisliti. Uhranjeni prostak u idiotskom cilindru i žena izvijali su se u odvratnim pozama pripivši se jedno uz drugo. Iza Pavlovih leđa dahtala je neka debela mesina. Korčagin se bio okrenuo da pode, kad se u prednjem redu kraj pozornice netko podiže i bijesno uzviknu:

— Dosta sa prostituiranjem, dodavola!

Pavle poznade Žarkog.

Muzikant za klavirom prekide sviranje, violina pisnu posljednji put i prestade.

Par na podiju prestade da se izvija. Na ovog što uzviknu bijesno zasiktaše iz redova.

— Kakva drskost prekidati predstavu!

— Cijela Evropa pleše.

— Odvratno!

Ali iz grupe komunaraca razbojnički zazvižda sekretar Čerepovedskog ukomola Serjoža Žbanov. To prihvatiše i drugi i par s podija kao da vjetar odnese. Brbljavi konferansier, sličan okretnom lakeju, izjavi publici da trupa odlazi.

— Putuj, igumane, ne brini za manastir! Kaži djedi: — ovdje mi se ne sjedi! — Uz opći smijeh otprati ga neki mladić u sanatorijskom ogrtaču.

Korčagin pronade u prvim redovima Žarkog. Dugo su sjedili u Pavlovoj sobi. Vanja je radio kao agitprop u jednom od Okružkoma partije.

— Znaš li da sam se oženio? Skoro ću imati i kćerku ili sina — reče Žarki.

— Oho, a tko ti je žena? — začudi se Korčagin.

Žarki izvuče iz unutrašnjeg džepa sliku i pokaza je Pavlu.

— Da li je poznaješ?

Na slici su bili on i Ana Borhart.

— A gdje je Dubava? — čudeći se još više upita Pavle.

— Dubava je u Moskvi. On je otišao iz komvuza pošto su ga isključili iz Partije i sada uči u MVTU.¹ Kako čujem, vratili su ga, samo uzalud. Otrovan je to čovjek... Znaš li gdje je Ignat? On je sada zamjenik direktora brodogradilišta. O ostalima malo znam. Odvojili smo se jedan od drugoga. Radimo u raznim krajevima zemlje, a ipak je prijatno sresti se i sjetiti se onoga što je bilo — govorio je Žarki.

U sobu uđe Dora i s njom nekoliko ljudi. Visoki tambovac zatvori vrata. Dora pogleda na orden Žarkoga i upita Pavla:

— Da li je tvoj drug član Partije? Gdje radi?

Ne shvaćajući o čemu se radi Korčagin ukratko ispriča o Žarkom.

— Onda neka ostane. Drugovi tek što su doputovali iz Moskve. Oni će nam ispričati posljednje partijske novosti. Odlučili smo, da se sastanemo kod tebe na neku vrstu tajne sjednice — objasni Dora.

Gotovo svi okupljeni bili su stari boljševici, osim Pavla i Žarkoga. Član MKK Bartašev ispriča o novoj opoziciji na čelu s Trockim, Zinovjevim i Kamenjevim.

— Naša prisutnost na svojim mjestima u tako ozbiljnom trenutku je neophodno potrebna — završi Bartašev. — Ja odlazim sutra.

---

¹ Moskovska viša tehnička škola

Za tri dana poslije sastanka u sobi kod Pavla — sanatorij se prije vremena isprazni. Otputova i Pavle ne ostavši određeno vrijeme.

U CK Komsomola nisu ga dugo zadržali. Korčagin je bio određen za sekretara Okružkomola u jednom od industrijskih okruga, i već kroz jednu sedmicu poslije toga gradski aktiv organizacije slušao je njegov prvi govor.

U duboku jesen automobil Okružkoma partije, kojim je putovao Korčagin s dva suradnika u jedan od rajona udaljen od grada, stropošta se u jarak i prevrnu se.

Svi bijahu ranjeni. Korčaginu je bilo zgnječeno koljeno desne noge. Kroz nekoliko dana su ga dovezli u kirurški institut Harkova. Liječnički konzilij, poslije pregleda oteklog koljena i rentgentskih snimaka, izjasni se za hitnu operaciju.

Korčagin pristade.

— Onda sutra ujutro — reče na kraju debeli profesor, koji je bio na čelu konzilija i ustade. Za njim izađuše ostali.

Mala svijetla soba za jednog. Besprijeekorna čistoća i specifičan miris bolnice, koji je on odavno zaboravio. Korčagin se obazre oko sebe. Stolić sa stolnjakom bijelim kao snijeg, bijela stoličica i ništa više.

Bolničarka donese večeru.

Pavle odbi. U polusjedećem stavu na krevetu pisao je pisma. Bol u koljenu smetala mu je da misli, nije imao teka.

Kad je završio četvrto pismo vrata na sobi se tiho otvoriše i Korčagin vidje kraj svoga kreveta mladu ženu u bijelom ogrtaču i isto takvoj kapi.

U večernjem sumraku opazi fino ocrtane obrve i velike oči, koje su izgledale crne. U jednoj je ruci držala kožnatu torbu, u drugoj list papira i olovku.

— Ja sam vaš ordinatorski dežurni — reče — danas sam dežurni. Sad ću vas ispitivati i vi, htjeli ne htjeli, morate mi ispričati sve o sebi.

Žena se ljubazno osmjehnu. Osmijeh učini ispitivanje manje neprijatnim. Čitav sat je Korčagin pričao ne samo o sebi, nego i o prababama.

U operacionoj dvorani nalazilo se nekoliko ljudi s gazom preko lica.

Odsjev nikla na kirurškim instrumentima, uzak stol, pod njim ogroman lavor. Kad je Korčagin legao na stol, profesor je završavao pranje ruku. Iza njega su vršili brze pripreme za operaciju. Korčagin se osvrnu. Sestra je redala lancete, kliješta. Ordinatorski Bažanova odvijala je zavoj na nozi.

— Ne gledajte tamo, družice Korčagine, ovo neprijatno utječe na živce — tiho progovori ona.

— O čijim vi to živcima govorite, doktore? — i Korčagin se ironično osmjehnu.

Kroz nekoliko minuta gusta maska mu pokri lice, a profesor reče:

— Ne uzbuđujte se, sad ćemo vam dati kloroform. Dišite duboko, kroz nos, i brojite.

Prigušen glas ispod maske mirno odgovori:

— Dobro. Unaprijed molim za oprostjenje, ako dođe do nepristojnih izraza.

Profesor nije mogao, a da se ne nasmije.

Prve kapljice kloroforma, zagušljiv, odvratni smrad.

Korčagin duboko udahnu i trudeći se da izgovara jasno — poče brojati. Tako je ulazio u prvi čin svoje tragedije.

Artjom podere omot gotovo napola i nekako uzbuđen otvori pismo. Obuhvati pogledom prve redove. preleti preko njih ne odvajajući pogled od toga.

»Artjome! Mi vrlo rijetko pišemo jedan drugome. Jedamput, ponekad dvaput u godini. Zar je važna količina? Pišeš mi, da si s porodicom otputovao iz Šepetovke u Kazatinski depo da bi iščupao žile. Ja razumijem, da su ove žile: zaostala maloposjednička psihologija Steše, njezine porodice i drugo. Prosuditi ljude Stešina tipa je teško, bojim se, da štaviše ni ti to ne ćeš uspjeti. Veliš: »Teško je učiti pod starost«. Ali ovo kod tebe ne ide loše. Ti nisi u pravu što tako tvrdo-korno odbijaš da s proizvodnje odeš za predsjednika gorsovjeta. Borio si se za vlast? Onda je uzmi. Sutra preuzmi gorsovjet i počni posao.

Sad o sebi. Sa mnom se dešava nešto loše. Često sam počeo da ostajem po bolnicama, dvaput su me sjeckli, proliveno je dosta krvi, izgubljeno dosta snage, a još mi nitko nije odgovorio, kad će tome da bude kraj.

Odvojio sam se od posla, našao sam sebi novu profesiju »bolesnika«, podnosim bezbroj patnji, i kao rezultat svega ovoga — paraliza u koljenu desne noge, nekoliko šavova na tijelu i najzad posljednji liječnički nalaz: prije sedam godina zadobio sam udarac u kičmu, a sada mi kažu, da me ovaj udarac može skupo stajati. Gotov sam da sve podnesem, samo da se vratim na rad.

Za mene nema ništa strašnije u životu nego da se odvojim od rada. Na to štaviše ne mogu ni da pomislím. Eto zašto pristajem na sve, ali poboljšanja nema, a oblaci su sve gušći. Poslije prve operacije, tek što sam prohodao, vratio sam se na rad, ali su me ubrzo vratili natrag. Sada sam dobio kartu za sanatorij »Majnak« u Eupatoriji. Sutra putujem. Ništa zato, Artjome, ta mene je teško otjerati u grob. Imam života za trojicu. Još ćemo mi raditi, braco. Čuvaj zdravlje, ne diži po deset pudova. Partiju poslije skupo stoji oporavak. Godine nam daju iskustvo, učenje — znanje, a sve ovo ne radi toga da bismo gostovali po bolnicama. Stežem ti ruku

Pavle Korčagin.«

Dok je Artjom mršteći svoje guste obrve čitao bravovo pismo Pavle se u bolnici opraštao s Bažanovom. Pružajući mu ruku ona ga upita:

— Sutra putujete na Krim? Gdje ćete provesti današnji dan?

Korčagin odgovori:

— Sada će doći drugarica Rotkina. Današnji dan i noć provest ću u njezinoj porodici, a ujutro će me ona otpratiti na stanicu.

Bažanova je poznavala Doru, koja je često dolazila Pavlu.

— Sjećate li se, družo Korčagine, našeg razgovora o tome, da ćete se prije odlaska vidjeti s mojim ocem. Ja sam mu detaljno pričala o vašem zdravlju. Željela bih, da vas on pregleda. To možemo da učinimo večeras.

Korčagin odmah pristade. Iste večeri Irina Vasiljevna uvede Pavla u prostrani kabinet svoga oca.

Čuveni kirurg u prisustvu svoje kćeri pažljivo pregleda Korčagina. Irina je donijela iz klinike rentgenske snimke i sve analize. Pavle nije mogao da ne opazi iznenadno bljedilo na licu Irine Vasiljevne poslije opširnog očevo izlaganja, koje je iznio na latinskom. Korčagin je promatrao veliku ćelavu glavu profesorovu, pokušavao je da nešto pročita u njegovim pronicljivim očima, ali je Bažanov bio nedokučiv.

Kada se Pavle obukao, Bažanov se učtivo oprusti s njim; išao je na neku sjednicu i poručio kćeri, da kaže njegov nalaz.

U sobi Irine Vasiljevne, koja je namještena vrlo ukusno, Korčagin prileže na divan očekujući da Bažanova progovori. Ali ona nije znala kako da počne, šta da kaže; bilo joj je veoma teško. Otac joj je rekao, da medicina za sada nema sredstava, koja bi mogla da zaustave ubitačno djelovanje zapaljenja, koje se vrši u Korčaginovu organizmu. On je bio protiv kirurških intervencija. »Ovog mladog čovjeka očekuje tragedija paralize, a mi smo nemoćni da je spriječimo.«

Kao liječnik i prijatelj ona nije mogla da kaže sve i opreznim izrazima kazala je Korčaginu samo mali dio istine.

— Ja sam uvjerena, družo Korčagine, da će Eupatorijska Blata učiniti preokret i vi ćete se moći s jeseni vratiti na rad.

Govoreći ovo zaboravila je, da je sve vrijeme gledaju dva oštra oka.

— Iz vaših riječi, tačnije, iz svega ovoga što vi ne iskazujete do kraja, ja vidim svu ozbiljnost situacije.

Sjećate li se, ja sam vas uvijek molio, da sa mnom govorite otvoreno. Od mene ne treba ništa da krijete. Ja ne ću pasti u nesvijest i ne ću se ubiti. Ali ja bih rado znao, šta me očekuje u budućnosti — reče Pavle.

Bažanova uzvratila šalom.

Tako Pavle te večeri ne saznade istinu o svojoj sutrašnjici. Kad su se opraštali, Bažanova tiho reče:

— Ne zaboravljajte na moje prijateljstvo družice Korčagine. U vašem životu je moguće sve. Ako vam bude potrebna moja pomoć ili savjet — pišite mi. Ja ću učiniti sve što je moguće.

Ona je gledala kroz prozor kako se visoka prilika u kožnatom kaputu, teško se podupirući o štap kreće od ulaza prema kočiji.

Opet Eupatorija. Južna vrućina. Bučni, preplanuli ljudi sa zlatom izvezenim tatarskim kapicama. Automobil za deset minuta dovozi putnike do dvokatne zgrade sanatorija »Majnak« od sivog krečnjaka.

Dežurni liječnik raspoređuje putnike po sobama.

— Po čijoj uputi dolazite, družice? — upita on Korčagina zastajući prema sobi broj 11.

— CKKPB-U.¹

— Onda ćemo vas smjestiti ovdje zajedno s drugom Ebnerom. On je Nijemac i molio je, da mu damo za sobnog druga Rusa — objasni mu liječnik i pokuca na vrata. Iz sobe se začu odgovor na nesigurnom ruskom jeziku:

— Uđite.

---

¹ Centralni komitet Komunističke partije Ukrajine.

U sobi Korčagin ostavi svoj kovčeg i okrene se plavokosom muškarcu lijepih, živih, plavih očiju, koji je ležao na krevetu. Nijemac ga dočeka dobroćudnim osmijehom.

— Gut Morgen, Genossen, Ja sam htio reći, zdravo — popravi se on i pruži Pavlu blijedu ruku s dugačkim prstima. Poslije nekoliko minuta Pavle je sjedio pokraj njegova kreveta i između njih se vodio živ razgovor na onom »međunarodnom« jeziku gdje riječi igraju pomoćnu ulogu, a nerazumljivu rečenicu dopunjuje dosjetka, gestikulacija, mimika — uopće sva sredstva nepisanog esperanta. Pavle je već znao, da je Ebner njemački radnik.

Za vrijeme hamburškog ustanka godine 1923. Ebner je dobio metak u bedro, i, eto, sada se stara rana otvorila i bacila ga u postelju. Iako je patio, držao se vedro i time je odmah stekao Pavlovo poštovanje.

Korčagin nije ni sanjao, da će dobiti boljeg susjeda. Ovaj ne će pričati o svojim bolestima od jutra do mraka i ne će kukati. Naprotiv, s njim će zaboraviti i svoje nevolje.

»Žalosno je samo što ja ne znam ni da beknem njemački« — pomisli on.

U uglu vrta nekoliko ljuljački, stol od bambusove trske, dvojica kolica. Ovdje su poslije liječničkih procedura provodila cijeli dan petorica, koje su bolesnici prozvali »Ispolkom Kominterna.«

U kolicima se u poluležećem stavu, nalazio Ebner. U drugim — Korčagin, kome je zabranjeno da hoda.

troje ostalih su: Estonac Vajman — krupan radnik Narkontorga Krimске republike, Marta Laurin — Letonka, mlada žena, smeđih očiju, slična osamnaestgodišnjoj djevojci, i Ledenjov — visoka junačina sa sjedinom na sljepočicama, Sibirac. Zaista, ovdje je bilo pet narodnosti: Nijemac, Estonac, Letonka, Rus i Ukrajinac. Marta i Vajman su govorili njemački i Ebner ih je koristio kao tumače. Pavla i Ebnera sprijateljila je zajednička soba, Martu i Vajmana zbližilo je s Ebnerom znanje jezika, a Ledenjova s Korčaginom — šah.

Prije dolaska Inocentija Pavlovića Korčagin je bio šahovski »prvak« u sanatoriju. On je oteo ovaj naziv Vajmanu poslije uporne borbe za prvenstvo. Vajman je bio pobijeden i to je izvelo flegmatičnog Estonca iz ravnoteže. Dugo nije mogao da oprostí Korčaginu svoj poraz. Ali se ubrzo u sanatoriju pojavio visok starac, neobično mladenačkog izgleda za svojih pedeset godina, i predložio Korčaginu da odigraju partiju. Korčagin, ne pomišljajući na opasnost, otvori mirno kraljičnim gambitom na koji Ledenjov odgovori otvaranjem centralnih piona. Budući »prvak«, Pavle je morao da igra sa svakim novodošlim šahistom. Mnogo se ljudi okupljalo da gledaju ove partije. Već poslije devetog poteza Korčagin primijeti, da ga sistematski pritiskuju nastupajući pionj Ledenjova. Korčagin shvati, da se pred njim nalazi opasan protivnik: bilo je pogrešno, što je Pavle u početku podcijenio protivnika.

Poslije trosatne borbe, kraj svih napora, svih naprezanja, Pavle je bio primoran da se preda. Prije svih ostalih uvidio je, da je izgubio. Pogledao je svoga partnera. Ledenjov se osmjehnu očinski dobrodušno. Jasno je, da je on također vidio njegov poraz. Estonac, s uz-

buđenjem i neprikrivenom željom da Korčagin izgubi, još ništa nije zapažao.

— Ja se uvijek držim do posljednjeg piona — reče Pavle, i Ledenjov s odobravanjem kimnu glavom kao odgovor na ovu samo njemu razumljivu rečenicu.

Korčagin je s Inokentijem Pavlovićem kroz pet dana odigrao deset partija od njih je izgubio sedam, dobio dvije i jednu remizirao.

Vajman je likovao:

— E, hvala, družo Ledenjove! Kako ste ga izlupali! Tako mu i treba. Nas, stare šahiste, sve je udesio, ali je i sam na starca naletio. Ha, ha, ha...!

— Šta je, je li neprijatno izgubiti? — peckao je on svog pobijeđenog pobjednika.

Korčagin je izgubio zvanje »prvaka«, ali je, umjesto ove nevažne počasti, našao u Inokentiju Pavloviću čovjeka, koji mu je kasnije postao drag i blizak. Korčaginov poraz na šahovskom polju nije bio slučajan. On je shvatio samo površnu strategiju šahovske igre, šahista je izgubio pred majstorom koji je znao sve tajne ove igre.

Korčagin i Ledenjov imali su jedan zajednički datum: Korčagin se rodio one godine, kad je Ledenjov stupio u Partiju. Obojica su bili tipični predstavnici mlade i stare boljševičke garde. Jedan je imao veliko životno i političko iskustvo, godine ilegalnog rada, carskih tamnica, zatim veliki državnički rad; drugi — vatrenu mladost i svega osam godina borbe, koje su bile u stanju da istroše jedan život. I obojica su — i starac i mladić — imali vatrena srca i upropašćeno zdravlje.

Uvečer je soba Ebnera i Korčagina — klub. Odavde su izlazile sve političke novosti. Uvečer bi u sobi broj

11 bilo bučno. Obično je Vajman pokušavao da ispriča, koji mastan vic, koje je on mnogo volio, ali bi onda dospio pod unakrsnu vatru Marte i Korčagina. Marta je znala da ga presiječe finim i zajedljivim podsmijehom, a kad ovo nije pomagalo, miješao se Korčagin.

— Vajmane, što ne bih pitao? Možda nam se tvoja »duhovitost« ne sviđa mnogo...

— Ja uopće ne razumijem kako se to kod tebe slaže... — nemarnim bi tonom počeo Korčagin.

Vajman bi napucao mesnatu usnu i njegove su uske oči podsmjehujući šaljivo prelazile preko lica.

— Morat ćemo da zavedemo inspekturu morala pri Glavpolitprosvjetu i da preporučimo Korčagina za najstarijeg inspektora. Ja još razumijem Martu, kod nje je profesionalna ženska opozicija, ali Korčagin hoće da se predstavi kao nevini dječak, nešto kao komsomolsko mladunče... I, pri tom, uopće ne volim kada pilići uče kokoš.

Poslije ovakve uzbudljive prepirke o komunističkoj etici pitanje masnih viceva bilo je izneseno na principijelno razmatranje. Marta je prevela Ebneru točke gledišta.

— Erotiče anegdota — to nije vrlo dobra, ja solidaran sa Pavluša — izjavio je Adam.

Vajman je morao da odustane. On se šalio kako je mogao, ali nije više pričao viceva.

Martu je Korčagin smatrao za komsomolku. Naoko joj dao devetnaest godina. Kako se začudio kada je jednom u razgovoru s njom saznao, da je ona član Partije od sedamnaeste godine, da ima trideset jednu i da je bila jedan od najaktivnijih članova letonske Kompartije. Osamnaeste godine su je bijeli osudili na smrt

strijeljanjem, a zatim ju je sovjetska vlada, zajedno s ostalim drugovima, oslobodila putem zamjene. Sada je radila u »Pravdi« i istovremeno završavala Vuz.¹ Pavle nije primjetio kako je počelo njihovo zbliženje, ali se mala Letonka, koja je često dolazila, nije razdvajala od »petorke«.

Ilegalac Eglit, također Letonac, lukavo se šalio s njom:

— Martočka, a kako jadni Ozol u Moskvi? Ne ide tako!

Ujutru je, na minutu prije zvona, u sanatoriju glasno kukurikao pijetao. Ebner ga je idealno imitirao. Svi naponi personala da nađu pijetla, koji se na neki nepoznati način uvukao u sanatorij, nisu imali uspjeha. To je Ebneru činilo veliko zadovoljstvo.

Krajem mjeseca Korčagin osjeti, da mu je loše. Liječnici ga strpaše u postelju. Ebnera ovo veoma ožalosti. On je zavolio ovog mladog boljševika, koji se nikad nije žalio, punog životne radosti i vatrene energije, i koji je tako rano izgubio zdravlje.

Kad je Marta ispričala Ebneru, da liječnici proriču Korčaginu tragičnu budućnost — Adam se uznemiri.

Do samog odlaska iz sanatorija Korčaginu nisu dopustili da se kreće.

Pavle je uspijevao da sakrije svoje patnje od drugih: jedino ih je Marta zapažala zbog neobičnog bljedila njegova lica. Sedmicu dana prije polaska Pavle dobi od Ukrajinskog CK pismo u kome su mu javljali, da mu se odsustvo produžuje na dva mjeseca i da je, prema sanatorijskom nalazu, njegovo vraćanje na posao pri

---

¹ Vuz — viša škola (sveučilište).

sadašnjem stanju zdravlja nemoguće. Uz pismo su mu poslali novac.

Pavle je primio ovaj prvi udarac kao što je nekad primao udarce Žuhraja, kada ga je učio boksu: tada je također padao, ali se odmah dizao.

Iznenada stiže pismo od majke. Starica je pisala, da nedaleko od Eupatorije, u pristanišnom gradu, živi njezina stara prijateljica Albina Kjucam, s kojom se majka nije vidjela već petnaest godina, i ona moli sina, da ode do nje. Ovo slučajno pismo odigralo je veliku ulogu u Pavlovu životu. Poslije jedne sedmice drugovi iz sanatorija toplo ispratiše Korčagina na pristanište. Na rastanku ga Ebner snažno zagrl i poljubi kao brata. Marta je nestala i Pavle otputova ne pozdravivši se s njom.

Sutra ujutru fijaker, koji je dovezao Korčagina s pristaništa približi se kućici s malim vrtom i Korčagin posla svog pratioca da pita da li tu stanuju Kjucamovi.

Porodica Kjucam imala je pet članova: Albina Kjucam — majka, starija puna žena, teška sumorna pogleda crnih očiju i s tragovima nekadašnje ljepote na starom licu — njezine dvije kćeri Ljolja i Taja, mali Ljoljin sinčić i stari Kjucam, neprijatan debeljko sličan vepru.

Starac je služio u kooperativu; mlada kći Taja bila je obična radnica; starija, Ljolja, nekadašnja mehaničarka, nedavno se razišla sa svojim mužem, pijanicom i probisvijetom; ona je bila nezaposlena. Dane je provodila kod kuće, negovala sinčića, pomagala majci u domaćim poslovima.

Osim kćerki, imali su i sina Žorža. Ali je on sada bio u Lenjingradu.

Porodica Kjucam srdačno primi Korčagina. Samo je starac odmjerio gosta neprijatnim, opreznim pogledom.

Korčagin je strpljivo pričao Albini sve što je znao iz porodične kronike Korčaginovih, nuzgred se i sam raspitivao o njezinu životu.

Ljolja je imala dvadeset i dvije godine. Podšišana, priprosta, smeđa, široka, otvorena lica, odmah se prijateljila s Pavlom i upućivala ga vrlo rado u sve porodične tajne. Od nje je Korčagin saznao, da je starac despotski grubo pritegao cijelu porodicu, da ubija svaku inicijativu i najmanje ispoljavanje volje. Ograničen, uska čela, cjepidlaka, držao je porodicu u vječnom strahu i time je stekao sebi duboko neprijateljstvo djece i duboku mržnju žene, koja je za svih dvadeset pet godina borila protiv njegova despotizma. Kćerke su stalno držale majčinu stranu, i ove neprestane porodične svađe su im trovale život. Tako su prolazili dani ispunjeni beskrajnim, sitnim i krupnim uvredama.

Drugi izrod u porodici bio je Žorž. Prema Ljoljinim pričama to je bio tipični lijenčina, oholica i hvališa, ljubitelj dobra jela i lijepa odijela, a volio je i popiti. Pošto je završio devetgodišnju školu, Žorž, majčin ljubimac, potražio je od nje novaca radi odlaska u prijestolnicu.

— Upisat ću se na univerzu. Neka Ljolja proda svoj prsten, a ti svoje stvari. Meni su potrebni novci, a gdje ćete ih naći — meni je svejedno.

Žorž je dobro znao, da mu majka ništa ne će uskratiti i koristio se time na najbezočniji način. Prema sestrama držao se nemarno, s visine, smatrajući ih nižima od sebe. Sva sredstva, koja je uspjela da izvuče od starca i novac, koji je Taja zarađivala — majka je slala sinu. A ovaj, pošto je tresnuo na ispitu, živio je veselo

kod svoga ujaka, dosađujući majci brzojavima da mu šalje novaca.

Mlađu, Tajū, Korčagin je vidio tek kasno uveče. Majka joj je u hodniku šapatom ispričala, da im je došao gost. Pozdravljajući se s Pavlom ona mu zbu-njeno pruži ruku pocrvenivši do ušiju pred nepoznatim mladićem. Pavle nije pustio odmah njezinu čvrstu ruku na kojoj su se osjećali žuljevi.

Taja je ušla u devetnaestu godinu. Nije bila ljepo-tica, ali njezine velike smeđe oči, tanke obrve mongol-skog tipa, lijepa linija nosa i svježe jogunaste usne — činile su je privlačivom: a njezine mlade jedre grudi ocrtavale su se pod prugastom radničkom bluzom.

Sestre su živjele u dvjema malim sobama. U Tajinoj sobi: uzan željezni krevet, ormar ukrašen raznim sitni-cama, na njemu malo ogledalo, na zidu tridesetak foto-grafija i dopisnica. Na prozoru dvije saksije s crvenim geranijem i otvorenocrvenim lijepim katama. Cicana zavjesa skupljena je plavom vrpcom.

— Taja ne voli da pušta u svoju sobu predstavnike muškog roda, a za vas, vidite, čini izuzetak — šalila se sa sestrom Ljolja. Sutradan uveče porodica je pila čaj u polovini kuće gdje su živjeli starci. Taja je bila u svojoj sobi i iz nje prisluškiivala opći razgovor. Kjucam je hladno miješao šećer i neprijateljski gledao preko naočara na gosta, koji je sjedio prema njemu.

— Ja osuđujem sadašnje porodične zakone — go-vorio je on. — Zaželiš — oženiš se, zaželiš — razvedeš se. Potpuna sloboda.

Starac se zagrcnu i poče da kašlje. Kad se povratio pokazao na Ljolju.

— Eto, sa svojim draganom se vezala — nije pitala za dozvolu; i rastala se također ne pitajući. A sad, izvolite se radovati: hrani nju i nečije dijete. Bezobrazluk!

Ljolja bolno pocrvenje i sakri od Pavla oči pune suza.

— A zar je, po vašem mišljenju, trebalo da živi s tim parazitom? — upita Pavle ne skidajući sa starca svoj pogled, koji je plamsao divljim plamenom.

— Trebalo je da pazi za koga se udaje.

U razgovor se umiješa Albina. Teško suzdržavajući svoje negodovanje, ona poče isprekidano:

— Slušaj, stari, zašto pokrećeš ovakva pitanja pred strancem? Možemo o nečem drugom da govorimo, a ne o tome.

Starac se okrene prema njoj.

— Ja znam šta govorim! Otkad ste mi to počeli stavljati primjedbe?

Te noći Pavle je dugo mislio o porodici Kjućam. Slučajno je dospio ovamo i silom prilika postao učesnik porodične drame. Razmišljao je o tome, kako da pomogne majci i kćerkama da se izvuku iz ovog ropstva. Njegov je lični život usporavao kretanje, pred njim samim su iskršavala neriješena pitanja, i sad mu je teže nego ikada da poduzme odlučne akcije.

Bio je samo jedan izlaz: razdvojiti porodicu — da majka i kćerke odu zauvijek od starca. Ali to nije bilo tako jednostavno. On nije bio u stanju da poduzme ovu porodičnu revoluciju: kroz koji dan je morao otputovati i možda se više nikada ne će sresti s ovim ljudima. Nije li bolje da sve ostavi svom običnom toku i da ne diže prašinu u ovoj niskoj i tijesnoj kući? Ali

mu odvratan starčev lik nije davao mira. Pavle je stvorio nekoliko planova, ali su se svi pokazali kao neostvarivi.

Sutradan je bila nedjelja, i kada se Korčagin vratio iz grada, kod kuće zateče samo Tajua. Ostali su otišli rođacima u goste.

Pavle uđe u njezinu sobu i umoran sjede na stolicu.

— Zašto ne ideš da se prošetáš, rasonodiš? — upita je on.

— Nikuda mi se ne ide — odgovori ona tiho.

On se sjeti svojih noćasnjih planova i odluči da ih provjeri.

Žureći se da ga netko ne bi omeo, on poče otvoreno:

— Slušaj Taja, da govorimo jedno drugom »ti« — šta će nam te kineske ceremonije? Ja ću ubrzo otputovati. Sreo sam se s vama baš u loše vrijeme, kad sam u neprilici, inače bismo stvar drukčije okrenuli. Da je to bilo prije godinu dana mi bismo odavde svi zajedno otputovali. Za takve ruke kao što su tvoje i Ljolinje našao bi se rad! Sa starcem treba prekinuti, on se ne može slomitij nikakvim riječima. Ali se sad ovo ne može učiniti. Ja ni sam ne znam šta će sa mnom biti, eto zato sam, tako reći, nemoćan. Šta da se radi sada? Ja ću pokušati da se vratim na rad. Liječnici su napisali svašta o meni, i drugovi me tjeraju da se liječim do beskonačnosti. Ali to ćemo preokrenuti. Ja ću pisati majci i mi ćemo vidjeti kako će se svršiti taj sos. Ja vas ipak ne ću ostaviti. Samo, evo šta, Tanjuša: vaš život, a tvojoj posebice, mora se posve preokrenuti. Imaš li ti za to snage i želje?

Taja je podigla spuštenu glavu i tiho odgovorila:

— Želju imam, a snage — ne znam.

Ova neodlučnost u odgovoru bila je jasna Korčaginiu.

— Ne smeta, Tanjuša! To ćemo urediti, samo kad imaš želju. A reci: da li te porodica mnogo veže?

Taja, iznenađena, ne odgovori odmah.

— Meni je žao majke — reče ona najzad. — Otac ju je cijelog života mučio, sad joj Žorka sve izvlači, a veoma je žalim... iako me ne voli kao Žorku.

Mnogo su oni toga dana govorili i, nešto prije dolaska ostalih, Pavle joj reče u šali:

— Čudno da te starac nije natjerao da se udaš za nekog?

Taja uplašeno odmahnu rukom.

— Ja se ne ću udavati. Ja sam se Ljolje nagledala. Nipošto se ne ću udavati.

Pavle se osmjehnu.

— Znači, zarekla si se za cijeli život? A ako naleti neki zgodan momak, jednom riječju, dobar momčić — kako ćeš onda?

— Ne ću! Svi su oni dobri dok se vrte pod prozorima.

Pavle joj drugarski stavi ruku na rame.

— Dobro. Može se dobro i bez muža proživjeti. Samo si ti suviše neljubazna prema mladićima. Dobro je što ne sumnjaš u moje ženidbene namjere. Inače bi došlo do batina — i on prijateljski prevuče svojim hladnim dlanom preko ruke zbunjene djevojke.

— Takvi kao ti traže sebi drukčije žene. Šta ćemo im mi? — reče ona tiho.

Poslije nekoliko dana vlak je nosio Korčagina u Har-
kov. Na stanicu su ga pratile Taja, Ljolja i Albina sa

svojom sestrom Rozom. Na rastanku Albina dobi od njega riječ da ne će zaboraviti djevojke i da će im pomoći da se izvuku iz jame. Oprostili su se od njega kao od rođaka, a u Tajinim očima blistale su suze. Dugo je vidio kroz prozor bijelu maramicu u Ljoljinim rukama i prugastu Tajinu bluzu.

U Harkovu je odsjeo kod svoga prijatelja Petje Novikova ne želeći da uznemirava Doru. Odmorio se i pošao u CK. Sačekao je Akima, i kad su ostali sami, zamolio ga da ga odmah pošalju na rad. Akim odrečno zavrti glavom.

— To ne možemo učiniti, Pavle! Mi imamo odluku liječničke komisije i CK partije gdje je zapisano: »Zbog teškog zdravstvenog stanja uputiti ga u neuropatološki institut radi liječenja, ne dopustiti mu povratak na rad!«

— Šta sve oni ne će napisati, Akime! Molim te, daj mi mogućnost da radim! Ovo vrznanje po klinikama je nekorisno.

Akim je odbio.

— Mi ne možemo kršiti odluke. Razumij, Pavluša, da je ovo za tebe bolje.

Ali je Korčagin tako vatreno navaljivao, da mu se Akim nije mogao oduprijeti i najzad pristade.

Sutradan je Korčagin već radio u tajnom odjelu sekretarijata CK. Njemu se činilo, da je dovoljno da počne s radom, pa će mu se vratiti izgubljena snaga. Ali je još prvog dana uvidio da se prevario. Sjedio je u svom odjelu bez odmora, po osam sati bez jela, jer se pokazalo, da nema snage da se spušta s trećeg kata na doručak i ručak u obližnju kuhinju: često mu je trnula čas ruka, čas noga. Ponekad nije mogao da pokrene čitavo tijelo i osjećao je temperaturu. Kada je

trebalo da ide na posao, on odjednom nije imao snage da ustane s postelje. Kad bi ga to prošlo, on bi s očajanjem uvidio, da je zakasnio čitav sat. Na kraju krajeva su ga opomenuli zbog ovih zakašnjenja i on je shvatio, da je to početak onog najstrašnijeg u njegovu životu — napuštanje rada.

Akim mu je još dvaput pomogao — premještao ga na drugi posao, ali se dogodilo neizbježno: idućeg mjeseca Pavle pade u postelju. Tada se sjeti riječi Bažanove na rastanku i napiše joj pismo. Ona dođe istoga dana i od nje on saznade najglavnije — da ne mora ležati na klinici.

— Znači, meni je tako dobro, da nije potrebno ni da se liječim — pokuša on da se našali, ali mu šala nije uspjela. Čim mu se snaga djelomično povratila — Pavle se opet pojavi u CK, ali je ovoga puta Akim bio neumoljiv. Na njegov kategorički prijedlog, da leži u klinici Korčagin mračno odgovori:

— Ne ću ići nikuda. To ne će ništa koristiti. To sam saznao iz mjerodavnih izvora. Meni ostaje jedno — da dobijem penziju i da podnesem ostavku. Ali to vam ne će uspjeti. Ne možete vi mene odvojiti od posla. Ja imam svega dvadeset četiri godine i ja ne mogu da završim svoj život s radničkom invalidskom knjižicom, da se vučem po lječilištima, svijestan da to ničemu ne koristi. Vi mi morate dati posao koji odgovara mojim uslovima. Ja mogu da radim kod kuće ili da živim negdje u nadležstvu... Samo ne kao pisar, koji stavlja brojeve na akte. Rad mora da pruži mome srcu nešto što bi činilo da ne osjećam da sam po strani.

Pavlov je glas zvučao sve uzbuđenije i jače.

Akim je shvatio kakva osjećanja pokreću još do nedavno vatrenog mladića. On je shvatio Pavlovu tragediju, znao je da je za Korčagina, koji je dao cijeli svoj kratki život Partiji, odvajanje od borbe i prijelaz u duboku pozadinu bilo užasno, i on odluči da učini nešto je u njegovoj moći.

— Dobro, Pavle, budi miran. Sutra imamo sastanak. Ja ću govoriti o tebi. Dajem ti riječ da ću sve učiniti.

Korčagin se teško podiže i pruži mu ruku.

— Zar ti možeš i pomisliti, Akime, da će me život otjerati u kut i spljeskati me kao pogačicu? Dok u meni kuca srce — i on silom pritisnu Akimovu ruku na svoje grudi i Akim jasno osjeti tupe, brze udarce — dok kuca, mené od Partije ne može nitko da odvoji. Iz stroja će me izbaciti samo smrt. Zapamti ovo, bratac.

Akim je šutio. On je znao, da ovo nisu bile briljantne riječi, već krik teško ranjenog borca. On je razumio, da ovakvi ljudi ne mogu da govore i da osjećaju drukčije.

Poslije dva dana Akim javi Pavlu, da mu se daje mogućnost da se primi odgovornog posla u redakciji centralnog organa, ali zato treba probati, da li se on može iskoristiti na literarnom polju. U redakcionom kolegiju Pavla dočekaše predusretljivo. Zamjenik redaktora, stari ilegalac, član Prezidija CK Ukrajine, postavi mu nekoliko pitanja:

— Vaša školska sprema, druže?

— Tri godine osnovne škole.

— U partijsko-političkim školama niste bili?

— Nisam.

— Pa dešava se, da se i bez toga izgradi dobar novinar. O vama nam je govorio drug Akim. Mi vam

možemo dati posao, koji ne morate ovdje raditi, već možete kod kuće i uopće možemo vam stvoriti pogodne uslove. Ali je za ovaj posao potrebno, ipak veliko znanje. Naročito na području literature i jezika.

Sve je ovo obećavalo Pavlu poraz. U razgovoru od pola sata pokazalo se, da nema dovoljna znanja, a u članku, koji je on napisao, žena je podvukla crvenom olovkom više od trideset stilskih nepravilnosti i dosta ortografskih griješaka.

— Druže Korčagine, vi ste veoma daroviti. Poslije dubljeg izgrađivanja možete postati književnik, ali sada pišete nepismeno. Iz članka se vidi, da ne poznajete ruski jezik. Nije ni čudo, vi niste imali vremena da učite. Ali vas, nažalost, ne možemo iskoristiti. Ali još jednom ponavljam: vi imate dara. Ako bi se vaš članak obradio bez mijenjanja sadržine — on bi bio izvanredan. A nama su potrebni ljudi, koji znaju da obrađuju tuđe članke.

Korčagin ustade podupirući se štapom. Desna obrva mu je nervozno podrhtavala.

— Pa ja se slažem s vama. Kakav sam ja književnik? Bio sam dobar ložač, priličan monter. Znao sam dobro da jašim, da podstrekavam komsu, ali na vašoj fronti nisam podesan borac.

Oprosti se i izađe.

Na zavijutku u hodniku umalo ne pade. Prihvatila ga je neka žena s kožnatom torbom.

— Što vam je, druže? Što ste tako blijedi?

Korčaginu je bilo potrebno nekoliko sekundi da dođe k sebi. Zatim lagano skloni ženu i pođe poštapajući se.

Od toga dana Korčaginov život pođe nizbrdo. O radu nije moglo biti ni riječi. Sve je češće provodio dane u krevetu. CK ga je oslobodio rada i molio Glavsocstrah¹ da mu odredi penziju. Dali su mu penziju zajedno s invalidskom radnom knjižicom. CK mu dade novaca i izdade mu isprave s pravom odlaska kamo god želi. Dobio je pismo od Marte. Zvala ga je u goste i da se odmori. Pavle se i bez toga spremao da otputuje u Moskvu, s nejasnom nadom, da će naći sreću u Sve-saveznom CK, t. p. da će naći posao za koji nije potrebno kretanje. Ali su mu u Moskvi također predložili da se liječi, obećali da će ga smjestiti u dobro lječilište. On je ovo odbio.

Neprimjetno je prošlo devetnaest dana, koje je proživio u stanu kod Marte i njezine prijateljice Nadje Peterson. Preko cijelog dana ostajao je sam. Marta i Nadja odlazile su ujutro, a dolazile uvečer. Pavle je neprekidno čitao. Marta je imala mnogo knjiga, a uvečer su dolazile prijateljice i poneki prijatelj.

Iz pristanišnog grada stizala su pisma. Porodica Kjucam zvala ga je k sebi. Život je stegao svoj čvrsti čvor. Tamo su očekivali njegovu pomoć.

Jednog jutra Korčagin nestade iz tihog stana u Gusjatnjikovoj ulici. Vlak ga je brzo nosio na jug prema moru, odvozeći ga iz vlažne, kišne jeseni prema toplim obalama južnog Krima. On je pratio pogledom kako pored njega promiču stupovi. Čvrsto su bile sastavljene obrve i u njegovim se tamnim očima pritajila upornost.

---

¹ Glavno socijalno osiguranje.

OSMA GLAVA

Dolje, kraj nagomilanog u neredu kamenja, talasa se more. Miluje lice suh morski vjetar, »pomorac«, koji dolazi ovamo iz daleke Turske. U polomljenom luku usađeno je pristanište u obalu, ograđeno od mora armirano-betonskim molom. Planinska kosa silazi svojim ograncima u more. I daleko gore, na brdu, skupile su se kao igračke bijele kućice gradskih predgrađa.

U starom parku iza grada je tiho. Zarasle su u travu davno nečišćene staze, i lagano pada na njih žuto klenovo lišće, koje je umrtvila jesen.

Korčagina je dovezao ovamo iz grada starac-kočijaš Perzijanac, i skidajući čudnog putnika, ne uzdrža se — reče:

— Zašto si došao? Gospođica ovdje nema, kazališta nema. Samo se šakal šeta... Ne razumijem što ćeš raditi. Hajdemo natrag, gospođine družel!

Korčagin mu plati i starac ode.

U parku nigdje nikoga. Pavle nađe klupu na morskoj obali, sjede i okrene lice sunčanim zracima, koji već nisu bili topli. On je došao ovamo, u ovu tišinu, da bi razmislio o novim zbivanjima u svome životu i da bi razmislio šta da radi s tim životom. Bilo je već vrijeme da izvrši krajnji obračun i da donese odluku.

Od njegova drugog dolaska ovamo nesuglasice u porodici Kjudam zaoštrile su se do skrajnosti. Kad je starac saznao o njegovu dolasku razbijesnio se i digao nevjerojatnu buku. Korčaginiu je samo po sebi palo u dio da rukovodi otporom. Starac je neočekivano naišao na energičan otpor od strane kćeri i žene, i od prvog dana drugog Korčaginova dolaska kuća se podijelila na dva dijela, koji su se neprijateljski i s mržnjom držali jedan prema drugom. Hodnik koji je vodio u onaj dio kuće, koji je pripadao starcima bio je zabijen daskama, a jedna od pobočnih sobica data je Korčaginiu kao stanaru. Novac za stan dao je starcu unaprijed, i on štaviše, kao da je ubrzo bio umiren time što mu kćerke, koje su se odvojile od njega, ne će tražiti sredstava za život. Albina je iz diplomatskih razloga ostala da živi u starčevoj polovini kuće. Starac nije zavirivao kod mladih ne želeći da se sretne s mrskim čovjekom, ali je zato u dvorištu uvijek dahtao kao lokomotiva pokazujući, da je on ovdje gospodar. Starac je prije služenja u kooperativu znao dva zanata — obućarski i drvodjelski, i u slobodno vrijeme radio uzgred, uredivši radionicu u šupi. Ubrzo, da bi dosadio stanaru, prenese svoju radionicu pod sam njegov prozor. Bijesno je zabijao čavle i uživao. On je dobro znao, da smeta Korčaginiu pri čitanju.

— Pričekaj, ja ću te istisnuti odavde... — mrmljao je sebi pod nos.

Daleko, skoro na horizontu, kao crni oblačić širio se trag dima s parobroda. Jato galebova se bacalo u more, parajući uši svojim krikovima.

Korčagin obuhvati glavu rukama i teško se zamisli. Pred očima mu je proletio cijeli njegov život od dje-

tinstva pa do posljednjih dana. Da li je lijepo ili loše proživio svoje dvadeset četiri godine? Pretresao je, sjećajući se godine za godinom, provjeravao svoj život kao nepristrani sudac i s dubokim je zadovoljstvom odlučio da nije tako loše proživio život. Ali je bilo dosta i grijehaka, koje je učinio iz gluposti, zbog mladosti, a prije svega iz neznanja. Što je najvažnije, nije prespavao vatrene dane, našao je svoje mjesto u čeličnoj borbi za vlast, i na crvenoj zastavi revolucije ima i nekoliko kapi njegove krvi.

Rad nije prekidao dokle god je imao snage. Sada, shrvan, ne može držati frontu, i njemu su preostale samo — pozadinske bolnice. Sjećao se: kada su tekle lavine pod Varšavom, tane pokosi jednog borca i on se sruši na zemlju, pod noge svog konja. Drugovi uskoro previše ranjenika, dadoše ga bolničarima i poletješe dalje da gone neprijatelja. Eskadron nije zaustavio svoj juriš zbog gubitka jednog borca. U borbi za veliku stvar tako je bilo i tako mora biti. Istina, bilo je izuzetaka. Vidio je on i mitraljesce bez nogu na ručnim nosilima. To su bili za neprijatelja strašni ljudi, njihovi su mitraljezi nosili smrt, uništenje. Zbog željezne izdržljivosti i sigurnog oka postali su ponos pukova. Ali takovi su bili rijetkost. Kako da postupi sada, poslije sloma, kada nema nade da se vrati na rad? Ta, Bažanova mu je priznala, da ga u budućnosti očekuje nešto još užasnije. Pa šta da radi? Kao strašan, crni ponor stajalo je pred njim ovo neriješeno pitanje.

Zašto da živi kad je već izgubio najdraže — sposobnost za borbu. Čime da opravda svoj život sada i u beznadnoj budućnosti? Čime da ga ispuni? Jednostavno da jede, da pije i da diše? Da gleda kao nemoćan svje-

dok kako mu se drugovi u borbi probijaju naprijed? Da postane teret za svoj odred? Možda da uništi tijelo koje ga je izdalo? Kuršum u srce — pa kraj! Znao si lijepo da živiš, treba da znaš na vrijeme i da svršiš. Tko će da osudi borca, koji ne želi da živi u agoniji?

Njegova ruka napipa u džepu pljosnato tijelo browninga, prsti naviknuti pokretom uhvatiše držak. Lagano je izvukao revolver.

— Tko bi mogao pomisliti, da ćeš doživjeti takav dan?

Cijev mu je prezrivo pogledala u oči. Pavle stavi revolver na koljeno i ljutito opsova.

— Sve je to knjiški heroizam, bratac! Svaka budala zna da se ubije i u svako vrijeme. To je najbjedniji i najlakši izlaz iz situacije. Teško ti je da živiš — ubij se! A da li si pokušao da pobijediš takav život? Jesi li sve učinio, da se izvučeš iz željeznog obruča? A jesi li zaboravio kako smo sedamnaest puta na dan jurišali na Novgorod Volinsk i zauzeli ga usprkos svemu? Sakrij revolver i da nikom nikad o tome nisi pričao! Nauči se da živiš i onda, kad ti život postane nepodnošljiv. Učini ga korisnim.

Ustade i pođe putem. Naiđe neki gorštak i poveze ga na svojim kolima u grad. I tamo na jednom raskršću kupi mjesni list. U njemu se saopćavalo o zboru gradskog partkolektiva u klubu Demjana Bjednog. Pavle se vrati kući duboko u noć. U aktivu je držao, i sam ne znajući, svoj posljednji govor na velikom skupu.

Taja nije spavala. Zahvatio ju je nemir zbog duge Korčaginove odsutnosti. Šta je s njim? Gdje li je on?

Nešto surovo i hladno ugledala je danas u njegovim očima prije uvijek tako živim; on je malo pričao o sebi, ali je osjećala, da on preživljuje neku nesreću.

Sat u majčinoj polovini kuće otkucavao je dva, kad kapija lupnu, i ona ogrnuvši kaputić pođe da otvori vrata. Ljolja je spavala u svojoj sobi i mrmljala nešto u snu.

— A ja sam se već zabrinula za tebe — sva radosna što je došao, prošapta Taja, kada Korčagin uđe u hodnik.

— Ništa se sa mnom ne će dogoditi, ako ne umrem, Tajuša. Šta je, Ljolja spava? A znaš, meni se nimalo ne spava! Hoću da ti ispričam nešto o današnjem danu. Hajdemo k tebi, inače ćemo probuditi Ljolju — šapatom progovori on.

Taja se kolebala. Kako će ona razgovarati s njim noću? A ako o tome sazna majka šta će o njoj pomisliti? Ali mu o tome ne treba reći, ta on će se uvrijediti. O čemu on hoće da razgovaraju? Dok je sve to razmišljala, već je išla prema svojoj sobi.

— Evo u čemu je stvar, Tajo — poče Pavle prigušenim glasom kad u mračnoj sobi sjedoše jedno prema drugome tako blizu, da ona osjeti njegov dah. — Život se tako okreće, da je i meni, štaviše, pomalo čudno. Ja sam sve ove dane loše proživio. Bilo mi je nejasno kako da živim dalje. Nikada u mome životu nije bilo tako mračno kao ovih dana. Ali sam danas sazvao sjednicu »politbiroa« i donio odluku od velike važnosti. Ne čudi se što te u to upućujem.

On joj ispriča sve što je proživio posljednjih mjeseci i mnogo od onoga o čemu je razmišljao u parku iza grada.

— Takva je situacija. Prelazim na glavno. Gužva u porodici tek počinje. Odavde treba izaći na svjež zrak, što dalje od ovog gnijezda. Treba nanovo započeti život. Kad sam već ušao u ovu borbu, vodit ću je do kraja. I moj i tvoj lični život sada je bez radosti. Ja sam odlučio da stvorim od njega požar. Razumiješ li šta to znači? Ti ćeš postati moja drugarica, žena?

Taja ga je do toga momenta slušala s dubokim uzbuđenjem. Kod posljednje riječi ona uzdrhta od iznenađenja.

— Ja danas ne tražim od tebe odgovor, Tajo. Ti o svemu dobro razmisli. Tebi je neshvatljivo kako ti ja govorim o svim tim stvarima bez udvaranja. Sve te fraze nikome nisu potrebne, ja ti dajem ruku, djevojko, evo je. Ako ovog puta povjeruješ, ne ćeš se prevariti. Ja imam dosta onoga, što je tebi potrebno, i obrnuto. Ja sam već odlučio: naš savez se zaključuje dotle, dok se ti ne razviješ u našeg pravog čovjeka, a ja ću to učiniti, u protivnom ne vrijedim ni pet para. Do tada ne treba da raskinemo savez. A kada se razviješ — slobodna si od svih obaveza. Tko zna, možda ću i fizički postati sasvim ruina, i znaj da i u tom slučaju ne ću vezati tvoj život.

Nakon šutnje od nekoliko sekunda, on nastavi toplo i umiljato:

— Sad ti nudim prijateljstvo i ljubav.

On nije ispuštao njezine prste iz svoje ruke i bio je tako miran kao da je ona pristala na njegov prijedlog.

— A ti me ne ćeš ostaviti?

— Riječi, Tajo, nisu dokaz. Tebi ostaje samo jedno: da vjeruješ, da ovakvi kao što sam ja ne izdaju svoje

prijatelje... Samo da oni mene ne izdaju — završi on gorko.

— Ja ti danas ništa ne mogu reći, sve je to tako neočekivano — odgovori ona.

Korčagin ustade.

— Lezi, Tajo, skoro će svanuti.

I ode u svoju sobu. Legne obučen i samo što mu glava pade na jastuk — zaspi.

U Korčaginovoj sobi na stolu pokraj prozora gomile knjiga, koje su donešene iz partijske biblioteke, svežanj listova, nekoliko ispisanih notesa. Krevet domaćina, dvije stolice, a na vratima, koja vode u Tajinu sobu ogromna mapa Kine načičkana crnim i crvenim zastavicama. U Komitetu partije Korčagin se dogovorio, da ga snabdijevaju literaturom iz part-kabineta, osim toga su mu obećali da će mu poslati da mu bude od pomoći upravnik, najveće u gradu, pristanišne biblioteke. Ubrzo je otuda počeo da dobiva čitave gomile knjiga. Ljolja je s čuđenjem gledala kako on od ranog jutra, s malim prekidom o ručku i doručku, čita i zapisuje do same večeri, koju su oni uvijek provodili zajedno u njezinoj sobi — u troje. Korčagin je pričao sestrama o onome što je pročitao.

Daleko poslije pola noći izlazeći u dvorište starac je uvijek vidio svjetlu traku između prozorskih kapaka na sobi nezvanog stanara. Tiho, na prstima prilazio je starac do prozora i kroz pukotinu promatrao glavu nagnutu nad stol.

»Ljudi spavaju, a kod ovoga gori svijetlo cijele bogovetne noći. Šeta se po kući kao da je domaćin. Djevojke su počele da pokazuju zube«. — Nezadovoljno je razmišljao starac i odlazio.

Prvi put za osam godina imao je Korčagin tako mnogo slobodnoga vremena, a nikakve dužnosti. I on je žudno čitao kao ponovo preporođen. Sjedio je za poslom oko osamnaest sati u dvadeset i četiri. Ne zna se kako bi to utjecalo na njegovo zdravlje, da nije bilo nekoliko Tajinih riječi, koje je ona jednom izustila:

— Prenijela sam ormar na drugo mjesto, vrata u tvoju sobu se sad otvaraju. Ako ti bude potrebno, da nešto razgovaraš sa mnom možeš proći ravno — ne svraćajući Ljolji?

Pavle porumeni. Taja se radosno osmjehnu — savez je bio zaključen.

Starac više nije vidio u ponoćnim satima svjetlosnu traku u sobnom prozoru, a majka je počela zapažati u Tajinim očima loše prikrivenu radost. Kao jedva primjetne crtice pojavili su se kolotovi ispod njezinih očiju, koje su sijale od unutrašnje vatre — trag neprospavanih noći. Zvuk gitare i Tajina pjesma počele su sve češće da odjekuju u malom stanu. Probuđena žena u njoj patila je od toga, što je njezina ljubav bila kao ukradena. Ona je drhtala od svakog šušnja, stalno su joj se pričinjavali majčini koraci. Mučila se šta da odgovori ako je zapitaju zašto je vrata svoje sobe počela da zatvara zasunom. Korčagin je to vidio i govorio joj nježno, umirujući:

— Zašto se bojiš? Pa, ako hoćeš, u stvari smo ti i ja ovdje gospodari. Spavaj mirno. Drugima je zabranjen pristup u naš život.

Ona bi pripila svoj obraz uz njegove grudi i zaspala bi umirena zagrlivši svog dragana. On je dugo slušao

njezino disanje i nije se mićao, bojeći se da ne poremeti njezin mirni san; obuzimala ga je duboka nježnost prema ovoj djevojci, koja mu je povjerila svoj život.

Prva je saznala za razlog stalne vatre u Tajnim očima njezina sestra i od toga dana se između sestara pojavila sjenka podvojenosti. Saznala je i majka. Točnije — dosjetila se. Postala je oprezna. Ona to nije očekivala od Korčagina.

— Tajuša nije za njega — reče ona jednom Ljolji. — Šta će od svega toga biti?

Uzburkale su se u njoj nemirne misli, ali nije se mogla odlučiti da govori s Korčaginom.

Korčaginu počeo dolaziti omladina. Ponekad je bilo tijesno u maloj sobi. Kao da su negdje zujale pčele — činilo se starcu. Više puta su pjevali u zboru:

*Pusto je naše more;
Dan i noć ono šumi.*

I Pavlovu omiljenu:

Suzama je zaljeven svijet beskrajni...

To se skupljao kružok radničkog partaktiva, koji je povjerio Korčaginu Komitet partije poslije njegova pisma u kome je zahtijevao, da mu daju propagandistički posao. Tako su prolazili Pavlovi dani.

Korčagin opet uhvati kormilo obim rukama i život, koji je učinio nekoliko oštrih krivulja — okrene novom cilju. To je bio san o povratku u život kroz učenje i literaturu.

Ali mu je život gomilao jednu zapreku za drugom i on je te zapreke dočekivao uznemireno misleći u kojoj će mjeri one kočiti njegov napredak. Iznenada prispije iz Moskve propali student Žorž sa ženom, Na-

stano se kod svoga tasta advokata i od njega je dolazio k majci da izmamluje novac.

Žoržov dolazak znatno je pogoršao unutarne porodične odnose, Žorž, je bez razmišljanja stao na očevu stranu i, zajedno s antisovjetski nastrojenom porodicom svoje žene, počeo da podbada, pokušavajući da na svaki način istjera Korčagina iz kuće i odvoji Tajua od njega.

Dvije sedmice poslije Žorževa dolaska Ljolja dobi posao u jednom od najbližih rajona. Ona je odlazila tamo s majkom i sinom, a Korčagin i Taja prijedose u jedan udaljeni primorski gradić.

Rijetko je Artjom dobivao pisma od brata, ali onih dana kada je na svom stolu u Gorsovjetu nalazio sivi omot s poznatim oštrim rukopisom, gubio je obični mir dok je brzo čitao stranice. I sada je otvarajući omot pomislio s prikrivenom nježnošću:

— »Eh, Pavluša, Pavluša! Što ne živimo ja i ti malo bliže; kako bi mi bili korisni, momčiću, tvoji savjeti.«

»Artjome, hoću da ti ispričam šta sam proživio. Osim tebi, čini mi se, ne pišem nikome takova pisma. Ti me poznaš i razumjet ćeš svaku riječ. Život me i dalje potiskuje na frontu borbe za zdravlje.

Dobivam udarac za udarcem. Jedva uspijem da se podignem na noge poslije jednog, a na mene se sruši novi, nemilosrdniji od prvog. Najstrašnije je to, što sam nemoćan da dajem otpor. Lijeva mi je ruka otkazala poslušnost. To je bilo teško, ali su zatim iznevjerile noge i ja se, i bez toga jedva pokretljiv u sobi, sad s mukom odvučem od kreveta do stola. Ali to svakako nije sve. Što će mi donijeti sutrašnjica — ne znam.

Iz kuće više ne izlazim i kroz prozor promatram samo djelić mora. Može li biti strašnija tragedija od toga, kada su u jednom čovjeku spojeni izdajničko tijelo, koje otkazuje poslušnost i srce boljševika, njegova volja koja ga nezadrživo privlači radu, k vama u radnu armiju, koja napreduje na čitavoj fronti — onamo gdje se u jurišu širi željezna lavina?

Ja još vjerujem, da ću se vratiti na rad, da će se u jurišnim kolonama pojaviti i moj bajunet. Ja ne mogu vjerovati da nemam prava na to. Deset godina su me Partija i Komsomol odgajali da budem u stanju da pružam otpor, i vođine riječi se odnose i na mene: »Nema takovih tvrđava, koje boljševici ne bi mogli da osvoje.«

Moj život je sada — učenje. Knjige, knjige i opet knjige. Mnogo sam uradio, Artjome. Obradio sam čitavu umjetničku klasičnu literaturu. Završio sam i predao radove iz prvog semestra dopisne komunističke univerze. Uveče — kružok s praktičnim radom organizacije. Zatim Tajuša, njezino razumijevanje i napredovanje, pa i ljubav, milovanje moje nježne drugarice. Živimo u slozi. Naša je ekonomija jednostavna i jasna — trideset dvije rublje moje penzije i Tajina zarada. U Partiji Taja ide mojim putem: služila je kao domaća radnica, sad pere posuđe u gostionici (u ovom gradu nema industrije).

Prije nekoliko dana Taja mi je pokazala prvu delegatsku kartu Ženotdjela. To nije za nju običan komadić kartona. Ja pratim kod nje rađanje novog čovjeka i pomažem koliko mogu ovaj porođaj. Doći će vrijeme, i velika tvornica, radnički kolektiv završit će njezino formiranje. Dok smo ovdje ona ide jedinim mogućim putem.

Dvaput je dolazila Tajina mati. Majka i sama ne zapaža, da vuče Taju natrag u život — stvoren od tričarija, uzak, ličan, zatvoren, zaseban. Ja sam se trudio da uvjerim Albinu, da njezini crni dani ne treba da padnu kao sjenka na put njezine kćeri. Ali je sve bilo uzalud. Osjećam da će majka jednom stati na put svoje kćeri novom životu i da je borba s njom neminovna.

Stežem ti ruku.

Tvoj Pavle,«

Sanatorij broj 5 u Staroj Macesti je trokatna kamena zgrada na terasi usječnoj u stijenu. Naokolo šuma. kolski put se spušta na niže u cik-cak. Prozori soba su otvoreni, vjetrić donosi odozdo miris sumpornih izvora. Korčagin je sam u svojoj sobi. Sutra će mu doći novi drugovi i on će imati susjeda. Ispod prozora koraci i nečiji poznat glas. Govori nekoliko ljudi. Ali gdje je on čuo ovaj dubok glas? U njemu napregnuto počne raditi pamćenje i izvuče iz najzabačenijeg kutića zatvoreno, ali nezaboravljeno ime »Ledenjov Inokentije Pavlović — to je i nitko drugi.« I, uvjeren u to, Pavle ga pozva. Poslije jedne minute Ledenjov je već sjedio kod njega i radosno mu stezao ruku.

— Gle ti njega: zdrav i čitav! Pa čime ćeš me obradovati? Pa što je, ti ozbiljno namjeravaš da boluješ. Ne odobravam. Ugledaj se u mene. Meni su liječnici također proricali ostavku, a ja se usprkos tome i dalje držim. — I Ledenjov se dobroćudno nasmije.

Korčagin je vidio u tom smijehu skriveno saučešće i žalost.

Dva sata su proveli u živom razgovoru. Ledenjov je pričao moskovske novosti. Korčagin je od njega prvi

put saznao o veoma važnim odlukama, koje je Partija donijela — o kolektivizaciji seoskih gazdinstava, o novoj izgradnji sela, i žedno je gutao svaku riječ.

— Ja sam već mislio da radiš negdje u svojoj Ukrajini. Kad ono nezgoda! Ništa zato, ja sam još gore stajao, gotovo sam samo ležao, a sada se, vidiš, držim. Razumiješ li, sada nipošto ne smiješ da se samo odmarraš. To ne ide. Ja ponekad, grešan, pomislim: treba se možda odmoriti, predahnuti malo. U godinama sam, već je teško izgurati deset, dvanaest sati rada. I tek što to pomislim, i što više pregledam posao da bih se malo rasteretio, svaki put jedno te isto izlazi: počnem da se »rasterećujem« — i tako zasjednem zbog tog »rasterećenja« da se kući ne vratim prije dvanaest. Ukoliko je jači rad mašine utoliko je veća brzina točkova, a kod nas je svakim danom rad sve brži i izlazi, da mi starci moramo da živimo kao u mladosti.

Ledenjov prijede rukom preko visokog čela i reče očinski toplo:

— E, ispričaj mi sada o tvojim stvarima.

Ledenjov je slušao Korčaginovu priču i Pavle je vidio njegov živi pogled pun odobravanja.

U sjeni granatog drveća na jednom kraju terase — grupa bolesnika. Za malim stolom, čvrsto skupivši obrve Hrisanf Černokozov je čitao »Pravdu«. Njegova crna bluza, stara kapa, preplanulo, davno nebrijano lice duboko upalih očiju — sve na njemu odaje staroga rudara. Prije dvanaest godina ovaj čovjek, pozvan da upravlja oblašću, ostavio je svoj čekić, a izgledalo je kao da je

tek izišao iz okna. To se ogledalo u njegovu ponašanju, govoru, vidjelo se iz njegovih riječi.

Černokozov je bio član biroa Krajnoma partije i član vlade. Teška bolest, gangrena noge, sagorijevala je njegove snage. Černokozov je mrzio svoju bolesnu nogu, koja ga je prinudila, da već pola godine provodi u postelji.

Prema njemu, zamišljeno pušeći cigaretu, sjedila je Žigirjova. Aleksandra Aleksejevna Žigirjova ima trideset sedam godina, devetnaest godina je u Partiji. »Šuročka — metalac« — kako su je zvali u petrogradskom podzemlju — još skoro kao djevojčica upoznala je sibirsko progonstvo.

Treći je kod stola bio Panjkov. Nagnuvši svoju lijepu glavu antičkog profila čitao je jedan njemački časopis i od vremena do vremena popravljao na nosu ogromne rožne naočari. Teško je gledati kako ovaj tridesetgodišnji atleta s mukom podiže nogu, koja mu je odrekla poslušnost. Mihailo Vasiljević Panjkov, redaktor, pisac, radnik Narkomprosa, poznaje Evropu, vlada s nekoliko stranih jezika. U njegovoj glavi ima mnogo znanja i štaviše se i povučeni Černokozov odnosio prema njemu s poštovanjem.

— Je li ovo tvoj sobni drug? — tiho upita Žigirjova Černokozova i pokaza glavom na kolica u kojima je sjedio Korčagin.

Černokozov ostavi novine, njegovo lice odjednom zasja.

— Da, to je Korčagin. Treba, Šura, da se upoznate s njim. Bolest je učinila mnogo neprilika, inače bi nam ovaj mladić koristio u teškim trenucima. On je iz komse

prvog pokoljenja. Jednom riječju, ako mladiću pomognemo — a ja sam to odlučio — on će još da radi.

Panjkov je pažljivo slušao njegovo pričanje.

— Od čega boluje? — isto tako tiho upita Šura Žigirjova.

— Tragovi dvadesete. Nezgoda u kičmi. Ja sam razgovarao s ovdašnjim liječnikom, oni se, razumiješ, plaše da će ga kontuzija dovesti do potpune paralize. Zamisli, molim te?

— Odmah ću ga dovesti ovamo — reče Šura.

Tako je počelo njihovo poznanstvo. I Pavle nije znao da će mu Žigirjova i Černokozov postati dragi i da će mu u godinama teške bolesti, koja ga je očekivala biti glavni oslonac.

Život je tekao kao i prije. Taja je radila, Korčagin je učio. Nije još ni počeo rad u kružoku, kad se već nećujno privukla nova nesreća. Paraliza mu je oduzela noge. Sada ga je služila samo desna ruka. Do krvi je grizao usne, kada je poslije uzaludnih napora shvatio, da je već nesposoban da se kreće. Taja je junački skrivala svoje očajanje i bol nemoći da mu pomogne. A on je govorio osmjehujući se kao krivac:

— Ja i ti se, Tajuša, moramo rastaviti. Ta, ugovor nije predviđao, da se ti tako zarobiš. Ja ću o tome, djevojčice, danas razmisliti detaljno.

Ona mu nije dala da govori. Teško joj je bilo da se uzdrži od plača, plakala je jecajući, pritiskujući Pavlovu glavu na svoje grudi.

Artjom je saznao o novoj bratovoj nesreći, napisao je majci, i Marija Jakovljeva napusti sve i doputova

k njima. Počeli su živjeti u troje. Starica i Taja živjele su u prijateljstvu. Korčagin je nastavio učenje.

Jedne zimske večeri, kada je bjesnila nepogoda, donese Taja vijest o svojoj prvoj pobjedi — dobila je kartu člana Gorsovjeta. Od toga vremena Korčagin ju je počeo rijetko viđati. Iz sanatorijske kuhinje, gdje je prala posuđe, Taja je odlazila u Ženotdjel, u sovjet, i dolazila kasno uvečer umorna, ali puna utisaka. Bližio se dan njezina prijema za kandidata Partije. Ona se za njega spremala s velikim uzbuđenjem. Ali odjednom ih zadesi nova nesreća. Bolest je činila svoje. Uz neizdržljivu bol buknu Korčaginovo desno oko, od njega se zapali i lijevo. I, prvi put u životu, Pavle shvati, što je to sljepoća — sve se oko njega pokrilo tamnim velom.

Na putu mu se nečujno ispriječila strašna, nesavladiva prepreka i pregradila mu put. Majčinu i Tajinu očajanju nije bilo granica, a on, hladan i miran, odluči:

»Treba pričekati. Ako stvarno više nemam mogućnosti da idem naprijed, ako je sve što sam učinio da se vratim na posao sljepoća izbrisala i ja nemam više mogućnosti da se vratim na rad — treba svršiti sa životom.«

Korčagin napisa prijateljima. Od njih dobi pisma, koja su ga pozivala da bude jak i da nastavi borbu. U tim teškim za njega danima Taja mu, uzbuđena i radosna, saopći:

— Pavluša, ja sam kandidat Partije.

I Pavle se, slušajući njezino pričanje kako je ćelija primila u svoje redove nove drugove, sjeti svojih prvih partijskih koraka:

— Dakle, drugarice Korčagina, ja i ti činimo komfrakciju — reče on stežući joj ruku.

Sutradan napisa pismo sekretaru Rajkoma moleći ga da dođe do njega. Uvečer zastade kraj kuće blatom uprskan automobil, i Volmer, Letonac, čovjek u godinama potpuno zarastao u bradu, prodrma Korčaginovu ruku.

— Pa kako živimo? Ti, zašto se tako loše ponašaš? Ustani de, sad ćemo da te pošaljemo na zemlju — i on se nasmija.

Sekretar Rajkoma proveo je kod Korčagina dva sata, zaboravivši, štaviše, na večernju sjednicu. Letonac je šetao po sobi, slušao uzbuđene Pavlove riječi i najzad izusti:

— Nemoj da govoriš o kružoku. Ti treba da se odmoriš, a zatim da vidiš šta ćeš s očima. Možda još nije sve propalo. Ne bi li otišao do Moskve, a? Razmisli...

Korčagin ga prekide:

— Meni su potrebni ljudi, družo Volmere, živi ljudi! Ja ne mogu da živim sam. Sada su mi više nego ikada potrebni. Daj mi ovamo omladinu, što zeleniju. Oni ti po selima guraju u lijevo, u komunu — u kolhozu im je tijesno. Ta, komsa, ako ne motriš na nju, često ima običaj da istrčava pred rudu. Ja sam i sam takav bio, znam.

Volmer zastade.

— Odakle si ti saznao? Ta, tek su danas iz rajona donijeli novu novost.

Korčagin se osmjehnu.

— Možda se sjećaš moje ženice? Jučer je primljena u Partiju. Ona mi je ispričala.

— A, Korčagina što pere posuđe? To je tvoja žena? Ha, a ja nisam znao! — I razmislivši malo Volmer se

lupi rukom po čelu. — Evo koga ćemo ti poslati — Bersenjeva Lava. Bolji drug ti nije potreban. Vi ste čak i slične prirode. Dobit će se nešto nalik na dva transformatora visokog napona. Ja sam, znaš, nekad bio monter, otuda kod mene takve riječi, takva poređenja. Lav će ti i radio sklepati, on je profesor u tom poslu. Ja, znaš, kod njega često do dva sata noću ostanem sa slušalicama. Žena je, štaviše, počela da sumnja: »Gdje si«, veli »stari đavole počeo da lutaš noću?«

Korčagin ga upita, osmjehnuvši se:

— Tko je to Bersenjev?

Volmer pošto se umori od šetanja sjede na stolicu i ispriča:

— Bersenjev je naš bilježnik, ali takav bilježnik kao što sam ja balerina. Do nedavno Lav je bio veliki radnik. U revolucionarnom pokretu je od dvadesete godine, a u Partiji od Oktobra. Za vrijeme građanskog rata radio je uveliko, bio je revolucionarni sudac u drugoj konjičkoj: po Kavkazu je uništavao bijelu uš. Bio je i u Caricinu i na južnoj fronti; na Dalekom Istoku upravljao Vrhovnim vojnim sudom Republike. Prošao kroz sito i rešet. Tuberkuloza je oborila mladića. On s Dalekog Istoka — ovamo. Ovdje, na Kavkazu, bio je predsjednik gubernijskog suda, zamjenik predsjednika pokrajinskog suda. Pluća su mu potpuno propala. Sada su ga dotjerali ovamo pod prijetnjom, da će inače umrijeti. Eto odakle nam tako čudan bilježnik. To je dužnost mirna, pa, eto, životari. Ovdje su mu postepeno dali ćeliju, zatim ga uveli u Rajkom, utrpali mu politškolu, zatim KK, on je stalni član svih odgovornih komisija u zapletenim i kompliciranim stvarima. Osim toga on je lovac, zatim strastven radioamater, i ma da nema jednog

plućnog krila ipak je teško povjerovati, da je bolestan. Iz njega bije energija. I umrijet će svakako negdje na putu od Rajkoma u sud.

Pavle ga prekide oštrim pitanjem:

— Zašto ste ga tako natovarili? On kod vas ovdje više radi nego ranije.

Volmer pogleda poprijeko Korčagina i zaškilji očima:

— Pa, eto, da damo tebi kružok i još štogod Lav bi kakvom prilikom rekao: »Što ga tovarite?« A sam govori: »Bolje preživjeti godinu u velikom poslu, nego pet godina životariti kao bolesnik«. Očigledno je, da ćemo moći čuvati ljude tek onda, kad izgradimo socijalizam.

— To je točno. Ja također glasam za jednu godinu života prema pet godina životarenja, ali smo i ovdje ponekad nepotrebno darežljivi u trošenju snaga. I u tome ima, meni je to sada jasno, ne toliko heroizma koliko stihijske snage i neodgovornosti. Tek sam sad počeo razumijevati, da nisam imao nikakva prava da tako nemarno gledam na svoje zdravlje. Pokazalo se, da u tome nema heroizma. Možda bih proživio još koju godinu, da nije toga spartanstva. Jednom riječju, dječja bolest ljevičarstva — to je jedna od glavnih opasnosti za moj položaj.

»Eto, govori, a ako ga izliječiš — zaboravit će sve na svijetu« — pomisli Volmer, ali zašuti.

Sutradan uveče Pavlu dođe Lav. Rastali su se u ponoć. Lav je odlazio od novog prijatelja s takvim osjećajem kao da je sreo brata izgubljenog prije mnogo godina.

Ujutru su po krovu puzili ljudi, učvršćivali radio-antenu, a Lav je montirao po kući pričajući najinteresantnije epizode iz svoje prošlosti. Pavle ga nije vidio.

ali je prema Tajinu kazivanju znao, da je Lav plav čovjek, svijetlih očiju, stasit, brzih pokreta, t. j. upravo onakav kakvim ga je zamišljao Pavle čim su se upoznali.

U suton se zapališe u sobi tri »mikroa«. Lav je likujući pružio Pavlu slušalice. U eteru je vladao kaos zvučkova. Kao ptičice cvrkutale su pristanišne »morzovke«, negdje je (očigledno blizu na moru) tjerao traku parobrodski radiotelegraf. U toj gomili šumova i zvukova kalem variometra je našao i prenio miran i siguran glas:

— Slušajte, slušajte, govori Moskva...

Mali aparat hvatao je svojom antenom šezdeset stanica svijeta. Život od koga je Pavle bio odbačen probijao se kroz čeličnu membranu i on je osjetio njegovo snažno disanje.

Kad vidi, kako se zasijaše njegove oči, umorni Bersenjev se osmjehnu.

— U velikoj kući spavaju. Nešto nemirno šapuće u snu Taja. Kasnije dolazi ona, umorna i prozebla. Malo je viđa Pavle. Što se više udubljuje u rad tim ima manje slobodnih večeri, i Pavle se sjeća Bersenjevljevih riječi:

»Ako boljševik ima za ženu partijskog druga, oni se rijetko viđaju. Tu su dva plusa: ne dosađuju jedno drugom i nemaju vremena za svađu!«

Šta je mogao da kaže protiv toga? To je trebalo očekivati. Bilo je dana, kada mu je Taja davala sve svoje večeri. Tada je bilo više topline, više nježnosti. Ali tada mu je bila samo prijateljica, žena, a sada je učenica i partijski drug.

Njemu je bilo jasno: ukoliko se Taja bude više razvijala utoliko će imati manje vremena za njega, i primao je ovo kao nešto neizbježno.

Pavle je dobio kružok.

U kući se opet uveče čula vika. Časovi koje je provodio s omladinom bodrili su Pavla.

U ostalo vrijeme majka mu je s mukom oduzimala slušalice da bi ga nahranila.

Radio mu je davao ono, što mu je oduzimala sljepoća — mogućnost da uči, i u ovoj težnji, koja nije znala za prepreke, zaboravljao je teške bolove tijela, koje je i dalje gorjelo, zaboravljao je na vatru u očima i sav svoj tako surov i nemilosrdan život.

Kad je eter preko antene donio iz Magnitostroja vijest o podvizima mlade družine, koja je pod zastavom KIM-a zamijenila Korčaginovo pokoljenje — Pavle je bio vrlo sretan.

Zamišljao je mećavu — okrutnu kao čopor vučica, uralske oštre mrazove. Zavija vjetar, a u noći zasut vijavicom odred drugog pokoljenja komsomolaca, obasjan svjetlošću svjetiljke pokriva staklom krovove ogromnih zgrada spasavajući od snijega i mraza prve prostorije svjetskog kombinata. Mala je izgledala šumska gradnja na kojoj se borilo s mećavom prvo pokoljenje kijevske komse. Razlila se zemlja, izgradili su se ljudi.

Na Dnjepru je voda probila čelične nasipe i jurnula potapajući mašine i ljude. I ponovo je komsa poletjela u susret prirodnim elementima i, poslije žestoke desetdnevne borbe bez sna i odmora, natjerala ih natrag za čelične prepone. U ovoj grandioznoj borbi ispred sviju koračalo je novo pokoljenje komse. Među imenima junaka Pavle je s radošću čuo za drago ime — Ignata Pankratova.

DEVETA GLAVA

Nekoliko dana su stanovali u Moskvi u sobi arhiva, jedne od ustanova šef koje je pomogao da se Korčagin smjesti u specijalnu kliniku.

Tek je sada Pavle razumio, da je prilično lako i jednostavno biti nepokolebljiv kad imaš snažno tijelo i mladost, ali održavati se sada, kada život steže svojim željeznim obručem — stvar je časti.

— Znaš, Pavle, mama mi je prije odlaska pisala, da su oca otpustili iz kooperativa i on sada radi na građevini kao drvodjelac.

Prošla je godina i po dana od onog doba, kad je Korčagin stanovao u sobici arhiva. Osamnaest mjeseci neiskazanih patnji.

Na klinici je profesor Averbah otvoreno kazao Pavlu, da mu je nemoguće da mu povrati vid. U dalekoj budućnosti, kad prestane zapaljenje, pokušat će s operacijom zjenica. Da bi se odstranilo zapaljenje, predložili su mu da poduzme izvjesne kirurške mjere.

Pitali su ga, da li pristaje, a Pavle je dozvolio da mogu s njim raditi sve što liječnici nađu za potrebno.

U časovima provedenim na operacionim stolovima, kada su mu lanceti komadali vrat vadeći žlijezdu štit-

njaču, triput ga je dodirivala svojim crnim krilom smrt. Ali život nikako nije napuštao Korčagina. Taja je nalazila svoga druga, poslije strašnih časova očekivanja, mrtvački blijedog, ali živog i kao uvijek mirnog i nježnog.

— Ne uznemiravaj se, djevojčice, mene ne će tako lako otjerati u grob, još ću živjeti i dat ću glas o sebi usprkos aritmetičkim proračunima mnogih učenih esku-lapa. Oni su sasvim u pravu u pogledu moga zdravlja, ali se duboko varaju, kad pišu potvrdu o mojoj stopototnoj nesposobnosti za rad. To ćemo još vidjeti.

Pavle je odlučno izabrao put, kojim je mislio da se vrati u redove graditelja novoga života.

Prošla je zima, proljeće je otvorilo prozore i Korčagin, koji je izgubio mnogo krvi, povrativši se malo od posljednje operacije, shvati, da ne može više ostati u bolnici. Proživjeti toliko mjeseci među ljudskim patnjama, među jaucima i naricanjima osuđenih ljudi — bilo je neuporedivo teže, nego podnositi svoje lične patnje.

Na prijedlog da izdrži novu operaciju, on odgovori hladno i oštro:

— Točka. Meni je dosta. Ja sam nauci dao dio svoje krvi, a ono što je ostalo, potrebno mi je za nešto drugo.

Istog dana Pavle napiše pismo u CK s molbom, da mu pomognu da ostane živjeti u Moskvi, gdje već radi njegova drugarica, jer su dalja njegova seljakanja beskorisna. Prvi put se obratio Partiji za pomoć. Kao odgovor na njegovo pismo Mossovjet mu dade sobu.

I Pavle ostavi bolnicu s jedinom željom, da se više u nju ne vrati.

Skromna soba u tihoj Kropotkinskoj ulici izgledala mu je kao vrhunac raskoši. I često, budeći se noću, Pavle nije vjerovao, da je bolnica ostala tamo, negdje otraga.

Taja je postala član Partije. Istrajna u radu, ona, bez obzira na svu tragediju svoga ličnog života, nije zaostajala od udarnica i kolektiv je ovoj šutljivoj radnici poklonio svoje povjerenje: bila je izabrana za člana Fabkoma. Pavle je bio ponosan na svoju drugaricu, koja se pretvarala u boljševika i to mu je ublažilo njegov težak položaj.

Posjetila ga je Bažanova, koja je doputovala službeno. Dugo su razgovarali. Pavle joj je sa žarom pričao o putu kojim će se u skoroj budućnosti vratiti u redove boraca.

Bažanova primijeti srebrnast pramen na Korčagininim sljepočicama i tiho reče:

— Vidim, mnogo ste proživjeli. Ali ipak niste izgubili oduševljenje, koje se kod vas nikad ne gasi. Šta ćete više? To je lijepo što ste odlučili da počnete rad za koji ste se spremali pet godina. Ali kako ćete raditi?

Pavle se umirujuće osmjehnu:

— Sutra će mi donijeti šablon isječen od kartona. Bez njega ne mogu pisati. Miješat ću redove. Dugo sam tražio izlaz i našao sam ga: otvori isječeni u kartonu omogućit će mojoj olovci da izlazi iz pravog reda. Pisati i ne vidjeti napisano — teško je, ali nije nemoguće. Ja sam se u to uvjerio. Vrlo dugo mi nije ništa uspijevalo,

ali sada sam počeo da pišem sporije, marljivo izvodim svako slovo, i ispada dosta dobro.

Pavle je počeo raditi.

Bio je smislio da napiše priču posvećenu junačkoj diviziji Kotovskog. Naslov je došao sam po sebi.

»Djeca bure«.

Od toga dana cijeli njegov život bio je posvećen pisanju knjiga. Polako, red po red, redale su se stranice. Zaboravljao je na sve nalazeći se u vlasti svojih junaka, proživljavajući prvi put muke stavaralaštva, kada sjajne, nezaboravne slike koje je tako jasno osjećao, nije uspijevao da prenese na papir i redovi su mu izlazili lišeni žara i strasti.

Sve što je pisao morao je da pamti od riječi do riječi. Gubitak veze kočio je rad. Majka je sa strahom pratila sinovljev posao.

U procesu rada morao je da upamti i da napamet čita čitave stranice, ponekad štaviše čitave glave, i majci se koji put činilo da joj je sin poludio. Dok je pisao, ona nije smjela da mu priđe, samo je skupljala listove, koji su skliznuli na pod, i govorila plašljivo:

— Bolje je bilo da se baviš nečim drugim, Pavluša. Tko je vidio da se neprestano piše.

On se od sveg srca smijao njezinoj uznemirenosti i uvjeravao je staricu, da on još nije sasvim šenuo.

Završio je tri glave knjige, koju je zamislio. Pavle ih posla u Odesu starim kotovcima na ocjenu i ubrzo dobi od njih pismo s pozitivnim odzivom, ali je rukopis na povratku bio izgubljen na pošti. Šestmjesečni rad mu propadne. To je za njega bio veliki potres. Gorko je

zažalio što je poslao jedini primjerak, a nije ostavio sebi kopiju. On ispriča Ledenjovu o svom gubitku.

Zašto si tako neoprezno postupao? Umiri se, sad ti ne vrijedi da koriš sam sebe. Počni ispočetka.

Ali, Inokentije Pavloviću! Ukraden mi je šestmje-sečni rad. To je svakog dana osam sati napora! Paraziti jedni, triput prokleti da su!

Ledenjov se trudio da ga umiri.

Morao je početi sve ispočetka. Ledenjov mu je na-bavljao papir, pomagao mu da otkuca na stroju ono što je napisao. Poslije mjesec i po dana rodila se prva glava.

U istom stanu s njim živjela je porodica Aleksejevih. Stariji sin, Aleksandar, radio je kao sekretar jednog od gradskih rajkoma Komsomola. Imao je osamnaestgo-dišnju sestru Galju, koja je završila Fabzaguč.¹ Galja je bila djevojka puna životne radosti. Pavle zamoli majku, da razgovara s njom ne bi li ona pristala da mu pomogne kao sekretar. Galja je vrlo rado pristala. Ona je došla nasmijana i prijatna, i kada je saznala, da Pavle piše roman, reče:

— Ja ću vam sa zadovoljstvom pomagati, družu Kor-čagine. To nije isto što i pisati za oca dosadne cirkulare o održavanju čistoće u stanovima.

Od toga dana književni rad je krenuo naprijed dvo-strukom brzinom. Za mjesec dana bilo je tako mnogo učinjeno da se štaviše i Pavle začudio. Galja mu je s veoma živim sudjelovanjem i saosjećanjem pomagala u radu. Tiho je šuštalala njezina olovka po papiru — i ono što joj se naročito sviđjelo čitala je po nekoliko

---

¹ Tvornička škola.

puta i iskreno se radovala uspjehu. Ona je bila gotovo jedino biće u kući, koje je vjerovalo u Pavlov posao, ostalima je izgledalo, da od toga ne će biti ništa i da se on samo trudi da nečim popuni svoju prinudnu besposlicu.

Kada se Ledenjov vratio sa službenog putovanja u Moskvu i pročitao prve glave — reče:

— Nastavi, prijatelju. Pobjeda je naša. Ti ćeš imati još velikih radosti, družo Pavle. Ja čvrsto vjerujem, da će se tvoj san o povratku u život uskoro ispuniti. Ne gubi nade, sinko.

Starac je odlazio zadovoljan: nalazio je Pavla punog energije.

Dolazila je Galja, šuštalala je po papiru njezina olovka i nizali se redovi riječi o nezaboravnoj prošlosti. Onih trenutaka, kada se Pavle zamislio ili potpadao pod utjecaj uspomena, Galja je promatrala kako drhću njegove trepavice, kako se mijenjaju njegove oči odražavajući promjenu misli, i nikako nije vjerovala, da on ne vidi: pa u njegovim čistim, bez mrlja zjenicama osjećao se život.

Nakon svršetka posla ona je čitala ono, što je napisano preko dana i vidjela je kako se mršti slušajući pažljivo.

— Zašto se mrštite, družo Korčagine? Pa lijepo je napisano!

— Ne, Galja, nije dobro.

Poslije neuspjelih stranica počeo bi pisati sam. Okovan uskim tragom šablona ponekad nije mogao da izdrži — prestajao je. I tada je, u beskrajnom bijesu na život, koji mu je oduzeo oči, lomio olovke, a na ugrizanim usnicama pojavljivale su se kapljice krvi.

Pred kraj rada sve su češće počela da izbijaju iz prignječene budne volje zabranjeni osjećaji. Zabranjeni su bili: tuga i niz jednostavnih ljudskih osjećaja, toplih i nježnih, na koje svatko ima pravo — samo ne on. Ako bi podlegao makar jednom od njih — sve bi se svršilo tragedijom.

Kasno uveče dolazila je Taja iz tvornice i, pošto bi izmijenila nekoliko poluglasnih riječi s Marijom Jakovljevnom, legla bi spavati.

Završena je posljednja glava. Nekoliko dana Galja je čitala roman Korčaginu.

— Sutra ću poslati rukopis u Lenjingrad u kultprop. Obkoma. Ako tamo omoguće knjizi »put u život«, predat će je izdavačkom poduzeću — i onda...

Srce mu je nemirno kucalo. I onda ... početak novog života izvojevanog godinama napornog i upornog rada.

Sudbina knjige rješavala je Pavlovu sudbinu. Ako rukopis bude odbačen, to će biti njegov posljednji šton. Ako, pak, neuspjeh bude djelomičan, koji se može otkloniti daljim radom, on će odmah poduzeti novo nastupanje.

Majka je odnijela težak svežanj na poštu. Nastali su dani napregnutog očekivanja. Još nikada u svome životu Korčagin nije očekivao pisma s tako velikim nestrpljenjem kao tih dana. Pavle je živio od jutarnje do večernje pošte. Lenjingrad je šutio.

Šutnja izdavača postajala je prijeteća. Svakim danom predosjećanje poraza bilo je sve jače, i Korčagin je priznao sebi, da će bezuslovno odbacivanje knjige

biti njegova propast. Tada je nemoguće dalje živjeti. Nema se zašto.

U takvim se trenucima sjećao parka izvan grada pokraj mora i opet je sebi postavljao pitanje:

— Da li si sve učinio da se izvučeš iz željeznog obruča, da se vratiš u život, da učiniš da tvoj život bude koristan?

— Da, izgleda mi, sve!

Poslije mnogo dana, kada je očekivanje već postalo nepodnošljivo, mati uzbuđena ne manje od svog sina, uzviknu ulazeći u sobu:

— Pošta iz Lenjingrada!!!

To je bio brzjav iz Obkoma. Nekoliko isprekidanih riječi na blanketu: »Pripovijetka toplo primljena. Počinje se s izdavanjem. Čestitamo pobjedu.«

Srce mu je ubrzano kucalo. Eto, taj davno željeni san postaje stvarnost! Slomljen je željezni obruč, i on se opet — sad već s novim oružjem — vraća društvu i životu.

Kraj

NIKOLAJ OSTROVSKI

Nikolaj Aleksejević Ostrovski rodio se 29. rujna godine 1904. u selu Vilija, Ostroškog kotara, u Volinskoj guberniji. Otač mu je bio trgovac sladom, a majka kuharica. Početkom Prvog svjetskog rata oni, bježeći ispred fronte, preseliše u Šepetovku. Ovdje je Ostrovski stupio u dvorazrednu školu, ali nije dugo učio, Radoznali je dječak svojim pitanjima na predavanjima iz vjeronauka izazvao mržnju nastavnika prema sebi, i to je dovelo do toga, da je budući pisac u proljeće godine 1915. bio isključen iz škole.

Obitelj je živjela siromašno. Kad je Ostrovskom bilo 12 godina, on se zaposli kao sudopera u staničnoj restauraciji, zatim je radio na staničnom skladištu kao pomoćni ložać i napokon kao pomoćni elektromonter. Ali, koliko god bijaše težak posao, ma koliko mu oduzimao vremena — dječak, a zatim mladić ne obazirući se na umor, čitavo svoje slobodno vrijeme iskorišćavaše za čitanje. Naročito je zavolio knjige: »Spartak« od Giovanioglia, »Obad« od Vojnića i »Andrej Kožuhov« od Stjepnjaka-Kravčinskog.

Godine 1919. Ostrovski stupa u Komsomol i naskoro kao dobrovoljac ode na frontu. On se borio u armijama Kotovskog i Budjonog i bio teško ranjen.

Poslije demobilizacije iz Crvene armije, Ostrovski je služio kod VČK (Sveruska izvanredna komisija), sudjelovao u borbi protiv bandi i radio na izgradnji uskotračnice, koja je bila izgrađena radi dovoza drva u Kijev. Godine 1924. postao je član Komunističke partije.

Teške prilike za vrijeme građanskog rata potkopale su zdravlje Ostrovskog. Pojačao mu se reumatizam i započelo sušenje kičme. Bolest prikova mladog pisca za postelju, ali pun plamene želje da bude koristan Partiji, on je i bolestan nastavljao da se bavi političkim radom: radio je s omladinom, koja je dolazila njegovoj kući, a i sam je neprestano učio. Mjeseca studenog godine 1930. Nikolaj Ostrovski, već gotovo potpuno slijep, započeo je rad na romanu »Kako se kalio čelik«. Taj rad bijaše nastavak njegove borbe za sreću trudbenika; svladavajući bolest i stradanja, on je u službu toj borbi stavljao sve snage svoje junačke, strastvene i svijetle duše.

Godine 1932. bio je objavljen prvi dio romana »Kako se kalio čelik«. Ime pisca Nikolaja Ostrovskog smjesta postade poznato

širokim čitalačkim masama, koje su pravilno ocijenile i vruće zavoljele ovu njegovu knjigu.

Godine 1935. Ostrovski je bio nagrađen Ordenom Lenjina. U svom pismu drugu Staljinu u vezi s ovim događajem Ostrovski je pisao:

»Teška me boljetica prikovala za postelju, ali s tim većom strašću ja ću sipati udarce drugim oružjem, kojim me naoružala Partija Lenjina-Staljina, koja je od polupismenog radničkog momčeta izgradila sovjetskog pisca«.

U to isto vrijeme, godine 1935., Ostrovski je počeo pisati novi roman »Rođeni u buri«. Na njemu je on radio sve do dana svoje smrti.

N. Ostrovski je umro u Moskvi 22. prosinca godine 1936.

Knjige pisca-borca spadaju među najljepše uspjehe sovjetske književnosti; one su nadahnjivale sovjetske borce u bitkama Velikog domovinskog rata, one sudjeluju u borbi za trijumf komunizma.

Prijevod II. izdanja u nakladi »Naprijed«
Zagreb 1946.

Redaktor *Malik Mulić*

Naslovnju stranu izradio *Raul Goldoni*

Korektor *Lili Golubović*

*

Izdavač Omladinsko izdavačko poduzeće
Novo Pokoljenje.

Za izdavača *Živko Jeličić.*

Predano u tisak 16. II. 1948.

Tiskanje dovršeno 25. IV. 1948.

u Tipografiji, grafičko-nakladnom zavodu
u Zagrebu.

*

Cijena 85.— dinara.